

İSLAM ŞAİRİ

Mehmed Akif Ersoy

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Arif Edip AKSOY
Doç. Dr. Abdullah ALPEREN

Paradigma Akademi

İSLAM ŞAİRİ

Mehmed Akif Ersoy

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Arif Edip AKSOY
Doç. Dr. Abdullah ALPEREN

ISBN: 978-625-8118-84-1

Sertifika No: 32427
Çanakkale Kitaplığı
Araştırma İnceleme Bilişim Yayın Matbaa
Tic. Ltd. Şti.

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Dizgi & Kapak
Himmet AKSOY

Matbaa
Vadi Grafik Tasarım ve Reklam Ltd. Şti.
Sertifika No: 47479

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Eylül 2022
Paradigma Akademi

Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...

Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.

Üstad Mehmed Âkif Ersoy'un aziz ve yüksek hâtırasına...

ÖNSÖZ

Bana sor sevgili kâri', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü ne san'atkârım.
Şi'r için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.

2021 senesi, İstiklâl Marşı'nın kabulünün 100. yıldönümü olması münasebetiyle "Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı Yılı" olarak ilan edilmiştir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi de bu anma yılını çeşitli etkinlik ve toplantılarla kutlamıştır. Bu çerçevede elinizdeki eser, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öncülüğünde kaleme alınan yirmi iki özgün makaleyi içeren bir çalışmadır.

Bu eserde, *İstiklâl Marşı*, *Çanakkale Şehitlerine*, *Hürriyet*, *Tevhid* *Yahud Feryad* adlı şiirlerin tahlilleriyle birlikte "Âsım'nın Nesli" kavramı şerh edilmiştir. Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'ân-ı Kerîm meali ve hadislere bakış açısı, özgün makalelerle açıklanmıştır. Onun ziraatçılığı ve baytarlığı üzerinde durularak zeytincilik üzerine yaptığı çalışmalar incelenmiştir. Safahat şairinin Mısır yılları, Urdu edebiyatındaki yeri, Arapçadaki vukufiyeti, Türkçeyi ve aruzu kullanmadaki mahareti ve Darülfünun hocalığı gözler önüne serilmiştir. Onun din ve modernleşme hakkındaki görüşleri, dinler tarihi hususundaki düşünceleri, Türk güreşine ve güreşlerdeki müziğe bakışı incelenmiş, İbrahim Alaaddin ve Hüseyin

Suat gibi fikir adamlarının Mehmed Âkif Ersoy ile olan müşterekleri ortaya konmuştur. Onun şiirlerindeki “İslam’ı muhafaza” ve “anne” temaları üzerinde durularak alanında özgün, bilimsel makaleler vücuda getirilmiştir.

2021 yılının “Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı Yılı” olarak ilan edilmesinde önyak olan Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere, faaliyetlerimizde sürekli desteklerini gördüğümüz Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü Sayın Sedat Murat ve İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Nimetullah Akın’a en kalbi şükranlarımızı iletiriz. Bu kitabın ortaya çıkması için katkılarını esirgemeyen bölüm yazarlarımıza da bu vesile ile teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Arif Edip Aksoy
Doç. Dr. Abdullah Alperen
Çanakkale Eylül 2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
MEHMET AKİF ERSOY’UN DİN VE MODERNLEŞME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	1
Doç. Dr. Abdullah ALPEREN	
MEHMET AKİF BEY’DE “ŞEHADET”İN ANLAMI: ÇANAKKALE ŞEHİTLERİ.....	23
Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA	
MEHMET AKİF ERSOY’A GÖRE OSMANLI DEVLETİ’NİN SON YARIM YÜZYILINDA TARIM VE HAYVANCILIKTA ÇÖKÜŞTEN DEVLETİN ÇÖKÜŞÜNE	63
Dr. Öğr. Üyesi Arif Edip AKSOY	
BİR HADİS, İKİ İSLAMCI, İKİ HATİP, İKİ ŞAİR VE İKİ YORUM	85
Arş. Gör. Ayşenur YILDIRIM	
Öğretmen-Doktorant Ömer Faruk YILDIRIM	
KUR’ÂN-I KERÎM’DEN MÜLHEM BİR ŞÂHESER: İSTİKLAL MARŞI	105
Dr. Cumhur DEMİREL	
MEHMET AKİF ERSOY’UN KALEMİNDEN "ZEYTİN AĞACI" ESERİNİN İNCELENMESİ	125
Doktorant Çağlar KAYA, Prof. Dr. Murat ŞEKER	
KUR’ÂN’IN HİTÂBÎ OLUŞ KEYFİYETİ: MEHMET AKİF MEALİNDE HİTÂBÎ ÜSLÛP	145
Öğr. Gör. Dr. Halil İbrahim ÖNDER	

MEHMET AKİF ERSOY' UN SAFAHATINDA “TEVHİT YAHUT FERYAT VE İSTİKLAL MARŞI”NA FELSEFİ BAKIŞ	161
Öğr. Gör. Hasan ÖZDEMİR	
MEHMET ÂKİF'TE TÜRKÇELEŞTİRME TERCİHLERİ	173
Dr. Hicret Dilan DAŞDEMİR	
İBRAHİM ALAEDDİN GÖVSA'NIN MEHMET ÂKİF'LE İLGİLİ YAZILARI VE “TOPKAPI TRAMVAYI” MANZUMESİ.....	183
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ÖZEN	
SAFAHAT'TA ÜÇ DÖNEM, ÜÇ NESİL, ÜÇ BAKIŞ	201
Doç. Dr. İsmail Alper KUMSAR	
MEHMED AKİF ERSOY'UN “HAKKIN SESLERİ” ADLI ŞİİRİNDE GEÇEN ARAPÇA KELİMELER.....	215
Dr. Öğretim Üyesi Mahfuz GEYLANİ	
İSLÂM SAVUNMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN ŞAİRLERİ VE MEHMET AKİF ERSOY	239
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ	
MEHMET ÂKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE “ANNE” İZLEĞİ	269
Uzman Merve ŞENER	
MEHMET AKİF ERSOY: A SURVEY OF URDU LITERATURE .	293
Dr. Muhammad ARSHAD	
MEHMED ÂKİF'İN DÂRÜLFÜNÛN'DA EDEBİYÂT-I OSMÂNÎ DERSİ HOCALIĞI	307
Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR	
MEHMET ÂKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI ESERİNDE DİNLER TARİHİ BAĞLAMINDA DİNSEL MOTİFLER	321
Doç. Dr. Necati SÜMER	
MEHMED ÂKİF'İN HÜRRİYET ŞİİRİ	357
Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK	

HÜSEYİN SUAT İLE MEHMET ÂKİF’İ BULUŞTURAN İKİ
MANZUME: “İSTİKLAL-İ MATBUAT MARŞI” VE “MÜSLÜMAN
OLANLARA” 375

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZEN

İLK MÜZİKLİ SPORLARDAN KIRKPINAR YAĞLI
GÜREŞLERİNDE MÜZİĞİN ÖNEMİ VE SAFAHAT ‘ÂSİM’ DAKİ
YAĞLI GÜREŞ AKTARIMI 389

Arş. Gör. Ubeydullah İŞLER

MEHMED ÂKİF ERSOY’UN KONUŞMA ÜSLUBU VE HALK
DİLİYLE YAZILMIŞ BAZI MANZUMELERİNİN DİL VE ÜSLUP
HUSUSİYETLERİ 409

Doç. Dr. Ümit EKER

MEHMET AKİF ERSOY’UN MİSİR’DAKİ GURBET YILLARI VE
MEKTUPLARINDAN İZLENİMLER..... 433

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KURT

MEHMET AKİF ERSOY'UN DİN VE MODERNLEŞME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Abdullah ALPEREN*

ÖZET

Mehmet Akif'i anlayabilmek ve değerlendirebilmek için yaşadığı dönemin şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Dönemin diğer aydınları gibi o da, Osmanlı ve İslam dünyasının geri kalma problemlerine çözüm aramaya gayret etmiştir. Müslümanların geri kalmasını cehalet, taassup, taklit, kadercî anlayış, tembellik, miskinlik, çalışmama ve sair yanlış inanç ve yönelişlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Akif, Batı'nın bilim ve tekniğini alalım, ahlak ve kültüründen ise uzak duralım şeklinde seçmeci bir tavır takınmaktadır. Biz bu çalışmamızda, onun din ve modernleşme hakkındaki görüşlerini bu seçmeci yaklaşım çerçevesinde ele alıp değerlendireceğiz.

Mehmed Akif, Türk edebiyatında olduğu kadar fikir hayatımızda da bir ahlâk ve fazilet timsali, bir dinî iman sanatkârı ve bir millî heyecan şairi sıfatıyla ölümsüz yerini almıştır. Akif, öncülerini olarak Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'un etkisi altında kalarak gerek şiirleri ve gerekse nesir yazıları ile İslâm-Türk dünyasının kurtuluşu ve saadeti için mücadele etti. Onu yaşadığı dönemdeki fikir akımları içerisinde bir yere dahil etmek gerekirse İslâmcı cereyanın temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Ancak, onun İslâmcılık düşüncesi Türk milliyetçiliğinden kopuk değildir. Zaten böyle olmadığı içindir ki "İstiklâl Marşı" şairi olabilmıştır. Akif'in

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
abdullahalperen@comu.edu.tr

fikrî açıdan İslâmî Türk milliyetçiliği çizgisinde bulunan bir aydın fikir adamı olarak değerlendirebiliriz. Kendisi bir şair olduğu kadar, bir fikir ve mücadele insanıdır. Gerek "Safahat" adı altında topladığı şiirleriyle ve de gerekse "Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad" dergilerindeki yazı ve tercümeleriyle sahip olduğu ülkülerin geniş kitlelere ulaşmasına gayret etmiştir. Biz burada, onun cemiyette gördüğü gerilikler, sakatlıklar, çöküntüler ve bunların sebepleri, toplumun kalkınması ve felâketlerden kurtulması için ileri sürdüğü çareler üzerinde durmak istiyoruz. Bir düşünce adamı olarak onun zihnini meşgul eden iki konu vardır: Bunlardan biri millet, diğeri İslâmiyettir. Bu iki mevzuu düşünmesinin hedefi milleti selâmet ve refaha kavuşturmak, İslâmiyeti inhitattan kurtarmaktır.

Akif, Türk-İslâm dünyasının en buhranlı yıllarında yaşamıştır. Trablusgarb ve Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve neticesinde tüm Anadolu'nun yabancılar tarafından işgal edilmesi. Yıllardır savaşlarda ezilen, hatta Osmanlı İmparatorluğunu sırtında taşıyan Anadolu ve onun çileli insanı bu sefer düşman devletlerin saldırıları ve baskıları altında ezilmektedir. Bütün yokluklara-yoksulluklara rağmen millî kurtuluş hareketini yürütebilecek tek ümit kaynağı yine Anadolu. İşte Akif, böyle bir ortamda mücadeleye atılıyor. Milleti bu duruma düşüren sebepler üzerine eğiliyor. Gerek şiirleri ve gerekse nesir, konferans ve vaazlarıyla milletin yaralarına parmak basıyor ve hal çarelerini gösteriyordu. Akif'in cemiyetimizde müşahade ettiği esas nokta, her sahada kendini gösteren geriliktir. Ticaret, sanayi yok; ziraat ve tarım iptidaî usullerle yapılmaktadır. Memleketin her tarafı harap ve bakımsız vaziyettedir. Halk sefil ve müptezel bir hayat sürüyor. Bütün bunlara sebep uyanık olmama ve cehalettir. Ahlâk bozukluğu ve atalet gibi diğer amilleri de doğuran bunlardır. Bu durumu:

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de: muhitindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: gökler uyanık, yer uyanıktır;

Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır!¹ mısralarıyla dile getiriyor.

İlimsizlik ve cehalet konusunda ise, bütün herkes arıyorlar, tarıyorlar, bizim inhitatımızı inkırazımızı hep irfansızlığımızda ve ilimsizliğimizde buluyorlar². Safahat'ta ise, bütün dert ve felaketlerimizin kaynağı olarak cehaleti görür. Cahillik yüzünden önce dinimizi yanlış anlayıp onu bozduk; sonra zamanın ilmini ve fennini takip etmedik, düşmanlarımıza mağlup olduk. Şu halde ilk ve hakiki düşmanımız cehalettir. Bizler, parlak bir geçmişi olan, İslâm milletinin çocuklarıyız. Fakat son üç asırdan beri, sahibi olduğumuz fazileti, ilim ile birlikte yürütemedik. Ümmet, cehalet batağına battı. Bu yüzden de maddî kuvvetini kaybetti. Ruhu sağlam fakat vücudu felçli bir adama döndük. Şimdi ise, düşe kalka yalpalayarak hareket etmeye çalışıyoruz. Avrupalılar ne isterse onu yapmaya mecbur ve mahkum bir haldeyiz. Çünkü, onların sahip oldukları ilim ve fen kudretinden İslâm âlemi mahrum bulunmaktadır. Bugünkü hüsrânın ve geriliğin kaynağı işte bu cehaletimizdir.

Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet,
Bir hak getirdin ki: ne din kaldı, ne namus!³.

Cehaletten kurtulmanın yolu ise okullar açmaktan geçiyor. Başka türlü bilgisizliğin, cehaletin önüne geçilemez⁴. Akif, ilme son derece önem vermiş, cehaletle mücadele etmiştir. "Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" âyet-i kerimesinin tefsiri mahiyetteki izahında:

Olmaz ya.. Tabi... Biri insan biri hayvan!...
Öyleyse "cehalet" denilen yüz karasından

---

¹ Mehmet Akif, "Hakkın Sesleri", *Safahat*, VI, İstanbul, 1986, 218.

² Akif, *Sebilü'r-Reşad*, IX, 281.

³ Akif, *Hakkın Sesleri*, 218.

⁴ Akif, *Fatih Kürsüsünde*, 281.

Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet!...⁵. Akif, gençlerimizin en son ilmî gelişmeleri takip edip öğrenmelerini ister. Asım'ı Almanya'ya "maddenin kudret-i zerriyyesi" yani "Atom kudreti" ni tahsil etmesi için gönderir. Çünkü o kudret ele geçirilince, yeryüzü değişecektir. O, ilimler arasında herhangi bir ayırım yapmaz. Her türlü ilim öğretilmeli ve cemiyet cehaletin karanlıklarından kurtarılmalıdır. Nitekim tam bir insan olabilmek ve bu olgun insan silsilesinden olgun bir cemiyet yetiştirebilmek; din ve dünya ilimlerinin aynı seviyede öğrenilmesi ve öğretilmesi ile mümkündür. Birinin veya diğerinin değişikliği, cemiyet hayatında yıkıcı etkiler gösterir. Akif ve diğer İslâmcı aydınlar, Doğu ile Batılıları karşılaştırırken ikisi arasındaki farkın maddî ve manevî alanlardan birine daha çok değer vermeleriyle ortaya çıktığını belirtir. Dolayısıyla Batı, insanının ruh ve manâ dünyasını ihmal ederken; Doğu ise, beden ve madde boyutunda kısır verimsiz kalmıştır. Gerçek İslâm ise, bu ikisi arasında tam bir denge unsuru olmuştur. Ne bu dünya ihmal edilmeli, ne de ahiret hayatı. Din ve dünya ilimlerini ayrı ayrı tahsil eden ve böylece eski anlayışı temsil eden din adamları sınıfı ile çağın gereklerine ve ihtiyaçlarına uygun modern bir hayat görüşünü temsil etmesi icap eden münevverler sınıfı arasında bir zıddiyet bulunması, Akif'in en önemli gördüğü ve en çok üzerinde durduğu cemiyet meselelerinden biridir. O, bu zıtlığı, bu ikiliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu iki tabaka arasındaki husumet öyle bir boyuta varmıştır ki mütefekkir tabaka, her ne söylerse, halk bunu kötü bir şey olarak algılamaktadır. Bu meselede Akif, aydınların daha fazla sorumluluk üstlenmeleri gerektiğine inanmaktadır. Fakat aydınlar, arkalarına bakmadan, doğru bildikleri yolda saplanıp kaldılar. Tabii ki, halk da öyle yaptı, sonunda birbirlerine düşman kesildiler. Bu gidiş, memleket için bir felâkettir. Ama en fenası, kendilerinden hep dine ve millî ruha aykırı tavırlar görüp, yabancı teklifler işittiği için, halk aydınlara düşman olmuştur. Bu düşmanlık zamanla, doğrudan doğruya, bizzat tahsile,

---

⁵ Akif, Hakkın Sesleri, 217.

ilim ve fenne çevrilmiştir. Bu halin suçlusu Akif nazarında, din ve milliyetini kurtarmaya çalışan halk değil, taşkınlık eden aydınlardır. Akif, milleti canlı bir organizmaya benzetir. Erbab-ı tefekkür (fikir adamları, aydınlar) milletin beyni, avam ise bedenidir. Bunların arasının açık olması tüm milletin hastalığına sebep olmaktadır. Mütefekkir geçinenler, her hususta Batılıları aynen taklit etmemizi ve dinimizi terk etmemizi istemektedirler.

Mütefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:

"Medeniyette teâlisi umumen Şarkın,
Yalnız bir yolu ta'kib ederek kaabildir.
Başka yollarda selâmet gözeten gafildir.
Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izden sağa yahut sola hiç sapmamalı.

.....
İçtimaî, edebî, hâsılı her mes'elede,
Garbı taklit edemezsek ne desek beyhûde,
Bir de din kaydını kaldırmalı, zîrâ o belâ,
Bütün esbâb-ı terakkimize engel halâ."⁶

Aydınların memlekette yaymaya uğraştıkları, bu tür aşırı fikir ve tekliflerine karşı, onlar da eldekini muhafazada aşırı gittiler. Bu endişe ile yerli ve lüzumlu da olsa her türlü yeniliğe karşı çıktılar. Akif, bu aydın tabakanın, memleketin meselelerini yabancılar kadar dahi bilmediklerinden yakınmaktadır. Aydınların, terakki (ilerleme) için tuttukları yol yanlıştır.

Her milletin, her cemaatin terakki yolu ve usulü başkadır. Diğer bir milleti aynen taklit etmek, çoğu kere taklit eden milleti mahva sürükler. Tekâmül (gelişme) safhaları, her millette, ayrı bir seyir takip eder. Her millet, kendi ruhundan kopup gelmiş olan, kendi mahiyetine (özüne) göre yürümelidir. İşte mütefekkirlerin vazifesi, milletin bu mahiyetini ve tekâmül safhalarını tesbit ederek, bunlara uygun bir usul ile halkın önünü açmaktır. Milletin özellikleri dikkate

---

⁶ Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, 182.

alınmadan yapılacak bir yenileşme hamlesi daha başlangıcında başarısızlığa mahkumdur. Sonuç olarak, arzu edilen gelişme ancak aydın halk kopukluğunu ortadan kaldırmak ve belirlenen bu hedeflere birlikte ilerlemekle mümkündür. "Ne zaman bu camilerden şu dizlikli poturlu hamallarla, küfecilerle beraber...yakalıklı bastonlu beyler beraber çıkarsa"⁷ gerçek ilerleme sağlanacaktır.

Başarısızlığımızın başka bir sebebi de, aydınlarımız İslâmiyet'in ilim ile olan yakın ve teşvik edici alâkasını anlayamamalarıdır. Batıcı-materyalist aydınlar İslâmiyet'in yeni gelişmelere tahammül edemeyeceğini, ilme mani olacağını sanıyorlar. Halbuki bu din, ilimlerin "ezeli süt annesi" gibidir. İnsanların yükselebileceği en yüksek derece, bu dinin gösterdiği yüce insanlık seviyesi olacaktır. Bugünkü Müslümanların geri olmasının, dinleriyle hiçbir ilgisi yoktur. İslâm'ın ruhu bugünkü Müslümanlardan çok uzaktır. Akif, İslâm ruhunun, Müslümanız diyen insan yığınınan çok uzak olduğunu belirtir. Halbuki Müslüman milletlerin birkaç asır öncesine kadar kurdukları medenî ve ileri cemiyetler, herkes tarafından bilinmektedir. Ayrıca aydınlarımız, kendilerine örnek aldıkları Avrupa'yı da tamamen dinsiz zannederek yanılgıya düşüyorlar.

Sanıyorlar ki: "Bugün Avrupa tek mil kâfir,
Mütedeyyin görünürsek, diyecekler barbar.
"Libir pansör" geçinirsek, değişir belki nazar"⁸.

Bu sebeple dinsiz görünerek Avrupa'ya yaranacaklarını sanıyorlar. Bir bölümü Avrupa'da eğitim görmüş olan Osmanlı aydını, Avrupa'nın fen ve teknik dolayısıyla kuvvet yönünden üstünlüğünün, Reform hareketlerinin bir sonucu olduğunu kabul ettikleri için, İslâm dünyasının ilerlemesi için de benzer bir yolun takip edilmesinde ısrar etmektedir. Dinlerin ve bu arada İslâmiyet'in ilerlemeye engel olduğu ve din ile ilim arasında bir çatışmanın

---

⁷ Akif, Sırat-ı Müstakim, c. IV, Sayı: 95, 290.

⁸ Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, 185.

olduğu şeklindeki kanaat özellikle Avrupa'da ortaya çıkan pozitivist, materyalist düşüncenin kendi ülkemizdeki aydınlar arasında yansımasıdır. Akif'in de belirttiği gibi Tanzimat'tan itibaren başlayan Batılılaşma hareketleri, Batılıların ilim ve tekniğini veya bunları ortaya çıkaran zihniyet yapısını almaktan ziyade Batılıların günlük yaşamla ilgili, örf ve âdetlere dayanan alışkanlıklarını, fikirlerini almayı yeğlemiştir. Neticede Avrupa'da uzun bir tarihî geçmişe dayanan Rönesans ve Reform hareketlerinin sebepleri dikkate alınmadan sonuçları ülkemizde uygulamaya geçirilmek istenmiştir. Bütün dinleri. Tarihî ve toplumsal şartlarını dikkate almadan değerlendirdiğimizde böyle bir yargıya ulaşmak mümkündür. Ancak, her din kendi bağlamında değerlendirildiğinde hatalı bir yargı elde etmiş oluruz. Aynı düşünce yanlışlığını geri kalmamızı incelerken veya sanayileşme-modernleşme çabalarında da görmekteyiz. Ve bunun içindir ki, daha ziyade geleneklere bağlılığı savunan ve İslâmcı bir bakış açısıyla dünyayı anlamlandıran karşıt gruptaki aydınlarımız daha radikal bir tutum göstermişlerdir. Bize göre, İslâmcı kesimin akıl ve bilimi vahiy ölçüsü ile sınırlandırmaları bu tepkinin bir sonucudur. Batılıların ahlâkına-dinine karşı duyulan nefret, Osmanlı-Türk yarı aydın tipinin reddi anlamında değerlendirilmelidir.

M. Akif, İslâm dünyasında tahribata yol açan faktörlerden biri olarak taklidi görür. İnsanların taklitten çok zarar gördüğünü fark eden M. Akif, taklidin zararlarını, sonuçlarını ve bu konuda olması gerekenleri anlatmak için büyük emek harcamıştır. Sınırları ve sebepleri belli olmayan bir taklit, ferдин şahsiyetini zayıflattığı gibi toplumu da yok oluşa doğru götürür. XX. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumunda görülen taklit bu türdendir. "Maymun gibi bir özentikle" Batılıların peşinden gitmeye gayret, en temel faaliyet halini almıştır⁹. Osmanlı-Türk aydını, Batı karşısında düştüğü sıkıntının sonucunda kurtuluşu, bütün kurumlarıyla Batılıları taklit

---

⁹ Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, 171.

etmekte görüyor. Bu noktada ikinci bir hata daha ortaya çıkmakta, dinin bu hale sebep olduğu, ilerlemeye engel teşkil ettiği kabul edilmektedir. Böyle bir anlayış ise, toplumda halk-aydın, halk-devlet ve bürokrasi arasındaki uçurumun büyümesini sağlıyor.

İslâm âlemi taklit konusunda alınacak ve alınmayacak şeyleri çok iyi belirlemesi gerekir. Herşeyi Batılılardan almak ne kadar kötü ve zararlı ise, onlardan hiçbir şey alınmaması gerektiğine inanmak ta o kadar yanlıştır. Dolayısıyla ilim, fen ve teknik, Batılılardan alınması tenkit edilen taklidin sınırları içine girmez. Akif, bunu şu şekilde dile getiriyor:

"Alınız ilmini Garbın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesainize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
.....
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi "mahıyyet-i rûhiyye" niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz."¹⁰

Ancak, bu milleti başkalarından ayıran örf, âdet ve gelenekler toplumlara has özelliklerdir. Bu konudaki taklit, Akif'in ifadesiyle toplumu yokluğa ve felâkete götürür. Bu ayrımı yapamadan Doğuyu da Batılıları da anlamayan zümreleri tenkit eder: "Memleketimizde iki sınıf halk vardır:"Ne varsa Şarkta vardır, garba doğru açılan pencereleri kapamalıyız" diyenler. "Ne varsa Garpta vardır. Harim-i ailemizi bile garplılara açık bulundurmamalıyız" iddiasına kadar varanlar. Bana öyle geliyor ki ne varsa şarkta vardır diyenler yalnız garbı değil, şarkı da bilmiyorlar; nitekim ne varsa garpta vardır davasını ileri sürenler, yalnız şarkı değil, garbı da tanımıyorlar."¹¹

Akif, Batılılardan kültürün sadece maddî unsurlarını değil, ilim, edebiyat, güzel sanatlar, sanayi gibi medeniyetin maddî ve

---

¹⁰ Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, 187.

¹¹ Sırat-ı Müstakim, c. IV, 147.

manevî yönlerinin memlekete aktarılabileceğini bile ifade etmektedir¹². Başka toplumlardan taklit yoluyla alınabilecekler konusunda Japon milletini örnek gösteren M. Akif, bu milleti çok takdir etmektedir. Çünkü onlar Batılılardan gelenleri henüz ülkelerine sokmadan bir tasnife tutup, kıymetsiz olanlarını gümrüklerden kovup, ilim ve tekniği özünü kavrayarak memleketlerine almışlardır. Akif, Japonların millî kültürlerine bağlılıklarını İslâm dünyası ile karşılaştırarak serzenişte bulunmaktadır:

"Şu kadar söyleyeyim: Din-i mübînin orada,
Rûh-u feyyazı yayılmış, yalnız şekli: Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâmı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efradı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyanette ferid;
Müslüman denmek için eksîği ancak tevhid."¹³.

Mehmed Akif, cemiyetin yapısına zarar veren ahlâkî bozukluk ve dejenerasyon karşısında, Müslüman halkı kendi ruh yapılarına dönmeye çağırmaktadır. Ferdin gerçek ve değişmez bir ahlâka sahip olabilmesi ancak İslâmiyetle mümkündür. Kaynağını dinden almayan ahlâklar, şahsa ve topluluklara göre değişirler. Sadece bilgi ile veya "vicdan" denen ve her yerde ve zamanda başlıklar gösteren bir hayal ile bütün zamanı ve insanları kucaklayan bir ahlâka erişilemez. Milletin ahlâkı ise onun ruhu demektir. Ahlâkını kaybeden millet ölür:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-ı millî, rûh-u millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.¹⁴.

---

¹² Akif, Fatih Kürsüsünde, 289.

¹³ Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, 171.

¹⁴ Akif, Hatıralar, 307.

Kötülüklerin önüne geçmek toplumda ahlâkî seviyenin yükselmesine bağlıdır. Akif, Batı toplumlarında bunun büyük ölçüde sağlandığı kanaatindedir. İngilizlerin dünyaya hakim olmalarının sebebi, fenalar fenalık yapınca, iyiler derhal önüne geçerler, bir kenara çekilip yan gelmezler. Bizde pek garip, bununla beraber pek fena bir tabiat var: Mesuliyeti hepimize birden ait olması gereken yolsuzlukları, hataları, ağız dolusu, sahife dolusu muaheze etmekle vazifemizi eda eylemiş oluyoruz. Şu hey'et-i içtimaiyyeyi teşkil eden efrattan biri bulunmak itibariyle meydandaki fenalıklardan kendimizin de mesul olduğunu hiç hatırlamıyoruz. Memleketimize bir şeref teveccüh ederse, her birimiz en büyük hisseyi nefsine ayırmak istiyor; milletin şanını, haysiyetini lekeliyen içtimai hastalıkların töhmetini ise hiç birimiz yanına yaklaştırmıyor¹⁵. Ona göre, toplum Kur'an'daki "iyiliği emretmek, kötülükten de nehyetmek" ayetini hayatlarının en önemli düsturu haline getirmelidirler. Oysa, Müslümanım diyenlerin Kur'an ve İslâm'ın ruhundan çok uzak olduğunu özellikle belirtiyor. Müslüman ülkelerde ahlâk alabildiğine düşmüş. İş başındakilerin etrafını dalkavuk, rezil, edepsiz adamlar almış. Hayat lüzumundan fazla seviliyor. Şahsi menfaat herşeyden üstün tutuluyor. Gayretsizlik, hissizlik, lakaytlık; vatan ve memleket meselelerinde duygusuzluk, hamiyetsizlik şiar edinilmiş. Neme lazımcılık ve vazife hissine biganelik herşeye hakim; yalancılık, riya, şaklabanlık makbul hareketler arasına girmiştir.

M. Akif, milleti ve memleketi düştüğü kötü durumdan kurtaracak ve onun önünü açacak olan gençliği şu vasıflarla anlatıyor: İmanlı, sağlam vücutlu, ahlâklı, hassas, irfan sahibi, müsbet ilimlerle mücehhez (donatılmış) bir gençlik. Bu gençlik Avrupa'da tahsil görecektir; oranın ilim, fen ve sanatını öğrenip yurda taşıyarak üç yüz senelik ilim kaybını kapatacak. Biz fazileti, son yüzyılların gelişen ilmi ile birleştirememişiz. Esasen faziletten de

---

¹⁵ Vahit İmamoğlu, Mehmet Akif ve İnanan İnsan, İstanbul, 1996, 130.

cüdâ düşmüş sayılabiliriz. Fakat zayıf ta olsa, kökü eski devirlere uzandığı için temelli olan mevcut fazileti, gençliğin Avrupa'dan getireceği ilim ve marifet ile birleştirecek ve böylece yükseleceğiz. Çünkü bir milletin ilerlemesi ve yükselmesi, ikbal ve saadeti için yalnız iki kudret vardır: Fazilet ve marifet. Bunlar teker teker bulunursa bir kıymet ifade etmezler; birlikte ve birbirini besler vaziyette, kaynaşmış bulunmaları gerekir. İşte Mehmed Akif'in gayesi, milletimizi fazilet ve marifete sahip, ileri ve yüksek seviyede bir insan topluluğu olarak görebilmektir.

İyi bir gençliğe sahip olabilmek için onlara iyi bir eğitim vermek zorunludur. Ancak, Müslüman âlemi genel olarak eğitim kalitesi açısından çok düşük bir seviyededir. Mehmed Akif, önce eski ve som din anlayışını temsil eden din adamlarına ve onları yetiştiren medreselere çatar ve taassupla itham eder. Medresenin faydasız hale geldiğini, vazifesini yapamadığını, Müslümanlığın daima ileriye işaret eden manasına ayak uyduramadığını uzun uzun izah etmiş ve öz cevherine ihanet edilmediği takdirde dipdiri duracak bir dinin, ölümler dini haline getirilmek istendiği kanaatine varmıştır. Medreselerin bir İbn Rüşd, İbn Sina, Gazzalî ve Razî benzeri büyük âlimler yetiştirmek yerine, bunların eserlerinin belki on şerhe bakıp bir kuru manâ çıkaran cahil hocalar yetiştirdiği kanaatindedir.

Mehmet Akif, medreseye alternatif olarak açılan mekteplerde görülen eksikliklerden de söz etmektedir. Memlekette, Tanzimat döneminden itibaren Batı tarzı bir çok okul açılmıştır. Askeri okullar başta olmak üzere mülkiye, tıp okulu, baytar mektebi, ziraat okulu vs. Onun bu okullarda gördüğü eksiklik; Batı'daki benzerlerinin seviyesine ulaşamamaları ve iyi eleman yetiştirememeleridir. Milyonlarca lira para sarf ederek o okulları açarken; Avrupa'nın fennine ve tekniğine artık muhtaç olmayacağımızı, kendi mühendislerimizle, mimarlarımızla, hekimlerimizle kendi kendimize yeteceğimizi ümit ettiğini söylemiştir¹⁶. Akif, eğitimin kalitesini

---

¹⁶ M. Akif, "Asım", Safahat, 393.

artırmak için Batı tarzı Yüksek Öğretim kurumları açmanın sorunun halli için yeterli olmadığını düşünmektedir. Onun gayesi, okulun köylere kadar yaygınlaştırılmasıdır. "Efradı arasında maarif-i ibtidâiyye taammüm etmeyen milletin ne ordusu, ne donanması, ne ticareti, ne serveti olamayacağı"¹⁷ görüşündedir. Mehmet Akif, köylere de okul açılmasını ve ilmin her yere girmesini istemiş, fakat neticeyi görünce üzmekten kendini alamamıştır. Köylülerin ağzından bunu şöyle ifade ediyor:

Kimse evlâdını cahil komak ister mi ayol?
Bize lâzım iki şey var biri mektep biri yol!..¹⁸

Akif, özellikle Anadolu'daki okulların ve öğretmenlerin yetersizliği üzerinde durmaktadır. Ayrıca, köylere gönderilecek öğretmenlerin seçilmesinde gayet dikkatli davranılması gerektiğini düşünür. Bu öğretmenlerin, köylünün an'anelerine, hayat anlayışına ve dinî telakkilerine saygı göstermesini ister. Halkın dinî ve sosyal yaşayışına yabancı, hatta onları hafife alan bir anlayışın köylünün ruhuna nüfuz edemeyeceğini belirtir. Ona göre, iyi bir öğretmen îmanlı olmalıdır. Müslüman bir toplumun çocuklarının eğitiminde, ilk hedef îmanlı bir neslin yetişmesidir. Bundan dolayı onları yetiştirecek öğretmenin îmanlı olması vazgeçilmez bir özelliktir.

"Evet, ulûmunu asrın şebâba öğretelim;
Mukaddesâta, fakat, çokça ihtiram edelim."¹⁹

Aynı zamanda öğretmen bilgili olmalıdır. Toplum, îmanlı olduğu kadar, çağın ilmine sahip öğretmenlere muhtaçtır. Yeterli bilgiye sahip öğretmenler, kendilerine teslim edilen nesle gerekli bilgileri, en güzel metotla öğreterek, öğretilmesinde faydadan çok zarar olan bilgilerin genç dimağlara aktarılmasında, gerekli hassasiyet için, öğretmenin doğru ve geniş bir bilgi birikimine sahip olması gerekir. Fakat, zamanın ilmini öğretmek bahanesiyle, manevî

---

¹⁷ Sebilü'r-Reşad, c. IX, sayı: 231, 392-393.

¹⁸ M. Akif, "Asım", 396.

¹⁹ Akif, Fatih Kürsüsünde, 282.

değerlere saldırmamalı, din, ilim ve hurafe sınırlarını sıhhatli çizmiş olmalıdır²⁰. Yine, öğretmen öğrenci ile olan bütün münasebetlerinde dengeli olmalıdır²¹. Böylece, Akif'e göre iyi bir eğitim-öğretim için gerekli olan özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Eğitim-öğretim millî ve dinî esaslara uygun olmalıdır. Yükseköğretim kurumlarının düzenlenmesinin yanısıra, toplumda çatışma yaratan mektep-medrese ikiliğinin giderilmesi, öğretim programlarının, metotlarının yenilenmesi, temel eğitim veren okulların yaygınlaştırılması ve öğretmenin pedagojik formasyonu ve kalite standartının yükseltilmesi şeklinde özetlenebilir.

M. Akif'in, müslümanların hayatlarında gördüğü eksikliklerin en önemlilerinden bir diğeri de "kader ve irade" anlayışları ile "tevekkül" inancıdır. Onun kader ve irade meselesini ilk defa olarak birinci Safahat'taki "Tevhid Yahut Feryad" isimli şiirinde ele almaktadır. Şiirin doğrudan doğruya bu bahsi ilgilendirmeyen ilk bölümlerinde insanın, Allah'ın sırlarına vakıf olamayacağını, vasıflarını idrakten aciz olduğunu ifade ettikten sonra asıl konuya girer. Akif, bir şair edasıyla, "Yâ Rabbî! Eğer bu yaratıştan maksadın, kendinin tanınması ise, o müthiş gayeye kimse varabilmiş mi? Yoksa bu dünya senin nazarında bir sahne midir? Öyle bir sahne ki üzerinde milyarlarca oyun var! Öyle bir sahne ki her perdesi kaderin tertibi, kahramanları da kaderin avâre oyuncağı! Canileri, katilleri meydana süren sensin; canideki, katildeki cesaret de senden geliyor! Karanlığı da aydınlığı da yaratan sensin, başkası değil; Allah korkusunu ve günah işlemeyi de ilham eden sensin! Zalimin içindeki tecavüz etme duygusu nedendir? Zulme uğrayanın ondan nefreti niçindir? Ya ahmak, yaşamının usûlünü niçin öğrenmedi? Bütün gördüğüm eserler, bir failin zorlamasıyla oluyor! Cebrî değilim Ya Rabbî, ama olsam da ne suçum var?"²².

---

²⁰ Akif, Fatih Kürsüsünde, 282.

²¹ Akif, Fatih Kürsüsünde, 281.

²² Akif, Safahat, I. Kitap, 18.

Mehmet Akif, Osmanlı İmparatorluğu ve genel olarak İslâm dünyasının içinde bulunduğu kötü durumun tesiriyle, bütün bu fenalıkların, kötülüklerin Allah'ın takdiriyle meydana geldiğini söyleyerek içindeki sıkıntılı durumdan kurtulmak istemektedir. Zira, Akif'in anladığı İslâm, insanları bu dünyada da güçlü ve kuvvetli kılan esaslar ihtiva etmektedir. Halbuki, bugünkü müslümanlar sefalet ve yoksulluk içerisinde Hıristiyan milletlerin esiri haline gelmişlerdir. Kader meselesinin bu şekilde anlaşılması, Akif'le başlayan yeni bir düşünce değildir. Ondokuzuncu asrın ikinci yarısına doğru, eski ile yeni, Doğu ile Batı arasında bulunan ilk Tanzimatçılarından itibaren, bir bedbinler kafilesi, buna benzer duyguyu, yahut metafizik denemeyi nefislerinde yaşamışlardır²³. Akif'in, kaderci/fatalist bir anlayışı benimsediği bu Tevhid şiiri, Safahat içinde tek örnektir. Bunun dışında Akif'i, insan iradesine büyük değer veren, kaderi bir meskenet olarak anlayanları tembellikle suçlayan, onları sarsan bir insan hüviyetinde görürüz. Çünkü Tevhid yahud Feryad'daki tereddütleri iç dünyasının, coşkusunun dışa yansıyan tezahürleridir. Ama, bundan sonraki şiirlerinde cebriyeci bir anlayıştan ziyade, çalışan, çabalayan, miskinlikten, fakirlikten kurtulmaya çalışan bir insan modeli çizmektedir. Daha ilk Safahat'ta bir şiirinin başlığı bile bu seciyeyi işaret eder: "Durmayalım!" Çölde ilerleyen bir kervana yetişemeyip geride kalan bir yolcunun halini, insaniyet ilerlerken geride kalan milletlere benzetir. Buradaki insan, kaderin elinde, tiyatrodaki oyuncu gibi rolünü oynamaktan başka birşey yapamayan insan portresi değildir. Mehmet Akif onu şimdi "merd-i sahip-azm" yani "irade sahibi insan" olarak isimlendirmektedir.

Merd-i sahip-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?

Hangi müşküldür ki himmet olsun, âsân olmasın.

İbret al erbâb-ı ikdâmın bakıp âsârına:

Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrarına.

---

²³ Orhan Okay, Mehmed Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara, 1989, 89.

Herşeyden önce, irade karar vermekle başlar. İnsan bir defa karar verip himmet ve gayret ettikten sonra o hedefi elde etmemek mümkün değildir. Dolayısıyla, insanın kaderdir diyerek çalışmaktan vazgeçmesi Akif için kabul edilebilir bir davranış değildir. Âkif'in "Fatih Kürsüsü"nde konuşturduğu vaiz, konuşmasının ilk cümlesinde, bütün kâinatı tek bir kanunun idare ettiğini söyler. O kanun da çalışmaktır. "İnsan için çalışmaktan başka bir şey yoktur" mealindeki âyet, Akif'in felsefesinin temel düsturlarından biridir. Akif, insana adeta irade eden ve azimden ibaret bir varlık değeri verir. Tabiat, varlıklar ve bütün dünya insanın emrine verilmiştir. İnsanın bu üstünlüğünün, bütün varlıklar arasında ona çok değerli bir emanetin verilmiş olmasından doğduğunu söyler. Bu emanet, insanın her hareketini, her fiilini kendi aklı ve iradesiyle yönlendirebilecek yetenekte olmasıdır. İnsan, bu yetenekleri sayesinde diğer varlıkların hatta meleklerin bile erişemeyeceği bir konuma yükselebilir. İnsanın bunları göz ardı ederek âdeta herşeyi Allah'a havale etmesi ve ondan beklemesi, müslümanlar arasındaki yanlış kader ve tevekkül anlayışından kaynaklanmaktadır. Akif, kader ve tevekkülün yanlış anlaşılmasını şu mısralarla dile getirmektedir:

"O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?
"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah da verdi...Doğrusu bu.
Meşîyyetin sana zulm etmek ihtimali mi var?
"Çalış" dedikçe şeriat, çalışmadan, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!"

Dolayısıyla Akif, İslâm dünyasının, içinde bulunduğu sefil durumu ortaya koyarak, bunu kaderle, takdir-i ilâhî ile karşılayanlara, bunun doğru olmadığını haykırmak ister. Akif, kadere sığınmak yerine millet olarak çalışma seferberliğini başlatmamızı ister. Üç beş kişinin çalışmasıyla zorlukların aşılamayacağını savunur.

Çalışmayan milletlerin çok geçmeden başka milletlere muhtaç olacaklarını ve onların tahakkümü altına gireceklerini belirtir. O milletler ezilmeğe, hor görülmeğe mahkumdurlar. Akif'e göre çıkar yol, Allah'a dayanmak, çalışmaya sarılmak ve hikmete bağlanmaktır.

Buraya kadar Akif, başta İslâm dünyası olmak üzere memleketimizi saran kötülükleri ortaya koymaktadır. Trablusgarb ve Balkan Savaşları ile başlayan felâketler I. Dünya savaşı ile son haddini bulmuştur. Memleket maddî ve manevî sefalet içindedir. Açlık, hastalık, zayıflık, ölüm, topraklarda mahsullerin bereketsizliği, sefalet birbirini kovalamaktadır. Bunlara ilâve olarak ta riyakâr, sahtekâr, sefil, haysiyetsiz, millî ve manevî ideallerden habersiz insanlar türemiştir. Halkın çektiği yoksulluğa karşılık; harp zenginleri alabildiğine israf, sefahat içindedir. Kumar, fuhuş toplumun içini kemiren salgın bir hastalık halini almıştır.

M. Akif, bunların karşısında bir iman ve ahlâk abidesi, dürüstlük, çalışkanlık ve fazilet timsali olarak gördüğü Asım'ın neslini görmektedir. Bu nesil cepheden cepheye koşmuş üstün nitelikli gençlerden meydana gelmektedir. Bu üstünlük bedenlerindeki kudret ve kuvvetten manevî hüviyetlerine kadar her taraflarında göze çarpar. Memleket üç yüz yıldan beri Avrupa'nın ilerleyen ilminden mahrum kalmıştır. Asım'ın nesli vakit kaybetmeden Batı'ya gitmeli, oranın ilmini fennini kazanıp yurda dönmelidir. Bu ilmi, içinde taşıdığı fazilet duygusuyla birleştirerek millet ve memleketin hizmetine sunmak, yurdun işlenmeyen servetini işler hale getirmek suretiyle üzerine düşen inkılabı gerçekleştirmiş olacaktır²⁴.

M. Akif, edebiyatımızda Namık Kemal ile başlayan sosyal içerikli şiir türü ve telakkisinin en kudretli ve en büyük temsilcisidir. En ince ve küçük teferruatı bile kaçırmayan Akif'in eserlerinde, toplumsal çevrenin bütün ayrıntılarını tespit ettiğimiz gibi, içtimaî yapının, cemiyetimizin geçirdiği her çeşit değişikliği de buluyoruz.

---

²⁴ Rıdvan Canım-Etem Çalık, Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı, İstanbul, 1995, 64.

Bu bakımdan o, cemiyete çevrilmiş bir fotoğraf objektifi gibidir. Onun eserlerinde cemiyetin ve hadiselerin seyrini izlemek mümkündür. 1908-23 arası hadiseleri-İstibdat, Hürriyetin ilânı, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ile ilgili hadiseler şairane bir anlatımla bizlere aktarılmaktadır.

Mehmet Akif'in dinî tarafı da içtimaîdir. Dinle alâkasız bir milliyetçilik tasavvur edemeyen, din ile milliyeti kaynaşmış, birbirinden ayrılmaz telakki eden Akif, dinî nitelikli bütün şiirlerinde, pek geri ve uyuşuk, her türlü terakkî ve yükseklikten mahrum İslâm âlemini uyandırmak gayesini gütmüştür. Dinin metafizik ve mistik taraflarından aldığı ilhamla yazdığı birkaç coşkun vecd ve istiğrak şiiri istisna edilirse, onun dinî şiirlerinde de daima sosyal konular ve problemler üzerinde durduğu görülür. "Cemaat-i müslimine içtimaiyat lâzım, içtimaiyat. Şarkta, garpta, şimalde, cenupta ne kadar müslüman varsa, bunların zulmet içinde, sefalet içinde, esaret içinde yaşadığını; sefil bir millet elinde kalan dinin kabil değil i'lâ edilemeyeceğini bilmeyen, anlamayan vaizi kürsüye yanaştırmamalı. Vaiz milletin mazisini bilmeli, cemaati istikbale hazırlamalı"²⁵ diyerek meselenin dinî açıdan da ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Akif'in içtimaî yönünün nasıl bir seyir takip ettiğini görmek için Safahat'ın incelenmesi yeterlidir. Onun içtimaî yönü küçük levhalar çizmekle başlamış, mahallî ve mevzî toplumsal olayların incelenmesiyle genişleyerek millet ve ümmet çapında tefekküre kadar yükselmiştir. Onun gayesi milletimizi ve tüm müslümanları en ileri ve en yüksek medeniyet seviyesinde görebilmektir. Buna erişmenin yollarını aramış, geriliğimizin sebep ve amillerini araştırmış ve bunlar için çözümler üretmiştir.

Mehmet Akif'in en çok üzerinde durulan yönü milliyetçiliği ile ilgilidir. O, esas itibarıyla milliyetçi bir şair ve düşünce adamıdır. Fakat bu milliyetçilik, bugünkü anlayışımızdan biraz farklıdır. Bu

---

²⁵ Akif, Sırat-ı Müstakim, Sayı: 95, 290.

tam olarak bir ümmetçilik te değildir. Daha ziyade vatan ve din esaslarına dayanan, kuvvetini tarihten alan ve İmparatorluğun o zamanki durumunun gerektirdiği bir milliyetperverlikti. Onun milliyetçilik anlayışını bir İslâm-Türk sentezi şeklinde anlayabiliriz; fakat bu bütün müslümanları içerisine alan ümmetçi bir anlayış olmayıp, daha çok, o dönem Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki müslüman unsurun birlik ve beraberliğine dayanan bir ideolojidir²⁶.

Dinle ilgisi olmayan bir milliyetçilik tasavvur edemeyen, din ile milliyeti birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak telakki eden Akif; başta komünizm ve kozmopolitlik olmak üzere milliyet düşmanı bütün ideolojilere karşı cephe almıştır. Aynı zamanda Türkçülük hareketine de muhalif kaldı. Kavmiyetçilik olarak nitelediği Çerkezlik, Kürtlük, Lazlık, Arnavutluk, Türklük gibi akımların birlik ve beraberlik ruhunu bozacağına, memleketi tefrika içinde bırakacağına inanmıştı.

"Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâmı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir."²⁷. Bir başka şiirinde ise,

"Müslümanlıkta "anasır" mı olurmuş ne gezer!

Fıkr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber."²⁸. Turancılık ile ilgili olarak:

"Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!.
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet ne rezalet!.
Cem'iyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
"Turan İli" nâmıyla bir efsane edindik;
"Efsane fakat gaye!" deyip az mı didindik?

---

²⁶ Akif, Sebilü'r-Reşad, IX, 230.

²⁷ Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, 178.

²⁸ Akif, Hakkın Sesleri, 205.

Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler acıyın eldeki yurda!"²⁹.

Mehmet Akif, memleketin selâmetini müslüman unsurların İslâm bağıyla, gayr-ı müslimlerin de vatan bağıyla bir birlik meydana getirmelerinde buluyordu³⁰. Kavmiyet fikri bizi ihlâle sürükler diyordu. Aslında; Akif'in yaşadığı dönemin siyasî ve sosyal konjonktürü dikkate alınırsa, onun bu konudaki hassasiyeti daha iyi anlaşılır. Milliyetçilik cereyanı Osmanlı İmparatorluğunda müslüman ve gayr-ı müslim milletler arasında hakim bir ideoloji haline gelmiş idi. II. Abdulhamid, İmparatorluğun dağılmasını önleyebilmek için halifelik karizmasını öne çıkarmak suretiyle en azından müslüman kitleyi bir arada tutacak İslâm birliği fikrine her türlü desteği sağlıyordu. Akif'in bu ortamda Türk veya Arnavut gibi kavmiyetçi bir anlayışı benimsememiş olması bu tür kaygılardan ileri gelmektedir. İşin aslına bakılırsa Akif'in esas amacı, bir "Osmanlı Vatandaşı" kavramını ortaya atarak ülkedeki her din ve mezhepten insanları kaynaştırabilmektir. Ancak, gerek Arnavutluk'ta ve gerekse Araplar arasında ortaya çıkan isyanlar Akif'in bu idealinin gerçekleşmesine imkân tanımamıştır. Ve sonuçta yine Osmanlı'dan geriye Türk milleti ve Anadolu kalmıştır.

Akif, milliyetçilik cereyanlarının siyasî mahiyet kazanıp ayrılık doğurmasına üzülyordu. Yoksa dil ve kültür milliyetçiliğini her zaman hoş karşılamıştır³¹. Tarihi ve içtimaî şartlar, İmparatorluk dahilinde muhtelif kavimlerden insanları bir araya toplamıştı. Osmanlı İmparatorluğunun yüksek ve ileri bir seviyede bulunması, ancak kendini oluşturan unsurların ayrı ayrı terakki etmesiyle mümkün olabilirdi. Bu muhtelif kavimleri nasıl ilerletecektik. Akif, buna şu çözümü öneriyor: Her kavmin lisan ve maarif sahasındaki kalkınmasını o kavme mensup âlim ve âkillere bırakalım. Bunlar

---

²⁹ Akif, Gölgele, 461.

³⁰ Akif, Sırat-ı Müstakim, III, Sayı: 78, 609.

³¹ Akif, Sebülür-Reşad, XIV, Sayı: 382, 331.

kendi kavimlerini en ileri seviyeye getirmeye çalışsınlar...³². Fakat, onun yaptığı bu teklif ne yazık ki kabul görmedi. Zira milliyetçilik bir kere şahlanmıştı. Değişik ırktan insanların, İslâm bağı veya Osmanlı ortak kimliği altında toplanamayacaklarını o zaman için fark edemediğinden teklifi de havada kaldı.

Mehmet Akif, İslâm birliği idealinin önünde iki engelin olduğunu düşünüyordu. Bunlardan birincisi ve en önemli olanı körükörüne Batı hayranlığı ve din aleyhtarlığıdır. İslâm birliği için ikinci engel ise, kavmiyetçilik, yani ırkçılık oluşturmaktadır. Aslında onun, dine dayalı bir milliyetçilik görüşünü reddetmediğini söyledik. Hatta, Türkçülerle bir masaya oturup, çekişmelere sebep olan iki ideali birbiriyle telif etmek için uğraştığı da bilinmektedir. Akif, - kalben Türk milletinin siyasî ve iktidarı altında yücelmesini istediği- bir İslâm birliği için çalışıyor, bu samimi ideal ona hem Türkiye'yi, hem de İslâm dünyasını kurtarıp yaşatacak tek çare gibi görünüyordu. Akif'in bu fikirleri edinmesinde Cemaleddin Afganî'nin ve Muhammed Abduh'un kuvvetli tesirleri vardır.

Akifin düşüncelerini özetlersek şu sonuçları elde edebiliriz: Müslümanların dinî yaşayışlarında Kur'an ve Sünnet İslâmlığından uzaklaştığını, kurtulmak için dinin aslına (özüne) dönüşün zorunlu olduğunu vurgulayarak selefi bir tutum sergiledi. Aynı şekilde, dinin bid'at ve hurafelerden temizlenerek aslî yapısına kavuşturulmasını istiyordu. Ancak, burada geleneklerden ziyade göreneklere karşı çıkmıştır. İslâm dünyasının ilerlemelerinin sağlanabilmesi için müslümanların dinî hayatlarında köklü değişiklikler yapılması gerekir. Toplumda İslâm'ın ortaya koyduğu dinî-ahlâkî faziletlerin yeniden canlandırılması için çalışmıştır. Garp medeniyetine karşı ne tamamen taklitçi bir hal sergilemeli ne de her şeyiyle reddetmeli. İkisi arasında Batı'nın ilmini, tekniğini ve marifetini almak gereğine işaret eder. Bütün müslümanların aralarındaki kavmiyet (ırk) bağına dinî birlik ruhunun üstünde tutmamaları lüzumuna inanır. Akif, ırkçı

---

³² Akif, 332.

ideolojiyi reddeder. Onun özellikle Batı'lı emperyalist devletler tarafından müslümanları ve hususi olarak Osmanlıları bölüp parçalamak için müslümanlar arasında yayılan bir mikrop olarak görmektedir. Ancak, Akif kültürel anlamda milliyetçiliğin karşısında değildir. Hatta, her milletin kendi dilini ve diğer kültürel özelliklerini geliştirerek daha geniş İslâm birliğine katkıda bulunabileceğini belirtir. Akif, daha ziyade dine dayalı bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Fakat, hususiyle Arapların ve Arnavutların Osmanlı İmparatorluğundan ayrılma isteklerinden sonra bu ümidini kaybetmiştir. Onun, Türk milletine karşı derin bir saygı ve sevgisi vardır. Kurtuluş Savaşı ve sonrasında şiirlerinde geçen ırk, millet, milliyet gibi kavramları Türkler için kullandığı kuvvetle muhtemeldir. İşte, bu özellikleriyle Akif, Türk-İslâm düşüncesinin ve yenileşme hareketinin önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur. Hatta, denilebilir ki, onun Batılılaşma ve modernleşme ile ilgili düşünceleri sadece İslâmcılar arasında değil, Türkçü cereyan arsında da rağbet edilen görüşlerdir.

Kaynakça

Ahmad, Feroz; Modern Türkiyenin Oluşumu, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul 1995.

Albayrak, Sadık; Siyasi Boyutlarıyla Türkiyede İslamcılığın Doğuşu, İstanbul 1989.

Alperen, Abdullah, Sosyal Değişme Açısından Türkiye'de İslam ve Modernleşme, Adana, 2003.

Berkes, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul Tarihsiz.

Canım, Rıdvan-Çalık, Etem; Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı, İstanbul, 1995.

Cemal, Mithat; Mehmet Akif, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1990.

Cumalioğlu, Fehmi; Mehmet Akif'in Hayatı ve İstiklal Marşı, İstanbul 1962.

Düzdağ, M. Ertuğrul; Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar; İstanbul 1987.

Eraslan, Cezmi; II. Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul 1992.

Erişilgil, M. Emin; Mehmet Akif -İslamcı Bir Şairin Romanı, Ankara 1956.

Ersoy, Mehmet Akif; Safahat, İstanbul 1986.

İmamoğlu, Vahit; Mehmet Akif ve İnanan İnsan, İstanbul, 1996.

Kara, İsmail; Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I-II, İstanbul 1987-1989.

Karakoç, Sezai; Mehmet Akif, İstanbul 1968.

Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, İstanbul 1991.

Okay, Orhan; Mehmed Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara, 1989.

Özer, Ali; Mehmet Akif ve Eğitim, İzmir 1991.

Süleyman Nazif; Mehmet Akif, (Çev: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1991.

Şengüler, İsmail Hakkı; Mehmet Akif Külliyyatı V-VI, İstanbul 1990-1991.

Timurtaş, Faruk Kadri, Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, İstanbul 1962.

Tunaya, Tarık Zafer; İslamcılık Akımı, İstanbul 1991.

Ülken, Hilmi Ziya; Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul 1992.

MEHMET AKİF BEY’DE “ŞEHADET”İN ANLAMI: ÇANAKKALE ŞEHİTLERİ

Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA*

ÖZET

Mehmet Âkif Bey’in en önemli “*şehadet*” muhtevalı destanı hiç şüphesiz “*Çanakkale Şehitlerine*” destanıdır. O bu şiirinde Türk tarihinin destansı kesiti olan Çanakkale Savaşları karşısında duyduğu büyük coşkuyu dile getirir. Türk askerinin emperyalist haçlı saldırıları karşısında ortaya koyduğu yiğitliğini, insanüstü başarılarını, azmini, dirayetini, sebatını, kararlılığını, metanetini ve zaferini coşkuyla aktarır. Türk askerinin en zor şartlar altında nasıl kahramanca bir direniş gösterdiğini mısralarıyla dile getirir.

1915 yılındaki Çanakkale savaşlarındaki 100.000’den fazla şehidimiz sayesinde, Türk milleti yok olmaktan, düşmanın ayağı altında zillet içinde silinip gitmekten kurtulmuş ve yeniden dirilmiştir. Şehadetle dirilen bir millet oluşumuz o zaman bir kez daha tescillenmiştir. Bundan dolayı Mehmet Âkif Bey’in “*Çanakkale Şehitlerine*” şehadet şuurunu insanın iliklerine kadar hissettiren harikulade bir destandır.

Üzerinde yaşadığımız vatan toprağının kıymetini anlamamız için şehitlerimizi her daim hatırimızda tutmak zorundayız. Vatanımız, bize, yeni nesillere olduğu gibi miras olarak bırakılmış, şehit kanlarıyla sulanmış kutsal bir emanettir. Eğer bir sahip aranacaksa bu vatanın sahibi şehit ecdadımızdır. Şehit ecdadın bize

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. aesenkaya@comu.edu.tr

biraktığı bu kutsal vatan emanetini korumak en büyük vazifemizdir. Mehmet Âkif Bey'in şehitlerimiz karşısındaki ince, derin şair duyarlığı, şehitlerimizin ne kadar büyük bir tarihî değere sahip olduğu, pek çok mısramda da ifadesini bulur.

Giriş

İstanbul'un Güney Kapısını Çanakkale Boğazı'nın En Dar Yerinde Kilitlemek

İstanbul'un güneyi sadece Çanakkale'den korunur. Fatih Sultan II. Mehmet denize sıfır, Boğazın en dar noktasına bizzat kendisinin yaptırdığı iki kale, “*artık buraların hâkimi olarak ben varım*” demenin ötesinde, savunma ve güvenlik gayesine yönelik ilk icraattır. Anadolu yakasındaki ‘Sultan Kalesi’ olsun diye Kal’a-i Sultaniye ile karşısına ‘Denizin Kilidi’ yaptırılan Kilitbahir Kalesi’dir¹. Kal’a-i Sultaniye, askeri garnizon olarak inşa edildiği için, direkt İstanbul’a bağlı sabit Müstahkem Mevki Komutanlığı faaliyete başlamıştır. Zamanla kale etrafında yerleşmeler başlamıştır².

Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyulduğunda, Boğazın en dar noktasından başlayarak, dönemin kıyı savunma materyalleriyle tahkim etmeyi sürdürdü. Bazı yabancı uzmanlar bölgeye getirilerek tahkimata katkıda bulundular. 20. asra yaklaştıkça, her alanda olduğu gibi, Boğaz kıyı savunması teknolojinin de olağanüstü ilerlemeler olmuştur. Almanlarla pek çok alanda güçlü ortaklıklar kuran ve ihaleler veren II. Abdülhamit, bir yandan güneyden gelecek İstanbul’a yönelik tehditler için ‘Çanakkale Komisyonu’ kurdurup, Çanakkale Boğazı’nın tahkimi için görevlendirmiştir. Diğer yandan

---

¹Ali Karaca, Ali Karaca, “Savunma Sisteminin Ana Unsuru İstihkâmlar Bakımından Çanakkale Boğazı Tahkimi (1655-1915)”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri* (25-27 Ekim 1999 İstanbul), ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000, s.320-321(dipnot 58).

²İki kalenin yakın civarını askeri tahkimatla kilitlenirse, İstanbul her zaman güvence altında olur.

da I. Ordu Komutanı Alman Goldch Paşa'nın³ etkisi altında Alman Krupp Atölyesinde dökülen sahil savunma toplarından 300'den fazla sipariş edilmiştir. 1883-1892 yılları arasında Boğaz'ın her iki yakasındaki en dar bölgeye, iki paşa, mevcut tabya ve bataryalar yeniden modernize ettirirken, gerekli yerlere yeni tabya ve bataryalar inşa edilmiş ve toplarla donatılmıştır. Artık başkent İstanbul'a güneyden gelecek tehditlere karşı, güneydeki kapı, Çanakkale, kilitlenmiş durumdadır⁴.

Öte yandan II. Abdülhamit, İngiliz ve Fransızlara göre daha ehven-i şer olarak gördüğü Demiryolu ihalelerinden, ordu ıslahı için Alman uzmanların davet edilmesine kadar, Almanlarla askeri ve ekonomik alanlarda büyük imtiyazlar vermiştir. Mutlaka II. Abdülhamit, kendisi Almanlarla ilişkilerini yönlendirecek ender yöneticilerden biri idi. Maalesef II. Abdülhamit görevden el çektirildikten sonra, devlet aleyhine çalışanlarla ve büyük oranda uluslararası desteği arkasına alan İttihat-Terakki yönetimi, kısa zaman zarfında Almanlara istediklerinin çok ötesinde -belki de farkında olmadan- fırsatlar sundular. Trablusgarp, I. ve II. Balkan, I. Cihan Harbi, v.b. gibi bir yığın savaş, acı, ıstırap, gözyaşı...

Yenilmez Armada Çanakkale Boğazı Önlerinde

Avrupa'da sömürgelerini paylaşamayanlar, bu hale çözüm bulamayanlar, 'savaş' adlı son kozlarını devreye sokmak üzereydiler. Tarih 1914'ün temmuz ayının son günlerini göstermekte idi. Büyük Britanya, Fransa, Rusya ve sömürgeleri bir tarafta; Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu diğer taraftadır. Osmanlı Devleti'nin İttihat-Terakki hükümetinin, Almanya ile yaptığı gizli ittifak ve gizlenen borç antlaşmasından⁵ Padişah'ın bile haberi yoktu. Türkler için mevcut durum, artık bir oldu-bitti idi. Almanya ile

---

³Bkz. İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

⁴ Bkz. Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1981.

⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, K. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 191-192.

Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihatçıların beklenti ve hülyalarında paralellikler görülüyordu. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

Belki de an itibariyle yaşanacak gelişmeler, çok daha önce hazırlanmış olan senaryonun, sahneye konulmasından başka bir şey değildi. İşte bunlardan belki de birincisi sahnede görüldü: Goeben ve Breslau. Yıllardan 1914, aylardan Ağustos'un 10'u. Tam bir hafta önce de seferberlik ilan edilmiş ve Boğaz'ın en dar noktasına birinci deniz mayını dökülmüştü. Goeben ve Breslau bekletilmeden hemen İstanbul'a rotasını çevirdi⁶.

Goeben ve Breslau'nun peşinden Akdeniz'deki Büyük Britanya ve Fransa gemilerinden birkaçı Çanakkale Boğazı önüne demirlediler ve gemilerin sayıları da günbegün artmaya başladı. 3 Kasım 1914 günü kısa süreli bir misilleme bir kenara⁷, hem bekleyiş Şubat 1915'in üçüncü çeyreğine kadar sürdü hem de armadanın gemileri de sürekli arttı⁸.

Boğaz girişine yakın bölgede demirli ve yüzer batarya şeklinde duran Sarısığlar'daki Mesudiye zırhlısının batırılışı⁹, Kanal harekâtında Türk ordusunun başarısız olması ve Avrupa'da çok ağır kış şartları yüzünden muharebelerin siper harbine dönüşmesi gibi sebeplerle Büyük Britanya yönetimi, daha önce Deniz Bakanı Churchill'in teklifini masaya yatırdı¹⁰.

Churchill'in planının her aşaması sadece birleşik armada ile yapılacaktı. Önce Çanakkale Boğazı girişi yeteri kadar bombardımana tabi tutulduktan sonra, hiçbir dirençle

---

⁶ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-24, 1-33, 1-34, 1-36, 1-37.

⁷ ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-79, 1-83, 1-88, 1-97; BOA, DH. EUM. 3. Şb. 2/48.

⁸BOA, DH. EUM. 7. Şb. 2/31; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-37, 1-63.

⁹ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-7, 1-10, 1-12, 1-18, 1-20, 1-28, 1-41; 1-125, 1-129.

¹⁰Charles F. Roux, *Çanakkale Seferi*, (Çev. Kur. Bnb. Nihat, Kur. Stj. Yzb. Asım), Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1337, s. 15.

karşılaşılmayacaktı¹¹. Gemilerden birkaçını gören Türkler, kaçacak delik arayacaklardı. Onlar da hiçbir engelle karşılaşmadan, sanki gökte uçan kuşlar gibi, İstanbul'a ulaşılacaktı. Aslında böyle düşünmelerinde bir bakıma haklıydılar. Daha bir yıl önce koca ordu, asırlarca vilayeti konumundaki ve pek yakın zamanda bağımsızlığını elde eden Bulgarlara karşı yenilmişti. Artık kendilerine göre Türk askeri ile sömürge askeri nerede ise aynı idi.

Bir de gemilere bindirip Çanakkale Boğazı'na doğru seyreden sömürge askerlerine, Türklerin yamyam ve kuyruklu olduğu, onlara esir olmaktansa intiharı tercih etmeleri konusunda sıkı sıkı tembih ediyorlardı. Ayasofya'nın çanı ne kadar hasretle beklediğini, Galata kulesini yıkarken duyacakları keyfi, Altınboynuz'dan (Haliç) akacak kan rengini seyrederken yaşayacakları coşkuyu, Türk lokumlarını (namuslu ve iffetli kızlar) yerken tadacakları hazzı her kamarada çılgınca anlatan, son derece iyi yetiştirilmiş şaklabanlar bile bu yoldaki görevlerini hakkıyla icra ediyordu. Gemilere binerken askerlere, İstanbul'a ulaştıklarında mutlaka lazım olur diye, - verdikleri maaşlarının dışında- yeteri kadar 60 ve 120 Osmanlı gümüş banknot dağıttılar¹².

Churchill'in planına göre donanma ile İstanbul'a ulaşılacak, Osmanlı Devleti'nin başkenti devreden çıkarılacak, Osmanlı Devleti'nin Hindistan baskısı ortadan kalkacak, Rusya ile birleşilecek, Almanya mayıs ayı içinde doğuda yenilgiye uğratılacak; böylelikle de çok az maliyetle mevcut şöhretlerine şöhret katacaklardı.

Şubat ayının ortalarında plan oybirliği ile kabul edildi ve dört gün sonra da bombardımana başlandı¹³. Bombardıman neredeyse bir

¹¹Cecil Faber Aspinall-Oglander, (Çev. Tahir Tunay), *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, C. I, Askeri Matbaa, İstanbul 1939, s.68-69; Robert Rhodes James, (Çev. Haluk Saltıkgül), *Gelibolu Harekâtı*, Belge Yay. İstanbul 1965, s. 43.

¹²Nümismat Mehmet S. Tezçakın koleksiyonu.

¹³Corbett, s.235; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-27, 1-48, 1-51; BOA, DH. EUM. VRK, 14/72, 14/74, 14/76; BOA, DH. EUM. KLH, 5/24; BOA, HR. MA, 1119/33.

aydan fazla aralıksız sürdü¹⁴. Son darbeyi vurma günü olarak 18 Mart 1915 günü kararlaştırıldı. Savaş gemileri Boğaz'a girmeye başladılar. Gün çok ağır geçti¹⁵. Her an her yer sarsılıyordu. Çoğu zaman isten, dumandan, taştan topraktan, infilaktan göz gözü görmüyordu. Gökyüzü bazen kapkara kesiliyor, isabet almayıp Boğaza düşen devasa mermiler dev fiskiyeler oluşturuyor, boş toprağa düşen topların pırlattığı toz kümeleri gökyüzünü kaplıyordu. Durum bu halde iken bile hiçbir Türk askeri görev yerinden ayrılmıyor, sabrediyor ve direniyordu. Ezan ve sala sesleri onlara destek veriyordu. Çünkü onun için vatan söz konusu ise gerisi teferruattı. Hava kararmak üzere iken geri çekilmeye başladıklarında, üç gemileri Boğaz'ın serin sularına gömülmüş¹⁶, gemilerinin çoğu ağır yaralar almıştı¹⁷. Mevcut manzara Türklerin tüm Müslümanlar adına hediye ettiği kâinata eşi benzeri olmayan mükemmel bir zaferdi. Bu vatanın evladı, tüm sömürgecilerden üç asırlık öcünü bir günde almıştı. Onların kayıpları ne kadar çok ise, Türklerin şehit ve kayıpları o kadar azdı. Bir de iki gün daha yetecek mühimmat da hazırды. Zaferin kazanıldığı gün mevcut sahil savunma toplarından üçte bir yeterli olmuştu. Bu hale vicdan sahibi tüm insanlık da o kadar sevinmişti.

¹⁴ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-32, 1-39, 1-41, 1-44, 1-63, 1-116, 1-131; Mart ayının başında, Marmara turları ile ilgili biletlerin basılabileceğini Londra'ya müjdelediler.

¹⁵Cecil Faber Aspinall-Oglander, (Çev. Tahir Tunay), *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, C. I, Askeri Matbaa, İstanbul 1939 ve Sir Julian Corbett (Çev., Ali Rıza Seyfi), *Harekât-ı Bahriye*, C.II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926; BOA, DH. EUM. 3. Şb. 4/37; BOA, HR. MA, 1123/66; ATASE Arşivi, No. 6/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95; ATASE Arşivi, No. 6/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-8; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-8, 1-9, 1-10, 1-11, 1-13, 1-14, 1-16; ATASE Arşivi, No. 7/1725, Kls. 5637, Dos. H-1, F. 1-94, 1-95; ATASE Arşivi, No. 7/1726, Kls. 5283, Dos. H-14, F. 1-3, 1-4, 1-8; ATASE Arşivi, No. 7/1725, Kls. 5634, Dos. H-1, F. 1-94; ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5640, Dos. H-9, F. 1-2; ATASE Arşivi, No. 7/1736, Kls. 5644, Dos. H-1, F. 1-6, 1-7; ATASE Arşivi, No. 7/2328, Kls. 5653, Dos.1, F. 1-32, 1-33; ATASE Arşivi, No. 7/6968, Kls. 5675, Dos. H-1, F. 1-11, 1-12.

¹⁶Batınlan gemilerden biri, Vedel'in eserinde bahsettiği Fransız Ocean idi. Emil Vedel (Türkçeye Çeviren Dr. Ahmet Esenkaya), *Çanakkale'de Bahriyelilerimiz*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yayınları, Ankara 2006, 38-53.

¹⁷BOA, DH. EUM. 3. Şb. 4/37; M. Şevki Yazman, *Türk Çanakkale*, Ulus Basımevi, Ankara 1938, s. 47.

Armada'nın sahipleri, kendilerini teskin ve teselli edecek bahaneleri peş peşe dillendirmeye başladılar. Gemiler bir anda 'demode' oluverdi. Gemileri ile ilk başta dediklerini unutuverdiler. Bu yetmedi veya tam inandırıcı olmadı. Sahil savunma toplarının başarısını tamamen göz ardı ederek, bu sefer Nusret Mayın gemisinin döktüğü mayınları işaret ettiler¹⁸. Güya o serseri mayınların yerlerinin tespit edilememesi yüzünden gafil avlanıp bu menfur akıbete uğramışlardı.

Ertesi gün ortalık tamamıyla suspus idi. Sadece Türkler düne ait bilanço'yu İstanbul'a gönderme telaşıyla döküm ve sayım yapıyorlardı. Her yerde, herkeste tanımlamaya kelimeler yetmeyecek bir gurur, olağanüstü bir sevinç vardı. Kimse kabına sığmıyordu. Telgrafhaneler kitlenmişti. Tebrik telgraflarının yönü hep İstanbul'a idi. Zaten gaye İstanbul değil mi idi?

Mutlaka karaya asker çıkmayı da deneyecekler, yarıya inmiş onurlarını tamamen yok edecek, savaşı daha da çıkmaz duruma sokacaklardı. Karadaki uğraşları da en fazla bir haftada tamamlanacaktı. Artık Gelibolu Yarımadası'nın iki zirvesi, en güneyindeki Alçıtepe, biraz kuzeyindeki Kocaçimentepe silsilesi donanma desteği ve kara birlikleri ile işgal edilecek, birlikler Kilitbahir platosunda toplanacak, sekiz kilometrelik Maydos yolu marifetiyle Boğaz'a ulaşılacak, sahil savunma topları ve deniz mayınları etkisiz hale getirilerek İstanbul yolu açılacak, donanma İstanbul'a seyr-i sefere başlayacaktı.

O ara Boğaz girişine yakın mesafedeki Kumkale sahiline çapraz bombardıman desteği altında, iki günlüğüne çıkarma yapılarak, Anadolu yakasındaki topraklar ve kolordu seviyesindeki birlikler 'tespit' edilerek, hareketsiz bırakılacaktır. Böylelikle güneydeki sahil çıkartma koylarına engelsiz asker çıkarabilmek ve

---

¹⁸ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-84; Binbaşı Nazmi Bey, (Günümüz Türkçesine Aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya), Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922), Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Yay., İzmir 2004, s.44.

rahatça hareket edilebilmek daha kolay olacaktır. Buna benzer şekilde asker çıkarmadan, sadece yoğun bombardıman yapılacak olan iki oyalama taktiğinden birini, Bolayır'a yakın Saroz Körfezinde, diğerini de Bozcaada'nın karşısındaki Anadolu sahillerinden Beşiğe sahillerinde icra edeceklerdi. Son iki uygulamanın amacı da ilgili bölgedeki birliklerin hareketsiz kalmasını sağlamaktı.

25 Nisan 1915 günü yukarıda planlananlar, uygulanmaya konuldu. Anzak, 04.30'da bombardımanın olarak Arıburnu sahillerine amfibi hareketine başladılar. Karşılarında kahraman Mustafa Kemalleri, Mehmet Şefikleri ve emirlerinde vatanlarını savunmaya gelmiş bu vatanın yiğitlerini buldular. Aynı gün yoğun bombardımanın ardından Seddülbahir'in beş sahiline senkronize çıkarma yaptılar. Bu sefer de karşılarına Mahmut Sabriler, Yahya Çavuşlar ve arkadaşları saatlerce direnç gösterip, arkalarından devralacaklar için vakit kazandılar.

Sevk ve idareden kaynaklanan pek çok karmaşaya rağmen, kara muharebelerin bütününde İstanbul'un savunucuları, son derece yüksek başarı göstermişlerdir. Özellikle savunmada ve düşmanın ele geçirdiği yerleri geri almak için yapılan karşı hücumlardaki başarıları olağanüstü derecede yüksektir. Bunun temel nedenlerinin başında, askerler, savundukları toprağın anavatanlarının ve başkentlerinin kapısı olduğunu bilmeleridir. Çanakkale'nin geçilmesi halinde, sadece başkent İstanbul değil; aynı zamanda arkalarındaki eşleri, çocukları ve yakınlarının da "gâvur"¹⁹un sultanı altında ezilecekti. Bu ruh hali, Türk askerinin ruhi mukavemetini coşturuyordu.

Cephede bulunan kim varsa, fiziki ve ruhi anlamda yüksek dayanıklılık göstermiştir. Zaten büyük çoğunluğu çiftçi olup toprakla uğraşan askerler; memleketlerinde katlandıkları ve alışkın oldukları zorluklar yüzünden, siper hayatının getirdiği güçlüklerden, en azından

---

¹⁹Bkz: *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'ün Silah Arkadaşları: Yaşayan Çanakkaleli Muharıpler*, Haz: Cahit Önder, Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş., İstanbul 1981.

Batılı bir askerin etkilendiği kadar etkilenmemişlerdir. Hatta birçok asker için, gün boyu tarlada çalışmamak ve kısıtlı da olsa, her gün düzenli yemek yiyebilmek; özellikle memleketin Balkan Savaşı sonrası içine düştüğü ağır ekonomik bunalım koşullarında daha iyi bir ortam anlamına geliyordu.

Tabur ve bölük komutanları düzeyindeki genç subayların muharebeler boyunca gösterdikleri performans ve bunların askerle yan yana, çoğu zaman ateş hattında bulunması; hatta karşı hücumlarda birliklerin başında bulunmaları son derece önem arz eder. Küçülen bir cihan devlerinin, yakın tarihteki başarısız, iddiasız ve alaylı askeri geleneğinin bir parçası olmayı reddeden genç subaylar; dönemin en güçlü ordusuna meydan okumuşlar ve askerleriyle birlikte zafer kazanmışlardır.”

Askerlerdeki iman ve manevi güç sayılmalıdır. Bu dini inanç tabii ki, İslam dininin, Türk insanı ve coğrafyası üzerinde kazandığı, "ölümü hayatın bir parçası kabul etme, önceden yazılmış ve mukadderata inanma" şeklinde ifadesini bulan bir kabullenmişlik, fark etmezlik, tevekkül ve olgunluk kültürüdür. Bu halet-i ruhiyenin sürekli olarak canlı tutulmasında, her zaman askerin arasında bulunan, hatta kimi zaman onlarla birlikte bizzat savaşan tabur, alay imam ve müftülerinin de büyük rol oynamıştır.”

Acı Deneyimler

Çanakkale Muharebeler, tarihin o zamana kadar tarihin kaydettiği ilk kapsamlı amfibi harekata sahne olmuştur. Askeri anlamda hem birçok yeni teknolojinin (3. Kirte Muharebelerinde, bugünkü zırhlı araçların ilk modeli gibi), silahın ve silah etkilerinin denendiği muharebeler olmuştur. Tasarlanan ve uygulanan stratejiler-taktikler açısından büyük bir çeşitlilik ve zenginlik ortaya çıkmıştır. Çok küçük bir alanda, çok büyük asker topluluğu bir aradadır. Muharebe alanından bir milyonun üzerinde insan gelmiş, geçmiş, ölmüş ve şehit olmuştur. Bu durum, aynı zamanda 8,5 ay sürede düşen mermi, sıkılan kurşun ve verilen zayıyatı da oran olarak

çok yükseltmiştir. Bu dar alanda yarımadayı savunan Türk birlikleri; sadece dönemin en güçlü karma ordusuna karşı değil, aynı zamanda, 1915 tarihine kadar görülmemiş bir sıcaklıkta geçen yaza ve yine o tarihe kadar görülmemiş şiddette yaşanan kış soğuklarına karşı mücadele etmiştir. Siperlerin birbirine yakın olması, savaşan taraflar arasında, başka bir muharebe alanında tanık olunmamış bir yakınlık da kurulmuştur.

Neyse ki kimyasal silahların kullanılmayışı, sivillerin görece az zarar görmesi ve tarihin sonraki dönemlerinde yaşanan topyekûn savaşlar ve bunların ortaya çıkardığı vahşetle kıyaslandığında temiz kalmasına neden olmuştur.

Çanakkale Cephesinden Herkes Nasibini Aldı

Çanakkale'de yaşananlar, tarihin seyrinde birçok değişikliklere damgasını vurmuştur. Muharebeler, başlangıçta var olan askeri güç dengesini, yani bir tarafta esas olarak İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan Müttefik Devletlerle, diğer tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'dan oluşan Merkezi Devletlerarasındaki muharebe şartlarını etkilemiştir. Çanakkale cephesinin açılmasıyla, Almanlar 1915 baharı için batı cephesinde tasarladıkları büyük saldırıdan vazgeçmek zorunda kalmış; Ruslar doğu cephesindeki baskının azalmasıyla Kafkasya'da, İngilizler de güney cephesinde, Süveyş'te rahatlamışlardır.

Muharebeler boyunca gerek Türklerin gerekse İngilizlerin önemli ölçüde kuvveti Çanakkale'ye bağlaması, diğer cephe için karşılıklı olarak avantajlar ve dezavantajlar yaşanmıştır. Kesin olan, Türk savunmasının Boğaz'ı kapatmasıyla, I. Dünya Savaşı'nın uzamış olmasıdır. Çanakkale geçilemediği için İstanbul düşmedi. Geliştirdikleri strateji uyarınca Türkiye'yi savaş dışında bırakacak olan Müttefikler, Ruslarla bağlantı sağlamış olacak ve Rus ordularının büyük ihtiyaç duyduğu silah ve askeri malzemenin transfer ederek, Almanya ve Avusturya-Macaristan, Orta Avrupa'da sıkıştırılıp, teslim zorlanacaktı. Savaşın 2,5 sene daha uzaması hem Türkiye'nin hem de diğer

Ülkelerin insan ve malzeme zayiatı akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Aynı şekilde, Rusya için öngörülen yardımların ulaştırılamaması, Çarlık yönetimini kendi kaderiyle baş başa bırakmış ve savaşıla daha da ağırlaşan ekonomik ve sosyal koşullar, 1917 Bolşevik Devrimi'ni hazırlamıştır.

Türkler açısından da yakın tarihi belirleyen temel Çanakkale'de atılmıştır. Son olarak Balkan Savaşı'ndan ve aslında uzun süren bir askeri yenilgiler döneminden sonra iyice küçülen; itibar ve moral olarak çöken Türkiye, Çanakkale Muharebeleri sonucu, ilk kez yeniden ayakları üzerinde doğrulmuştur. Çanakkale Savaşı aynı zamanda, gerileme dönemindeki ülkenin kazandığı ilk ve son cephe savaşı olma özelliği taşır²⁰.

Çanakkale Savaşı askerî açıdan büyük bir zaferdir. Onu bütün zamanlar için başlangıç noktası yapan karakteri; sağladığı, doğurduğu manevi değerlerdedir. Müttefiklerin 1915'te Çanakkale'de durdurulmaları, Türkiye'yi prematüre bir yıkımdan korumuş; dolayısıyla o tarihte lidersiz, örgütsüz, moralsiz ve bağımsızlığını kaybetmiş bir milletin haritadan silinmesini engellemiştir.

Kendilerinin çoğunlukla bulunduğı toprakları şehit olarak koruyan Türkler; Çanakkale'de nelere kadir olduklarını öncelikle kendilerine, sonra diğerk milletlere ispatladılar. Bu nokta, yeniden bir millet olabilmenin temelini atıldığı noktadır. Çanakkale'nin tüm millete verdiği özgüven, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan ve yıkıma rağmen, kurtuluş savaşının gerçekleştirilebilmesini sağlamıştır.

Bugün Çanakkale Muhabereleleri hem oluşturduğu hafıza hem de yaşandığı alanlarıyla, Türklerin yakın tarihteki en önemli

---

²⁰Byk bir insan kaybı; özellikle ordunun yetişmiş elemanları ve milletin okumuş fertleri bulunmaktadır. Muharebelerden sağ çıkan askerlerin oluşturduğu, tecrübeli ve seçkin birlikler de 1916 yılından itibaren özellikle Makedonya, Galiçya ve Romanya cephelerinde erimiştir.

kilometre taşını oluşturmaktadır. Dönemin en büyük askeri güçlerine karşı muzaffer olmuş olmak, başlı başına haklı bir gururdur. Bu gururu, karşı tarafı yenmiş olmaktan ziyade kendimizi bulmuş olmanın, aktif bir kimlik ve kimya edinmenin fonksiyonu kılacak iki önemli faktör var. Bunlardan ilki bilgi, ikincisi de topraktır.

Aslında “toprak” meselesi daha da kritiktir. Bilgi ve belge konusundaki eksikliğimizi; ancak bu vatan için düşenlerin yattığı toprakla, o toprakların bizim oluşuyla, o toprakların kanıt oluşuyla, muharebe arazilerinin varlığıyla, kısaca şehitler coğrafyasıyla dengelenebilir. Bu coğrafyadaki muharebe anı ve izleri; o fedakâr insanları, onların dokusunu/ruhunu günümüze taşıyor. Dolayısıyla bunların korunmaları, yaşatılmaları ve anlatılmaları gerek.

Mehmet Âkif Bey ve Çanakkale Muharebeleri

Ömer Lütfü Bey anlatıyor: “Berlin’de merhumun en büyük endişesi Çanakkale idi. Gece gündüz Çanakkale cephesini düşünüyordu. Her sabah tekrar ederdi:

“-Ömer Bey, bu Çanakkale’de ne olacak?”

“-Allah bilir ama vaziyet tehlikelidir. Askerlik noktasından düşündüğümüzde ümit yok. Ancak fen kaidelerinin haricinde, fevkalbeşer (olağanüstü) bir şey olmalı ki dayanabilsin.”

Ben böyle dedikçe:

“-Eyvah, son istinatgâhımız (dayanağımız) yıkılırsa ne olur?”

Diyerek çocuk gibi gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı. Çanakkale için ağlamadığı gün yoktu. Ben askeri kurallardan bahsettikçe canı sıkılırdı. Onun böyle askeri muhakemelere tahammülü yoktu. O, daima kat’i bir kelime isterdi.

“-Bütün dünya toplanıp hücum etse yine Çanakkale sükût etmez!”

Onun büyük imanı başka bir ihtimale müsait değildi. Onun için tehlikeden bahsettikçe havsalası yanardı (aklı almazdı). O zaman ben

de savaş kurallarını bir tarafa bırakıp, kendisini teselli ederdim. Ne dersiniz bu sözlerim karşısında çocuk gibi sevinmez miydi?

Benim onda gördüğüm vatan sevgisi, o kadar yüksekti ki onu tasvir mümkün değildir²¹."

Çanakkale'de şanlı savunma olurken Mehmet Âkif Bey Almanya ve Necit seyahatlerinde bulunuyordu. Zafer müjdesini Necit'ten dönerken Kuşçubaşı Eşref Bey'den almıştı²².

Mehmet Akif, şiiri yazdıktan sonra Çanakkale zaferinin haberi kendisine ulaşmıştır.

"Zaferden sonra, Başkumandan vekili Enver Paşa, İmparatorluğun bütün yakın ve uzak köşelerine, Çanakkale zaferini müjdelemeye başladı. Enver Paşa, "Teşkilât-ı Mahsusa Reisi" Kuşçubaşı Eşref Bey'i de aradı. Kuşçubaşı Eşref Bey, Anadolu-Bağdat demiryolunun en son istasyonu olan El Muazzam'da bulunuyordu. (...)

Haber Hicaz yolunda, El Muazzam istasyonunda bir nur gibi etrafı aydınlattı. Orada bulunanlardan biri, Kuşçubaşı Eşref Bey'in boynuna atılarak, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. (...)

Bu olayın devamını Kuşçubaşı Eşref Bey şöyle anlatıyor: 'Ay bedir halindeydi. Çöl gecelerinin parlak yıldızlı semasını, zaferimizin şerefine aydınlatan ayın bu efsanevî ışıkları altında, Mehmet Akif bu güneşi unutturacak kadar parlak çöl gecesinde sabahladı. İstasyon binasının arkasındaki hurmalığın içine çekildi. Sadece hıçkırıklar duyuyorduk. İçli, derin hıçkırıklar... (...)'

Sabahleyin, vazifesini tamamlamış fanilerin az kula nasip olan rahatlığıyla yüzüme derin derin baktı: Artık ölebiliyim Eşrefi dedi. Gözlerim açık gitmez²³."

---

²¹ Eşref Edip Fergan, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, C. I, İstanbul 1938, s. 43.

²² Ahmet Kabaklı, *Mehmet Akif*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 196.

²³ Yavuz Bülent Bakiler, *Ölümünün 50. Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, ss.8-9.

Mehmet Âkif Bey, vaazlarında önce Kur'ân-ı Kerîm'den bazı ayetler okuyarak ana hatlarıyla şu hususlar üzerinde durdu:

“Düşmandan asla dost olmaz, düşman hiçbir zaman ‘mahrem-i esrar’ kabul edilemez. Türk milleti arasında öteden beri yaygın olan "İngiliz adaleti", "Fransız hamiyeti", "Alman dehâsı", 'İtalyan terakkiyatı' "gibi sloganlar itibar edilmemesi gereken, gerçek dışı sözlerdir.”

Mehmet Âkif Bey'e göre: "Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetleri, sanayideki terakkileri inkâr edilir şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki terakkileriyle ölçmek asla doğru değildir. Sık sık vicdan hürriyetinden bahseden Batılılar aslında dünyanın en mutaassıp cemaatidir. Bu yüzden, çocukları doğar doğmaz dinî ve millî telkinleriyle büyütülen, bilhassa Müslümanlara karşı büyük bir düşmanlık hissiyle yetiştirilen bir Hristiyan'ın bir şarklıyı, hele bir Müslümanı sevmesine imkân ve ihtimal yoktur. Müslümanların en büyük düşmanı fitne, fesat, nifak ve şikaktır.”

“...Avrupa medeniyetine ulaşabilmek için yapılacak tek şey, ilk önce, aramıza sokulan fitne ve fesatları ortadan kaldırarak baş başa verip çalışmaktır. Düşmanın bizden istediği, herhangi bir vilâyet veya sancak değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız, devletimiz, dinimiz ve imanımızdır. Bu yüzden, artık aklımızı başımıza almanın zamanı gelmiştir; çünkü artık "çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur!”

Şu Boğaz Harbi Nedir?

Bu destanın şairi manevi bir güce sahip olmalıdır. Bütün tasvir ve tahlil bölümleri, bu Mehmet Akif Bey tarafından yapılmaktadır. Özlü bir kısalıkla anlatılan, aslında çok geniş bir konu olan savaş sahnelerinde şair, tam bir üslûp ustasıdır. Her şeye hâkim bir anlatıcı konumundadır. “*Şehadet*”i kuvvetle savunmakta ve okuyucusuna aktarmaktadır. Savaş gerçekliği ustalıkla anlatılarak

okurun tüm beklentilerini karşılamakta, orada savaş gerçekliğini yaşattırmaktadır.

Destanda görüntü, canlı tasvirlerde yer almaktadır. Neredeyse gören bir göz bu destanı anlatmaz da, görüntüyü saklayıp sunan bir kamera gösterir. Cephede, birbirine eklenmiş savaş sahneleri sunulur. Sahneler çoktur, yoğunudur ve sürekli yer değiştirir. Sahneler arka arkaya hızla yerini alırken “*şehadet*” vurgusu ile sergilenir.

Mehmet Akif Bey’in kullandığı kelime ve kelime grupları, sıfatlar ve yüklemeler, dil kullanımındaki titizliği ve güçlü bir görselliği ortaya koymaktadır. Tasvir, herhangi bir metinde anlamı güçlendiren bir yapı içermekle birlikte, Mehmet Akif Bey, sadece harp sahnesini anlatmaz; aynı zamanda canlandırır. Bu estetik güç destana bir kat kez daha değerini artırır.

Cepheyi tasvir ederken, mermi ve bombalar karşısında insanın uzvunu uzun uzun anlatmayan Mehmet Akif Bey, okura, algı yoluyla savaşta bomba ve mermiler aracılığıyla insanın parçalanma sürecini gösterir: *O ne müthiş tipidir: savrulur enkaz-ı beşer.../ Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak, /Boşanır sırtlara vadilere, sağnak sağnak:*

Mehmet Akif Bey cephe görüntülerini aktarırken bir sinema film gibi gösterimi yavaşlatıp hızlandırmayı başarır. Destandaki hızlılığı pekiştiren bir unsur olabildiğince ritmi arttıran, duyguyu ve maneviyatı coşturan bir faktör olarak ortaya çıkarır.

Mehmet Akif Bey, savaşın anlaşılamazlığını, bir milletin nasıl bir sistem içinde bu vahşete sürüklendiğini sorgularken destanını hep daha uzak ufuklara doğru genişletmeyi de mükemmel şekilde başarır. Destanda “*şehadet*” hakikati yayılıp büyümektedir. Böylece çok yönlü bir bakış açısına ulaşılmaktadır. Görüntü yaklaşır ya da uzaklaşır.

Şair, dar bir dünyayı, küçük bir kara parçasını çoğaltır, genişletir. Tek bir kahraman, tek bir düşman tipi üzerinde durmaz.

Anlatımda etki çokluk ilkesiyle artar. Mekân Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'dır. Savaş bu çevrede gerçekleşmektedir. Ancak, Mehmet Akif Bey, Türk askerlerinin başarılarını yüceltmek, onların çarpışmalarını destanlaştırmak için şiirde çokluk ilkesini kullanır. Çanakkale Boğazı gibi dar bir mekân çoğalarak genişler. Eski Dünya'nın yanına Yeni Dünya'yı da katar. Kanada'dan Avustralya'ya kadar uzanan bir düşman yelpazesi ortaya koyar.

Özeli, genele yayma ve genişletmeyi ve savaş sürecini insanlar için de uygular. Destanda tek bir insan anlatılmaz. Mehmet Akif Bey, "*Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk*" derken Türk askeri ile savaşılan milletlerin farklılığını ve çokluğuna dikkati çeker. İnsan çeşitliliği de söz konusudur. "*Kimi Hindu, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...*" sözleriyle savaşa katılan insanların kişilikleri anlatılır. Böylece şiirde yer alan sahneler sürekli değişir.

Neredeyse koca bir cephesi tüm ayrıntıları ile anlatılmaktadır. Epik anlatım ve edebî değerin yanında, metinde, Çanakkale Savaşlarına dair gerçek tarih bilgileri de yer almaktadır. Bunlardan birincisi, Boğazların kuşatılması gerçeğidir.

Destan Başlar!

Mehmet Âkif Bey'in Çanakkale muharebeleri ile ilgili en anlamlı sanat eseri *Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?* beytiyle başlayan en lirik destanlarından biridir. Türk edebiyatında bu destan kadar gerçekçi, coşkulu, samimi ve içten bir destan daha hala yazılamamıştır.

*Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En keşif orduların yükleniyor dördü beşi,
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-
Kaç donanmayla sarılmış ufacak bir karaya.*

*Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle “Bu: Bir Avrupalı!”
Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!*

Çanakkale, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir muharebedir. Karşıda ordular vardır. Âdetâ tüm dünya bir araya gelmiş, İslâm'ın bu son kalesini yerle bir etmek istemektedir. Devasa düşman birliği, Balkan Savaşları'nda yenilgiye uğrayan Türk ordusuna son darbeyi vurmak için Çanakkale Boğaz'ına yüklenmiştir. “-Ufacık bir kara”, nice donanmayla kuşatılmıştır. Hedef, stratejik açıdan önemli olan Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'ndan yol bularak Marmara'ya, oradan da İstanbul'a geçmek ve bu vesileyle İslâm'ın son güçlü kalesini ortadan kaldırmaktır. Düşmanın kalabalığı “ufuklar kapalı” veciz ifade eder. Gemilerin sayıca çokluğu ufukların görünmesini engelleyecek bir şekilde kapatmış, İtilaf Devletleri Boğaz'a kaplamıştır.

Savaş başlamasa, Türk milletinin, "Avrupalı"yı hâlâ tanıyamayacağına dikkati çeken Mehmet Akif Bey, ‘*Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüzüstü*’ün (Ersoy 1985: 425) nasıl çıkarları uğruna tahripkâr bir hale geldiğini dile getirir.

Boğaz kuşatıldı. Daha önce neredeyse hiç böyle bir şey olmamıştı. Boğaz'da, saldırıya hazır, ufacık bir kara parçasını donanmalarla ile sarmışlar. Bir yandan düşmanların kimler olduğu, hangi milletlerden gelerek savaşa katıldıkları, bir yandan da onların güçlerinin neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Ufukları kapatacak kadar hayâsızca toplanılmış. Düşmana ‘Avrupalı’ olarak bir kimlik verilmiş, nitelikleri ise ne kadar kafesinden, tutuklandığı yerden kaçmış, yırtıcı, his yoksulu bir sırtlan kümesine benzetilmiş.

Bir kuşatma ile saldırıya geçmesidir. Şiirde Eski Dünya, Yeni Dünya'dan söz edilmekle Çanakkale'de çarpışan yabancı milletlerin ne kadar çok olduklarına dikkat çekilmektedir.

Çanakkale'nin en dikkat çekici yanlarından biri düşman kuvvetlerindeki kompozisyonudur. İtilaf Devletleri'nin öncüleri İngilizler ve Fransızlardı. Fakat öylesine karışık bir ordu oluşturulmuştu ki Afrikalı, Hintli, Rum, Yahudi, İskoç, Yeni Zelandalı, Avustralyalı, Kuzey Afrika Arap, İrlandalı gibi dünyanın âdeta tüm milletleri bir araya getirilmişti. İçlerinde en çok Hristiyan vardı, az da Müslüman. Bu gerçekten hareketle savaşın büyüklüğünü ve vahametini, eski ve yeni dünyadan bütün ırkların buluşarak hep birlikte Çanakkale'ye saldırmalarıyla vurgular:

*Eski Dünyâ, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşına da,
Ostralya 'yla berâber bakıyorsun: Kanada!*

*Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindu, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâ'ûna da züldür bu rezîl istîlâ!*

Dünyanın yedi ülkesi (İtilaf Devletleri: İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Romanya, Yunanistan, Japonya) Türk milletinin karşısına devasa bir ordu çıkarmıştır. Kum gibi kaynayan bu kalabalık, kıyameti hatırlatmaktadır. Mesafesi birbirine oldukça uzak olan devletler bile ufacık bir kara parçası için bir araya gelmişlerdir. Kanada ve Avustralya arasında binlerce kilometrelik mesafe vardır ve dünyanın dört bir tarafından gelen savaşçıların yüzleri, dilleri, dinleri, renkleri birbirlerinden farklıdır. Tüm mesafe ve farklılıklara rağmen insanları denkleştiren ve birbirlerine yakınlaştıran tek bir husus ise onların Çanakkale'de yapacakları vahşettir. Dünyanın dört bir yanından gelen; birbirlerini tanımayan; kandırılmış, efendisine hizmet eden; renkleri, dilleri, dinleri birbirlerinden farklı olan yüz binlerce asker/uşak/köle/sömürge askeri, Türk'ü yok etme hususunda birleşmişlerdir.

İstilayı taun hastalığıyla da karşılaştırarak zulmün büyüklüğünü daha da etkileyici bir şekilde ortaya koyar. Bir çeşit veba olan taun, tarih boyunca milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuş bulaşıcı ve oldukça tehlikeli bir hastalıktır. Bir tür istila gibi bulaştığı yerlerde kitlesel ölümlere sebep olmuştur. Çanakkale'deki istila ile vebanın bulaşıcı özelliği arasında bağ kurarak vahşet karşısında taun hastalığının daha masum kaldığını ifade eder.

Sayı ve donanım olarak üstünlükleri ve bu gücü kullanarak vahşette ulaştıkları rezil durumlarıdır. İstanbul'u fethederek Avrupa'nın içlerine kadar yayılan Türklerden intikam almak için tüm güçleriyle Çanakkale'ye yüklenmektedir. En son teknolojik savaş araçlarıyla ufacak bir kara parçasını yakıp yıkmak için ellerinden geleni yapmışlardır:

*Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asîl
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla sefîl,
Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına. (sırları)*

Destanda gösterilen ve anlatılan diğer tarihî olayların, savaş sahnelerinin ise Mehmet Akif Bey'in ruhundan çıktığı bir hakikattir. Sıcak çarpışma anları, kuvvetli bir görüntü ve ses unsurları ile zenginleştirilerek sinematografik bir aksiyon sağlanmıştır. Çanakkale Savaşları hakkında yazılmış diğer savaş ve kahramanlık şiirlerinin bu destandan ayrıldığı, sivrildiği ve adeta tek örnek haline geldiği nokta, Mehmet Akif Bey'in ideallerini büyük bir coşkuyla dile getirmesidir.

*Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz.
Sonra mel'undaki tahrîbe müvekkel esbâb,
Öyle müthiş ki: Eder her biri bir mülkü harâb.*

Savaş başlamasa, Türk milletinin, "Avrupalı"yı hâlâ tanıyamayacağına dikkati çeken Mehmet Akif, "Medeniyet denilen

kahpe, hakikat, yüz­süz"ün nasıl çıkarları uğruna tahripkâr bir hale geldiğini dile getirir.

Sıcak muharebe anı, tüm açıklığı ile anlatılırken, bu cehennem meydanında Mehmetçiklerin düşmana karşı koyuşları ve sergiledikleri mücadele anlatılır.

Şair, birinci sahnede, İtilâf Ordularının Boğazlar'da toplanıp saldırıya geçmesinden başlayarak bir genel giriş yaptıktan sonra bu bölümde savaşı adım adım anlatır.

*Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.*

*Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam ;
Atılan her lağamın yaktığı: Yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...*

Vebadan da daha kötü olan istilâ, İtilâf Devletlerinde yer alan askerlerin hapisten kaçan insanlar gibi saldırıya geçmesi, Avrupalıların kullandıkları ileri tekniği medeniyet kavramının arkasına saklayıp vahşete dönüştürmelerini ve çarpışmanın o sıcak saatlerini tasviri mükemmeldir. Bu vahşete susamış sırtlanların karşısına Mehmetçiği çıkaran Mehmet Akif Bey, onun canı pahasına tüm saldırılara göğüs germesini, beden ve iman kuvvetini âdeta görüntüleyerek aktarır.

Çanakkale'de yapılan savaş, medenî ve modern milletlerin son teknolojileri geliştirerek ve kullanarak yaptıkları belki de ilk savaştır. Bu nedenle de çok hızlı yaşanmış ve çok kayıp verilmiştir. Şiirde teknolojinin insan kanını nasıl akıttığı, tıpkı bir aksiyon filmindeki görüntülerin hızına denk bir üslûpla anlatılmıştır.

*Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyâre
Top tüfekten daha sık, gülle yağın mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehîde güler*

Tayyare, bombaların şimşek gibi çakması, gülle ve tüfeklerden çıkan mermilerin hızı, yayılım ateşi, savaşta ölen insanların kanının hızına denk bir söylem içinde yer almaktadır. Teknolojinin gücü tam bir vahşet halini almıştır. Modern çağın hızlılığının bir sembolü olan uçak ve bombalar, destanda amacından saptırılmış olarak olumsuz bir bakış açısı ile anlatılmaktadır. Çift kutupluluk ilkesi ile hareket ederek, olumsuzluğu maneviyatın sembolü olarak insan kanı ile karşılar.

*Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sîs-i İlâhî o metîn istihkâm.*

Savaş aletleri korkunç ve ürkütücüdür. Bu aletler ve vahşet, savaşın şiddetini o kadar büyütür ki saldırılar şimşeklerin ufukları parçalaması gibi gökyüzünde ateşten bir manzaraya dönüşür. Bombalardan dolayı toprak, deprem oluyormuşçasına derinden sarsılır.

Bazı bölgelerde siper hatları o kadar önem kazanır ki düşman ilerleyemez. İlerleme olmayınca da yerin altında Cehennem gibi binlerce lağım kazılarak patlatılır.

Yerin altından düşman siperlerine kadar tünel kazılıp burada patlatılan bombalarla siperler yok edilmeye çalışılır. Sipere atılan bombaların yoğunluğu şimşeklere benzetir. O kadar yoğun bir saldırı olur ki bombalar her siperin arasından inerek aslan Mehmetçiklerin göğsünde söner. Ateşler sebebiyle yüzlerce kahraman yanar. İtilaf Devleti birlikleri Mehmetçikleri yok etmek için teknolojik aletleri acımasızca kullanmaktadır.

Göğüs göğse çarpışmaktan kaçan düşman, aslan Mehmetçiğin göğsünde uzaktan bombalar patlatmaktadır. Uçaklar, Mehmetçiğin üzerine ölüm indirmekte ve atılan bombalardan ve lağımlardan yerin üstüne şehitler püskürmektedir. Bu, o kadar acımasızlık ve vahşettir ki savrulan insan parçaları korkunç bir tipiye dönüşmekte; kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak vadilere sağanak sağanak yağmaktadır.

Bütün bunlar yaşanırken, artık gerçek de tüm haşmetiyle ortaya çıkmıştır: *“Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!”*

Destanın geneline yayılan maddiyatla maneviyat çatışmasında sona gelinmiştir. Düşman, teknik gücüne güvenerek savaşı kazanacağından emindir: Fakat insan ve iman faktörünü dikkate almamıştır. Yüzyıllardır zaferden zafere koşan ve İslam sancağını şerefle dalgalandıran Türk ordusunun iman ve inancı küçümsemıştır. Donanma, uçak, top, tüfekte kalabalık bir şekilde saldıran düşman birliği, Mehmetçiğin göğsünde siper ettiği imanı yıkamamıştır. Çünkü Türk ordusundaki iman gücü, topla tüfekte yıkılacak sıradan bir kale değildir. Allah’ın rahmetiyle kuşattığı bu kale (kalp), çelik siperlere bile ihtiyaç duymaz. Bu sağlam iman ve azim var oldukça da hiçbir kuvvet bize boyun eğdiremez. İnsan yapımı eserler, teknik anlamda üstünlük sağlasa da bunlar insandaki azim ve iradeyi asla ele geçiremez. İslam inancına göre de kalp Allah’ın evidir. Bu, insan için başlı başına büyük bir sorumluluktur. Ancak Allah, her insana bu güzelliği bağışlamaz. Çanakkale’de ise bunu Mehmetçiğe hediye eder. Onun kalbini ve göğsünü rahmetiyle kuşatır. Fakat ona bu rahmeti bağışlarken daha büyük bir sorumluluk yükler:

O benim sun’-i bedi’im, onu çiğnetme!

Allah, en güzel eserini Mehmetçiğe bağışlarken emanetine sahip çıkmasını da emreder. Bu büyük sorumluluk, bir yönüyle Türk ordusuna duyulan güvendir. Asırlardır İslam sancağını şanla şerefle dalgalandıran Türk ordusu, Müslümanların yüz akıdır. Kendisini

Allah yolunda feda eden bir orduya tüm kalbiyle zaferle birlikte görecektir.

Kalabalık olmanın ve teknolojik üstünlüğün verdiği dayanılmaz güçle sarhoş olan düşman birlikleri, kendilerine gelemmez. Üç günde geçeceklerine inandıkları Boğaz'ı bir türlü aşamayan ve kısa sürede kazanmaya odaklandıkları savaştan bir türlü galip gelemeyen düşman kuvvetleri, Türk ordusunu alt etmek için bir yıldan fazla mücadele vermek zorunda kalır ve sonunda terk ederler. Savaş sonrasında pek çok kez dile getirildiği gibi tüm düşman kuvvetleri, Türk askerinin ne kadar yaman bir savaşçı olduğunu ancak dövüştükten sonra anlamışlar ve onları küçümstedikleri için büyük pişmanlık yaşamışlardır. Çanakkale'deki harbin büyüklüğü, düşman gücü ve çatışmaların anlatıldığı şiirde sıra artık zaferin sahiplerindedir.

Mehmet Âkif Bey, bağları ve taşları da şehitlerin gövdesine benzetir. Bu, ayrıca Çanakkale'de şehit olan askerlerimizin çokluğu hususunda harika bir benzetmedir.

Mehmet Âkif Bey, İslam ordusunun cesaretine, savaşçı yönüne, azim ve kararlılığına, irade, inanç ve iman gücüne gönülden inanmıştır. Türk ordusunun düşman karşısında asla boyun eğmeyecektir. Çanakkale'de 120 binden daha fazla Mehmetçiğin bu uğurda şehit olması da zaten bunun en net delilidir. Eğer Türk milleti esareti kabul etseydi dağlar, taşlar şehitlerin gövdesine benzer miydi? Bu destan, Allah^{cc}'a duyulan büyük bir iman ve inancın sonucudur. Türk askeri, Allah'a sonsuz bir kabullenişle iman ettiği için ölmekten asla korkmamıştır. Çünkü bir Müslüman için savaşta ölüm, şehadet şerbetini içerek Allah'a, Peygambere ve sevdiklerine kavuşmaktır. Bu inanç ve irade sayesinde Türk ordusu muzaffer olmuş ve namusunu korumuştur. Bu millet, ancak ve ancak Allah^{cc}'a boyun eğer. Şair de bunu; O rükû olmazsa dünyada eğilmez başlar mısrasıyla veciz bir şekilde ifade eder. Türk milleti, sadece Allah'ın huzurunda boyun eğer ve sadece O'na kulluk eder.

*Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor
Bir hilâl uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor!*

mısralarıyla da şehitlik makamına vurgu yapmıştır. Savaşta görev almış ve şehadet uğruna vatanını korumuştur. Hilâl, aynı zamanda hem bağımsızlığımızın sembolüdür hem de İslam'ı temsil eder. Hatta Mehmet Akif Bey'in bu kelimeye; Allah^{cc}, Peygamber^{sva}, din, vatan, millet sevgisi gibi pek çok anlam yüklediğini ve Mehmetçiğin de bu değerler için şehadet şerbetini içtikleri gerçeğidir. Ve asıl önemli olan, bu hilal uğruna batan güneştir. Bu kadar kıymetli olan 'hilal'in ortaya çıkması için 'güneş'in batması gereklidir. 'Güneş' ise şehitlerimizden başka bir şey değildir. Oldukça güzel bir benzetme²⁴ yapan şair, Mehmetçiklerin bir güneş gibi şehadet şerbetini içmeleriyle Türk milleti ve İslam için birçok anlamlar yüklediği ve kutsadığı hilalin doğuşunu özdeşleştirir.

Mehmet Akif Bey'in yaşanan hayatın gerçeklerinden duyduğu endişe, Devletin durumunun gittikçe kötüleşmesi, ülkenin zor şartlar altında bulunması eserin özüne sinen temel düşüncelerdir. Bu bedbinlik sırasında kazanılan Çanakkale Zaferi, Mehmet Akif Bey'in içinde bir ümidin yeşermesine neden olmuş, kendisinden sonra gelen nesli temsil eden 'Asım'ı, neredeyse ideal bir kahraman durumuna yükseltmiştir. Ülkenin ve milletin kurtuluşunu, dinin devamını sağlayacak ve sonsuza taşıyacak bu nesli, Akif göklere çıkarır:

*Sarılır, indirilir mevki'-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkîf edemez sun'-i beşer ;
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedî serhaddi;
"O benim sun'-i bedî'im, onu çiğnetme" dedi.*

*Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.*

---

²⁴ Hüsn-i tahlil.

Mehmet Akif, her ne kadar realist bir tablo çiziyor olsa da aslında tasvir ettiği manzara ve tahlil ettiği nesil karşısında heyecanlı bir tavır içinde olduğu bellidir. Çünkü şiirde çarpışan iki medeniyet anlatılmaktadır. Maddeye dayanan ve şâirin “*Bu: bir Avrupalı*” dediği batı medeniyeti ile maneviyata dayanan Müslüman Türk medeniyetinin Boğaz'da çatışması söz konusudur.

*Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rûkû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,*

*Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor;
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!*

Şiirde özeli genel hâle getirme ve genişletme süreci insanlar için de geçerlidir. Metinde tek bir insan anlatılmaz. Mehmet Akif, “*Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk*” derken Türk askeri ile savaşılan milletlerin farklılığını ve çokluğuna dikkati çekmektedir. Diğer taraftan bir çeşitlilik de söz konusudur. “*Kimi Hindu, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...*” sözleriyle savaşa katılan insanların kişilikleri anlatılır. Böylece şiirde yer alan sahneler sürekli değişir.

Çanakkale'de savaşılanlar sadece Çanakkale Boğazı'nı ve Osmanlı Devleti'ni kurtarmamış-lardır. Onlar Tevhidi, Allah Birliği inancını dolayısıyla tüm İslâm dünyasını da kurtarmışlardır. Bu nedenle birer kahramandırlar işte bu düşüncüyü vermek isteyen Mehmet Akif, Çanakkale Savaşını, Bedir Savaşı ile karşılaştırır.

*Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.*

*Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
“Gömelim gel seni târîhe” desem, sığmazsın.*

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...

Seni ancak ebediyyetler eder istîâb.

Türk ordusu, vatanını korumak için kendisini feda ederken “tevhit” inancını da önemser. Tevhit, Allah’ın birliğine iman etmektir. Yani Allah yolunda mücadele etmek ve savaşımdır. Allah’ın birliğine iman eden ve bu uğurda savaşanlar da elbette ki Cennet’le müjdelenen kullardır. Mehmetçik, Çanakkale’deki destansı direnişiyile bu uğurda savaşan atalarına layık olduğunu ispat etmiştir. Şair burada “*Bedr’in arslanları ancak bu kadar şanlı idi*” coşkusuyla da Müslümanların ilk savaşları Bedir’e gönderme yapar. Her iki savaşta da amaç birdir. Her iki savaş da Allah yolunda verilen büyük ve anlamlı mücadelelerdir. Her iki ordu da Allah’ın birliğine iman ederek ve tevhit inancıyla muzaffer olmuşlardır.

Bedir Savaşı’nın diğeri bir özelliğı de şehitlik mertebesine ulaşan kahramanlar için bir ayetin indirilmiş olmasıdır. Allah, bu savaşta şehit olanları Allah yolunda öldürülenler için ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz⁸, ayetiyle yüceltmış ve onlara ‘ölü’ denmesini yasaklamıştır. Mehmet Âkif Bey, “*Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın*” / “*Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın*” beytiyle hem Mehmetçigimize hem de Bedir şehitlerine duyduğu hürmeti ve hayranlığını ifade eder. Çanakkale şehitlerini, Bedir şehitleri kadar kutlu ve şanlı görür. Şehitlerin diri olduklarına inandığı için mezarlıklarda yerleri olmadıklarını düşünür. Üstelik Çanakkale’de o kadar şehit verilmiştir ki birçoğı defnedilememiş ve dağlar taşlar şehit gövdeleriyle dolmuştur. Bu uğurda şehit olanlar, sürekli diri oldukları için tarihe bile sığamamışlardır. Bu açıdan şehadet, aslında yeniden bir diriliştir. Türk ordusu, Çanakkale’de verdiği büyük mücadeleyle yeniden dirilerek tarihleri ve çağları açacak bir şan ve şeref elde etmiştir. Bu mücadele o kadar kutsal ve yücedir ki tarihin hiçbir dönemine sığamayacak derecede kudretlidir.

Oysa şehitlerimiz için hazırlanan türbenin ayrıntılarının verildiği üçüncü bölümde hızla değişen görüntülerin yerini durağanlık alır. Artık söz konusu olan birbiri ardına eklenen hızla yer değiştiren görüntüler değil, bir resimdir. Dikkatli bir göz bu resmi tamamladıktan sonra, ayrıntılar tek tek büyütme tekniği (zoom) ile anlatılır.

*“Bu, taşındır” diyerek Kâ’be’yi diksem başına;
Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;*

Üçüncü bölümde, savaşta şehit düşenler anlatılmaktadır. Çanakkale’de savaşp bir ideal uğrunda şehit olanlar öylesine değerlidirler ki Mehmet Akif Bey onlar için muhteşem bir türbe hazırlar.

*Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ nâmiyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmiyle;
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ’yı uzatsam oradan;*

*Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvîzeni lebrîz etsem;*

*Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.*

Mehmet Âkif Bey, şiirin sonlarına doğru şehitlerimize daha çok yer ayırır. Onları daha sık över. Özellikle İslami bazı terim ve kelimelerle şehitlerimiz arasında bağlantı kurar ve aralarında benzetmeler yapar.

Şair, “Bu, taşındır” diyerek Kâbe’yi diksem başına / Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına” beytinde; ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker, bu mezar taşındır; kiblemiz Kâbe’yi başucuna diksem ve şehitlikle erdiğin yüceliğe dair ruhumun olanca ilhamını

şiire dökerek o mezar taşına kazısam bile yine de bir şey yapabildiğimi söyleyemem, demektedir. Ölmedikleri Kur'an'da belirtilen ve "Peygamberlikten sonraki en yüce mertebeye ulaştıkları" hadisile ilan edilen şehitlerin izzet ve yüceliklerine dair bu övgü dolu sesleniş, ancak hayal ve sözü zorlayıcı bir perdeden söyleyiş ile mümkün olabilir ki Mehmet Akif Bey, bu beytinde bunu denemiştir. Ezan susmasın, mabetler yıkılmasın ve inananlar, kıyamete kadar Kâbe'ye yönelip tekbir alarak namaza durabilsin diye kendini feda eden şehitlerimizin mezar taşı, bizzat Kâbe olsa yeridir. Yani şehide öylesine bir saygı gösterir ki onun başına tüm İslam dünyasının kıblesi yani kalbi demek olan Kâbe'yi mezar taşı olarak diker. Bu şekilde bir mantık yürüten şairin amacı, aslında Allah'ın evi olan Kâbe'yi hafife almak değil; şehidin yüceliğini ve ona olan kamaşma derecesindeki hayranlığını dile getirebilmektir. İkinci mısrada "*ruhumun vahyi*" denmesi ilk aşamada aşırı bir ifade gibi görülse de şairin asıl kastettiği, şehide karşı o kamaşmanın şairde uyandırdığı ilhamdan öte bir şey değildir.

Mehmet Âkif Bey'in şehitlerimize olan saygı ve hayranlığı, "*Sonra gök kubbeyi alsam da ridâ namıyla / Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyla*" beytiyle devam eder. Yukarıda vurgulandığı üzere şehitlerimize mezarlıkları yeterli görmeyen şair, burada onlara örtü olarak gök kubbeyi layık görür. Gök kubbeyi bütün yıldızlarıyla şehidimizin kan sızmakta olan sandukasının üstüne örter. Çünkü yerde yatan o delikanlı aslında o kadar büyüktür ki onun na'sını ancak gökler ve yıldızlar örtebilir. Şairin şehitlerde kefen olmayacağını sezdirircesine kefen yerine 'rida' (örtü) kelimesini kullanmasındaki incelik de dikkat çekicidir. Ve gökler, olanca pırıltıları ile sırtüstü uzanmış o aziz şehide bir muhteşem türbe, bir ışıltılı sanduka olmuştur. Bir önceki beyitte Kâbe'yi bile mezar taşı olarak gören hayal gücü için gökler ve yıldızların şehit sandukasına işlemeli bir örtü sayılması, Şehitlere karşı büyük hürmet ve inceliğini göstermektedir.

Dış âlemi âdeta hizmet etmeleri için şehitlerin emrine sunar. Gökyüzünü onlara örtü yaptıktan sonra rahmetin, yağmurun ve baharın müjdecisi olan nisan bulutlarını da şehidin açık türbesine tavan yapar. En parlak yedi yıldız kümesi olan Süreyya da yedi kandiliyle onu aydınlatır. Renkli ve canlı benzetmelerle dış âlem, şehidin ziyaretgâhı için seferber edilmektedir. Böylelikle şair, şehitlerimiz için bulutların, göklerin ve yıldızların malzeme olarak kullanıldıkları abidevi bir türbe inşaatına girişmiş ve görev tamamlanmıştır. Bu türbe, hiç kimseye nasip olmayacak büyüklükte ve yüceliktedir. Türbenin üzerini ruh ve rahmet sağanağı ışıklar aydınlatmaktadır. Ve şehitlerimiz İslam milleti için döktükleri kanlarına bürünmüş uzanırken şair, gece mehtabı yanlarına getirir. Dış âlemin şehide saygı için kullanılması bir üslup olarak devam eder. Olanca aydınlık, ışık, nur kavramları kan içindeki şehidin üstüne yansımakta ve mehtap, o aziz na‘şın hizmetine verilmektedir.

Şehitlerin türbesini büyük bir hürmet ve hayranlıkla tamamladıktan sonra bu defa ona türbedar olmak ister. Türbedarlık çok kutsal bir görevdir. Türbenin başında beklemek, bekçilik ve hizmet etmek anlamına gelir. Ancak türbedarlığın Mehmet Âkif için anlamı daha da büyüktür. O, şehitlere türbedar olmak isterken aynı zamanda onlara yakın olmak ve sohbetlerinden istifade etmek istemektedir. Çünkü türbedarların, hizmet ettikleri ulu zatlarla konuştuklarına dair İslam literatüründe birçok rivayet vardır. Şair bu görevde şehitlere o kadar büyük bir teslimiyetle bağlanmıştır ki bir türbedar olarak şehitlerin üzerindeki bütün aydınlığı şafak zamanına kadar bekletmekle yetinmeyerek onlardaki aydınlığı gün ışımasıyla tekrar parlatmak ister. Şehitlere büyük bir hayranlık ve saygı duyan şair, bu vesile ile onlara hizmet etmenin ve dost olabilmenin yollarını aramaktadır. Ancak buradaki türbedar, şairin kendisi de olmayabilir. Şehidin hizmetine koşturulan bulutlar, gökler ve yıldızların oluşturduğu ışıltılı mekân kompozisyonu da bu göreve talip olabilir. Burada okuyucunun istediği şekilde anlamasına imkân tanıyan bilinçli bir belirsizlik yaratılarak çağrışım zenginliği oluşturulur.

Mehmet Âkif'in şehitlerle ilgili en çok kullandığı sözcüklerden biri de kan/yara kelimeleridir. Yukarıda da görüldüğü üzere bu kelimelerin üst üste kullanılması; cesedin bozulmaması ve kanının kurumaması şeklinde şehitlerdeki canlılık ve olağanüstülüğe işaret olarak da değerlendirilebilir. Şair, *“tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana”* derken de yine şehidin hiç kurumayacak olan yarasını kızıl akşam güneşi ile sarar. Ancak tüm bu övgü ve hayranlıklara rağmen Mehmet Âkif asıl vurucu cümleyi sona saklar:

“Yine bir şey yapabildim diyemem hatıranı”

Şehitler için dış âlemden türbe yapan, gökleri ve yıldızları onların hizmetine sunan ve onlara övgüler dizen Mehmet Âkif Bey, bütün bunlara rağmen onların büyüklükleri karşısında söylediklerinin yetersiz kaldığını düşünmektedir. Çünkü onlar vardı İslam'ın bu son kalesi de elde kaldı. Çünkü onlarla bu millet ve bu vatan ayakta kaldı. Bunun bilincinde olan Mehmet Âkif, din ve vatan yolunda Türk milletinin namusunu ve şerefini koruyan şehitlerimiz için ne yapılırsa azdır diyerek hayranlığını ortaya koyar.

Bu noktadan itibaren -bir giriş veya başlık kullanılmadığı halde- şiirin akışı kesintiye uğratılmadan konu değişikliğine gidilmiş ve önceki beyitlerde hayale davet edilen dış dünyaya ait unsurların yerini bu kez bütün yüceliğiyle şehidin kendisi almaya başlamıştır. Şair, artık doğrudan bir muhatap almayla, bizzat şehide seslenmektedir. Şehide hayranlık coşkunu o seviyededir ki deyim yerindeyse söz manaya yetişememektedir ve her beyit, bir sonrakine taşmaktadır. Böylece âdeti tek cümle, birbirine sarkan dört beyte yayılmış olarak ifadeye dökülmüştür:

Gök kubbedir. Şair sonra da bu mezarı sürekli aydınlık içinde bırakacak detayları verir. Mehmet Akif, burada ışık ve renk dokusunu görüntüde kullanmaktadır. Yıldız, mehtap, fecr, avize, akşam, mor bulutlarla ile yarı ışığın hakîm olduğu şiirde, şehitliği ve kanı sembolize eden kırmızı renk ön plâna çıkar.

Çanakkale Şehitleri şiirinde, bedenin ağırlığından söz edilmektedir. Maddî bir gerçeklik olan insan bedeni, ruh kavramı ile hafifletilir ve tüm bunlara bir de şehitlik kavramı eklenerek ona kutsî bir anlam yüklenir. Bedeninden sıyrılarak hafifleyen ve şehitlik mertebesine ulaşan askerin ruhu bir değer kazanır. Gökkubbe, mor bulutlar, tavan, Süreyya, avize, mehtap, fecr imgeleri, hafiflik ilkesine uymakta ve şehitlerimizin ölümlerini ideal bir ülküye dönüştürmektedir.

Hafifliğin zıttı ağırlık ise şiirde, kabir kavramına karşılık gelmektedir. Kabir ancak ölen insanların yattıkları, üzerinde ağırlığı sembolize eden toprak ve çeşitli taşların bulunduğu bir mekândır. Mehmet Akif, şehitlerimiz için yapılması düşünülebilecek, ağırlığı sembolize eden kabirlerin ne kadar mükemmel olursa olsun eksik kalabileceğini dile getirmektedir. Sonuçta şair, maddî ve nesnel ağırlığı olan hiçbir şeyi, şehitlerimize inşa edilecek kabirlerde kullanmaz. Hafifliği simgeleyen gök kubbeyi, mor bulutları, yıldızlar arasında Ülker yıldızını (Süreyya), mehtabı, fecri bir türbe olarak şehitlerimize hediye eder. Bütün gökyüzü, gece, gündüz artık Çanakkale'de savaşıyor ve ölen şehitlerimizdir. Ancak şair, her şeye rağmen tüm madde âlemine ait değerleri onlar için yeterli bulmaz. Onların vatan uğruna yaptıkları işe karşılık getirmez.

Burada diğer sahnedeki aksiyonun yerini tam zıddı bir durum alır. Bu kez toprağın üstü değil toprağın altında yatan şehitler anlatılmaktadır. Millî birlik duygusu ile Türk topraklarını zalime vermeyen bu şehitler için yapılabilecek her şey yetersiz kalmaktadır. Toprak altına, âbidelere, kabre, tarihe ve göklere sığmayan bu şehitlerin yeri, insanların manevî dünyaları olabilmektedir ancak.

Şiir hakkında verdiğimiz içerik bilgisine dayanarak diyebiliriz ki, Mehmet Akif Bey'in yaşamında Çanakkale Savaşlarını görmemiş olması gerçeği, şiirinde Akif'in çizdiği ideal kahramana ya da kahramanlara, savaş sahnelerinin anlatımına gölge düşürmez. *Çanakkale Şehitleri* okunduğu zaman görülür ki, şiirde gerçek tarih

bilgisinin aktarımından çok bir ülkünün destansı anlatımı bulunmaktadır. Şiir, bir savaş destanıdır.

*Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddîn'i,*

*Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâm'ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla berâber gezer **ecrâmı** adın;*

*Sen ki, a'sâra gömülse taşacaksın... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...*

Çanakkale, asırlardır devam eden Haçlı zihniyetinin (Haçlı seferleri) medeniyet yaftası altında vahşice devamıdır. Şiirde Haçlı seferleri içinde en bilineni Sultan Selahattin ve ordusunun mücadelesine gönderme yapılır. Son Haçlı hücumunu püskürten ve Kudüs Fatihi olarak anılan Sultan Selahattin Eyyubi; Haçlıları büyük yenilgiye uğratmıştır. Haçlılara karşı diğer bir direniş de Kılıç Arslan tarafından yapılmış ancak Hristiyanlar Sultan Selahattin yenilgisini hiçbir zaman unutamamışlardır. Mehmet Âkif, burada Mehmetçiklere seslenerek onların Çanakkale'deki mücadelelerinin; Sultan Selahattin'i Kılıç Arslan gibi kendilerine hayran bıraktığını ifade eder. Çünkü bu zafer, yıkılmakta ve çöküşte olan İslam medeniyetine yeni bir hayat vermiştir. Onu sarmalayan zincirleri kırmıştır. Bu yüzden Çanakkale mücadelesinde şehitlik mertebesine erenler, o kadar aziz varlıklardır ki yüce ruhlarıyla şanlı isimleri gökteki yıldızlarla birlikte el ele, gönül gönüle dolaşmaktadır. Bu şehitler, bu nedenle tarihte kahramanlığı anlatılan bütün eserlere yazılsa da sığmayacak, taşacaktır. Onlar o kadar büyük, o kadar yücedirler ki bu dünyadaki ufuklar ve hiçbir yön onlara sınır çizemez.

Çanakkale Zaferi'yle Hristiyan Batı'nın İslam'ı boğup yutma ilerleyişi durdurulmuştur ve bu, yeri göğü kuşatan şehitlerin sayesinde. Ancak bu dört beyitle en üst seviyeye yükseltilecek coşkunluk boşuna değildir, gerçekte son beyte yol vermek için hazırlıktır. Nitekim son beyitte kollarını açmış vaziyette şehidi karşılayan Hz. Muhammed^{SAV} teşrif buyurmakta ve söz, sükûta ermektedir:

*Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.*

Şehadet, inanan bir Müslüman için âlemlerin efendisi olarak yaratılan Peygambere yakın olmak kadar yüce bir ödüldür. Allah, bu ödülü kendi yolunda yaşayan ve din, millet ve vatan için canını veren kulları için boşuna bağışlamamıştır. Çanakkale'de tüm dünyanın vahşetine ve baskısına karşı iman gücü ve inanç birliğiyle el ele, gönül gönüle savaşan Mehmetçiklerimiz, hem vatanlarını korumuşlar hem de büyük bir mükâfata layık görülmüşlerdir. Bu büyük mücadele ve inancın ödülü olarak Peygamber, şefkat ve merhametiyle kucağını sonuna kadar açmış ve zafer Çanakkale şehitlerinin olmuştur.

Bir filmin finalinde olduğu gibi, şiir dondurulmuş bir görüntü ile biter: Şühedanın karşısında Hz. Peygamber oturmakta ve kucağını açarak şehitlerimizi sarmak için beklemektedir.

Ses, şiirde anlatım gücünü arttıran ve şiirdeki anlatım duygusunu pekiştiren en önemli öğedir. Bu kavramın anlatımında da bir karşıtlıktan yararlanılmıştır. Önce şiirde, kulakları tırmalayan, sağır edecek derecede yük- sek ses ve gürültü yer alır. Sonra tam tersi, sessizlik ve sükûnet.

Savaş görüntü olarak anlatıldığı gibi ses olarak da kulakları doldurmaktadır. Yıldırım (saika), zelzele, şimşek kelimeleri görüntü olarak algılanabileceği gibi yüksek düzeydeki ses frekansları çıkarmaları ile ses olarak da okuyucunun algısında tamamlanmaktadır.

Gürültüler ufukları parçalar, zelzeleler yerleri kaldırır, bomba şimşekleri askerlerin beyinde patlar, yıldırım yayılımı tufanlar çıkar, top tüfekten yağan mermilerin sesleri ortalığı doldurur, sürü halinde sayısız tayyareler gürültü çıkarır. Şiirde tasvir edilen ve sesi yansıtan bu söylemler tıpkı bir filmdeki yüksek frekanslı ses efektlerine karşılık gelmektedir.

Şehitlik mertebesinin anlatıldığı bölümde ses yerini sessizliğe bırakır. Ölüm, şehitlik, İslâm, Peygamber, Kâbe, anıt, türbe sessizlik içinde hissedilebilir bir manevî değer olarak karşımıza çıkar. Ruh u yıldızlarla gezen şehitlerimiz bir siluet olarak karşımıza çıkar.

Görüntü, sahne ve ses gibi sinemaya has unsurların da iç içe geçtiği şiirde, dramatik, manevî değeri olan, soyut, ideal, çarpıcı ve vurucu bölüm İçi sonları bulunmaktadır. Okur, tanrısal anlatıcının yönlendirmesi ile etki altında kalmıştır. Şiir kurgusunun mükemmelliği, dil ve üslûbun güzelliği karşısında coşmuş, şairle bir duygu birliği (katarsizm) içerisine girmiştir.

Sonuç

Mehmet Akif Bey'in şiiri, bu bağlamda ele alındığında iyi tanımlanmış ve kurgulanmış bir kompozisyon yapısına sahiptir.

Mehmet Akif Bey'in *Çanakkale Şehitleri* isimli şiiri, yukarıda anlatılan özellikleri dışında da destansı anlatımıyla nesre yaklaşmakta ve nesir türünün kimi özelliklerini (belirli bir konusunun olması, olaylar zincirinin varlığı, abartılı anlatım, idealler ve ülküsel gerçeklerin varlığı) taşımaktadır. Şiirin edebî değer taşıması, kendine özgü özellikleri sınıflandırmamıza olanak tanımaktadır. *Çanakkale Şehitlerinde* yer alan imgelerin ve anlatımın zenginliği, okura hoşça vakit geçirme, yeni şeyler öğrenme, deneyimini arttırma, arınma, kendini şiirde anlatılan kahramanların yerine koyma, tarihsel gerçekler hakkında bilgi sahibi olma, düşünsel ve estetik açıdan olgunlaşma gibi iletiler sunmakta; onu millî ve üstün değerlerle aynileştirmektedir. Metin, geçmiş yüzyılda

yazılmıştır ve gelecek yüzyıla da değerinden bir şey kaybetmeden gidecektir inancındayız.

Bir şiire birçok yöntemle yaklaşıp incelenebilir, o şiir hakkında değişik okuma biçimleri geliştirilebilir. Biz bu çalışmada bir tek okuma biçimi geliştirerek, sahne- görüntü-ses okuma biçimi ile Mehmet Akif Bey'in şiirini tahlil etmeye çalıştık. Uygulanan yöntem, Mehmet Akif Bey'in şiirinin mükemmelliğini, bir kez daha desteklemiştir. Şiir yeni bin yıl için önerilen okuma tekniğine uygundur. Bu metnin, edebî değerinin bir başka bakış açısı ile yeniden yorumlanmasıdır. Geleceğe de aynı değer ile yol almasının bir göstergesidir.

Sonuç olarak şunu söylemeliyiz: Şiir, yüksek idealler, millî duyguları harekete geçirme gücünün anlatımı, yeni nesle duyulan güven, milletin ve dinin parçalanamayacağına olan inanç, medeniyet kavramı arkasına gizlenen Avrupa'nın vahşeti, teknik gücün iman gücü karşısındaki güçsüzlüğü, tarih bilgi ve bilincinin yeni nesillere aktarılması gibi temel düşünceleri verdiği için anlam açısından değerlidir. Doğrudan anlatım biçimi ile verilen bu düşünceler şairin anlatımındaki gösterme, duyurma, algıyı tamam- lama, sinemaya ait anlatım biçimleri ve unsurları ile pekiştirilince, yeni okuma biçimleri ve yöntemleri uygulanınca da görülmüştür ki, *Çanakkale Şehitleri* bu konuda yazılan yüzlerce şiirden biri olmaktan sıyrılmakta ve sadece/tek şiir olmaktadır.

İstanbul niçin bu kadar önemli bir şehirdir? Çünkü İstanbul'un güneyinde Çanakkale Boğazı, Akdeniz ve Afrika; yanı başında Haliç; sağında Balkanlar ve Avrupa; solunda İstanbul Boğazı, Anadolu ve Asya; arkasında koca bir kuzey coğrafyası ve bakir alanlar; kucağında koskoca bir Marmara Denizi ve en azından üç kıtaya hükmetme imkânı vardı. Burada Osmanlı Devleti vardı ve bu devletin başkenti idi.

İstanbul tüm Müslümanların biricik kültür ve medeniyet merkezi olarak ilelebet devam edecek; beş asır da hilafet merkezi ve

başkentlik görevini sürdürecektir. İstanbul dün olduğu gibi bugün de “şehirler Kraliçesi”dir

Bundan yüz yıl önce Çanakkale Boğazı'nın önünde toplanmaya başlayan döneminin en büyük askeri güçleri, hep beraber açtıkları cihan harbinin, en kestirme yoldan (İstanbul), en az maliyetle sonlandıracakları yerde (Çanakkale) idiler. Hedef, bir daha İstanbul idi.

Cihan harbi başlamıştı. Aylar geçtikçe, ağır savaş ve kış şartları, üzerinde güneş batmayan Büyük Britanya İmparatorluğu'nu zorlamaya başladığında, Bahriye Nazırı Churchill'in daha önce önerdiği donanma ile İstanbul'a ulaşarak çözüm üretme teklifi, ocak ayının ortalarında artık birden kurtarıcı gibi yegâne uygulanabilir yöntem oluverdi.

25 Nisan'dan 9 Ocak 1915'e kadar devam eden kara muharebelerinde de fazla bir varlık gösteremediler. Kültür ve medeniyet merkezi ve başkentleri İstanbul'u Çanakkale'de savunanlar, sadece başkent İstanbul değil; aynı zamanda arkalarındaki eşleri, çocukları ve yakınlarının da "gâvur"un sultanı altına gireceğini biliyordu. Bu bilinç ve farkındalık, Türk askerinin ruhi mukavemetini coşturuyordu.

İşgalcilerle yiğitçe boğuşmanın yanında, 1915'e kadar görülmemiş sıcaklıkta geçen yaza ve yine o tarihe kadar görülmemiş şiddette yaşanan kış soğuklarına karşı mücadele ettiler. Bu sarsılmaz mücadeleleri ile Çanakkale'yi geçilmez kıldılar. İstanbul'a ilişemediler. Boğaz'ı kapatmasıyla, I. Dünya Savaşı en az iki buçuk yıl daha uzadı. Aynı şekilde, Rusya için öngörülen yardımların ulaştırılamaması, Çarlık yönetimini kendi kaderiyle baş başa bırakmış ve savaşla daha da ağırlaşan ekonomik ve sosyal koşullar, 1917 Bolşevik Devrimi'ni hazırlamıştır. Aynı zamanda, gerileme dönemindeki ülkenin kazandığı ilk ve son cephe savaşı olmuştur.

Türkler; Çanakkale'de nelere kadir olduklarını öncelikle kendilerine, sonra diğer milletlere ispatladılar. Bu nokta, yeniden bir

millet olabilmenin temelini atıldığı noktadır. Çanakkale'nin tüm millete verdiği özgüven, 1. Dünya Savaşı'nda yaşanan ve yıkıma rağmen, kurtuluş savaşının gerçekleştirilebilmesini sağlamıştır.

Bu vatan için düşenlerin yattığı toprakla, o toprakların bizim oluşuyla, o toprakların kanıt oluşuyla, muharebe arazilerinin varlığıyla, kahraman şehitlerle dengelenebilir. Şehitlerin muharebe anı ve izleri; o fedakâr insanları, onların dokusunu günümüze taşır. Dolayısıyla bunların korunmaları, yaşatılmaları ve anlatılmaları gereklidir.

Kaynakça

(1990), "Şehitlikte Bir Şâir: Mehmet Akif ", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul, Dergah Yayınları, 159-175.

(1992), "XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyete Yeni Türk Şiiri (1900-1923)", *Türk*

Açıklamalı Mehmet Âkif Ersoy Külliyyatı, C.9 (Hazırlayan: İsmail Şengüler), Mert Yayıncılık, İstanbul.

AKAY, H.; ANDI, F. (2010), İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı, Hat Yayınevi, İstanbul.

Akgün, Atıf, "Mehmet Akif Ersoy'un Türk Dünyası Şairlerindeki Tesir Alanına Bir

AKYÜZ, Kenan (1976), "Mehmet Akif Ersoy", *Türk Kültürü*, 170, 65-78.

ATAR, Fahrettin (2010). "Şehid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.38, s. 428-431.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, Türk Ülküsü, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966.

AYTAÇ, Gürsel (1999), *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, Papirüs Yayın- ları.

Bakış”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S 6(4), 2017, s. 2389-2413.

BAKİLER, Yavuz Bülent (1986), Ölümünün 50. Yıldönümünde Mehmet Âkif Ersoy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank.

BAKİLER, Yavuz Bülent (27 Aralık 1986), *Ölümünün 50. Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 7- 48.

BAŞARAN, Bekir Oğuz (1992), "Edebiyatımızda Çanakkale". *Türk Edebiyatı*, Mart-Nisan, 221-222.

BEYATLI, Yahya Kemâl (1962), Eski Şiirin Rüzgârıyla, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

BİLGİZ, Musa (2003). Mehmet Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'an'dan Temalar, EKEV Akademi Dergisi, Y. 7, S.15.

CAN, Ali (2015). Kur'an ve Yeni Ahit'e Göre Şehitlik, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8, S.37, s.1035-1048.

ÇAKIR, Ömer (1997), *Nazmımızda Çanakkale Muharebeleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Çanakkale Zaferi ve 60. Yıl Gençlik ve Hamle Dergisi Özel Sayı, Mart.

TOPÇU, Nurettin (1970), *Mehmet Akif* İstanbul, Hareket Yayınları.

ÇETİN, Nurullah, İstiklal Marşı'mızı Anlamak, Öncü Kitap, Ankara 2014.

Dili, 481-482, Ocak-Şubat, 286-312.

EDİP, Eşref, (1938), Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Âsar-ı İlmiyye Kütüphanes Neşriyatı, İstanb.

ENGİNÜN, İnci (1987), "Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksi". *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S: 2.

ERGÜDER, Orhan (1939), *Harp Tarihi*. Ankara, Harp Okulu Basımevi.

ERİŞGİL, Emin (1986), *Ölümünün 50. Yılında İslamcı Bir Şairin Roma- nı*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ERSOY, Mehmet Âkif (1968), Kur"ân-ı Kerîm"den Ayetler (Meâl – Tefsir) – Mev"izeler, (Derleyen ve Yayınlayan: Suat Zühtü Özalp), Sevinç Matbaası, Ankara.

ERSOY, Mehmet Âkif (1987), *Safahat*, (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

GÖKÇEK, Fazıl (2005), Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (1988), "Mehmet Akif ve Çanakkale Savaşı", *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler*, (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 301-310.

KARAKOÇ, Sezai (1974), Mehmet Âkif, İstanbul, 1974.

KURŞUN Zekeriya (1993), "Çanakkale Muharebeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 8, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 205- 208.

MORAN, Berna (1983), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul, Cem Yayınları.

OKAY, M. Orhan, Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

ÖZTÜRK, Bekir (1995), *Şiirimizde Çanakkale Savaşları*, Konya, Mimoza Yayınları.

STEEL, Nigel ve Peter HART (1997), *Gelibolu Yenilginin Destanı*, İstanbul, Sabah Kitapları.

ŞENGÜLER, İsmail Hakkı, Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyatı, Hikmet Neşriyat, C. 1- 10, İstanbul.

TAŞTAN, Zeki. Mehmet Akif Ersoy'da Şehadet Anlayışı. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5 Sayı 12 Yıl 2018, s. 803-828.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1975), "Çanakkale Şehitleri ve Mehmet Akif".

UĞURCAN, Sema (1986), "Mehmet Akif in Şiirlerinde Savaş", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 135-166.

UZUN, Mustafa (1993), "Çanakkale -Edebiyat-", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 8. İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 208-209.

MEHMED ÂKİF ERSOY'A GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN SON YARIM YÜZYILINDA TARIM VE HAYVANCILIKTA Kİ ÇÖKÜŞTEN DEVLETİN ÇÖKÜŞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Arif Edip AKSOY*

ÖZET

Millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy'un sanatında gerek Balkan Harpleri gerekse İstiklal Savaşı büyük bir yekûn tutar. Osmanlı Devleti'nin elindeki toprakların tek tek kaybı, şairin yüreğinde onulmaz yaralar açar. Özellikle Balkanlar'da Müslüman ahaliye yapılan zulümler, kıyımlar ve tahkirler Mehmed Âkif Ersoy'un ruh dünyasını kasıp kavurur. Onu düşündüren zalimin zulmünden ziyade mazlum durumda olan Müslüman ahalinin çaresizliği, tembelliği ve zaman zaman da kayıtsızlığıdır.

Mehmed Âkif Ersoy, özellikle *Âsım* eserini Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. asırda maruz kaldığı çöküşe hasretmiş, manzumelerinde İslam ümmetini ve Türk milletini bu yıkımdan en az hasarla çıkarmanın yollarını aramıştır. Osmanlı Devleti'nde birçok alandaki gerileme tarım ve hayvancılık sahasında da temayüz etmiştir. Bu çalışmada Türk milletinin tarım ve hayvancılık konularındaki geri kalmışlığının Osmanlı'nın çöküşüne nasıl zemin hazırladığı *Âsım* kitabı (315-345) özelinde incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif Ersoy, Âsım, Ziraat, Hayvancılık, Güreş, Köy

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü. arifedipaksoy@gmail.com

Giriş

Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?

Sevgili ecdâdının en son yeri.

Bir sıra isterdin a çoktan beri

Şimdi tamam vakti... Uğurlar ola (Mehmed Âkif Ersoy 2008: 483).

II. Meşrutiyetin ilanından (24 Temmuz 1908) hemen sonra Balkanlardaki bağımsızlık hareketleri hızlanmaya başladı. Aynı yılın Ekim ayında Bosna Hersek, Bulgaristan ve Girit elden çıktı. 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar, Oniki Ada'yı işgal etmişler ve Çanakkale'ye dayanmışlardı. Bundan bir yıl sonra Ekim 1912'de Karadağ'la birlikte Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşı'nın birinci aşaması başlamış oldu (Küçük 1992: C. 5; 23-24). Millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy, Karadağ haricindeki üç devletin ordularını şöyle tasvir etmektedir:

Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,

Gelip tâ sînemizden vurdu, seyret hem nasıl vurdu (Ersay 2008: 177).

1912 Temmuz'undan sonra Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Noradungiyan Efendi ve ekibinin Balkanlardaki 120 taburu terhis etmesi, Sırbistan'ın Avrupa'dan aldığı silahların Osmanlı yönetimindeki Selanik Limanı'ndan Belgrad'a taşınması; Osmanlı'nın dış politikadaki zaafının en bariz göstergelerindendi. İkinci Abdülhamid Han'ın izlediği Balkan siyasetinden uzaklaşılması ve Osmanlı ordusu içindeki siyasi ayrılıklar Balkan yenilgisini körükledi (Küçük 1992: C. 5; 23-24).

Yıkıldı medreseler; dümdüz oldu merkadler.

Mesâcidin çoğu meydanda yok, kalanlar ise,

Ya gördüğün gibi meyhânedir, ya bir kilise.

Şehirde evlere baskın; kazâda katl-i nüfûs;
Kurâda kalmadı telvîs olunmadık nâmûs!
Yapan da kim? Adı Osmanlı, rûhu Yûnanlı,
Bu işte en mütehassıs bölük bölük kanlı!
“Mukaddes ordu” yu te’yîd eden bu azgınlar
Saçıp savurdular etrâfa öyle yangınlar (Ersoy 2008: 259).

Edirne... İşte o İslâm’ın âhenîn sûru;
Edirne... İşte o Şark’ın cebîn-i mağrûru;
İkinci arş-ı teâlisi Âl-i Osmân’ın;
Birinci mevki-i feyyâzı, belki, dünyânın;
Edirne... İşte o Darü’l-Hilâfe’nin kilidi;
Sefil ayakları altında Bulgar’ın şimdi! (Ersoy 2008: 253).

Müslüman nüfus katliamlara maruz kaldı. Sadece Edirne’de 225.000 Müslüman, Bulgar esareti altında açlıktan öldü. Bugünkü Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Bulgaristan sınırları bu savaşların neticesinde çizilmiş oldu (Küçük 1992: C .5; 23-25).

Yalın ayak, baş açık, bir paçavra sırtında;
Bu tamtakır adanın tamtakır muhîtinde;
Acından ölmeye mahkûm olan zavallıları,
Sular bıraksa da Bulgar bırakmıyor dışarı! (Ersoy 2008: 254).

Babası bugünkü Kosova’nın İpek kazasından olan Mehmed Âkif Ersoy, 1873 yılının 21 Aralık’ında İstanbul’da doğdu. Balkan Savaşları sona erdiğinde tam 40 yaşında idi. Gerek ata topraklarının gerekse bütün Balkan coğrafyasının elden çıkışı şairin ruhunda derin yaralar açtı.

Karadağ haydudu, Sırp eşeği, Bulgar yılanı,
Sonra Yûnân iti, çepçevre kuşatsın vatânı...
Târumâr eyleyiversin de bütün ordumuzu,
Bizi kovsun elimizden alarak yurdumuzu...
Kimsesiz âilelerden kimi gitsin bıçağa;
Kimi bin türlü fecâ’atle çekilsin kucağa (Ersoy 2008: 183).

Filibe, Gümölcine, Selanik ve İşkodra gibi Müslüman şehirlerinin içindeki ahali ile birlikte yakılması Millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy'un o dönemde gülden, çiçekten ve aşktan bahsetmesini engelleyerek sadece vatan ve millet yolunda manzumeler yazmasına vesile oldu.

Gümölcine'yle havâlisidir ki, bir canavar
Bu mel'anetleri yapmaz -meğer ki Bulgarlar! -
Ne ihtiyar seçiyor, bak, ne kimsesiz tanıyor;
Beş altı günde otuz bin adam boğazlanıyor!
Pomakların deşilip süngülerle vicdânı;
Alınmak isteniyor tâ içinden îmânı! (Ersoy 2008: 255).

Âsım Kitabı Üzerine

Safahat'ın altıncı kitabı olan *Âsım*, Millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy tarafından Fuad Şemsî'ye ithaf edilmiştir ve TDV 2008 baskısında bu kitap 315-405 sayfaları arasında 90 sayfalık bir yekûn tutmaktadır. *Âsım* eserinin 1917-1924 yılında oluşturulduğu ifade edilmektedir (Ersoy 2008: 317, 405).

Âsım, karşılıklı konuşmalar şeklinde düzenlenmiş bir kitaptır. Merhum Hoca Tâhir Efendi'nin oğlu Hoca-zâde [Mehmed Âkif Ersoy]; Merhum Hoca Tâhir Efendi'nin şâkirdlerinden Köse İmam [Bosnalı Ali Şevkî Efendi]; Köse İmam'ın oğlu Âsım; Hoca-zâde'nin [Mehmed Âkif Ersoy'un] oğlu Emin, eserde konuşan kişilerdir. Emin ve Âsım, eserin başında konuşan kişiler arasında zikredilse de Emin'e bütün eser boyunca bir iki defa, çok kısa süre ile söz düşer. Âsım, ise eserin sonlarına doğru konuşmalara dahil olur. Eserin başında konuşmacılar/konuşanlar arasında zikredilmese de Hoca Mandal, Kadri Bey-zâde Kâzım, Recâîzâde vs. kişiler de eserde konuşan/konuşturulan diğer kişilerdir.

Genel anlamda *Âsım* kitabı Mehmed Âkif Ersoy ile Köse İmam arasındaki muhaverelerden ibarettir fakat araya giren diğer konuşmacılar/konuşturulanlar olduğunda esere ihtiyatla yaklaşılmalı, hangi sözü kimin söylediği derinlemesine tetkik edilmelidir.

Mehmed Âkif Ersoy'a Göre Osmanlı Devleti'nin Son Yarıym Yüzyılında Tarım ve Hayvancılıktaki Çöküşten Devletin Çöküşüne

Halkalı Ziraat Mektebi'ni birincilik derecesiyle bitiren Mehmed Âkif Ersoy, eserlerinde hayvancılık ve ziraat konularına sıklıkla yer vermektedir. *Âsım* kitabının hemen başında Köse İmam, Mehmed Âkif Ersoy'dan eskisi gibi baytarlık yapmasını istemektedir. Mehmed Âkif Ersoy da mesleğinin inceliklerini unuttuğunu ifade ile muhababına olumsuz cevap verir:

-Keşke baytarlık edeydim...

-Yine et mümkünse!

-Yapamam.

-Belki yapardın be...

-Unuttum be Köse!

-Keşke zihninde kalaymış, ne kadar lâzımmış (Ersoy 2008: 324).

Mehmed Âkif Ersoy, *Âsım* kitabının ilk sayfalarında baytarlığı unuttuğunu söylese de İzmir'in çekirdeksiz üzümü hakkındaki görüşleri ile ziraat bilgisini ortaya dökmektedir.

Şeker istersen eğer bulduralım?

-Dört yüz mü?

-Aldığım yok, yaşasın İzmir'in a'lâ üzümü;

Hem ucuz, hem daha lezzetli!

- Çekirdeksiz de. (Ersoy 2008: 325).

Köse İmam ve Mehmed Âkif Ersoy Birinci Dünya Savaşı'nın akıbetini tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Mehmed Âkif Ersoy, savaşı hangi devletin kazanacağını söyleyemese de Osmanlı Devleti'nin neden geri kaldığını ve güç durumlara düştüğünü iyi

bilmektedir. Osmanlı vatanının taşlarında, topraklarında hep kan izleri vardır, denizi dahi kan kusmaktadır. Eski coşkun dereler ve zümrüt yeşili dağlar artık kurumuştur. Sebze ve meyve yetiştiren bağ ve bahçeler ürün vermemektedir yahut ortaya çıkan ürünü hasat edecek nüfus yoktur. Önceleri ekinler insan boyunda iken artık toprak küsmüştür ve adeta çöle dönmüştür. “Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!” ifadesiyle; şair, eski büyük hükümdarları ve paşaları özlediğini de açıkça ifade etmektedir. -Bu çalışmanın temel konusu olamamakla birlikte- Üstad Mehmed Âkif Ersoy’un son dönem Osmanlı padişah ve idarecilerini eleştirmesinin temel nedeninin eski parlak, zengin ve müreffeh günlere özlem olduğunu aşağıdaki satırlar göstermektedir.

Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!
Tüter üç baca kalmış... O da seyrek seyrek...
Âşinâ bir yuva olsun seçebilsem, diyerek...
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını:
Sarar âfâkımı binlerle sıcak kül yığını.
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sâde yalçın kayalar, sâde ıpıssız çöller.
Yurdu baştanbaşa vîrâneye dönmüş Türk’ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık,
Yolcu haykırır da baykuş gibi, çığlık çığlık.
“Bu diyârın hani sâhipleri?” dersin; cinler,
“Hani sâhipleri?..” der, karşiki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul’u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selîm?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!
Hani cündîleri, şâhin gibi, ceylân kovalar,

Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar?
Hani târihi soruldukça, mefâhir söyler,
Kahramanlar yetişen toprağı zengin köyler?
Hani orman gibi âfâkı deşen mızraklar?
Hani atlar gibi sahrâyı eşen kısraklar?
Hani ay parçası kızlar ki koşar oynardı?
Hani dağ parçası milyonla bahâdır vardı?
Bugün artık biri yok... Hepsi masal, hepsi yalan!

Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan (Ersoy 2008: 335-336).

Yukarıdaki manzumenin son beyti, şairin büyük bir üzüntü içinde yaptığı durum tespitini ifade eder. Eski övünç dolu asırlar, yıllar ve günler geride kalmış ülke; insanı ile, tabiatı ile ve o tabiat içindeki hayvanları ile büyük bir yıkımın içine girmiştir. “Bugün artık biri yok... Hepsi masal, hepsi yalan!/Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan” mısraları şairin bu aşamadan sonra (s. 336) söyleyeceği birçok sözün ardından getirilse yeridir.

Güreş Merasimindeki Çöküntü

Asım eserin 336-343 sayfaları arası, bir güreş etkinliğinin edebî tasvirleriyle örülüdür. Memleketin içler acısı halinin ruhuna verdiği derin ızdırabı bir nebze olsun dindirmeye çalışan şair, Kartal’da bir düğün merasimine katılır. Fakat burada izlediği güreş, şaire teselli vermek yerine hüznün verir. Zira ne güreşenler eski güreşçiler gibi zindedir ne de güreşi izleyen halk. Eskiden gür otların üzerinde yapılan güreş, şimdilerde otsuz bir çayırın üzerinde yapılmaktadır. Önceleri dimdik bir heykel ölçüsünde olan Türk milletinin fertlerinin gözlerinin ferî sönmüş, kolları sarkmış, göğüsleri çökmüş, omuzları havaya kalmış, beti benzi solmuş, yüzü buruşmuş, gövdesi deyneğe dönmüştür. Kendine hayrı olmayan bir milletin yapacağı ziraattan ne beklenir ki? Şair, İslam’ın bayraktarlığını yapan bu milletin yüzyıllarca sancaktarlık yapmaya devam edeceğini düşünürken şimdi karşısındaki hâl o milletin ihtiyarlığı, ölüme doğru gidişidir. Bu

törendeki davul ve zurna dahi şenlik havası yerine matem havası çalmaktadır. Fakat onu dahi çalacak kabiliyeti yoktur.

Keşke, gitmem demiş olsaydım... İlâhî, o ne hâl,
O nasıl maskara dernekti ki ta'rîfi muhâl.
Topu kırk elli kadar köylü serilmiş bayıra,
Bakıyor harmanın altındaki otsuz çayıra.
Bet beniz sapsarı bîcârelerin hepsinde;
Ne olur bir kişi olsun görebilsem zinde!
Şiş karın sıska çocuklar gibi, kollar sarkık;
Arka yusyumru, göğüs çökmüş, omuzlar kalkık.
Gözlerin busbulanık rengi, kapaklar şiş şiş;
Yüz buruşmuş, uzamış, cebhe darâlmış, gitmiş.
Gezecek yerde o âvâre nazarlar dalıyor;
Serilip düştü mü bir noktaya, kaldırması zor!
Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün.
Gövde teşrihlere dönmüş, o bacaklar değnek;
Daha yaş yirmi iken eller, ayaklar titrek.
Öyle seksenlik adamlar aramak pek yanlış;
Kırk onun ömrüne son merhale olmuş kalmış.
Değişik sanki o arslan gibi ırkın torunu!
Bense İslâm'ın o gürbüz, o civan unsurunu,
Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulsaydı eğer...
Ne çabuk elden, ayaktan düşecekmiş o meğer!...

Neyse, değnekçi gelip: "Meydan açılsın, savulun!"
Der demez, başladı kalbî sesi yırtık davulun.
Güm güm ötmek ne gezer! Tık nefes olmuş kasnak:
Göğsü tokmak gibi küt! küt! vuruyor hışlayarak.
Zurna hımhım mı nedir, söylemiyor bir türlü;
Üfleyen çingenenin rengi mezar, kendi ölü (Ersoy 2008:336-

337).

İhtiyar, Hastalıklı Keçinin Söyledikleri

Bahsedilen güreş merasiminin baş ödülü; kelebek hastalığına yakalanmış, ciğeri hastalıklı, ihtiyar ve çelimsiz bir keçidir. Bu hastalıklı keçinin hâli ülkedeki hayvancılığın resmi durumundadır ki o da ölmek üzeredir. Güreş için meydana çıkan pehlivanların vücudunda et yoktur, pehlivanlar o kadar sıksıdır ki “sözde kispetleri” neredeyse boyunlarından aşacaktır. Güreşçiler giymeye kispet bulamamışlardır, kimisi torba veya çuval parçası, kimisi bez şalvar kimisi de çakşır giymiştir ki bu da hayvancılıktan üretilen tekstil eşyasının bulunamadığını göstermektedir. Bu durum, hayvancılığa bağlı olarak ülkenin dokuma ve tekstil sanayisinin de vahim halini ortaya koymaktadır.

Tam demiştim: Azıcık yaslanayım, dinleneyim...
Biri tıksırdı ta ensemde... Acâib, bu da kim?
Ne göreydim: Kelebek tarlası olmuş da içi,
Soluyup sümkürüyor sırtıma bir yaşlı keçi!
“Ama bak, aklıma gelmezse de hürmet talebi;
O kadar fazla samîmiyeti sevmem, çelebi;
Sakalından çekerim, sonra, karışmam... Hadi git!”
Nerde! Aldırmadı... Sordum, baş ödölmüş bu yiğit!
Hele sen geç yiğidim, geç bakalım, başka ne var?
Bir çelimsiz sopa, boynunda üç arşın astar.

Pehlivanlar hani? derken, söküvermez mi, Hocam,
Birbirinden daha bîçâre sekiz çıplak adam?
Âh o soygunluğu rû'yâda gören korkardı:
Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!
Bir delik torbaya girmiş kimi, kispet yerine;
Çekivermiş kimi, bir lîme çuval dizlerine.
Kiminin, giydiği çakşır, kiminin bez şalvar;
Kiminin, uçkuru boynundan asılmış, donu var (Ersoy
2008:337-338).

Pehlivanı Olmayan Millet, Millet Olur mu?

Üstad Mehmed Âkif Ersoy'un zeytincilik üzerine çalışmaları hatta *Zeytin Ağacı* (1913) adında çeviri bir eseri olduğu bilinmektedir. Osmanlı yağlı güreşlerinde zeytinyağı kullanılmaktadır. Fakat şairin gittiği yağlı güreşte yağlanmak için zeytinyağı da yoktur. Bunun yerine pehlivanlar köylüler tarafından dereden getirilen su ile “yağlanmaktadır”. Şairi hayal kırıklığına uğratan bu durum ülkedeki zeytin tarımının bitik durumda olduğunu; İstanbul Kartal'da dahi zeytinyağına ulaşılamaması, zeytin tarımının içler acısı vaziyetini ortaya koymaktadır. Adeta koyun derisi/meşin ıslanır gibi pehlivanların derisinin ıslanması, palaz ördek yavrusu gibi güreşçilerin “sözde yağlanması” tasvirleri, şairin hem güreş hem de hayvancılık literatürüne hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Pehlivanların güreş başlar başlamaz terlemeleri, nefes nefese kalmaları, dizlerine titreme çökmesi ve hepsinin ölmüş gibi yere düşmesi; şairi büyük bir üzüntüye boğmuştur.

Acabâ yağ sürünürler mi desem, yağ nerede?
Bereket versin onun ma'deni varmış dere de:
Sağ omuzlarda birer, başları kertikli, ağaç,
Kadın, erkek, suyu aktarmada bakraç bakraç.
Sonra, nerdense gelip “Yağlanınız haydi!” sesi,
Çöktü meydanda duran kaplara artık hepsi.
Palaz ördek gibi, bandıkça avuçlar bandı;
Meşin ıslar gibi, kavruk deriler ıslandı.
Bu merasim de bitip, başlayacak dendi güreş,
Çarpınıp çırpınarak çıktı nihâyet iki eş.
Daha ilk elde boşansın mı alınlardan ter,
O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter?
Baktım: Altından o bir çifte perîşan bağrın,
Soluganlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü;
Hele çok sürmeyerek dördü de cansız düştü.
İki biçâre serilmiş, yatıyorken yerde,

“Kalkın artık!” dediler, lâkin o derman nerde!
Güreşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi;
Orta, baş, hepsi de bunlar gibi âvâreydi (Ersoy 2008:338).

Maltız Keçisinden Daha Ufak Öküzler

Düğün merasimini seyre dalan o sırada da geniş tasvirler yapan Üstad Mehmed Âkif Ersoy, gelin arabasını iki manda veya iki büyük öküzün çekmesini beklerken maltız keçisi büyüklüğünde iki öküzçüğün bu görevi yaptığını görür. Kelebek hastalığına kapılmış ihtiyar keçi tasviriyle küçükbaş üretiminin bitmiş durumda olduğunu tasvir eden şair, “maltız keçisinden bile daha küçük öküz” tabiriyle Osmanlıdaki büyükbaş üretiminin de yerlerde süründüğünü ifade etmektedir. Gelin arabası ise yana yatmıştır. Görevini yapamamaktadır. Şair nereye baksa orada bir yıkım görmektedir. Hâlbuki eskiden tabutlar bile bu gelin arabasından daha sağlam yapıldı. Hem tabutun hem de gelin arabasının malzemesinin keresteden olduğu düşünülürse ülkedeki ormancılık faaliyetlerinin de bitme noktasına geldiği ifade edilebilir. Aynı gelin aracının tentesinin yarı hasır yarı kaba kumaştan yapılması Osmanlı ülkesinin tekstil sektörünün de çöküşünün göstergesidir. Toprak bir hastanın dudakları gibi yarılıp çatlamıştır bu toprak Batılıların “Hasta Adam” olarak tasvir ettiği Büyük Osmanlı Devleti’nin timsalidir. Oysa eskiden her yer bereketli bağlar ve bahçelerle doludur fakat o zamanlar rüya gibi geçmiştir.

Karşıdan tentesinin nısfı hasır, nısfı aba,
Bir tekerlekleri alçak, yana yatmış araba;
Yerliden az kaba, Maltız keçisinden çok ufak,
İki mahzûn öküzün seyrine münkâd olarak;
Ne yanık mersiyeler söyletiyor dingiline!
Bunu gördüm, acımak geldi içimden geline:
Sana baksın da kızım, bahtın utansın... Ne deyim?
O, senin, kimdi, bugün nerde yatar, bilmediğim,
Ninenin rûhuna âgûş açıyorken melekût,

Tertemiz na'şını gufran gibi örten tâbût,
Şu gelinlik arabandan daha şâhâneydi.
Geçti rü'yâ gibi, Allâh'ım, o günler neydi!
Şu bayırlarda - ki vaktiyle bütün bağlardı -
Sesi dünyâyı tutan bir bereket çağlardı.
Ya şu vâdî ki çırılçıplak uzanmış, bîtâb,
Hiç yazın böyle fezâsında tüter miydi serâb?
Şimdi âfâka alev püskürüyor her çatlak,
Yarılıp hasta dudaklar gibi, yer yer, toprak.

- Deşme, oğlum, yaradır, hem de yürekler yarası (Ersay
2008:338-339).

Köylünün Ağlanacak Hâli

1910'lu yıllarda Osmanlı köylüsünün hem sağlığı hem de ahlâkı bitmiş durumdadır. Dokuma sanayiindeki gerileme köylünün kıyafetine de yansımıştır, köylünün kıyafetleri eski püskü hâlededir. Köylünün önceki huzurunun, geçim bolluğunun onda biri şimdilerde yoktur. Faiz belası topluma o dönemlerde de musallat olmuştur. Köylünün ektiği bağ ve bahçe icradan satılık hale gelmiştir, arsası/tarlası banka rehinidir. Hayvanlarını koyduğu ahır/damı yıkılmış vaziyettedir [bu satır evinin damı/çatısı çökmüş anlamında tevriyeli olarak da düşünülebilir]. Toprak, çoraklaşmıştır. Köylü, ürününe randıman olarak bire dört aldığında mutlu olur. Aslında bu oran çok düşüktür fakat aldığı ürün bitmeyecekmiş gibi israfa, savurganlığa kaçır. Ne tarlasına ve bahçesine ne hayvanlarının yanına ne de evine uğrar. Sabah akşam kahvede iskambil veya domino oynar. Köylünün dini, faydasız ilmi kadardır. Allah'ın emir ve yasaklarından haberi yoktur. Seccade artık ona düşman olmuştur. Cuma namazına dahi gitmez, sadece bayramdan bayrama camiye uğrar. Köyde sadece üç beş kişi namaza gider. Mescit de imam tarafından ambar olarak kullanılır. Köyde okul yoktur. Çünkü redif askerlerinin kumandanı mektebi depoya çevirmiştir. Köylerde sıtma gibi türlü hastalıklar; içki, kumar ve fuhuş gibi çeşitli salgınlar türemiştir. Balkanlardan ve Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinden

göç eden Müslüman ahali ya Haçlı zihniyeti tarafından şehid edilmiş veya yollarda ölmüştür. Bu ahalinin namusu da ayaklar altına alınmıştır. Talihli olabilenler Anadolu'ya ulaşabilmiştir. Katliamlar, göç yolundaki kayıplar ve salgınlar sebebiyle genç nüfus azalmıştır. Hele ki evliliklerin azalması çocuk sayısında büyük düşüşe sebep olmuştur.

Köylünün bir şeyi yok, sıhhati, ahlâkı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refâhın acabâ onda biri?
Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi “icrâ” ister;
Bir kalem borca bedel fâizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir, toprak,
Verilen tohmu da inkâr edecek, öyle çorak.
Bire dört aldığı yıl köylü, emîn ol, kudurur:
Har vurur bitmeyecekmiş gibi, harman savurur.
Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yâhud evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine.
Muhtasar, gayr-ı müfid ilmi kadardır dîni;
Ne evâmîr, ne nevâhî, seçemez hiçbirini.
Namazın semtine bayramları uğrar sâde;
Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccâde.
Hani, üç beş kişiden fazla musallî arama;
Mescid ambarlık eder, başka ne yapsın, imama!
Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
Bir redif zâbiti mektepleri debboy yapalı.
Sıtma, fuhş, içki, kumar türlü fecâyî' salgın...
Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın.
Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs;
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs.
Hadi aldirmayalım yükseledursun vefeyât,
Nerde noksânı telâfi edecek tâze hayât?
Evlenip âile teşkîli bugün zor geliyor;

Görüyorsun ya nikâhlar ne kadar seyreliyor! (Ersoy 2008:340-341).

Önceden Tarım ve Hayvancılık Nasıldı?

Âsım kitabının 1917 yılında yazılmaya başlandığı (Ersoy 2008: 317) düşünülürse bu tarihten kırk sene öncesi 1877 tarihi olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar aşağıdaki beyitte otuz, kırk sene öncesi zikredilse de tam kırk yıl evveli (24 Nisan 1877) 93 harbinden önceki Osmanlı Devleti’ni işaret eder. 1877 yılının başında Osmanlı Devleti, Balkanların hemen hemen tamamını elinde tutuyordu ve Girit gibi büyük adalar dâhil olmak üzere adalarda da hâkimiyet Osmanlı’da idi. Gazi Abdülhamid Han, isminin başındaki unvanı 93 harbi esnasında almıştır ve Ahmed Muhtar Paşa’ya ve Osman Paşa’ya da aynı unvanı vermiştir. Hükümdar II. Abdülhamid Han’ın “Gazi” unvanını alarak savaşı idare etmeye çalışması, Osman Paşa gibi dirayetli paşaların gayreti, Rus ilerleyişini durduramadı. Nitekim önce Plevne, Vidin, Lofça gibi şehirler ardından Edirne düştü. Neticede Rus orduları bugünkü Yeşilköy/Ayastefanos’a kadar ilerledi ve karargâh kurdu (Aydın 1994: C. 9; 498-499).

1293 Harbinden önceki Osmanlı Devleti’nde büyük göçler yaşanmamış, nispeten büyük kıyım ve katliamlar olmamıştı. Devletin dağ köyleri ormancılıkla, ova köyleri ekin işleri ve bağ-bahçe işleri ile uğraşır, emeğinin karşılığını da alırdı. Köylerin meraları yavrulu, sağılır hayvanlarla doluydu. Ekinlerin içine atı ile giren bir süvari kaybolurdu. Küçükbaş hayvanlar kırlarda yayılırdı. O hayvanların yoğun ve parlak tüyleri dokuma sanayiini canlı tutardı. Yukarıdaki beyitte maltız keçisinden daha küçük dediği öküzler veya mandalar önceden fil gibidir. Hem mandalar hem öküzler/tosunlar gayet besilidir. Büyükbaş hayvanlar, o kadar bakımlı ve besilidir ki gerdanları yerlerde sürünürdü.

Şair burada baytarlık ve ziraat ilminin inceliklerini konuşturmuş hayvanların geviş getirirken ağızlarının yanlarından akıttığı salyaları “şeffaf iki ipliğe” ve geviş getirme hadisesini de

sakız çiğnemeye benzetmiştir. Köylü kızları danaları çocukları imiş gibi kınalar. Halk hayvanlarının bakımını eksiksiz yerine getirir. Çok değil yarım asır evvel; at sesleri, kısarak sesleri ovayı inletir, taylar çocuklar gibi köy etrafında oynardı.

- Neydi, yâ Rabbi, otuz kırk sene evvel burası?
Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarla;
Koca mer'â dolu baştan başa sağmallarla.
İğne atsan yere düşmez: O ekin bir tûfan;
Atlı girsen gömülür buğdayın altında kafan.
Köylünün kırları tutmuş, yayılırken davarı,
Sökemezsin, sarar âfâkını yün dalgaları!
Dolaşır sal gibi göllerde hesabsız manda,
Fil sanırsın, hani, bir çıksa da görsen karada.
Geniş alnıyla yarar otları binlerce öküz,
Besiden her birinin sırtı, bakarsın, dümdüz.
Ne de ıslak patı burnundaki mosmor meneviş!
Hadi gelsin bakalım damların altında geviş.
Diz çöker buldu mu yaslanmaya kâfi meydan;
Sürünür toprağın üstünde o kat kat gerdan.
Çifte gözler süzülür, tek çene durmaz çiğner;
İki yandan yere şeffâf iki ipliktir iner.
Bunların ağdalanır, maç maç öterken sakızı,
Öteden bir sürü gürbüz, demevî köylü kızı,
Tarayıp hepsini evlâd gibi, bir bir kınalar.
Tepeden kuyruğu dikmiş, ine dursun danalar,
Dalar etrâfa köyün damgalı yüzlerce tayı;
İnletir at sesi, kısarak sesi gömgök ovayı (Ersoy 2008:339-340).

Evvelden Köylünün Durumu Neydi?

1293 Harbi öncesi Osmanlı köylüsü kadınıyla erkeğiyle tarlada, bağda ve bahçede çalışırdı. Köy meydanında olanlar sadece gürbüz çocuklardı. Tarlasından, çiftinden dönen köylü akşam ezanıyla camiye doluşurdu. Caminin son cemaat yeri dahi dolardı

cemaat dışarı taşardı -şimdi ise bu köyler ıssız, bakımsız ve insansızdır-. Eskiden köylü dinine o derece bağlı idi ki onlar saf tuttıkları zaman kale duvarı gibi sapasağlam dururlardı. Köylü güçlü, kuvvetli ve sağlıklı idi. Köylüyü bu derece çalışkan ve güçlü yapan şey şüphesiz ki yüreğinde taşıdığı imanıydı. Köylü birlik ve beraberlik içinde idi. İman gücü onların birlik ve beraberliğini perçinliyordu. Bugün ise o yalçın kayalar devrilmiştir ve köylü perişan hâldedir.

Gündüzün kimse görünmez: Kadın, erkek çalışır;
Varsa meydanda gezen tostopaç oğlanlardır.
Akşam olmaz mı, fakat, toplar ahâlîyi ezan,
Son cemâ'at yeri, hattâ, adam almaz ba'zan.
Güneş âfâka henüz arz-ı vedâ etmişken,
Yükselir Kâ'be'ye doğrulmuş alınlar yerden;
Önce bir dalgalanır, sonra eder hepsi karar;
Örülür enli omuzlarla birer canlı hisar.
Bu yaman safların âhengi hakikat müdhiş;
Sanki yalçın kayalar yanyana perçinlenmiş,
Öyle bir cebhe kesilmiş ki: Müselsel î mân;
Hangi î mânâ dokunsan taşacak itmînân.
Âh o yekpârelik eyyâmı hayâl oldu bugün;
Milletin hâlini gör, sonra da mâzîyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacaktır derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi! (Ersoy 2008:340).

Eskiden Osmanlı Güreşleri Nasıldı?

Doksan Üç Harbi'nden (24 Nisan 1877), Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Osmanlı Devleti düşünlerinde davul ve zurnaların sesinden gökyüzü inlemektedir. Gayet büyük ve bereketli merasimler yapılmaktadır. Üstad Mehmed Âkif Ersoy'un sırtına aksıran hastalıklı keçi gibi hayvanlar değil besili, semiz koyunlardan et yemekleri yapıldı. Kırk, elli sene evvelinin güreş seyircisinin/amcaların ensesi kalındır, göğüsleri o derece kuvvetlidir

ki üzerlerine giydikleri yelek yırtılacak gibidir. Bu amcalar el tezgâhlarında dokunmuş abani sarık sararlar, ipek ve pamuk ikilisinden mamul gömlek giyerler. Bellerinde Lahur şalı sarılıdır. Üzerlerinde hakiki sırma yelek vardır. Bu amcaların altında ise çuhadan imal edilmiş poturlar vardır. Eğirme çarkı ile pamuk ipliği veya ipek üzerine gümüş, altın, bakır vb. madenlerden çekilmiş çok ince tellerin sarılması suretiyle yapılmış sofrâ bezleri, sofrada oturanların dizlerine çekilmiştir. Şair Mehmed Âkif Ersoy, dokumacılık ile ilgili ürünleri peş peşe sıralayarak Osmanlı dokuma sanayiine ve el tezgâhlarına dikkat çekmektedir. Otuz, kırk sene öncesinde (1917'den) Osmanlı dokuma sanayii de el tezgâhları da tıkr tıkr işlemektedir. Oysa bugün (1917) bir at arabasının üstüne örtülecek tentenin dahi üretiminde güçlük çekilmektedir. Önceden düğünlerde ve derneklerde türlü türlü et yemekleri yapılır, çeşit çeşit hamur işleri ikram edilirdi. Taze kesilmiş kar ile soğuk şerbetler/kar lambaçlar sunulurdu, bakraç bakraç ayran içilirdi. Önceden o derneklerde, cemaatle ögle namazı kılınırdı. Namazdan hemen sonra ise güreş ziyafeti başlardı. Davullar Türk musikisinin kaba makamını vurur. Zurnalar gökyüzünü inletir. Kadın erkek, genç ihtiyar, atlı yaya kim varsa güreş meydanının etrafını çevirir. Güreş alanına gelen araçlar gelin odası gibi süslüdür. Güreşte verilen ödüller hastalıklı ihtiyar keçi gibi ölümüne az kalmış hayvanlar değil sekiz on tane seçme besili küçükbaş, iki baş manda, taylar, danalar, dokumalardır. İşlemeli, süslü havlular ödül değil hediye olarak verilir. Şair gerek büyükbaş gerekse küçükbaş ve gerekse binek hayvanlarının çok değil Osmanlı'nın kırk elli yıl öncesinde ne derece bakımlı, semiz olduğunu ifade etmektedir. Oysa bugün (1917) bu hayvanların hepsi çok cılız ve besisizdir.

Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini,
Tablalar yığmaya başlar koyunun belsisini.
Ense kat kat taşıp etrâfa dökülmüş yakadan;

Göğsün eb'âdı kabardıkça gerilmiş camadan;
Başta âbâni sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde Lâhûr şalı, üstünde o som sırma yelek;
Dizde kaytan çevirilmiş çuhadan sıkma potur;
Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur.
Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş,
Boyu çepçevre kılaptanla zarîf işlenmiş,
Eni az peşkiri herkes götürür dizlerine.
Çorbadan sonra etin türlü sü kalkıp, yerine,
Hamurun türlü sü devlet gibi kondukça konar.
Sekiz on yerde güğümler mütemâdî kaynar.
Tâze şerbet sunulur tâze kesilmiş karla;
Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla.

Öğle olmaz mı, cemâ'atle kırlarlar namazı.
Güreşin gümler o esnâda mehîb incesazı:
Oturur besli davullar yere, şişman şişman,
Perde göstermeye başlar kabalardan, o zaman,
Öyle inler ki zemin: Kalb-i fezâ "küt! küt!" atar;
Zurnanın tizleri, dersin, yedi iklimi tutar!
Şimdi, hayvanlı, yayan, kız, kadın, oğlan, erkek;
Kuşatır ip çekilen meydanı yüzlerce öbek.
Bir taraftan da iner nâ-mütenâhî araba...
İner amma o kadar süslü ki, dersin: "Acaba,
Şu beyaz tenteler altında birer hacle mi var?"
Çekilir derken ödülleri: Sekiz on seçme davar;
İki baş manda, birer tay, dana, top top dokuma...
Hele peşkir gibi peşkeşleri artık sorma (Ersoy 2008:342-343).

Âsım'ın Dengi Yüzlerce Pehlivan Vardı Evvelden...

Âsım'ın çok iyi bir güreşçi olduğunu yine Mehmed Âkif Ersoy'un *Âsım* eserinden öğrenmekteyiz. Mehmed Âkif Ersoy, Âsım'ı hem Hicaz görevindeyken (Ersoy 2008:391) hem de Çanakkale Savaşı gibi büyük bir harpte (Ersoy 2008:392)

güreştirmiştir. Bu güreşlerde Âsım'ın gücünün, kuvvetinin yanında ahlâkı da temayüz etmektedir. *Âsım* eserinde, Âsım isminin ilk anıldığı yer “Çünkü meydanda değil, seyre bakanlarda bile/ Âsım'ın dengi heyâkil seçilir yüzlerle” mısralarıdır. Âsım, güreşçi kimliği ile örnek bir şahsiyet olarak okuyucu ile tanıştırılmaktadır.

Osmanlı güreşlerinin otuz kırk sene öncesinde (93 Harbi'nden önce) zeytinyağı kazanlarla ölçülecek derecede bol ve bereketlidir. Osmanlı'nın zayıf dönemlerindeki gibi (1917) pehlivanlar zeytinyağı yerine su dökünmezler. Osmanlı güreşçilerinin güreş meydanındaki peşrevi, seyircinin içini titretir. Bu güreşçiler, uzun boylara sahiptir. Bütün seyirciler nefeslerini tutup başpehlivanları izlemeye koyulur. Sadece güreşçiler arasında değil seyirciler arasında bile Âsım gibi güçlü, kuvvetli yüzlerce yiğit vardır. Bu yiğitler birer heykel gibi durarak şaire güven vermektedir. Pehlivanların sağ kollarında gümüş kaplamalı pazibentler sarıdır. Boyunlarında ise muskaları vardır. Güreşçiler, mücadele öncesinde peşrev ile seyirciyi selamlar, ardından rakiplerini tartar. Pehlivanların adaleli göğüslerinin birbirine çarpması, denizin dalgalarının birbirine çarpması gibidir. Pehlivanlardan kimisi, rakibinin kispetinin şirazesinden tutmuş onu sürükler. Kimi de çapraz oyunu yapar. Bir pehlivan sarma oyunu yaparken rakibi kılçık oyunu ile yenmeye çalışır. Kaslı vücutlar altında o yüksek otlu çayır yerlere serilmiştir. Bir başka güreşte; pehlivanın biri rakibini elense ile altına almıştır. Rakibi ise onun altından kalkmak için çeşitli oyunlar kullanmaktadır. Bir diğer ikilinin karşılaşmasında ise bir pehlivan rakibinin belinden kispetine elini sokarken diğer eli ile kispetinin paçasını yakalayarak paçakasnak oyununa girişmiştir. Bir başka pehlivan rakibini sarma oyunu ile yenmiştir. Bir güreşçi hızlı davranarak çift dalmıştır. Yani rakibinin iki paçasını birden yakalayıp onu kaldırarak sırt aşağı yenmiştir. Güreşçilerden biri rakibinin koltuk altına kendi kolunu geçirerek onu hızlı bir şekilde çevirmiş yani kazkanadı oyununu yapmıştır.

Güreş seyircisi, bütün dikkatini oyuna vermiştir. Şefkatli seyirci, bir hemşire edası ile yaralıların yaralarını sarmaktadır. Kas kasılması olanların uzuvlarını ovmaktadır. Seyirciden kimisi, pehlivanların gözlerini silmektedir, kimisi yağdanlarla yağ dağıtmakta kimisi ise susayanlara su vermektedir. Güreş seyreden millette kahramanlık duygusu ne derece yüksekse merhamet hissi de o derece yücedir.

Yağ kazanlarla durur, tartısı yok, ölçüsü hiç;
Hani ister sürün, ister dökün, istersen iç!
Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir;
Ne temâşâdır o, titrer durur insan tir tir.
Birbirinden daha mevzun iki üç çift endâm,
Atılıp sahneye şâhin gibi etmez mi hırâm;
Ses, soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır;
O geniş yer de nefeslerle beraber daralır,
Çünkü meydanda değil, seyre bakanlarda bile,
Âsım'ın dengi heyâkil seçilir yüzlerle.
Şimdi, sağ kolda, gümüş kaplı birer bâzû-bend,
Boynu mıskayla donanmış, o yarım deste levend,
Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,
Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı.
Uzanır şimdi göğüsler, kavuşur; şimdi, yine
Dalga çarpar gibi çarpar gerilip birbirine.
Kimi tek çapraza girmiş, mütemâdî sürüyor,
Kimi şîrâzeyi tartıp alıvermiş, yürüyor.
Kimi sarmayla çevirsem diye sardıkça sarar;
Kimi kılçık düşünür, atmak için fırsat arar.
Adalî gövdeler altında o bîçâre çayır,
Serilir toprağa, hem bir daha kalkar mı? Hayır!
Bu, elenseyle düşürmüş de hemen çullanıyor;
O da kurtulmak için türlü oyun kullanıyor.
Kimi almış paça kasnak, o açar, hasmı döner;
Kimi kündeyle giderken topuk eller de yener.

Kimi cür'etli olur çifte dalar, hem de kapar;
Kimi baskın çıkarak kazkanadından çarpar.
Seyreden halkı da bir gör: O ne candan hizmet;
O ne rikkatli adamlar, o ne ma'sûm ümmet!
Yarılan başları çevreyle boğanlar mı dedin...
Göz silenler mi dedin, incik oğanlar mı dedin...
Yağ süren başka, saran başka, çözenler başka;
Su veren başka, güğümlerle gezenler başka.
Şan, şeref duygusu millette nasıl yüksekse,
Merhamet hissi de öyleydi, değil miydi Köse? (Ersoy
2008:343-344).

Sonuç

Âsım kitabı'nın ilk otuz sayfalık bölümü Osmanlı şenlikleri, tarım-hayvancılık ve köy-köylü konularına ayrılmıştır. Mehmed Âkif Ersoy, 93 harbi öncesindeki Osmanlı ile 1917'lerdeki Osmanlı'yı birçok açıdan kıyaslayarak çeşitli hastalıklar tespit etmektedir, ahirinde de bu hastalıklara ilaç nevinden çözüm yolları üretmektedir. 21. Asırda da tarım ve hayvancılığın ne derece önemli bir silah olduğu herkesçe malumdur. Üstad Mehmed Âkif Ersoy, 20. Yüzyılın başında tarım ve hayvancılık sahasında geri kalınmaması gerektiğini aksi halde bunun Osmanlı Devleti'nin çöküşü olacağını, “baytar ve ziraatçı” kimliği ile “milli şair” kimliğini birleştirerek bedii bir surette anlatmıştır.

Kaynakça

Aydın, Mahir (1994). “Doksanüç Harbi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. : C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 498-499.

Ersoy, Mehmed Âkif (2008). *Safahât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Ersoy, Mehmed Âkif ve M. Çilingiryan (2020). *Zeytin Ağacı* (hızl. S. Günaydın ve Y. T. Günaydın). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay.

Küçük, Cevdet (1992). “Balkan Savaşı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. : C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 23-24.

BİR HADİS, İKİ İSLAMCI, İKİ HATİP, İKİ ŞAİR VE İKİ YORUM

Arş. Gör. Ayşenur YILDIRIM*
Öğretmen-Doktorant Ömer Faruk YILDIRIM*

ÖZET

İslamcı kimliği ile tanınan Mehmed Akif, Balkan Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında yaptığı vaazlarda hadislere yer vermiştir. Günümüz İslamcı düşünürlerinden biri olan İsmet Özel de radyo konuşmalarında seçtiği hadisleri yorumlamıştır. Her ikisinin de yorumladığı ortak hadis “keler deliği hadisi”dir. Bu hadis, Müslümanların kendilerinden önceki milletleri karış karış takip edeceklerini ifade etmektedir. Mehmed Akif hadisi, kendisine hiç benzemeyeni körü körüne taklit açısından değerlendirmektedir. İsmet Özel ise bu hadisin kaçınılmaz bir gerçekliği ifade ettiğine ve bu durumda Müslümanların, kendilerine nelerin düştüğünü düşünmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada, iki düşünürün söz konusu hadisle ilgili yorumları klasik şerhlerdeki açıklamalarla birlikte incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Keler Deliği Hadisi, Mehmed Akif, İsmet Özel

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi aysenuryildirim@comu.edu.tr

* MEB- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
o.f.yildirim@hotmail.com

Giriş

İslamcı, Hatip ve Şair Mehmed Akif ve İsmet Özel

İslamcılık, bilindiği üzere, İslam'ı hayatın her alanında hakim kılmak, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlayarak Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtulmak amacıyla Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan dinî-siyasî bir ideolojidir.¹ Bununla birlikte İslamcılık belirli konularda birbirinden farklı düşünen kişilerin dahil olduğu geniş kapsamlı bir harekettir.² Bu kişilerden Mehmed Akif söz konusu hareketin XX. yüzyılda önde gelen temsilcilerinden iken, İsmet Özel de çağımızın İslâmcılık akımına mensup en önemli kişilerindendir.³

Bu iki şahsın da şair ve hatipliği malumu ilam kabilindendir. Zira İstiklal Marşı şairimiz *Safahat* sahibi Mehmed Akif, Millî Mücadele yıllarında birçok yerde halka hitap ederek vaaz ve hutbeler vermiştir. Birçok şiir kitabı bulunan, günümüzün en önemli şairlerinden İsmet Özel'in de yaptığı televizyon – radyo programları, katıldığı konferanslar onun hatipliğini ortaya koymaktadır. İşte ideoloji, şair ve hatip olma bakımından benzer özellikleri bulunan bu iki önemli şahsın, halka hitap ederken dile getirdikleri bir hadis ve onun üzerinden yaptıkları yorumlar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Hadisin belirlenmesinde, Mehmed Akif'in 1910-1920 yılları arasında cami kürsülerinde ve halk arasında yaptığı konuşmalar ve verdiği vaazların içinde yer aldığı *Mehmed Akif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar* adlı eser ile İsmet Özel'in radyo konuşmalarının yazıya aktarıldığı *40 Hadis* adlı eser esas alınmıştır. Bu iki eser

---

¹ Mümtaz'er Türköne, "İslâmcılık", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), s. 60.

² Azmi Özcan, "İslâmcılık", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), s. 63.

³ Mehmed Akif ve İsmet Özel'in İslamcılık hareketine mensubiyetleri ve düşünceleri için bkz. İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi* (İstanbul: Kitabevi, 1997), c. I, s. 399-516; c. III, s. 597-697.

incelendiğinde tek bir ortak hadis tespit edilmiştir. Mehmed Akif bu hadisi, *Sebilürreşad Dergisi*’nde “Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur” başlığı ile yayınlanan⁴ Kastamonu’da yaptığı bir vaaz sırasında zikretmiş ve yorumlamıştır.⁵ İsmet Özel ise eserinin otuz sekizinci başlığı altında bu hadisi değerlendirmiştir.⁶ “Keler deliği hadisi” şeklinde isimlendirilen söz konusu hadis şöyledir:

”... أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَتَنَبَّعَنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شَيْبًا بِشَيْبٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ سَلَكَوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ، فَلَمَّا يَا رَسُولَ اللَّهِ: الْيَهُودَ، وَالنَّصَارَى قَالَ: فَمَنْ”

“Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ‘Şüphesiz ki siz, kendinizden öncekilerin yoluna karışı karışına, arşını arşına uyacaksınız. Öyle ki, şayet onlar keler deliğine girseler siz de

⁴ Mehmed Akif Ersoy, “Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur”, *Sebilürreşad* 18 (13 Aralık 1920): s. 278-281.

⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, ed. Mehmet Ertuğrul Düzdağ, 3. bs, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Ankara: DİB Yayınları, 2016), s. 283-296. Mehmed Akif’in yazılarında ve vaazlarında dile getirdiği hadisler üzerine bazı incelemeler yapılmıştır. Bunlardan biri Mehmet Eren’in makaleleridir. O kaleme aldığı iki makalede Mehmed Akif’in kullandığı hadisleri on dört başlık altında ele almıştır. Bu başlıklardan dokuzuncusu, çalışmanın konusu olan “keler deliği hadisi”nin de yer aldığı *Müslümanların Önceki Milletlerin Akibetine Düşmesi*’dir. Burada hadisin Müslim’de geçen bir rivâyetinin senedi ile ilgili bir soruna işaret edilmiş, farklı tariklerine yer verilmiş ve nasıl anlaşıldığı üzerine bazı değerlendirmeler de bulunulmuştur. Mehmed Akif’in hadisi nasıl anladığı üzerine herhangi bir yorumda bulunulmamıştır. Bkz. Mehmet Eren, “Mehmet Âkif Ersoy’un Tefsir Yazıları İle Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 9 (2000): s. 349-374; Mehmet Eren, “Mehmet Âkif Ersoy’un Tefsir Yazıları İle Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi II”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 10 (2000): s. 426-430. Mehmed Akif’in yaptığı vaazların dönemlerini dikkate alarak iki makale kaleme alan bir başka araştırmacı da Mustafa Karabacak’tır. Makalelerden biri Mehmed Akif’in Balkan Harbi zamanında, öteki de Kurtuluş Savaşı’nda yaptığı vaazlarda yer alan hadisler üzerinedir. Yazar, çalışmanın konusu olan “keler deliği hadisi”ne ikinci makalede *Ümmetin Maruz Kalacağı Hastalıklar* başlığı altında yer vermiştir. Bkz. Mustafa Karabacak, “Mehmed Âkif Ersoy’un Balkan Harbi Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, sy 2 (2014): s. 111-135; Mustafa Karabacak, “Mehmed Âkif Ersoy’un Kurtuluş Savaşı Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9, sy 8 (2014): s. 576-577.

⁶ İsmet Özel, *40 Hadis*, 2. bs (İstanbul: Marmara Medya, 2004), s. 243-247.

kesinlikle oraya gireceksiniz’. Dedik ki: ‘Ey Allah’ın Rasulü! Bunlar Yahudi ve Hıristiyanlar mı?’ O da ‘Başka kim?!’ dedi.”⁷

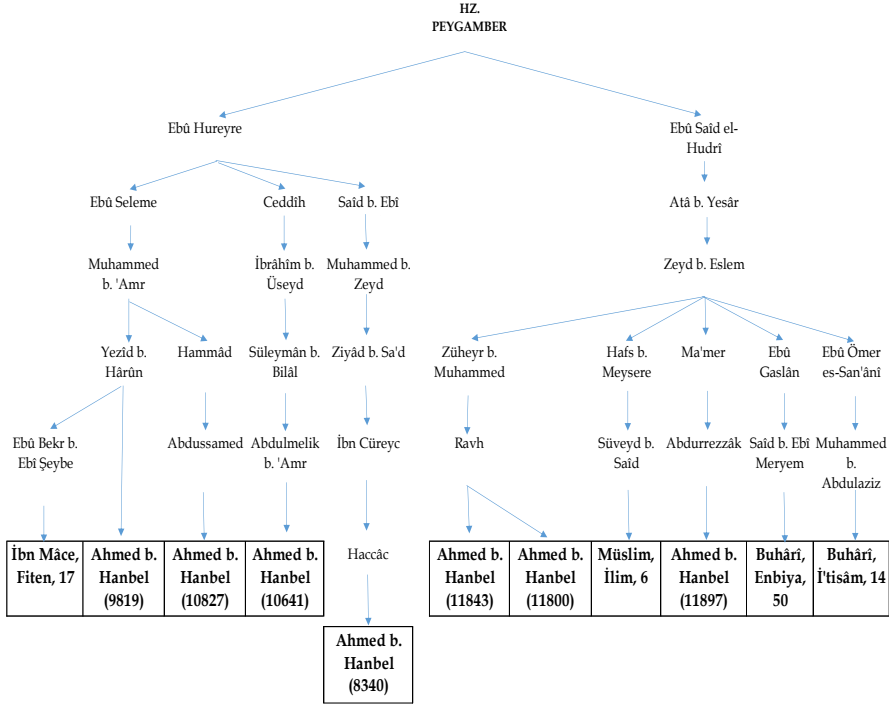
“Keler Deliği Hadisi”nin Kaynakları ve Sıhhati

Bu hadis *Kütüb-i Tis’a*’dan *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i İbn Mâce* ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde nakledilmiştir.⁸ Hadisin bu eserlerde geçen rivayetlerinin sened tablosu şöyledir:

---

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, 2. bs (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), Ehâdisu’l-Enbiyâ, 50.

⁸ Buhârî, Ehâdisu’l-Enbiyâ, 50; el-İ’tisâm bi’l-Kitâb ve’s-Sünne, 14; Ebu’l Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Musnedi’s-şâhihi’l-muhtaşar bi nakli’l-‘adli ‘ani’l-‘adli ilâ Rasûlillah sallallâhu ‘aleyhi ve sellem* (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Turâşi’l-‘Arabî, 1412), İlim, 6; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru İhyâ’i’l-Kütübî’l-‘Arabiyye, ts.), Fiten, 17; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), c. XIV, s. 81; c. XV, s. 508; c. XVI, s.375, 483; c. XVIII, s. 322, 357, 393-94; c. XXVIII, s. 359; c. XXXVII, s. 518. *Kütüb-i Tis’a* dışında hadisin nakledildiği kaynaklar şöyledir: Ebû ‘Urve Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi’*, 2. bs (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403/1983), c. II, s. 369; Ebû Dâvûd et-Ṭayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Ṭayâlisî* (Mısır: Dâru Hicr, 1420/1999), c. III, s. 629; Ebû Bekr Abdurrezzâk eş-Şan‘ânî, *el-Muşannef* (Kahire: Dâru’t-Te’sîl, 1436/2015), c. IX, s. 193; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef* (Cidde: Dâru’l-Kıble, 1427/2006), c. XXI, s. 153; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî el-Bezzâr, *el-Bahru’z-zehhâr (Müsnedü’l-Bezzâr)* (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1427/2006), c. XV, s. 114, 174.

Sened tablosu verilen “keler deliği hadisi” rivayet esaslarına göre sahih bir hadistir.⁹

Şerhlerde “Keler Deliği Hadisi”

Araplar arasında “dabb” kuş ve hayvanların hâkimi olarak meşhurdur: Rivayet olunur ki Allah ilk insanı yarattığında kuşlar ve hayvanlar “dabb”ın yanında toplanıp yaratılanı ona anlatmışlardır. Bunun üzerine “dabb” da onlara şunu söylemiştir: “Siz kuşu gökten indiren, balığı sudan çıkaran bir yaratıktan bahsediyorsunuz. Öyleyse kanadı olan uçsun, pençesi olan yeri kazsın.”¹⁰ Bu sözyle o, imkânı

⁹ Hadisin sıhhati konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Şu'ayb el-Arnâvût ve Muhammed Kâmil Karabelli, *Sünenü İbn Mâce* (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), c.V, s. 131; Şu'ayb el-Arnâvût vd., *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1417/1997), c. XIV, s. 81; c. XV, s. 508; c. XVI, s. 375, 483; c. XVIII, s. 322-23, 359.

¹⁰ Ebu Abdurrahmân el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn* (Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y.), c. VII, s. 14.

olanın bahsedilen yaratıktan yani insandan kaçmasını öğütlemektedir.

Şerhlerde, hadiste geçen “dabb”, varan adlı hayvana benzeyen Arapların yediği küçük kara canlısı olarak tanımlanmakta ve bazı özellikleri aktarılmaktadır. Yedi yüzyıldan daha fazla yaşaması ve su içmemesi, hiçbir dışının düşmemesi, her hayvandan daha fazla açlığa ve susuzluğa dayanması bu canlının dikkat çeken özellikleridir.¹¹

Hadiste geçen “dabb” kelimesinin Türkçe karşılığı bazı sözlüklerde keler bazılarında kertenkele olarak verilmektedir. Kâmûs-ı Türkî’de keler, “yılan gibi ancak daha kalın, dört ayaklı, bununla beraber yerde sürünen hayvan türü” şeklinde tanımlanmaktadır. Yeşil keler, benekli keler, iribaşlı keler, alaca başlı keler gibi cinsleri bulunmaktadır. Kertenkele, kelerin çabuk yürüyen küçük cinsidir ki en bilineni de budur. “Dabb” kelimesinin anlamı da kertenkeledir.¹² Ahterî-i Kebîr’e göre “dabb”, bir küçük canavardır ki

¹¹ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilmelik el-Kastallânî, *İrşâdu’s-sâri li şerhi Şahîhi l-Buhârî*, 7. bs (Mısır: el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emiriyye, 1323), c. V, s.422; Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü’l-kârî fi şerhi Şahîhi l-Buhârî*, 2. bs (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2009), c. XVI, s.61; Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf ez-Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim ve Kâmil Miras, 8. bs (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1986), c.IX, s. 190.

¹² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 7. bs (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999), s. 1176. Şemseddin Sami’nin tür ve cins kelimelerini bu tanımdaki kullanımı, klasik mantıktaki terimsel anlamlarının tersinedir. Bkz. M. Naci Bolay, “Beş Külli”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), s. 545. Keler kelimesinin anlamı Türk Dil Kurumu Tarafından hazırlanan Güncel Türkçe Sözlük’te “köpek balıkları takımının kelergiller familyasından, ılık ve tropik denizlerde yaşayan, uzunluğu 1,5 metre kadar olan, bir defada 20 yavru doğuran bir tür balık, keler balığı (Rhina squatina)” şeklinde verilmiştir. bkz. “Keler Ne Demek? TDK Sözlük Anlamı”, erişim 04 Nisan 2022, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=keler>. Yalnız gerek eski kullanım gerekse günümüz Türkiye’sinde kelerin bu anlamdan çok “kertenkele” manasında kullanıldığına dair bir çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmada kelerin anlamının Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlüğü*’n 2009 yılı basımında “bir çeşit kertenkele, yılan ebesi” olduğu dile getirilerek yeni baskılarda söz konusu kelimenin manasının, kullanım yerleri de dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi önerilmiştir. bkz. İdris Nebi Uysal, “Erte, Keler ve Uğurlayıcı”, *Türk Dili* 110, sy 787 (2017): s. 72-73.

asla su içmez derler ve Türkçesi kelerdir.¹³ *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*'nde ise söz konusu hayvan keler diye Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁴

Hadiste geçen “Önceki milletlerin yoluna karışı karışına arşını arşına uymak” ifadesi, küfür dışındaki dine aykırılık, günah ve isyanda onlara uymanın şiddetinden/aşırılığından kinayedir.¹⁵ Bazı şerhler söz konusu uymayı “yasaklanan her bir hususta” şeklinde öz olarak verirken¹⁶ bazıları “sonradan ortaya çıkan saptırıcı iş, bidat ve hevalara” şeklinde biraz daha ayrıntıya girmiştir.¹⁷ Bazı şerhler de hiçbir yararı olmayan ve yapanlara bir faydası dokunmayan şeylerde uyulacağını söylemiştir.¹⁸

Mübalağa için keler deliği benzetmesi buranın aşırı dar ve tehlikeli, hayvan inlerinin en kötüsü olmasından dolayıdır.¹⁹ *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*'nde bunun örfümüzdeki karşılığı yılanın deliğine sokulmak şeklinde verilmiştir.²⁰ Hz. Peygamberin bu hadisle, sonradan ortaya çıkan saptırıcı iş, bidat ve hevalara, önceki ümmetlerdeki gibi ümmetinin de tabi olacağını bildirdiği söylenmiştir.²¹ Aynî bu denilenin çoğunun özellikle Mısır

¹³ Hacı Ahmed Hulusî ve Hacı Mustafa Derviş, *Ahterî-i Kebîr* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1310), 480.

¹⁴ ez-Zebîdî, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, s. 189.

¹⁵ el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, c. V, s. 421; el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XVI, s. 61; ez-Zebîdî, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, c. IX, s. 190.

¹⁶ el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, c. X, s. 315.

¹⁷ Ebû'l-Hasan 'Alî b. Halef b. Abdilmelik İbn Battâl, *Şerhu Şahihi'l-Buhârî*, 2. bs (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), c. X, s. 366.

¹⁸ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl Emîr es-San'ânî, *et-Tenvîr şerhu Câmi'i's-şagîr* (Riyad: Mektebetü Dâru's-Selâm, 1432), c. IX, s. 28.

¹⁹ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), c. VI, s. 498; Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûreddîn Ali el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-şagîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356), c. V, s. 261.

²⁰ ez-Zebîdî, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, 190.

²¹ İbn Battâl, *Şerhu Şahihi'l-Buhârî*, c. X, s. 366.

bölgesinde, oranın hükümdar, alim ve hakimlerinde gerçekleştiğini dile getirmiştir.²²

en-Nevevî'ye göre bu hadiste Rasulullah'ın açık bir mucizesi söz konusudur. Çünkü Hz. Peygamber'in haber verdiği şey gerçekleşmiştir.²³ İslam'ın ışığının göz kamaştırdığını ve diğer şeriatları ortadan kaldırdığını bu sebeple bu hadisin önceki ümmetlere uymayı yasakladığını, İslamî olmayana yönelime engel teşkil ettiğini düşünen el-Münâvî'ye göre de, bu haberde Hz. Peygamber'in mucizesi vardır. Çünkü ümmetinin çoğu çeşitli konularda onun haber verdiği gibi farklı milletlere tabi olmuştur. Mesela binek, elbise, savaşlarda bayrakları yerleştirme gibi şeylerde İranlıların yolundan, mescidleri süsleme, neredeyse tapınmaya varacak şekilde kabirleri yüceltme, rüşvet alma, hadleri sadece zayıflara uygulama, cuma günü çalışmama, parmaklarla selam verme, cumartesi hastayı ziyaret etmeme gibi ve daha kötü, daha çirkin hususlarda ise Ehl-i kitabın gittiği yoldan gitmişlerdir.²⁴

İlgili Rivayetler

“Keler deliği hadisi”yle önceki ümmetleri takip etme açısından benzerlik ifade eden bazı hadislerle değinmekte yarar vardır.

“Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Ümmetim, kendisinden önceki ümmetlerin yolunu karışı karışına, arşını arşına takip etmedikçe kıyamet kopmaz.’ Bunun üzerine ‘Farslılar ve Rumlar gibi mi? diye sorulunca Rasulullah ‘onlardan başka insanlardan kim var?’ şeklinde cevap verdi.”²⁵

“Keler deliği hadisi”nde önceki ümmetlerin Hristiyan ve Yahudi, bu rivayette ise Farslılar ve Rumlar olduğu ifade edilmiştir. İki hadiste önceki ümmetlerin farklı olması bir tenakuz olarak

---

²² el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. XXV, s. 53.

²³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1929), c. XVI, s. 220.

²⁴ el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, c. V, s. 261.

²⁵ *Buhârî*, el-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne, 14.

görülmemiştir. Zira dönemin hakimiyet ve sahip olunan arazi yönünden bilinen en büyük iki milleti Farslılar ve Rumlar, aynı zamanda Yahudi ve Hristiyan olarak semavî dîne mensup en meşhur iki grubtu. Farslılar Yahudi, Rumlar da Hristiyanı.²⁶

Benzer iki hadis daha vardır ki bunlar geçmiş ümmetlerin yakalandığı, Muhammed ümmetinin de yakalanacağı hastalıklardan bahsetmektedir. Bunlardan hastalıkların sayıldığı kısmın diğerine göre daha kısa olan ilk hadis şöyledir:

“Sizden önceki ümmetlerin hastalığı olan haset ve kin size de bulaştı. Onlar yok edicilerdir. ‘Saçı yok eder’ demiyorum, onlar dini yok eder. Canım elinde olan Allah’a yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de mümin olamazsınız. Bunu size sağlayacak şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yayın.”²⁷

Yakalanılacak hastalıkların sayıca fazla olduğu diğer hadisi Mehmed Akif, “keler deliği hadisi”ni zikrettiği vaazına başlarken hem Arapçası hem de Türkçesiyle birlikte söylemiştir. Hadisin *Sebilürreşad*’da yer alan çevirisi şöyledir:

“Benim ümmetim de diğer ümmetlerin uğradıkları hastalığa uğrayacaktır ki bu hastalık nankörlük, şımarıklık, hasep neseble öğünmek, dünya için birbirleriyle boğuşmak, yekdiğere buğz etmek, birbirini kıskanmak belasıdır. Ümmetim bu belalara tutularak nihayet haddi aşacak ve bu taşkınlığın arkasından sebebi, mâhiyeti meçhul bir kîlâl zuhura gelecektir.”²⁸

---

²⁶ el-Kastallânî, *İrşâdu’s-Sârî*, c. X, s. 316.

²⁷ Muhammed b. ‘İsâ b. Şevre b. Mûsa b. ed-Đahhâk et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebîr* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1996), Sıfatü’l-kıyame, 56; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. III, s. 29, 43.

²⁸ Mehmet Akif Ersoy, “Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur”, s. 278. Hadisin kaynağı için bkz. Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, I. bs (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, 1416/1995), c. IX, s.23.

“Keler Deliği Hadisi”ne Kaynak Gösterimi, Bakış Açısı ve Tercüme Bakımından Mehmed Akif ve İsmet Özel

İki düşünür de hadisin ilk olarak Arapçasını sonra Türkçesini zikretmişlerdir. Kaynak gösterimi açısından, Mehmed Akif hadisin ehadis-i sahiha kitaplarında rivayet edildiğini söylemiş²⁹, İsmet Özel ise, Türkçe anlamını verdikten sonra hadisin Sahih-i Müslim’de yer aldığı bilgisini okuyucuya aktarmıştır.³⁰

Mehmed Akif hadisi “Fahr-ı âlem Efendimizin nâmütenâhi mu’cizât-ı seniyyelerinden biri” ve “haber-i sâdık”³¹ olarak nitelemiştir. İsmet Özel ise, “Allah Rasulü’nün bir öngörüsü olarak isabetli bir haber”³² yargısında bulunur. Bu değerlendirmeler onların hadise yaklaşımlarını göstermesi bakımından önemlidir. Biri hadise Hz. Peygamber’in bir mucizesi, diğeri ise öngörüsü olarak yaklaşmaktadır.

Türkçeye tercüme konusuna gelince şu hususlar dikkat çekicidir: Metinde geçen “dabb” kelimesini Mehmed Akif kertenkele³³, İsmet Özel ise keler olarak Türkçeye aktarmıştır. Ayrıca İsmet Özel keleri, “kertenkelenin de içine dahil olduğu bir tür” şeklinde açıklama yoluna gitmiştir. Bununla birlikte o, aşına olunması sebebiyle keler yerine kertenkele sözcüğünün de kullanılabileceğini söylemiştir.³⁴

İsmet Özel’in hadis metninde geçen “لا تتبعوهم” ifadesini “siz de mutlaka onlara tabi olmaya çalışacaksınız” anlamı ile Türkçeye çevirmesi ve “çalışacaksınız” kelimesini vurgulayarak bunun üzerinden yorum yapması³⁵ dikkat çekicidir. Oysaki söz konusu

---

²⁹ Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 284.

³⁰ Özel, *40 Hadis*, s. 243.

³¹ Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 284.

³² Özel, *40 Hadis*, s. 244.

³³ Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 284.

³⁴ Özel, *40 Hadis*, s. 244.

³⁵ Özel, s. 245.

ifadenin Türkçe karşılığı, Mehmed Akif'in tercümesinde olduğu gibi³⁶ “siz mutlaka onlara tabi olacaksınız”dır.

Mehmed Akif'in “Keler Deliği Hadisi” Yorumu

Mehmed Akif “keler deliği hadisi”ni geçmiş ümmetlerin yakalandığı ümmet-i Muhammed'in de yakalanacağı nankörlük, şımarıklık, dünya için birbirleriyle boğuşmak, buğz etmek, kıskanmak gibi hastalıklardan bahseden, yukarıda da zikredilen, hadisle birlikte değerlendirir. O, her iki hadisin de birleştiği bir noktaya dikkat çeker ki o da şudur: Müslümanlar bilerek ya da bilmeyerek başka milletlerin uğradıkları felakete uğrayacak ve uçuruma yuvarlanacaklardır.³⁷

Mehmed Akif'e göre, Peygamber Efendimiz'in bin üç yüz şu kadar yıl önce ümmetinin başına geleceğini haber verdiği durum tamamıyla gerçekleşmiştir. Nitekim Ümmet-i İslâmiyye'nin son zamanlarda takındığı tavır, tuttuğu yol, başına gelen haller ve yok olma uçurumunun kenarına kadar getiren sebepler gözler önündedir.³⁸

İslam ümmeti Allah'ın kitabına, Rasûlullah'ın sünnetine sarılmaktan vazgeçmiş bunun bir getirisi olarak da basiret nimetinden mahrum kalmış; kendisinin iyiliğine ve kötülüğüne olanları ayırt edemez hale gelmiştir. Din, millet, bölge, dil, çevre, ahlak, gelenek ve görenek, bunların hepsinde kendine hiç benzemeyen hatta büsbütün yabancı olan milletleri körü körüne taklide başlamıştır. Öyle ki peşine düştüğü milletler kertenkele deliğine, yılanın inine sokulsalar dahi İslam ümmeti de onların arkalarından girmeye yeltenmiştir. Tıpkı Peygamber Efendimiz'in buyurdıkları gibi...³⁹

---

³⁶ Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 284.

³⁷ Ersoy, s. 284.

³⁸ Ersoy, s. 284.

³⁹ Ersoy, s. 284-285.

Mehmed Akif'e göre İslam ümmetine bu durumla ilgili ara sıra uyarılar da yapılmıştır: Tuttukları yolun sonunu görmeleri istenmiştir. Onlara En'am Suresi 153. ayeti, "İşte bu benim yolumdur ki dosdoğrudur, hiç şaşmak bilmez. Siz ancak bu yolu tutunuz; sağa sola sapan diğer yollara uymayınız. Sonra Cenâb-ı Hakk'ın yolundan ayrılmış olursunuz." mealindeki ihtâr-ı ilâhî hatırlatılmıştır. Ama nafîle, bu uyarılara hiç kulak asan olmamıştır. Mehmed Akif uyarılara kulak asılmamasına şu şiirle başlayan ağır bir eleştiri getirir:

لقد أسمعتم لو ناديت حيا

ولكن لا حياة لمن تنادي

Ona göre "kimsede can kalmamış, kan kalmamış, idrak kalmamıştır ki, söylenen sözü işitsin, düşünsün de hak ise kabul tarafına yanaşsın".⁴⁰

İşte Müslümanlarda ne his ne hayat vardır. Eğer olsaydı yıllardır uğradıkları felaketlerden dersler çıkarırlardı. Akıllarını başlarına toplar, kendilerini her taraftan saran esaret ve sefalet zincirlerini kırarlardı. Oysaki musibetlerden ibret alınmayacak kadar bir duygusuzluk söz konusudur ki bu da gerek birey gerekse toplum için en büyük musibettir.⁴¹

Görüldüğü üzere Mehmed Akif, Müslümanların durumlarını "keler deliği hadisi"ni temel alarak sebep-sonuç çerçevesinde değerlendirerek yapılması gerekip de yapılmayanlar üzerinden ümmeti eleştirmektedir. Ona göre, vaazının başlığında da ifade edildiği gibi, tam Müslüman olmadan kurtuluş mümkün değildir. Tam Müslüman olmaktan kasıt ise ne sadece namaz kılmak, ne sadece oruç tutmak, ne de hacca gitmektir. Din bir bütündür, bu bütünün bir iki parçasına sarılmakla Müslüman olunamaz. Bir kişinin "Müslümanım" diyebilmesi için İslâm'ın ne kadar şartı, farzı varsa

---

⁴⁰ Ersoy, s. 285.

⁴¹ Ersoy, s. 285.

hepsini yapması gerekir. Yığın yığın bidatten, alay alay iğrençlikten sürü sürü rezil adetlerden uzaklaşarak; birlik-beraberlik, yardımlaşma ve merhamet erdemleriyle donanmak gerekir. Ümmet, ahlakı Kur'an olan Peygamber'ini örnek almalı, onun yolunu kendisine yol edinmelidir; başka ümmetlerin yolunu değil.⁴²

“Keler deliği hadisi”nin geçtiği vaazı ve diğer söylemleri dikkate alındığında Mehmed Akif'in başka ümmetlerin yoluna uyma konusunu dini ve ahlâki açıdan değerlendirdiği söylenebilir. Çünkü o, başka bir vaazında Avrupalıları kastederek “Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır”⁴³ der. *Safahat*'ta da şöyle söyler:

“Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi “mahiyet-i rûhiyye” niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.”⁴⁴

İsmet Özel'in “Keler Deliği Hadisi” Yorumu

İsmet Özel “keler deliği hadisi”ni klasik şerhlerdeki yorumların ötesinde öncelikle İbrahimî gelenekle ilişkilendirir. Bilindiği üzere bu geleneğin taşıyıcıları Hz. İbrahim'in iki oğlu Hz. İshak ve Hz. İsmail'dir. Bu durum, İsmail'in (a.s.) nesli olarak bilinen Müslümanların, İbrâhîmî gelenekten kopamayacağını göstermektedir.⁴⁵

---

⁴² Ersoy, s. 286-287.

⁴³ Ersoy, s. 243.

⁴⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahât*, 2. bs (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), s. 215.

⁴⁵ Özel, *40 Hadis*, s. 244.

Bunun yanı sıra “keler deliği hadisi”ni İsmet Özel, Müslümanları müteyakkız olmaya çağıran bir haber olarak yorumlar. Söz konusu hadiste belirtilen haberin gerçekleşmiş olmasından dolayı da Müslümanların görevlerinin neler olduğunu kendilerine sormaları gerektiğini söyler. Bir başka ifadeyle Müslümanlar, Hz. Peygamber’in verdiği bu haberin gerçekleşeceğini bilerek, geçmiş milletlerin hastalıklarına uymaya devam mı etmelilerdir? Yoksa bu hastalıkları tedavi edecek yollar mı aramalılardır? İsmet Özel, bu durumu kendine has üslubuyla şöyle dile getirir: “Öldüysek uzanalım mı?”.⁴⁶ Bu ifadeden geçmiş milletlerin hastalıklarına kapılan ümmetin kendisini bırakmayıp bunlardan kurtulacak yollar araması gerektiği anlaşılmaktadır.

İsmet Özel, tarihi süreçte Müslümanların Yahudi ve Hristiyanlara tabi olarak birçok şey yaptığını belirtir. Öyle ki, Müslümanlar bunları yaparken hadiste belirtildiği üzere onlara karışı karışına, arşı arşına tıpa tıp uymuşlardır. Ne var ki, İsmet Özel bunlara dair bir örnek vermez.⁴⁷

İsmet Özel “keler deliği hadisi”ni yorumlarken Müslümanların öteki kültürlerle karşılaşma dönemlerinin üzerinde durmaktadır. O, İslam Kültürü ile Helen Kültürünün karşılaştığı zamanlarda iki kültür arasında birçok geçişme yaşandığını düşünmektedir. Örneğin Müslümanların Aristo mantığını öğrenmeleri, onların geliştirdiği Tefsir, Fıkıh, Kelam ve Hadis ilimlerini birer disiplin haline getirmiştir. “Müslüman akıl” ile “Yunan akıl” geçişmeler yaşamıştır. Bir geçişme örneği de Batılıların Müslümanlardan öğrendiği bilgiler üzerinedir. Şöyle ki, “İşrak felsefesi”nin kurucularından Sühreverdi’nin (ö. 1191), 20. yy.’ın önde gelen felsefecilerinden Martin Heidegger’e (ö. 1976) etkisini dile getiren İsmet Özel, bunu Henry Corbin’in (ö. 1978) Martin Heidegger’e söylediği şu cümle ile aktarır: “Sizden önce bu fikirleri ileri sürmüş birine rastladım.” Bunu

---

⁴⁶ Özel, s. 244.

⁴⁷ Özel, s. 245.

bir böbürlenme için değil, yakınma için anlattığının belirtmektedir. İsmet Özel “keler deliği hadisi”ni yorumlarken kültürlerin karşılaşma zeminini daha da üst bir zemine taşımaktadır. Ona göre söz konusu hadis, ibadet merkezli İslam Medeniyeti ile sermayeyi esas alan Batı Medeniyeti arasındaki zıtlıkların, çekişmelerin ve çatışmaların sonucunda doğan bir çevirim tablosunu ortaya koymaktadır. Bu haliyle tablo tamamlanmamıştır. Tamamlanmış sananlar ölmeden mezara girenlerdir.⁴⁸

Hadiste geçen keler deliği ifadesine ise İsmet Özel’in özgün bir anlam yüklediği söylenebilir. Ona göre Batı Medeniyetinin keler deliğine girmesi 16. yy.’da gerçekleşmiştir. Çünkü bu yüzyıldan başlayarak Batı Medeniyeti dayatmacı bir anlayışı benimsemiştir. Müslümanlar da onlara tabi olarak keler deliğine girmeye çalışmışlardır. Ancak İsmet Özel’in bunu pek de mümkün görmediği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi geçmişte Müslümanların Helenistik kültürle karşılaştıklarında ortaya koydukları ilmi zenginliktir. İsmet Özel’in cümlelerine burada yer verilmesi oldukça yararlı olacaktır. O şunları söyler:

“... İslam kültürü Helenistik kültürle temas ettikten sonra öyle bir özellik kazanmış, öyle vasıflar edinmiş, öyle incelikler ortaya çıkaracak maharetleri sergilemiş ki, Yahudi ve Hristiyanlardaki bütün o teknolojik üstünlüğe rağmen, İslam kültürü olarak bizim bugünkü modern hayatın her veçhesine cevap verebilecek bir hazinemiz var. Biz buna bigâneviz, o ayrı bir hikaye.

”⁴⁹

İsmet Özel söz konusu hadis bağlamında söylediklerini bitirirken İslam kültürünün sağlamlığını ve üretkenliğini savunanlarla oryantalistlerin İslam toplumundaki yıkıcı etkisini kabul edenler üzerine bazı değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Bir anlamda İslam toplumunda kendi değerlerini savunanları iyimser,

---

⁴⁸ Özel, s. 245.

⁴⁹ Özel, s. 245-246.

oryantalistlerin yaklaşımlarının yıkıcılığını benimseyenleri kötümser olarak nitelendirmektedir. O iyimser ve kötümserlerden oluşturduğu tabloyu daha da netleştirmek için şu soruyu sorar:

“Acaba gerçekten oryantalistler İslam kültürünün yükselttiği yapıları tahrip edebilmişler midir?”

Ona göre bu soruya “evet diyenler İslam Kültürünün yapılarının tahrip edilmesini iyi bulanlardır. Hayır diyenler, İslam Kültürünün yapılarının nelerden teşekkül ettiği konusunda bir fikri olanlardır.”⁵⁰

İsmet Özel’in “keler deliği hadisi”ni, genel olarak, İslam medeniyeti ile Yahudi ve Hristiyan Medeniyetleri arasındaki karşılaşmalar bağlamında ele aldığı söylenebilir. Ona göre, bir çevirim tablosu olarak Müslümanlar Yahudi ve Hristiyanlara, sonrasında Yahudi ve Hristiyanlar da Müslümanlara tabi olmuştur. Onun, Yahudi ve Hristiyanların keler deliğine 16. yüzyılda girdiklerine dair yorumu da oldukça dikkat çekicidir.

Sonuç

Mehmed Akif “keler deliği hadisi”ne daha çok ahlaki, İsmet Özel ise geleneklerin birbiriyle karşılaşmasının doğallığı açısından ve felsefi yaklaşmıştır. Mehmed Akif hadisi, kendisine hiç benzemeyeni körü körüne taklit açısından değerlendirmiştir. İsmet Özel ise bu hadisin kaçınılmaz bir gerçekliği ifade ettiğine ve bu durumda Müslümanların, kendilerine nelerin düştüğünü düşünmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır. Bazı şarihler gibi her iki düşünür de söz konusu hadisin gerçekliğini kendi dönemleriyle ilişkili ve doğrudan bağlantılı olarak yorumlamıştır. Yalnız İsmet Özel tablonun hala tamamlanmadığı kanaatindedir.

Gerek şarihlerin gerekse her iki düşünürün yorumlarından hareketle “keler deliği hadisi”nin her devir için yorumlanmaya açık, canlılığını koruyan bir hadis olduğu söylenebilir.

---

⁵⁰ Özel, s. 247.

Kaynakça

Abdurrezzâk eş-San‘ânî, Ebû Bekr. *el-Muşannef*. c.11 Kahire: Dâru’t-Te‘şîl, 1436/2015.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. c.50 Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü’l-kârî fî şerhi Şahîhi’l-Buhârî*. 2. bs. c.25 Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2009.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Bahru’z-zehâr (Müsnedü’l-Bezzâr)*. c.18 Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1427/2006.

Bolay, M. Naci. “Beş Küllî”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5:545-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-şahîh*. 2. bs. c. 8 b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.

Emîr es-San‘ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl. *et-Tenvîr şerhu Câmi‘i’s-şagîr*. c. 11 Riyad: Mektebetü Dâru’s-Selâm, 1432.

Eren, Mehmet. “Mehmet Âkif Ersoy’un Tefsir Yazıları İle Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 9 (2000): 349-74.

———. “Mehmet Âkif Ersoy’un Tefsir Yazıları İle Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi II”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 10 (2000): 403-41.

Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahât*. 2. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.

———. *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*. Editör Mehmet Ertuğrul Düздаğ. 3. bs. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: DİB Yayınları, 2016.

Hacı Ahmed Hulusî, ve Hacı Mustafa Derviş. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1310.

Halîl b. Ahmed, Ebu Abdurrahmân el-Ferâhîdî. *Kitabu'l- 'Ayn*. c.8 Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Halef b. Abdilmelik. *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. 2. bs. c. 10 Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Muşannef*. c.26 Cidde: Dâru'l-Kıble, 1427/2006.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. c. 13 Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. c.2 Beyrut: Dâru İhyâ'il-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.

Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*. c.3 İstanbul: Kitabevi, 1997.

Karabacak, Mustafa. “Mehmed Âkif Ersoy’un Balkan Harbi Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, sy 2 (2014): 111-35.

———. “Mehmed Âkif Ersoy’un Kurtuluş Savaşı Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9, sy 8 (2014): 569-85.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilmelik . *İrşâdu's-sârî li şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 7. bs. c.10 Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1323.

“Keler Ne Demek? TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 04 Nisan 2022. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=keler>.

Ma‘mer b. Râşid, Ebû ‘Urve. *el-Câmi*. 2. bs. c.2 Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403/1983.

Mehmet Akif Ersoy. “Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur”. *Sebilürreşâd* 18 (13 Aralık 1920): 278-81.

Münâvî, Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâcil’ârifîn b. Nûriddîn Ali. *Feyzü’l-kadîr şerhu’l-Câmi’i’s-şagîr*. c.6 Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, 1356.

Müslim b. Haccâc, Ebu’l Huseyn. *el-Musnedi’s-şahîhi’l-muhtaşar bi nakli’l-‘adli ‘ani’l-‘adli ilâ Rasûlillah sallallâhu ‘aleyhi ve sellem*. c. 5 Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Turâşi’l-‘Arabî, 1412.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî . *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc*. c.18 Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Turâsi’l-Arabî, 1929.

Özcan, Azmi. “İslâmcılık”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23:62-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özel, İsmet. *40 Hadis*. 2. bs. İstanbul: Marmara Medya, 2004.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. 7. bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999.

Şu‘ayb el-Arnâvût, ve Muhammed Kâmil Karabelli. *Sünenu İbn Mâce*. c.5 Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemîyye, 1430/2009.

Şu‘ayb el-Arnâvût vd. *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. c.50 Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1417/1997.

Taberânî, Ebû’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu‘cemü’l-evsaf*. 1. bs. c.10 Kahire: Dâru’l-Haremeyn, 1416/1995.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. c.4 Mısır: Dâru Hicr, 1420/1999.

Tirmizî, Muhammed b. ‘Îsâ b. Şevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk. *el-Câmi‘u’l-kebîr*. c. 6 Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1996.

Türköne, Mümtaz’er. “İslâmcılık”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23:60-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uysal, İdris Nebi. “Erte, Keler ve Uğurlayıcı”. *Türk Dili* 110, sy 787 (2017): 71-74.

Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. Çeviren Ahmed Naim ve Kâmil Miras. 8. bs. c.12 İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1986.

KUR'ÂN-I KERÎM'DEN MÛLHEM BİR ŞÂHESER: İSTİKLAL MARŞI

Dr. Cümhur DEMİREL*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, şairliğiyle öne çıkan fakat aynı zamanda hafız, vaiz ve meal müellifi de olan Mehmet Akif Ersoy'un, Kurtuluş Savaşı yıllarında kaleme aldığı "İstiklal Marşı" adlı şiirin büyük ölçüde Kur'ân'dan esinlenmiş bir eser olduğunu ortaya koymaktır. İstiklal Marşı'nın Kuran'la irtibatı Allah (c.c.) kelamına azıcıkta olsa aşına olan herkesin fark edebileceği bir düzeydedir. Zira Mehmet Akif, milletin hislerine, eserinin muhtelif kıtalarına serpiştirdiği helal, iman, şüheda, cennet, din, mabet, arş gibi herkesçe bilinen Kur'ânî kavramlar vasıtasıyla tercüman olmaya çalışmıştır. Eser aynı zamanda, Kur'ân'dan mülhem olduğu aşikâr birçok manayı muhtevidir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, İstiklal Marşı.

Giriş

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mehmet Akif Ersoy tarafından kaleme alınan İstiklâl Marşı, nazmı, muhtevası ve üslubuyla Türk edebiyatının en müstesna eserlerindendir. Eser, iman küfür mücadelesinin verildiği her zaman ve zeminde, imanlı gönülleri motive edebilecek mahiyettedir. Bundan dolayı eseri, Türk milletinin şanlı tarihinden bir kesiti yansıtan alelade bir metinden ibaret görmek nakıs bir yaklaşım olacaktır.

---

* Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı. cumhurdemirel@hotmail.com

Şairliğiyle öne çıkan fakat aynı zamanda hafız, vaiz ve meal müellifi de olan Mehmet Akif, milletin hislerine, eserinin muhtelif kıtalarına serpiştirdiği helal, iman, şüheda, cennet, din, mabet, arş gibi Kur’ânî kavramlar vasıtasıyla tercüman olmaya çalışmıştır. Eser aynı zamanda, Kur’ân’dan mülhem olduğu aşikâr birçok manayı muhtevidir. Eserde kullanılan ifadeler, onun gayet içli ve samimi duygularla yazıldığı; müellifinin ise halkıyla bütünleşmiş, erdemli bir ilim insanı olduğunun şahididir.

Âkif, Müslümanların yaşadığı ferdî ve içtimaî problemlerin, onlar yeniden Kur’ân’a yönelmedikçe çözülemeyeceğine inanan bir kanaat önderidir. Onun düşünce dünyasında, asrın idrakine İslâm’ı söyletebilme tahayyülü müstesna bir konuma sahiptir. O, kendisiyle aynı gayeye odaklanmış kimselere, ilhamlarını doğrudan Kur’ân’dan almalarını salık vermiştir. Kendisi de gerek yaşantısında, gerekse İstiklal Marşı başta olmak üzere, eserlerini yazarken Kur’ân’dan ilham almıştır.

1. Sevr’e Açılan Pencereden Yükselen Nidâ: “Korkma!”

İstiklal Marşı’nın ilk kelimesi olan “korkma!” nidasının açtığı pencereden asırlar öncesinde hicretin en can alıcı noktasında bulunan Sevr mağarasına gitmek mümkündür. Resûlü Ekrem’in (s.a.s.), oradan tüm insanlığa gönderdiği “Lâ tahzen innallahe meanâ”¹ (Üzülme, Allah bizimledir.)” mesajındaki ruhun, Âkif tarafından, Türk milletine yansıtılmasıdır “korkma!” ifadesi. Âkif’in yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunun farkında olan bir tavırla yaptığı bu ihtar, muhatabı adeta omuzlarından tutup silkelemektedir. İhtarın ilk muhatabı, ümitsizliğe düşmek üzere olan Türk milletidir. Muhatap aynı zamanda, o yıllarda büyük bir buhran içerisinde olan tüm İslam ümmetidir. Bu ihtar, şiirin sonraki mısralarında “Doğacaktır sana vaat ettiği günler Hakk’ın” müjdesiyle umuda dönüşmektedir.²

---

¹ et-Tevbe, 9/40.

² Kadriye Alev, “İstiklal Marşı’nın Kültürel Kodları ve Metinler arası İlişkiler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3, (2014), ss. 15-18.

Kur'ân müminlere, korkmamaları, gevşeklik göstermemeleri, üzüntüye kapılmamaları, şayet inanmış iseler üstün gelecek olanın kendileri olduğu yönünde birçok telkinde bulunmuştur.³ Bu telkinlerin yer aldığı âyetleri ve onların tefsirlerini defalarca okumuş bulunan Akif'in İstiklal Marşı'na neden "Korkma!" diye başladığını anlamak zor değildir.⁴

2. Millet ve Irk İfadeleri

Akif, İstiklal Marşı'nda, millet ve ırk ifadelerini sıkça kullanmasına rağmen⁵ Türk ırkının diğer ırklara üstün olduğu yönünde bir iddiada bulunmamıştır. Zira o, üstünlüğün Allah'a (c.c.) kulluk yapılarak elde edilebileceğine inanmış ve Kur'ân mehzalı bu inancını eserinin muhtelif dizelerinde dile getirmiştir. Eserde aynı formda tekrar eden tek cümle olan "Hakkıdır, hakk'a tapan, milletimin istiklal!" ifadesi bu inancın tezahürlerindendir. Söz konusu inanca dayanak teşkil eden âyet ise Hucurât suresinde geçmektedir ve şöyledir:

"Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, Ona karşı gelmekten en çok sakınanınızdır."⁶

Rûm suresinde geçen bir âyette ise aynı hakikate, insanların dillerinin ve renklerinin farklı olmasının Allah'ın (c.c.) varlığının delillerinden olduğu ifade edilmek suretiyle⁷ dolaylı yoldan vurgu yapılmıştır.

---

³ Âl-i İmrân, 3/139, 175, 176.

⁴ Mahmut Öztürk, "İstiklal Marşı'nı Kur'an-ı Kerim Işığında Okumak", *Anadolu'ya Vurulan Mühür: İstiklal Marşı*, (2017), s. 80, 81.

⁵ Âkif, "millet" kelimesini marşın birinci kıtasında iki, ikinci kıtasında bir, onuncu kıtasında bir olmak üzere toplam dört defa; "ırk" lafzını ise ikinci ve onuncu kıtalarında birer olmak üzere toplam iki defa zikretmiştir.

⁶ el-Hucurât, 49/13.

⁷ "Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması, Onun varlığının belgelerindendir. Doğrusu bunlarda, bilenler için dersler vardır." er-Rûm, 30/22.

Kur'ân'ın bu nevi beyanları bireyi ve toplumu, şeref ve kıymeti, kendi iradeleriyle elde etmedikleri aidiyetlerde değil, bilinçli bir çabayla elde ettikleri değerlerde aramaya teşvik etmektedir.⁸ Kur'ân'a göre bir mümin, aynı inancı paylaşmadığı ırkdaşlarına, onlar aile fertleri bile olsalar temkinli yaklaşmalıdır.⁹ Bu, ırkın başlı başına bir değer olmadığına dolaylı yoldan yapılmış bir vurgudur. Müminin mensubu bulunduğu ırka duyduğu muhabbet ise onun diğer ırkların mensuplarına zulmetmesine asla sebep teşkil edemez.¹⁰

Akif'in, eserinde “ırk” ve “millet” mefhumlarına yer verdiği halde, onları bir üstünlük sebebi olarak nitelemeyip, üstünlüğü kesbî unsurlara hamletmesini, yaşadığı dönemde ırk, renk, dil vs. aidiyetleri değer vesilesi addederek zayıf milletler üzerine hâkimiyet kurmaya çalışan batı zihniyetine bir tepki olarak değerlendirmek de mümkündür. O, Kur'ân'ın da yer yer değindiği bu iki mefhumu¹¹ genetik olarak tevarüs edilmiş olan soyu değil, Müslümanların kesp ettikleri yüksek erdemleri kastetmek üzere kullanmıştır. O, eserlerinde, günümüzde “ırk” kelimesiyle kast edilen manayı ifade temek için “unsur” lafzını kullanmıştır. Bugünkü manada milliyetçiliği ise “kavmiyet” lafzıyla ifade etmiştir. Bu inceliği fark edemeyenler İstiklal Marşı'nın ırkçı bir metin olduğunu iddia edecek kadar ileri giderek, Akif'i, şiddetle karşı çıktığı hatta küfürle eşdeğer saydığı ırkçılıkla itham etmişlerdir. Oysa Akif ömrü boyunca, Müslümanların varlık şartı olarak gördüğü ittifadın en büyük düşmanının ırkçılık olduğunu haykırmıştır. Müslümanların ittifadı ile tevhit akidesini birbirinin mülazımı olarak addetmiştir. Safahat'ta geçen şu ifadeler de onun, İslam milliyetine karşı kavmiyeti öne

---

⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, c. V, s. 97.

⁹ “Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah'a ve Peygamberine muhalefet edenlere sevgi beslediklerini görmezsin.” el-Mücâdele, 58/22.

¹⁰ eş-Şuarâ, 26/227.

¹¹ Âl-i İmrân, 3/95; İbrâhîm, 14/4; en-Nahl, 16/123; er-Rûm, 30/47; Sâd, 38/7; el-Hucurât, 49/13.

sürerek, ırkını milliyetinin önüne geçirmeyi itikadî bir problem olarak gördüğünü¹² ihsas ettirmektedir:

Sarılp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
“Arnavutluk” ne demek? Var mı şeriatı yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arap’ın Türk’e, Laz’ın Çerkes’e, yahud Kürt’e;
Acemin Çinli’ye rüchanı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta “anasır” mı olurmuş? Ne gezer!
Fıkr-i kavmiyyeti tel’in ediyor Peygamber.¹³

Aynı eserde geçen şu ifadeler ise Akif’in Türk milletini yeryüzünde İslam’ın son milleti, dolayısıyla son umudu olarak gördüğünü¹⁴ göstermektedir:

Halife ordusunun en muazzam evladı,
Ki pâk alınları İslam için son istihkam.
Hüdâ rızâsı için ey mücâhidîn-i kiram!
Sebatı kesmeyiniz, çünkü, sade sizde ümid;
Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhid¹⁵

3. İstiklal, Hürriyet ve Vatan Vurgusu

Akif eserinde, bağımsızlık¹⁶ ve özgürlük¹⁷ manalarına gelen ve bu iki manayı çağrıştıran¹⁸ ifadeleri de sıkça kullanmıştır. Zira ona göre, Allah’a (c.c.) kulluğun ön şartı kula kulluğu reddetmektir. Kulluğun ifası için en elverişli ortam ise bağımsız, özgür bir

¹² Muhammet Altaytaş, “İslâmî Zâviyeden Mehmet Âkif’te Vatan, Millet ve Tarih şuuru”, *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, (Mayıs 2014), s. 396.

¹³ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri" Safahat, İstanbul 1999, s. 208.

¹⁴ Altaytaş, “İslâmî Zâviyeden Mehmet Âkif’te Vatan, Millet ve Tarih şuuru”, s. 402.

¹⁵ Mehmet Akif Ersoy, "Berlin Hatıraları", Safahat, İstanbul 1999, s. 349.

¹⁶ Âkif, bağımsızlık manasını ifade eden “istiklal” kelimesine eserinin ikinci ve onuncu kıtalarında birer defa yer vermiştir.

¹⁷ Eserde özgürlük “hürriyet” lafzıyla ifade edilmiş, kelime, şiirin son kıtasında bir defa yer almıştır. “Özgür” anlamındaki “hür” lafzı ise ikisi üçüncü, biri son kıtada olmak üzere üç defa kullanılmıştır.

¹⁸ Eserin üçüncü kıtasında geçen “Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!” ifadesi bu kabildendir.

vatandır. Bu yüzden Akif, eserinde vatana da özel bir önem atfetmiştir.¹⁹ O, şiirinin artarda gelen iki dizesinde vatanı Kur’ân’ın kendisinden sıkça bahsettiği²⁰ Cennet’e²¹ teşbih etmiştir.²²

Kur’ân şu âyetinde, hicretin ardından Medine’de devlet tesis eden Müslümanlara bu imkânı elde etmeden önce yaşadıkları bazı sıkıntıları hatırlatmıştır:

“Hatırlayın ki, bir zaman sayınız az idi. Yeryüzünde zayıf görülenlerdiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Öyle iken Allah sizi barındırdı ...”²³

Müminleri zımnen kendilerine kimsenin ilişemeyeceği bağımsız bir vatan edinmeye teşvik eden bu nevi ifadelerin Mehmet Âkif gibi, savaş yıllarındaki olumsuz şartları iliklerine kadar hisseden bir vatan sevdalisini etkilememesi düşünülemez. Dolayısıyla o, eserinde bağımsızlığa vurguda bulunduğu dizeleri inşat ederken de Kur’ân’dan ilham almıştır.

Eski Arap edebiyatında “Hürriyet” lafzı nâdir kullanılmakla birlikte “hür” kelimesinin “soylu, şerefli, seçkin, iyi” gibi anlamlarda kullanımı yaygındır. Örneğin Müslim b. Akîl b. Ebû Tâlib’in düşmana teslim olmayı reddederken söylediği “Yemin ederim ki öleceksem bile ancak hür olarak öleceğim” mısraında hür kelimesi şerefli bir ölümü ifade etmektedir. Kur’ân’da ise “hürriyet” lafzı yer almamaktadır. Ancak bir âyetle “hür” lafzı, “efendi” (kölenin karşıtı) anlamında iki defa kullanılmıştır.²⁴ Bazı âyetlerde ise “köleyi

¹⁹ Eserde “yurt” lafzı bir, beş ve sekizinci kıtalarda birer defa olmak üzere toplam üç; “vatan” kelimesi ise altıncı kıtada bir, yedinci kıtada iki olmak üzere toplam üç defa zikredilmiştir.

²⁰ el-A’râf, 7/44, 46, 49; en-Nahl, 16/32; Meryem, 19/63; Kâf, 50/31.

²¹ Allah’ın (c.c.) mümin kulları için hazırlamış olduğu sevap yurdu. Mecc el-Mekkî, *el-Beyân fî Erkânî l-İman*, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut, 2003, s. 372.

²² Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

²³ el-Enfâl, 8/26.

²⁴ el-Bakara, 2/178.

hürriyetine kavuşturma” anlamında “tahrîr”²⁵ kelimesine yer verilmiştir. Bir âyette ise²⁶ İmrân’ın eşinin hamile kaldığı çocuğunu mâbede adaması “muhaarar” lafzıyla ifade edilmiştir.²⁷ “Sadece sana hizmet etmek üzere” anlamına gelen bu lafız, “dünyevi meşgalelerden uzak, hür, Allah’a ibadete tahsis edilmiş” olmayı ifade etmektedir.²⁸ İstiklal Marşı’nın “Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım” mısraındaki “hür” lafızlarına da bu nevi bir anlam yüklemek mümkündür. Âkîf’in bu lafızları “ezel” kelimesiyle birlikte zikretmesinde bir hikmet olsa gerektir. Onun bu iki lafızla, ezeldeki elest bezminde kulların kendilerini kulluğa tahsis ederek hürleşeceklerine dair verdikleri ahde²⁹ dikkat çekmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Kur’ân, insanoğluna güvenli bir yurt bağışlanmasını şükür mücip bir nimet olarak nitelemiştir.³⁰ Sahip olunan yurdun muhafazası için alınması gereken tedbirlere de değinen Kur’ân,³¹ yurt savunması hususunda örnek teşkil edecek bir hadiseden bahsetmiştir.³² Bu hadise hicretin beşinci yılında meydana gelen Hendek Muharebesi’dir.³³ Bu muharebe İslam tarihinde “Ahzâb Savaşı” adıyla da anılmaktadır.³⁴ Zira İslam ordusu bu savaşta birçok düşman hizbine (Ahzâb) karşı mücadele vermiştir.³⁵ Ayrıca savaş öncesinde ve esnasında, içteki düşmanlar olan münafıkların ifsat

²⁵ en-Nisâ, 4/92; el-Mâide, 5/89.

²⁶ Âl-i İmrân, 3/35.

²⁷ Mustafa Çağrı, “Hürriyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* TDV Yayınları, İstanbul, 1998, c. XVIII, s. 502.

²⁸ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camîu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*, Tahk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türki, Dâru'l-Hicr, Kâhire, 2001, c. V, s. 333, 334.

²⁹ el-A'râf, 7/172.

³⁰ el-Enfâl, 8/26.

³¹ el-Enfâl, 8/60.

³² el-Ahzâb, 33/9-27.

³³ Taberî, *Camîu'l-beyân*, c. XIX, s. 25.

³⁴ İbnü'l-Esir Ziyâeddîn el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, c. II, s. 70.

³⁵ Taberî, *Camîu'l-beyân*, c. XIX, s. 25.

faaliyetleri de eksik olmamıştır.³⁶ Akif'in İstiklal Marşı'nda resmetmeye çalıştığı ortamın da Ahzab Savaşı'ndakinden pek farkı yoktur. Zira esere konu teşkil eden Milli Mücadele'de Türk halkının karşısında birçok düşman hizbinin yanında, hıyanet içerisindeki dâhili mihraklar da yer almıştır. Dolayısıyla Akif'in, eserini yazarken Kur'an'ın malum savaşla ilgili anlatımlarından ilham almış olma olasılığı yüksektir.

4. İmanla Elde Edilen Üstünlüğe Vurgu

Akif'in, şiiri boyunca "ben" ifadesini kullanarak kurduğu birçok cümle mevcuttur. Bu cümlelerde geçen "ben"ler Akif'in kendi beni değil, milletin inancının benidir.³⁷ Her ne kadar milli şairliğiyle öne çıksa da sadece şair değil, aynı zamanda bir mütefekkir olan Akif,³⁸ milleti birbirine bağlayan en mühim rabitanın inanç olduğunun farkındadır. Onun millet anlayışı İslam inancına mensup hiçbir kimseyi dışarıda bırakmayacak genişliktedir.³⁹

Akif, şiirinin, imanla dolu yüreklerin mağlup edilemeyeceğini vurguladığı, on dördüncü dizesine de "ben" içeren bir ifadeyle başlamıştır.⁴⁰ Bu dizenin, peşinden gelen dizeyle beraber⁴¹ Kur'an'ın "Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz."⁴² telkininin İstiklal Marşı'ndaki yansıması olduğu gayet açıktır. Uhut Savaşı'nda bir takım sıkıntılara maruz kalan müminlere uyarı mahiyetinde nazil olan bu âyeti "Siz,

³⁶ İkiyüzlüler ve kalblerinde hastalık olanlar: "Allah ve Peygamberi bize sadece kuru vaadlerde bulundular" diyorlardı. İçlerinden bir takımı: "Ey Medineliler! Tutunacak yeriniz yok, geri dönün" demişti. İçlerinden bir topluluk da Peygamberden: "Evlerimiz düşmana açıktır" diyerek izin istemişlerdi. Oysa evleri açık değildi sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin etrafından üzerlerine varılmış olsa, sonra da kendilerinden fitne çıkarmaları istense hemen buna girişip derhal yapmaktan geri kalmazlardı. el-Ahzâb, 33/12-14.

³⁷ Alev, "İstiklal Marşı'nın Kültürel Kodları ve Metinler arası İlişkiler", s. 15.

³⁸ Rifat Atay, "Mehmet Akif" XIX Yüzyıldan Günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri, Divan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 129.

³⁹ M. Cüneyt Gökçe, İstiklal Marşı'nda Şair-i İslamiyye, Anadolu'ya Vurulan Mühür: İstiklal Marşı, (2017), s. 68.

⁴⁰ "Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var."

⁴¹ "Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar"

⁴² Âl-i İmrân, 3/139.

imanınızda devam ettiğiniz müddetçe, en üstünsünüz.” şeklinde yorumlayan da olmuştur.⁴³ Bir tefsirci olarak⁴⁴ bu yoruma belki de defalarca rast gelen Akif de malum dizeler vasıtasıyla millete, imanda daim oldukları müddetçe mağlup olmalarının mutasavver olmadığı düşüncesini aşılamayı hedeflemiş olmalıdır.

Kur’ân, yukarıdakine benzer diğer bir ifadeyi de Firavun karşısında hak davayı savunan Hz. Musa’ya hitaben kullanmıştır.⁴⁵ Kur’ân’ın bu nevi ifadeleri akla, “Müminin üstün olmasının sebebi nedir?” sorusunu getirmektedir. Akif’in muasırı olan Seyit Kutup bu soruyu şöyle cevaplamıştır:

“İmana dayalı üstünlük varlığın özünde gizlenmiş, sabit ve hakka dayalı olup, daima diri olan Allah’la bağlantılıdır. Dolayısıyla Müslüman dayanak ve kaynak yönüyle de en üstün olandır.”⁴⁶

Söz konusu üstünlük “iman” kelimesinin luğavi manasıyla da bağlantılıdır. Zira bu kelimenin kökü, “güvende olmak” anlamına gelen “emn” kelimesidir.⁴⁷ Yani mümini üstün kılan unsurlardan biri de imanla elde ettiği güven duygusudur. Zihnindeki tüm sorulara cevap bulmuş, mutmain bir insanın buhranlar içerisinde bocalayan kimseden daha dirayetli olması tabii bir durumdur. İnkârcılar imanın kazandıracağı güven duygusundan mahrum oldukları için daima bir tedirginlik içerisinde dirler. Bu ruh hali onları müminler karşısında zayıf kılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’yu istila etmek isteyen orduların müşterek vasıflarından biri Kur’ân’ın “ehli kitap”⁴⁸ olarak

⁴³ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1981, c. IX, s. 14.

⁴⁴ Atay, “*Mehmet Akif*” *XIX Yüzyıldan Günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*, s. 129.

⁴⁵ “Korkma, sen muhakkak daha üstünsün...” Tâhâ, 20/68.

⁴⁶ Seyit Kutup, *Yoldaki İşâretler*, Çev. Mustafa Özel, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 182, 183.

⁴⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, Tahk. Ahmed Abdü’l-Ğafûr Attâr, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1990, c. VI, s. 2071; es-Sâhib İsmail bin Abbâd, *Muhîtu’l-Luğa*, Tahk. Muhammed Hasen Âli Yâsîn, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1994, c. X, s. 414.

⁴⁸ el-Bakara, 2/101, 144, 145; Âl-i İmrân, 3/19, 20, 100, 186.

tanımladığı zümreye mensup olmalarıdır. Bu güruh da ataları gibi, kendilerini tevhide davet eden peygamberi⁴⁹ ve din adamlarını⁵⁰ Allah’a eş tutmalarıyla marufturlar. Kur’ân, “şirk” adı verilen⁵¹ bu sapkınlığın faillerinin halini kendisine yuva yapan bir örümceğin durumuna teşbih etmiş, evlerin en dayanıksızının ise örümceğin yuvası olduğunu beyan etmiştir.⁵² Akif ise İstiklal Marşı’nda malum orduların temsil ettiği anlayışı “medeniyet” sözüyle nitelemiş ve tek dişi kalmış canavara benzetmiştir. Onun bu ifadesi, “Batıl ortadan kalkmaya mahkûmdur.”⁵³ âyetini de anımsatmaktadır.

4. 1. İmanın Mahalli

Kur’ân, imanın mahallinin kalp olduğunu beyan etmiştir.⁵⁴ Türkçe’de “göğüs” manasına gelen “sadr” lafzıyla da kalbi kast etmiştir.⁵⁵ Mehmet Akif de şiirinin bir dizesinde “göğüs” lafzını kalp anlamında kullanmış, onun imanın mahalli olduğuna vurgu yapmıştır.⁵⁶

5. Düşman Karşısında Tahammüle Teşvik

Kur’ân’da müminleri harpte düşmanla mücadeleye teşvik eden birçok âyet vardır.⁵⁷ Bunlardan biri Âl-i İmrân suresinin iki yüzüncü âyetidir.⁵⁸ Âyette geçen “sâbirû”⁵⁹ ifadesi bazı müfessirlerce “Düşmanlarınıza karşı tahammül gösterin” şeklinde

---

⁴⁹ et-Tevbe, 9/30.

⁵⁰ et-Tevbe, 9/31; Muhammed bin Îsâ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut, 1988, “Tefsir”, 10, No. 3095.

⁵¹ Ebû Mansur Muhammed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, Tahk. Muhammed Ivaz Mir’ab, Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 2001, c. X, s. 12.

⁵² el-Ankebût, 29/41.

⁵³ el-İsrâ, 17/81.

⁵⁴ en-Nahl, 16/106.

⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/119, 154; el-En’âm, 6/125; ez-Zümer, 39/22.

⁵⁶ Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.

⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/155, 157; et-Tevbe, 9/38.

⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/200.

⁵⁹ Bu ifade, binası müşareket (işteşlik) için olan müfâale” babından gelmekte olup “karşılıklı sabır ve tahammül gösterme” anlamına gelmektedir.

yorumlanmıştır.⁶⁰ Akif de şiirinde, “Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.”, “Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.”, “Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.” gibi ifadelerle milletine düşman karşısında tahammül telkin etmiştir.

Kur’ân’ın müminleri düşman karşısında tahammüle teşvik yöntemlerinden biri de onlara, geçmişte yaşamış bazı mümtaz şahsiyetlerin düşmanla, yılmadan, zaafa düşmeden, boyun eğmeden yaptıkları mücadeleleri anlatmak olmuştur.⁶¹ Akif de, şiirinin yirmi ikinci dizesinde aynı yöntemi kullanmıştır.⁶²

6. Allah’ın Vaadinin Hatırlatılması

İstiklal Marşı’ndaki, “Doğacaktır sana va’dettiği günler hakk’ın...” ifadesi Kur’ân’ın, “Allah nurunu tamamlayacaktır.” müjdesini⁶³ anımsatmaktadır. Marşın bir sonraki dizesinde ise malum müjdenin vukuunun yakın olduğuna dair beklentisini dile getirmiştir şair. “Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.” ifadesi Kur’ân’daki “elâ inne nasrallâhi karîb”⁶⁴ sırrının tecellisine olan özlemin Akif’teki dışa vurumudur adeta. Akif’in, “Doğacaktır sana va’dettiği günler hakk’ın...” ifadesiyle, şartların daha da ağırlaşabileceğini vurgulamaya çalışmış olması da uzak bir ihtimal değildir. Zira o bir ilim erbabı olarak, Kur’ân’ın bazen meşakkati de vaat edebildiğini bilmektedir. Nitekim Kur’ân, müminlerin Hendek Savaşı’nda sayıca kendilerinden fazla olan düşman ordularını gördüklerinde, “İşte Allah ve Resulünün bize vaat ettiği budur. Allah ve Resulü doğru söylemiş.” dediklerinden bahsetmekte, maruz kalınan bu zor durumun onların imanlarını ve teslimiyetlerini

⁶⁰ Taberi, *Camiu'l-beyân*, c. VI, s. 336; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Tahk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006, c. V, s. 485.

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/146

⁶² “Düşün altında binlerce kefensiz yatını.”

⁶³ es-Saff, 61/8.

⁶⁴ “Bilesiniz ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.” el-Bakara, 2/214.

artırdığına vurguda bulunmaktadır.⁶⁵ Müminlerin sözünü ettikleri vaat şudur:⁶⁶

“Sizden öncekilerin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Onlara yoksulluk ve sıkıntılar dokunmuştu ve şiddetle sarsılmışlardı. Öyle ki peygamber ve onunla beraber iman edenler "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" demişlerdi...”⁶⁷

Şiirinin bir sonraki kıtasında yaptığı “Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.” telkini de Akif'in dillendirdiği vaadin bir takım zorluklar ihtiva ediyor olabileceğini düşündürmektedir.

7. Şuhedâ/Şehitler

Kur'ân'da, müminleri şehitliğe teşvik eden birçok âyet vardır.⁶⁸ Şehitlik Akif'in de eserinde en çok vurguda bulunduğu hususlardan biridir. Hatta o, şiirinin bir kıtasını şehitlerin Allah'a seslenişini içeren ifadelerle hasretmiştir.⁶⁹ Zaferin kazanılmasını müteakip şehitler tarafından yapıldığı varsayılan bu sesleniş onların diri olduğuna vurgu yapan Kur'ân âyetlerini akla getirmektedir.⁷⁰

Akif'e göre vatan alelade bir toprak parçası değildir⁷¹ ve onun uğruna fedakârlık yapmak ayrıcalıktır.⁷² O, vatan toprağının altında kefensiz bir şekilde yatan şehitleri⁷³ “Şuheda fışkıracak toprağı sıksan, şuheda!” sözleriyle yâd etmiştir.⁷⁴ Akif'e göre, vatan bize

⁶⁵ el-Ahzâb, 33/22.

⁶⁶ Taberi, *Camîu'l-beyân*, c. XIX, s. 59.

⁶⁷ el-Bakara, 2/214.

⁶⁸ el-Bakara, 2/154; en-Nisâ, 4/69; Muhammed, 47/4-6.

⁶⁹ O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan, ilahi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-i mücerred gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arsa değer belki başım.

⁷⁰ el-Bakara, 2/154; Âl-i İmrân, 3/169.

⁷¹ Bastığın yerleri 'toprak!' diyerek geçme, tanı:

⁷² Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

⁷³ Düşün altında binlerce kefensiz yatanı.

⁷⁴ Şehitlik konusuna eserin altı, yedi ve dokuzuncu kıtalarında yoğun bir şekilde değinilmiştir.

şehitlerin emanetidir. Onun düşmana teslim edilmesi onların incinmesine sebep olacaktır.⁷⁵

8. Dua

Kur'ân, müminleri duaya teşvik etmekle birlikte⁷⁶ onlara çeşitli dua örnekleri de sunmuştur.⁷⁷ Bu örneklerden bir kısmında Allah'tan, düşmana karşı yardım istenmektedir.⁷⁸ Akif de eserindeki şu dizelerle Rabbinden düşmana karşı yardım talep etmiştir:

Ruhumun senden, ilahi, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.

Ayrıca Akif “Canı, cananı, bütün varımı alsın da Huda, Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.” dizeleriyle de Rabbinden dolayı olarak bir talepte bulunmuştur.

9. “Helal” ve “Kurban” Kavramları

Akif'in, şiirinde dillendirdiği kavramlardan biri de Kur'ân'ın genelde rızıklar bağlamında kullandığı “helal” kelimesidir.⁷⁹ O, bu kavramı eserinin ikinci ve onuncu kıtalarında hilale seslenirken kullanmıştır. İlk seslenişinde hilalden kahraman ırkına gülmesini istemiş,⁸⁰ ona, çehresini çatarak kızgın bir ifadeyle bakmayı sürdürürse,⁸¹ halkının kendisi için döktüğü kanların helal olmayacağını söylemiştir.⁸² İkinci seslenişinde ise ondan vatan

---

⁷⁵ “Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı: Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.”

⁷⁶ el-A'râf, 7/55; el-Mümin, 40/60.

⁷⁷ el-Bakara, 2/127, 128, 201, 286; Âl-i İmrân, 3/8; Yûsuf, 12/101; İbrâhîm, 14/40, 41.

⁷⁸ el-Bakara, 2/250, 286.

⁷⁹ el-Bakara, 2/168; el-Mâide, 5/88; en-Nahl, 16/114.

⁸⁰ Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celal?

⁸¹ Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!

⁸² Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal.

toprağı üzerinde dalgalanmaya devam etmesini istemiş,⁸³ uğruna dökülen tüm kanların kendisine helal edildiğini ifade etmiştir.⁸⁴

Akif'in hilale seslenirken kullandığı bir diğer Kur'ân kavramı ise “kurban” kelimesidir.⁸⁵ Kur'ân bu kelimeyi Hz. Âdem'in iki oğlu arasında yaşanan hadiseyi kıssa ederken kullanmıştır.⁸⁶ "Kurban", bir şey kesme veya tasadduk etme yolu ile Allah'a (c.c.) yaklaşmak için yapılan ibadettir.⁸⁷ Kurban edilen açısından bakıldığında ise bir amaç için canını esirgememek, kendini feda etmektir. Akif de bu seslenişi vesilesiyle, halkının, icap ettiğinde hilal uğruna canını esirgememesi gerektiğini ve esirgemeyeceğini ifade etmeye çalışmıştır.

9. Dinin Temeli: Ezânlardaki “Şahadeteyn”

Akif eserinde, ezanla milleti arasındaki sıkı bağa da değinmiştir.⁸⁸ O, ezanda zikredilen iki şahadetin İslâm dininin⁸⁹ temeli olduğunu vurgulayarak halkını ezanına, dolayısıyla dinine sahip çıkmaya davet etmiştir. Kur'ân her ne kadar söz konusu şahadetler için “dinin temeli” ifadesini kullanmış olmasa da onların İslâm için temel mesabesinde olduğunu ihsas ettiren beyanlarda bulunmuştur.⁹⁰ İki şahadetten ilki Allah'ın (c.c.) yegâne ilah olduğunun ikrarı olan “Eşhedü en lâ ilâhe illallah” ifadesidir. Tevhidi simgeleyen bu terkip peygamberlerin ümmetlerine yaptıkları tebliğin de özüdür.⁹¹ İkinci şahadet ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'ın (c.c.) kulu ve resulü olduğunun ikrarı olan “Ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlühû” ifadesidir. “Ezan” lafzının

⁸³ Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!

⁸⁴ Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.

⁸⁵ Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!

⁸⁶ el-Mâide, 5/27.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XI, s. 210.

⁸⁸ Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.

⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/85.

⁹⁰ el-Bakara, 2/163; Âl-i İmrân, 3/31, 86; el-A'râf, 7/65; el-Feth, 48/29; el-Cinn, 72/19.

⁹¹ Hûd, 11/61, 84; er-Ra'd, 13/36; el-Müminûn 23/23.

kendisi ise Kur'ân'da "bildiri" anlamında kullanılmıştır.⁹² Akif'in de şiirinde kastettiği namaza çağrı için okunan ezana ise nidâ kökünün türevleriyle iki âyette işarette bulunulmuştur.⁹³ Akif, şiirinde, İlahından (c.c.), ezan seslerinin yükseldiği mahaller olan mabetleri himaye etmesini niyaz etmiştir.⁹⁴ O, İlahına (c.c.) şehitlerin ağzından seslenirken, yurdunun üstünde ezanların okunmaya devam etmesi durumunda, şayet varsa, mezar taşının dahi secde üstüne secde edeceğini,⁹⁵ ruhunun yerden fışkıracasına çıkacağını⁹⁶ ve başının yükselerek arşa değeceğini⁹⁷ dile getirmiştir. Akif'in bu seslenişte kullandığı kelimelerden bir kısmının kaynağı da Kur'ân'dır. Örneğin "secde", namaz ibadetinin rükünlerinden biri olup Kur'ân surelerinden birinin de adıdır.⁹⁸ Muhtelif surelerde yer alan on dört âyete⁹⁹ de "secde âyetleri" adı verilmektedir.¹⁰⁰ Kur'ân, müminlerin Allah'a (c.c.) topluca ibadet ettikleri mekânları da "secde" lafzının türevlerinden biri olan mescit" kelimesiyle isimlendirmiştir.¹⁰¹ Akif de şiirinde "mabet" lafzıyla mescitleri kast etmiştir.¹⁰² Akif'in bu seslenişte kullandığı "ilah", "ruh"¹⁰³ ve "arş"¹⁰⁴ lafızları ise Kur'ân'da geçen gaybi kavramlar arasındadırlar.¹⁰⁵ "İlah" lafzı

⁹² et-Tevbe, 9/3

⁹³ el-Mâide, 5/58; el-Cum'a, 62/9.

⁹⁴ Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.

⁹⁵ O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,

⁹⁶ Fışkırır ruh-i mücerred gibi yerden na'sım;

⁹⁷ O zaman yükselerek arsa değer belki başım.

⁹⁸ es-Secde, 32/1-30.

⁹⁹ el-A'râf, 7/206; er-Ra'd, 13/15; en-Nahl, 16/49; el-İsrâ, 17/107; Meryem, 19/58; el-Hacc, 22/18; Sâd, 38/24; el-Furkân, 25/60; en-Neml, 27/25; es-Secde, 32/15; Fussilet, 41/37; en-Necm, 53/62; el-İnşikâk, 84/21; el-Alak, 96/19.

¹⁰⁰ "Bu âyetlerin ortak özelliği doğrudan emir sığasıyla veya secde etmeyenleri kınama yoluyla secdenin emredilmiş olması yahut yerlerde ve göklerde bütün varlıkların, müminlerin, meleklerin veya peygamberlerin Allah'a secde ettiğinin haber verilmesidir. Secde âyetlerinin muhtevası da göz önüne alındığında bu âyetleri okuyan veya dinleyen kimsenin secde etmesinin, hem emre uyma hem de secde etmekten kaçınanlara muhalefet etme anlamına geldiği anlaşılır." Abdurrahman Çetin, "Tilâvet Secdesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, c. XLI, s. 157.

¹⁰¹ et-Tevbe, 9/108; el-İsrâ, 17/1.

¹⁰² Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.

¹⁰³ Ruhumun senden, ilahi, şudur ancak emeli:

¹⁰⁴ O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

¹⁰⁵ el-Bakara, 2/163; el-İsrâ, 17/85; Tâhâ, 20/5.

Allah'ın (c.c.), zatına ve bütün hakikî, izafî ve selbi sıfatlarına delalet eden isimlerindendir.¹⁰⁶ “Ruh”, Allah'ın (c.c.) bilgisini kendisine mahsus kıldığı, dolayısıyla beşer aklının kavramakta aciz kaldığı sırlardan biridir. “Arş” ise birden çok anlam hakkında kullanılan müşterek bir lâfız olup bununla Allah'ın (c.c.) mülkünün kastedilmiş olabileceği düşünülmüştür.¹⁰⁷

10. “Hak” Lafzı

İstiklâl Marşı'nda geçen Kur'ân kavramlarından biri de “Hak” kelimesidir. Bu kelime Kur'ân'da yirmisi harf-i ta'rîfsiz olmak üzere iki yüz kırk yedi yerde geçmektedir. Buna aynı kökten türeyen on dört isim ve yirmi altı fiil sigası da eklenince bu sayı iki yüz seksen yediye ulaşmaktadır. Bu zengin kullanım içinde bu kavram birçok yerde Allah'a (c.c.) nispet edilmekte olup bunların bazısında esmâ-i hüsnâdan biri olarak doğrudan zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmektedir.¹⁰⁸ Kelime, “gerçek, doğru ve sabit olmak, gerekli ve lâıyk olmak, olabilirlik niteliği taşımak, sürekli var olmak, gerçeğe uygun bulunmak; bir şeyi sabit ve gerekli kılmak” anlamlarına gelmekte olup Allah'a (c.c.) nispet edildiğinde “bizzat ve sürekli olarak var olan, gerçekliği mevcut bulunan, varlığı ve ulûhiyyeti fiilen tahakkuk eden” demektir.¹⁰⁹ Kelime İstiklâl Marşı'nda dört dizede, toplamda altı defa geçmektedir.¹¹⁰ Bu kullanımlardan üçünde “lâıyk olmak” anlamında, diğer üçünde ise zât-ı ilâhiyyeye izafe edilerek kullanılmıştır.

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı yazarken ilham aldığı üst metnin Kur'ân olduğu gayet açıktır. Zira eser Kur'ân'ın kullandığı bilindik kavramları ihtiva etmekle birlikte mana cihetiyle

---

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. I, s. 149.

¹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. IX, s. 240.

¹⁰⁸ el-Kehf, 18/44; el-Hacc, 22/6, 62; en-Nûr, 24/25; Lokmân, 31/30.

¹⁰⁹ Bekir Topaloğlu, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, , İstanbul, 1997), c. XV, s. 152.

¹¹⁰ Kelime, eserin sekizinci ve kırk birinci dizelerinde ikişer, on dokuzuncu ve kırkinci dizelerinde birer defa geçmektedir.

de baştan sona âyetlerin izlerini taşımaktadır. Ancak eserde yer alan bazı ifadelerle âyetler arasındaki irtibatı keşfedebilmek için ciddi bir tefsir birikimi ve tefekkür gerekmektedir.

İstiklal Marşı'ndaki kavramlardan bir kısmı belli kesimler tarafından kasıtlı olarak anakronik okumalara tabi tutulmuşlardır. Bütüncül bir bakış açısıyla incelendiğinde eserin bir ırkı yüceltmek maksadıyla kaleme alınmadığını anlamak zor değildir. Onu ideolojinin tuzağına çekmeye çalışmak en başta ömrü boyunca ırkçı zihniyetlerle mücadele etmiş olan müellifine haksızlıktır. Haddi zatında müellifin kendisi de milli mücadele yıllarında vatanın kurtuluşu için çaba sarf etmiş birçok kimse gibi farklı bir kökene mensuptur.

Eserde müellifin yeni bir anlam yükleyerek sunduğu bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlardan biri “medeniyet” lafzıdır. Akif bu kelimeyle bilimsel ve teknik gelişmeyi değil emperyalizmi kast etmiştir. Onun, bilinen anlamdaki medeniyetle asla ve asla problemi olmadığı bilinmektedir. Nitekim o, birçok eserinde, İslam âlemine, bilim ve teknik alanlarında içerisine düştikleri gerilemeden dolayı eleştiriler getirmiş ve bu gerilemenin sebeplerine dair tespitlerde bulunmaya çalışmıştır. O, Müslümanların geri kalmışlığını, onların Kur'ân'la irtibatlarının zayıflamış olmasına bağlamıştır.

Kaynakça

Alev, Kadriye. “İstiklal Marşı'nın Kültürel Kodları ve Metinler arası İlişkiler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 3, (2014): 11-25.

Altaytaş, Muhammet. “İslâmî Zâviyeden Mehmet Âkif'te Vatan, Millet ve Tarih şuuru”. *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. (Mayıs 2014): 387-408.

Atay, Rıfat. “Mehmet Akif” *XIX Yüzyıldan Günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*. İstanbul: Divan Yayınları, 2017.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. 7 Cilt. thk. Ahmed Abdü'l-Ğafûr Attâr. 4. Basım. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.

Cezerî, İbnü'l-Esîr Ziyâeddîn. *el-Kâmil fi't-târih*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

Çağrıç, Mustafa. “Hürriyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. XVIII, s. 502. TDV Yayınları, İstanbul, 1998.

Çetin, Abdurrahman. “Tilâvet Secdesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. XLI, s. 157. TDV Yayınları, İstanbul, 2012.

Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. İstanbul, 1999.

Ezherî, Ebû Mansur Muhammed. *Tehzîbü'l-luğa*. 8 Cilt. Tahk. Muhammed Ivaz Mir'ab. Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001.

Gökçe, M. Cüneyt. İstiklal Marşı'nda Şeair-i İslamiyye. *Anadolu'ya Vurulan Mühür: İstiklal Marşı*. (2017): 65-73.

İsmail bin Abbâd, es-Sâhib. *Muhîtu'l-luğa*. thk. Muhammed Hasen Âli Yâsîn. 11 Cilt. Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994.

Karaman vd., Hayreddin. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. 24 Cilt. Tahk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006.

Kutup, Seyit. *Yoldaki İşâretler*. 9. Basım. Çev. Mustafa Özel. Özgün Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Mekkî, Mevd. *el-Beyân fî erkâni'l-iman*. 2. Basım. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2003.

Öztürk, Mahmut. “İstiklal Marşı'nı Kur'an-ı Kerim Işığında Okumak”. *Anadolu'ya Vurulan Mühür: İstiklal Marşı*. (2017): 77-104.

Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-beyan an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Tahk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. Dâru'l-Hicr, Kâhire, 2001.

Tirmizî. Muhammed bin Îsâ. *Sünen-i Tirmizî*. el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1988.

Topaloğlu, Bekir. “Hak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. XV, s. 152. TDV

MEHMED ÂKİF ERSOY'UN KALEMİNDEN "ZEYTİN AĞACI" ESERİNİN İNCELENMESİ

Doktorant Çağlar KAYA, Prof. Dr. Murat ŞEKER *

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca onur ve güç sembolü olarak nitelendirilen zeytin, hem beslenme noktasında hem de gündelik hayatın birçok farklı alanında kullanılabilmesi sebebiyle insan yaşamında çok önemli bir yeri vardır. Zeytinin önemli bir ürünü olan zeytinyağı ise insan sağlığına olan faydaları ve diğer birçok avantajları sayesinde ilk çağlardan günümüze dek her daim önemli olmuştur. Osmanlı Devleti, zeytin ve zeytinyağı üretimi ve ticaretinde son derece başarılı politikalar izlemiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki zeytin ve zeytinyağının önemi, üretimi ve ticareti konuları ile milli şairimiz Mehmed Âkif ERSOY'un güçlü kalem ile ele aldığı Zeytin Ağacı eserinin içerik ve kapsamı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, Zeytin (*Olea europaea*), Zeytinyağı, Zeytin ağacı, Osmanlı Devleti

Giriş

Zeytin, tarihin ilk çağlarından beri insanlık için barışın, bilgeliğin, gücün ve onurun simgesi olarak görülmüştür. Antik Yunan mitolojisinde zeytini bilim tanrıçası Athena'nın bizzat insanlığa hediyesi olduğu belirtilmiş ve yine bu sebeple antik Yunan medeniyetinde zeytin yetiştiriciliği yalnızca dürüst ve iyi insanlar

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, 17020/Çanakkale. ckaya@stu.comu.edu.tr/mseker@comu.edu.tr

tarafından yapılmasına izin verilir ve zeytin bahçelerine herkes yaklaştırılmazmış. Aristoteles bu ağaç hakkında eserlerinde geniş bilgilere yer vermiş hatta devlet malı veya şahıs fark etmeksizin zeytin ağacının kesilmesi, yakılması veya devirilmesi yasaklanmış şüphelilerin çıkarılacak mahkeme sonucunda suçlu bulunduğu takdirde ölüm cezasına çarptırılmasından bahsetmiştir. Zeytin ağacı tarafından insanlığa bahşedilen en önemli ürün zeytinyağı Homeros tarafından “Sıvı Altın” olarak anılmış ve önceleri yalnızca aydınlanma amacıyla kullanılmaktayken zamanla gıda olarak insan beslenmesinin temel unsurlarından haline gelmiştir. Zeytinyağı üretilme aşamasında herhangi bir kimyasal işleme maruz kalmadan yalnızca fiziksel ayırım koşulları ile üretildiği için meyvede bulunan %2-3 oranına sahip minör bileşenlerin tamamına sahiptir¹.

“*Oleacea*” familyasına ait olan zeytin (*Olea europaea*), en eski tarımsal ürünlerden biri olup, meyvesi yağ bakımından oldukça zengindir. Hasat edilme zamanını takiben taze olarak tüketilmesinin mümkün olmadığı oldukça ender bir tarım ürünüdür. Siyah ve yeşil olgunluk seviyesinde acı bir tatla olup zeytine ilişkin farklı işleme yöntemleri ile bu acılığın yok edilmesi ve tüketilebilecek seviyeye gelmesi gerekmektedir. Acılığı zeytine veren madde oleuropeindir. Oleuropein, yapısal olarak bir polisakkarittir ve dönemsel olarak meyvenin ham döneminde fazla miktarda bulunurken olgunlaşmanın ilerlemesiyle birlikte azalmaktadır. Olgunlaşma ile meydana gelen azalma, meyvenin taze olarak tüketilmesine olanak vermemektedir. Zeytin meyveleri salamura olarak ya da yağı çıkarılarak değerlendirilmektedir²⁻³.

---

¹ Anonim, “Marmara Birlik Akademisi”, (Erişim Tarihi: 17.10.2021). <http://www.marmarabirlikakademi.com/tr/zeytin-kutuphanesi/zeytinin-tarihcesi>

² Sezer Özlenen, Nilay Kırmancı, “Kanada Zeytinyağı Pazar Araştırması”, *İstanbul Ticaret Odası* Yayın No:75, İstanbul, 1999.

³ Vildan Uylaşer, İsmet Şahin, “Salamura Siyah Zeytin Üretiminde Geleneksel Gemlik Yönteminin Günümüz Koşullarına Uyarlanması”, *Ulud. Üniv. Zir. Fak. Derg.*, 18(1): 105-113, 2004

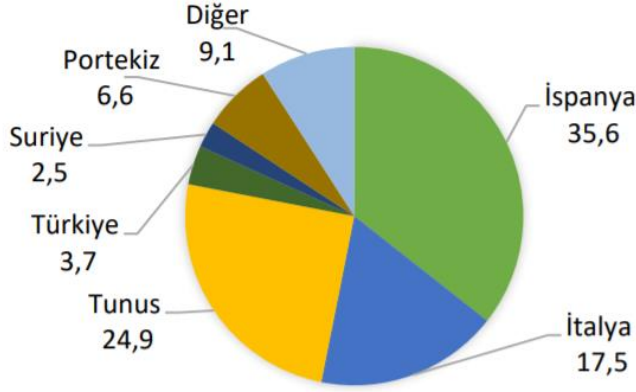
Zeytinin önemli ürünü olan zeytinyağı (*Olea europaea sativa* Hoffm. et Link) zeytin meyvelerinden üretilmektedir. Zeytin genotiplerine bağlı olarak %15-35 oranında yağ içermektedir. Zeytinlerin olgunlaşmasıyla birlikte presleme ile meydana gelen sıvıdan merkezkaç yöntemi ve çöktürme ile tortu ve meyve özsuyu ayrılarak ham yağ elde edilmektedir. Genel olarak zeytinyağı üretim aşamasında tercih edilen yöntemlere göre; Riviera, Rafine ya da Natürel zeytinyağı olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Zeytinyağı, elde edilmesi aşamalarında herhangi bir kimyasal maddeye ihtiyaç duymayan ve direkt olarak tüketilebilecek yağ çeşitleri arasında tek yağdır. Bu noktada zeytinyağı, meyve suyuna benzetilmektedir. Yağ çeşitleri arasında özellikle bitkisel yağlardan olan zeytinyağı, fiziksel metotlarla elde edilen bir yağ olması bakımından ayrıcalıklıdır⁴.

Bilindiği gibi İtalya, İspanya, Tunus ve Türkiye zeytinyağı sektöründe öncü ihracatçı ülkelerdir (Şekil 1). Dünya zeytinyağı ihracatı artan arz durumuyla ilişkili olarak yıllara göre gözle görülür bir artış eğilimindedir. Zeytinyağını en çok ithal eden ülkeler ise sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, Brezilya, İtalya ve Japonya'dır (Şekil 2). Bu ülkeler arasında İtalya ve İspanya borsalarında dünya zeytin yağı fiyatları oluşmaktadır. 2017-18 ve 2018-19 sezonlarında global ekonomik krizin uzantısıyla zeytinyağı üretici fiyatlarının düşük seviyelerde kalmasıyla özellikle son iki yıldır AB zeytinyağı stokları artmaya başlamıştır⁵.

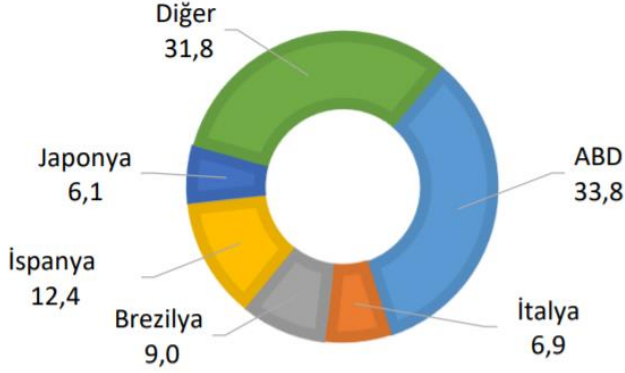
⁴ Renan Tunalıoğlu, Pervin Karahocagil, "Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Durum ve Tahmin", T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara, 2004

⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tarım Ürünleri Piyasa Raporu, 2021

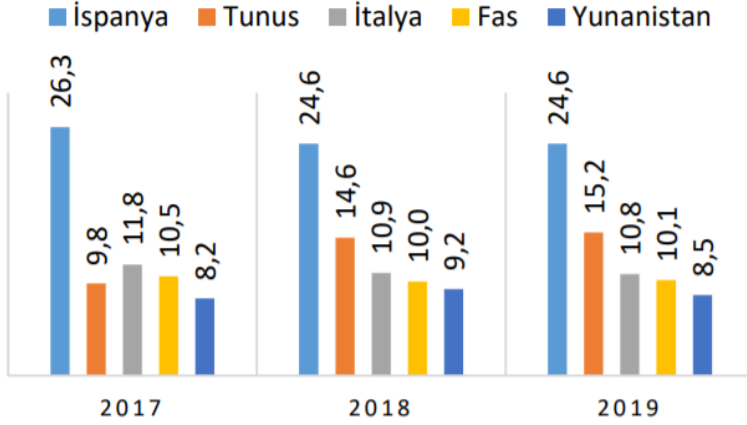
Şekil 1. Ülkelere göre zeytinyağı ihracatı (2020, %).

Kaynak: IOC, TradeMap

Şekil 2. Ülkelere göre zeytinyağı ithalatı (2020, %).

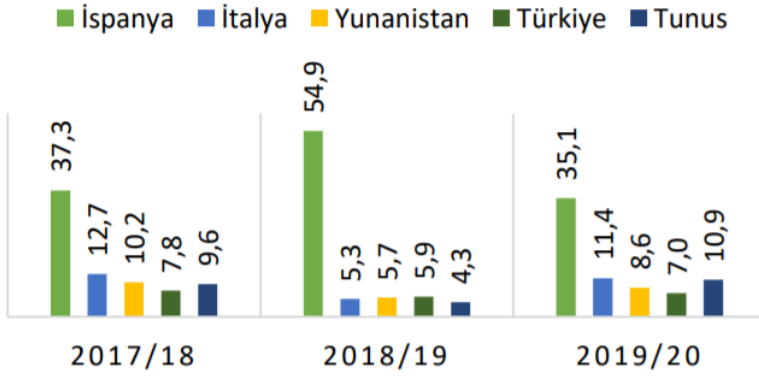
Kaynak: IOC, TradeMap

Şekil 3. Zeytin üretimi alanında önemli ülkeler (%).

Kaynak: IOC, TradeMap

Dünya genelinde zeytin üretim alanları incelendiğinde 2017/18 ve 19 verilerine göre en yüksek oran İspanya'ya aittir (Şekil 3). İspanya'nın 2017 sezonunda %26,3; 2018 sezonunda %24,6 ve 2019 sezonunda %24,6 üretim alanına sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Tunus'un zeytin üretimi alanına ilişkin verileri, 2017 sezonunda %9,8; 2018 sezonunda %14,6 ve 2019 sezonunda %15,2 dolaylarında olduğu görülmektedir (Şekil 3). İtalya'nın zeytin üretim alanına ilişkin verilerine bakıldığında, 2017 sezonunda %11,8; 2018 sezonunda 10,9 ve 2019 sezonunda %10,8 olduğu görülmektedir (Şekil 3). Fas'ın zeytin üretim alanına ilişkin verilerine bakıldığında da, 2017 sezonunda %10,5; 2018 sezonunda %10,0 ve 2019 sezonunda %10,1 olduğu görülmektedir (Şekil 3). Son olarak Yunanistan'ın zeytin üretim alanına ilişkin elde edilen veriler incelendiğinde ise; 2017 sezonunda %8,2; 2018 sezonunda %9,2 ve 2019 sezonunda ise %8,5 olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 4. Zeytinyağı üretiminde önemli ülkeler (%).

Kaynak: IOC, TradeMap

Dünya genelinde zeytinyağı üretiminde önde gelen ülkelerin son yıllara ilişkin verileri incelendiğinde 2017-18 sezonunda İspanya'nın %37,3; İtalya'nın %12,7; Yunanistan'ın %10,2; Türkiye'nin %7,8 ve Tunus'un %9,6 olduğu, 2018-19 sezonunda İspanya'nın %54,9; İtalya'nın %5,3; Yunanistan'ın %5,7; Türkiye'nin %5,9 ve Tunus'un %4,3 olduğu, 2019-20 sezonunda ise İspanya'nın %35,1; İtalya'nın %11,4; Yunanistan'ın %8,6; Türkiye'nin %7,0 ve Tunus'un %10,9 olduğu görülmektedir (Şekil 4).

2019 yılına kadar Türkiye'de zeytin üretimi artış eğiliminde olmakla birlikte son birkaç yıldır azalış eğilimi sergilemiştir. Zeytin üretim alanları, özellikle son yıllarda sertifikalı zeytin fidanı ve yeni zeytin bahçesi tesisi destekleriyle artış göstermiştir. TÜİK Bitkisel Üretim İstatistikleri incelendiğinde 2020 sezonunda zeytin üretiminin yaklaşık olarak 1,32 milyon ton olduğu görülürken, hem yağlık zeytin üretimi hem de zeytinyağı üretimi, üretime bağlı olarak azaldığı görülmüştür. Saf zeytinyağı ihracatı 2020 sezonunda 36 bin ton seviyesinde gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan, İspanya, İran ve Japonya 2021 yılının ocak, şubat, mart ve nisan aylarında 8,5 bin ton ile saf zeytinyağı ihracatı yapan başlıca

ülkelerdir. 2020 yılında 6,8 bin ton olan saf zeytinyağı ithalatı, 2021 yılının ilk dört ayında 7,3 bin ton olarak Suriye ve Tunus'dan yapılmıştır.

Tablo 1. Ülkemiz Zeytin ve Zeytinyağı Verileri (ton)

Konular	2016	2017	2018	2019	2020	Değişim ¹ (%)
Toplam Zeytinlik Alanı (bin da)	8.455	8.461	8.644	8.792	8.871	0,90
Toplam Zeytin Ağacı Sayısı (bin adet)	173.758	174.594	177.844	182.076	159.382	12,46
Toplam Zeytin Üretimi	1.730.0000	2.100.000	1.500.0000	1.525.000	1.316.626	-13,66
Sofralık Zeytin Üretimi	430.000	460.000	426.995	415.000	513.140	-23,65
Yağlık Zeytin Üretimi	1.300.0000	1.640.000	1.073.472	1.110.000	830.486	-27,61
Zeytinyağı Üretimi ²	195.000	287.041	193.613	224.595	-	16,0
Zeytinyağı İhracatı ³	17.819	50.217	65.940	43.862	35.642	-18,74
Zeytinyağı İthalatı ³	1.307	16	4.844	23.401	6.821	-70,85

Kaynak: TÜİK, UZZK (Erişim Tarihi: Ekim, 2021), ¹/Son iki yılın değişimini göstermektedir. ²/ Geçici veriler (UZZK). ³/ GTİP 150910 alınmıştır.

Ülkemiz son 5 yılın zeytin ve zeytinyağı verilerine bakıldığında toplam zeytinlik alanlarımızın %0,90 arttığı, toplam zeytin ağacı sayımızın %12,46 oranında arttığı, toplam zeytin üretimimizin %13,66 oranında azaldığı, sofralık zeytin üretimimizin %23,65 oranında azaldığı, yağlık zeytin üretimimizin %27,61 oranında azaldığı, zeytinyağı üretimimizin %16,0 oranında arttığı,

zeytinyağı ihracatımızın %18,74 azaldığı ve zeytinyağı ithalatımızın %70,85 oranında azaldığı görülmektedir (Tablo 1). Azalmaların, tüm dünyada etkisinin ve uzantılarının görüldüğü küresel pandemi nedeniyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

Üretim alanlarının büyük bir çoğunluğu Akdeniz ülkeleri olan zeytinin dünya genelinde üretim alanları takribi olarak 10 milyon hektardır. Dünya genelinde zeytinyağı üretimi süreç içerisinde yıllara göre dalgalanmalar göstermektedir. 2019-2020 sezonunda hava koşulları nedeniyle bir önceki yıla göre %1,7 oranında azalarak üretim miktarı 3,21 milyon ton düzeyine gelmiştir. Zeytin üretiminde söz sahibi önemli ülkeler arasında; İspanya, Yunanistan, İtalya, Türkiye ve Tunus sayılabilmektedir. Zeytinyağı üretiminde Avrupa Birliği ülkelerinin payı yıllara göre değişmekle birlikte ortalama olarak %70'dir. Günümüzde Avustralya, Arjantin, Şili ve Japonya gibi ülkeler de zeytin üretimine başlamıştır. Sezonun iklim koşulları, periyodisite durumu ve hastalıklar, zeytinyağı arzını değişken kılmaktadır.

Tablo 2. Dünya zeytinyağı verileri (bin ton).

Konular	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	Değişim ² (%)
Üretim	3.177	2.562	3.379	3.262	3.207	-1,7
Tüketim	2.500	2.724	2.878	2.920	3.050	4,5
İthalat	791	782	943	975	1.156	18,6
İhracat	789	783	945	975	1.205	23,6
İhracat fiyatı (\$/ton) ³	4.094	4.094	4.670	4.289	4.526	5,5

Kaynak: IOC, TradeMap (Erişim: Ekim 2021), ¹/Tahmin, ²/Verisi bulunan son iki sezonun değişimini göstermektedir, ³/GTİP 150910 saf zeytinyağı ve fraksiyonları.

Son 5 senenin Dünya zeytinyağı verilerine bakıldığında, üretimin %1,7 oranında azaldığı, tüketimin %4,5 oranında arttığı, ithalatın %18,6 oranında arttığı, ihracatın %23,6 oranında arttığı ve ihracat fiyatının ise %5,5 oranında arttığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Zeytinin Tarihçesi

Adı kutsal kitaplardan orijin almış olan zeytin, Arapça’da “ez-zeyt” olmakla birlikte, İbranice’de “zeyt” olarak dönüşmüş, Türkçe’de ise “zeytin” olarak kullanılmıştır ve kullanılmaya devam edilmektedir. Oldukça eski bir Anadolu halkı olan Luwiler, zeytine “ela” diyorlardı. Günümüzde lokasyon olarak Aliaga Körfezi’nin bulunduğu yere antik çağ dönemlerinde “Elaeia Körfezi” deniliyordu. Bu da “Zeytindağı Körfezi” anlamına gelmektedir.

Araştırmalara göre zeytinin ilk anavatanının Maraş, Mardin, ve Hatay üçgeni olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesinin olduğu söylenmektedir. Daha sonra bu bölgeden Ege adaları, Yunanistan ve İspanya’ya gittiği tahmin edilmektedir⁶⁻⁷. Zeytinin asıl anayurdunun günümüz Türkiye’si olma düşüncesi Anadolu’nun birçok farklı bölgesinde (örneğin; Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Antalya, İçel, Aydın, Kuşadası ve Bafa) yer yer kendini göstermesinden ileri gelmektedir⁸. Anadolu’da zeytin ve onun ürünü olan zeytinyağına ilişkin yeterli düzeyde arkeolojik çalışma yapılmamasına karşın, Limantepe Höyüğü kazı çalışmalarında milattan önce 3000 ve 2000 tarihlerinde kalma zeytin tanelerini ezebilmek amacıyla kullanılan havanlar ve öğütme taşları bulunmuştur. Buna ek olarak zeytinyağını oluşturan karasudan ayırıştırma amacıyla kullanılan toprak kaplara ve zeytinyağların depolandıkları alanlar gün ışığına çıkarılmıştır.

---

⁶ Nedim Atilla, “*Batı Anadolu Zeytinyağı Kültürü*”, Tariş Zeytin Kitaplığı-1, İzmir, 2003.

⁷ Sezer Özlenen, Nilay Kırmınlı, “*Kanada Zeytinyağı Pazar Araştırması*”, *İstanbul Ticaret Odası Yayın No:75*, İstanbul, 1999.

⁸ Artun Ünsal, “*Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı*”, *Yapı Kredi Yayınları* 6. Baskı, İstanbul, 2007.

Zeytinin Besin Değeri ve Sağlığa Etkileri

Bileşiminde %14 doymuş yağ, %77 tekli doymamış yağ ve %9 çoklu doymamış yağ içeren zeytinyağı, zeytinin çok önemli ve değerli bir ürünüdür⁹. İlgili çalışma sonuçlarına göre tekli doymamış yağ asitleri alımının kalp rahatsızlıkları riskini ciddi oranlarda düşürdüğünü göstermektedir. Zeytinyağının tekli doymamış yağ asitlerince zengin (%77) olduğu düşünüldüğünde ne derece önemli bir ürün olduğu belli olmaktadır. Buna ek olarak tekli doymamış yağ asitleri, birçok kanser türünde ve diyabet yönetiminde etkilidirler¹⁰. Akdeniz diyetinin en temel yağ kaynağı olan zeytinyağı ile yapılan yemekler ile beslenen insanlarda çeşitli kanser türlerinin ve koroner kalp hastalıklarının daha az seviyelerde görülmesi, bu bölgedeki insanların günlük diyetlerinde kullandıkları zeytinyağı kullanımları ile ilişkilidir¹¹. Tekli doymamış yağ asitleri, kandaki düşük dansiteli lipoproteinleri (LDL) azaltırken, yüksek dansiteli lipoproteinlerin (HDL) değerini yükseltmek suretiyle total kolesterolü düşürmeye yardımcıdır. Ayrıca fizyolojik olarak yaşlanmanın geciktirilmesinde etkilidir¹².

Zeytinin Diğer Kullanım Alanları

Zeytinyağı gıda maddesi olarak kullanılmasının yanında tarih süreci içerisinde ilaç ve kozmetik sanayi, aydınlatma, sabun ve takı yapımında da kullanılmıştır. Özellikle sabun, Osmanlı döneminde çoğunlukla zeytinyağından ve prina yağından elde edilmekteydi. Araştırmalara göre Osmanlı dönemi sabun üretim merkezleri daha çok Edremit, Ayvalık, Girit, Midilli, Cunda, İzmir ve Urla'dır.

---

⁹ Amy Christine Brown, "Understanding Food", *Woolsworth*, Belmont, 2000.

¹⁰ Theresa Nicklas, Jeffrey Hampl, Christopher Taylor, Victoria Thompson, William Heird, "Monounsaturated Fatty Acid Intake by Children and Adults: Temporal Trends and Demographic Differences", *Nutrition Reviews*, 2004, 62 (4):132-141.

¹¹ Jose Lopez-Miranda , Lina Badimon , Andrea Bonanome , Denis Larion , Penny Kris-Etherton, Pedro Mata, Francisco Perez Jimenez, "Monounsaturated Fat and Cardiovascular Risk", *Nutrition Reviews*, 2006, 64 (10): ss.2-12.

¹² Walter Fogg, "The Wares of Moroccan Folk-Doctor", *Folklore*, 1941, 52 (4): 273-303.

Günümüzde de yaygın olarak kullanılan zeytinyağı bir sabun maddesidir.

I. Dünya Savaşı sırasında İspanya’da, zeytinyağları tütsülenmek suretiyle oluşan duman burna çekilerek özellikle baş ağrılarında, bazı cilt hastalıklarında, zehirlenmelerde ve öksürük tedavisinde kullanılmıştır. Buna ek olarak, kaynamış suya zeytinyağı damlatıldıktan sonra içilerek bazı mide rahatsızlıklarının tedavisinde de sıklıkla kullanılmıştır¹³. Bunlara ek olarak çok eski dönemlerde yanma süresinin uzun olması nedeniyle aydınlatmada kullanılmıştır. Bugün hala Anadolu kültüründe cilt yaralarının tedavisinde ve bazı böcek sokmalarında tedavi amacıyla kullanılmaktadır.

Ortaçağdan yakınçağ dönemine kadar varlığını sürdürmüş olan Osmanlı Devleti, halkının büyük bir çoğunluğunun bölgesel olarak kırsal kesimlerde hayatlarını sürdürmesi nedeniyle geçimini tarımsal ürünlerden sağlaması, vergi gelirlerinin büyük bir kısmının tarımsal ürünlerin teşkil etmesi ve ihracatının büyük bir çoğunluğunu tarım ürünlerinin oluşturmamasından dolayı büyük bir tarım ülkesiydi. Devlet bu büyük tarım potansiyeline sahip olması nedeniyle, her yeni dönemde tımar sistemi içerisinde topraklarının boş kalmamasına son derece dikkat etmiş, tarımsal üretimin kesintisiz bir şekilde sürekliliğini sağlayabilmek adına ilgili kuralları sıkı sıkıya kontrol altında tutmuştur.¹⁴ 18. yüzyılda Avrupa’da İngiltere orijinli tarım teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler sanayi sektörü ile birleşerek büyük bir değişim ile Sanayi İnkılabı’nı başlatmıştır. Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi’nde uyguladığı tarım politikaları ve stratejilerinde birtakım yeniliklere giderek bir ziraat bürokrasisi kurmuştur. Bu süreç içerisinde devlet, tarımsal üretimi artırarak ziraat alanını geliştirmek adına yeni politikalar

---

¹³ Orhan Köksal, “Akdeniz Ülkeleri Yemeklerinin Sağlık Yönünden Değeri”, *Dördüncü Milletlerarası Yemek Kongresi Türkiye*, 3-6 Eylül, Konya, 1993.

¹⁴ Francesco Visioli, Claudio Gali, “Biological Properties of Olive Oil Phytochemicals”, *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 42 (3), 2002 ss.209-221.

oluşturmuştur. Oluşturulan bu politikaların primer amacını üretimin arttırılması ve çeşitlendirilmesi, dış ticaret dengesinin sağlanması ve zirai üretim sürecinde kullanılan araç ve metodolojilerin modernleştirilmesi oluşturmaktadır. Belirlenen bütün bu hedeflere ulaşabilmek amacıyla ekonomik gelişmeleri engelleyen unsurların kaynağına inerek sorunu yerinde tespit ederek çözümünü hedefleyen çalışmalar yapılmış, çeşitli düzenleyici politika tedbirleri faaliyete geçirilmiş ve zirai eğitim kanalıyla tarım metotlarının geliştirilmesi ve modernleştirilmesine gayret edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi (1908-1922)

Osmanlı Devleti'nde sanayi hammaddelerinden olan zeytinin üretimine çok önem verilmiştir. Üreticilere bu tür iktisadi bitkilerin yetiştirilmesi durumunda vergi indirimlerinin yanı sıra yatırım destekleri yapılmıştır. Bu tür desteklerin dışında aşılana yabani zeytin ağaçlarına 20, yeni yetiştirilecek zeytinliklere ise 25 yıl süre ile vergi muafiyeti hakkı tanınmıştır. Bu uygulamaya ek olarak yeniden yetiştirilen zeytinliklere ilişkin 27 Haziran 1862 tarihinde Muafiyet Nizannamesi çıkarılmıştır. İlgili nizannameye göre, yeniden yetiştirilen bu zeytinlikler, 3 yıl boyunca öşr vergisinden muaf tutulmuştur.

Zeytinin değerli ürünü olan zeytinyağı, geleneksel Osmanlı mutfağında yoğun bir şekilde kullanılmakla birlikte 20. yüzyılın başlarına kadar aydınlatma maddesi olarak da kullanılmıştır. Bunlara ek olarak, hayvanların koşumlarının yağlanması, sabun sanayinde ve donanma kızaklarının yağlanması önemli bir kullanım alanı bulmuştur.

Zeytin ve Ürünü Olan Zeytinyağına Genel Bir Bakış: Meşrutiyet Dönemi

Zeytin ağacı, yaklaşık olarak 500-1000 yıl yaşayabilme özelliğine sahiptir ve takribi 3 ve/veya 4 yaşında ürün vermeye başlar. Buna ek olarak tam verime ortalama 12-20 yaşlarında ulaşır

ve ekonomik açıdan ortalama 80-100 yaş arasında yaşayabilmektedir.

Zeytinin yetiştiği doğal alanlar olması nedeniyle Batı Anadolu kıyıları ve Akdeniz çevresi Osmanlı Devleti tarafından “Zeytin ve Zeytinyağı Bölgesi” olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur. Başkent ile bu bölge arasından zeytin ve onun değerli ürünü olan zeytinyağına çok güçlü bir bağ kurularak zeytinin problemsiz olarak tedarik edilmesi çalışılmıştır. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti Tarım İstatistiği verilerine göre imparatorlukta 19.568.335 adet zeytin ağacı bulunmaktadır. Bu zeytin ağaçlarının yaklaşık olarak %47’si Aydın iline aittir ve bu zeytin ağaçlarından elde edilen verim 98.893 tondur. 1910 yılında I. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde Devlet, 14.299 ton ile en yüksek zeytinyağı ihracatına ulaşmıştır. Bu miktar toplam ihracat miktarının %3.1 ine karşılık gelmektedir ve ihracat değeri 695.118 Osmanlı altın lirasıdır. Osmanlı Devleti’nden zeytinyağı ithal eden en önemli ülke İngiltere’dir. Hatta bu ülke tek başına Osmanlı Devleti’nin ihracatının yarısından fazlasını karşılıyordu. Zeytinyağı ihracatına katkı sağlayan diğer devletler ise Kuzey Avrupa ülkeleridir. Osmanlı Devleti, İtalya, İspanya ve Fransa ülkelerinin ardından zeytinyağı üreten ülkeler arasında 4. Sırada 15.1 ton ile gelmekteydi.

Tüm Yönleriyle Zeytini Konu Alan Önemli Referans Eser: Zeytin Ağacı

Tercüme ve naşir’inin Mehmed Âkif olduğu Zeytin Ağacı eserinden, Halkalı Ziraat Mektebi’nde ders kitabı olarak faydalandığı bilinmektedir. Eser, Mehmed Âkif ve Mikail Çilingiryan tarafından İtalyanca ve Fransızca makalelerden Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir.

Ülkede böylesine önemli bir çalışmanın eksikliğini fark eden Mehmed Âkif, tercüme ve derlemeler vasıtasıyla ile bir yol açmak istemiştir. Bu temel amacını eserin önsözü bölümünde açıkça ifade etmektedir. Kitabın içerik ve kapsamına bakıldığında ele aldığı

konular ve bu konuları sistematik bir şekilde sıralaması ile oldukça faydalanılabilecek bir içeriğe sahiptir. Uzmanlık alanı zeytin olan ziraat mühendisi ve araştırmacılar için bir temel ve başlangıç olarak ilgili ve gerekli konuları ön plana çıkarırken, bir yandan da zeytin üreticilerinin de rahatlıkla anlayabileceği bir yazım üslubuna sahiptir. O dönemde kullanılan yazı dilinin Farsça ve Arapça olması her ne kadar kaçınılmaz olsa da sade ve yalın cümleler ile anlatımın desteklenmesi amaçlanmış ve çizilen resimlerle içerik görselleştirilmiştir. Zeytine dair pek çok konunun okuyucuya aktarılması çalışması bu noktada zeytin türlerinden zeytinin hasadına, üretiminden hastalık ve zararlılarına kadar birçok faktörün ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi, resimlerle anlatımın zengin kılınması ve tüm bunlara ek olarak iklim, coğrafya ve toprak yapısı gibi etmenlerin üzerinde durulması çalışmanın akademik açıdan değerini ortaya koymasıyla kapsamlı bir eser olduğunu göstermektedir.

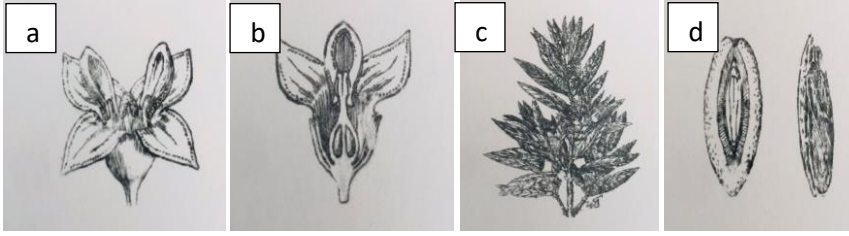
Eserde zeytinin tarihi kadim dönemlerden ele alınarak anlatılmaya başlanarak Antik Mısır ve Yunanistan'da tanındığından, özellikle zeytin ağacının Fussenler tarafından Yunanistan esaretinden kurtulmak amacı ile gittikleri Marsilya'da karşılaştıkları yabancı zeytin ağaçlarını Aydın ilinden getirdikleri zeytin ağaçları ile ıslah ettiklerinden söz etmektedir.

Eserin ilerleyen bölümlerinde zeytin ağacının üretimi ve yetiştirilmesi amacıyla uygun olan faktörler, toprak yapısı, çoğaltılması, sulanması, budanması, hasadı gibi tarımsal işlemler açık bir şekilde yine resimlerle desteklenerek anlatılmıştır. Bunlara ek olarak diğer bir başlık altında zeytin hastalık ve zararlıları ele alınmıştır. İlgili hastalıklar alt başlıklar altında ve hastalıklara ilişkin fotoğraflarla anlatılırken mücadele ve tedavi yöntemleri de anlatılmıştır¹⁵. Eserin meydana getirilmesinde ağırlıklı olarak

---

¹⁵ Senem Karagöz, “Zeytin Ağacı, Yazar Mehmed Âkif Mikâil Çilingiryan, (Çeviriyazı Selma Günaydın, Yusuf Turan Günaydın. (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2020), 111+ 187 Sayfa, ISBN: 9786057664525”, *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 2020, c.1, s.289-292.

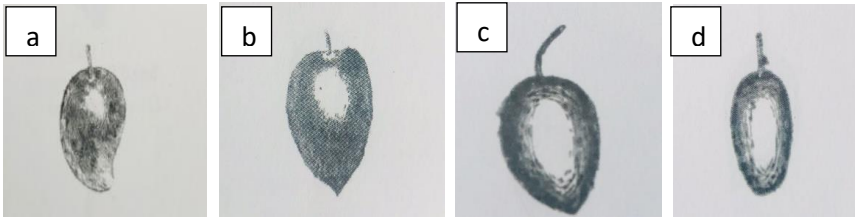
akademik çalışmalar tercüme edilmiştir. Bu noktada istifade edilen yayınlar arasında L'olivier, La vie agricole et rurale, Dispense di Entomologia Agoria, Emrâz-ı Umûmiyye-i Nebâtât ve Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi sayılmaktadır. Bu yayınlardan L'olivier, La vie agricole et rurale Fransızca iken, Dispense di Entomologia Agoria İtalyanca, Emrâz-ı Umûmiyye-i Nebâtât adlı eser ise, Halkalı Ziraat Lisesi'nde öğrenim görmekte olan öğrencilerden birinin yayınladığı Türkçe bir makaledir. Zeytin Ağacı eserin son bölümünde zeytin ıslahına ait bilgilerin makalenin sahibi Z. Chapelle' den direkt olarak tercüme yoluyla aktarıldığı bilgisi yer verilmiştir. Eser içerisinde latince terimlere yer verilerek bu terimlerin yanına Türkçe karşılıkları da eklenmiştir. Eserin ilk bölümünde yer alan zeytin çeşitlerinden bahsedilirken ilk olarak Fransa türleri ele alınmıştır. Bunun temel nedeni yararlanılan makalenin Fransız bir yazara ait olması etkili olduğu düşünülebilir. Devamında İtalya, Cezayir, Tunus ve İspanya' da bulunan türlere yer verilmiştir. Ülkemizdeki zeytin tür ve çeşitlerinden bahsedilmemiş olmasında yararlanılan makalelerde bu tür bir araştırmanın mevcut olmaması, kaynakların daha çok İtalyanlara ve Fransızlara ait olması geçerli iken, Tunus ve Cezayir türlerine yer verilmesinin temel nedeni bahsi geçen bu ülkelerin Fransız hegemonyası altında olduğu düşünülmektedir. Eserin ikinci bölümü 8 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde daha öncede ifade edilen zeytin ağacının yetiştirilme koşulları, üretilmesi, hasadı, budanması, çoğaltılması, sulanması ve toprak yapısı gibi tarımsal işlemler açık bir şekilde ve ilgili görsellerle zenginleştirilerek anlatılmıştır. Eserin üçüncü bölümünde zeytin ağacı hastalıklarına yer verilmiştir. İlgili hastalıkların her biri çizilerek görselleştirilmiştir. Çizilen resimlerin hemen altında tedavi yöntemlerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Eserin son bölümünde zeytin ıslahına ilişkin detaylı bilgiler yer verilerek zeytin ıslahının getirileri irdelenmiştir. Eserde zeytine ilişkin çiçek, çiçek organları, dal ve çekirdek yapısına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kısımlar aşağıda gösterildiği gibi çizilerek görselleştirilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Eserde ele alınan zeytin kısımlarına ilişkin bazı görüntüler.

a; Zeytin ağacı çiçeği, **b;** çiçek kısımları, **c;** zeytin dalı, **d;** zeytin çekirdeği

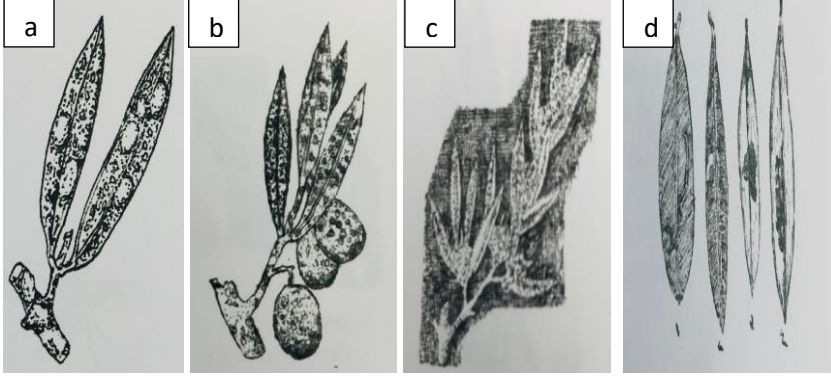
Eserde farklı zeytin çeşitlerine ilişkin bilgilere yer verilerek, eserde geçen bazı çeşitlerin meyveleri çizilerek aşağıdaki gibi görselleştirilmiştir (Şekil 6). Eserde yer verilen çeşitler; Fransa çeşitleri, İspanya çeşitleri, İtalya çeşitleri, Cezayir çeşitleri ve Tunus çeşitleridir. Bu çeşitlerden Soren (*Saurin ou Picholine*), Amello (*Amellau*), Verdal (*Verdale*), Oliviye veya Galinenk (*Oliviere ou Gallinenque*), Pigal (*Pigale*), Lük (*Lueques*), Arjantal veya Lüzén (*Argental ou Luzen*), Sallern veya Sayren (*Saillern ou Sayern*) Fransa çeşitleri; Madrilena, Nevadillo negro, Sevillano, İspanya çeşitleri; Tagjiyaska veya Guvijulina, Rosetta (*Rossetta*), Razola (*Razzola ou Radiola Pendolina*) İtalya çeşitleri, Aceraz (*Adjeraz de Seddouk*), Bukok (*Bouchok*) Cezayir çeşitleri, Baruni de Sus, Beyzü’l hammam, Şetovi (*Chetoui*), Şemlali (*Chemlali de Tunis*) ise Tunus çeşitleri olarak ele alınmıştır.

Şekil 6. Eserde ele alınan bazı zeytin çeşitlerine ilişkin görüntüler.

a; Olivie zeytini, **b;** Madrilena zeytini, **c;** Acareraz zeytini, **d;** Beyzü’l hammâm zeytini

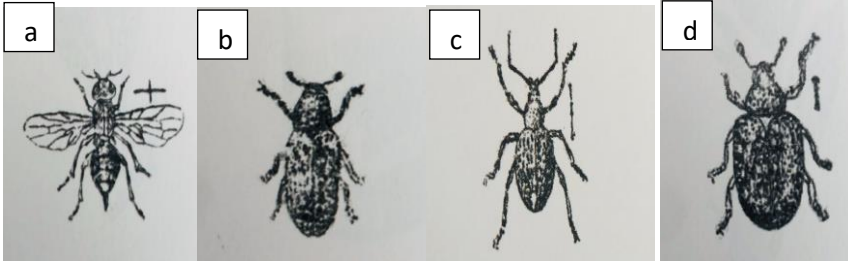
Eserde zeytine ilişkin kök çürüklüğü, yaprak lekeleri, çürüme, zeytin karası (fumagine), dal kanseri, zeytin agariki (mantari bir hastalık), zamk, ve pamuk hastalıkları olmak üzere fizyolojik ve çevresel faktörlerden kaynaklanan hastalıklar görselleştirilerek ele alınmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Eserde ele alınan zeytin hastalıkları ve etmenlerine ilişkin bazı görüntüler.

a; *Filipa olea*, b; *Aspidiotus villosus*, c; Pamuk hastalığı, d; *Pyras oleela*

Eserde zeytin zararlıları tanımlanarak, bu zararlılar aşağıdaki gibi çizilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Eserde ele alınan bazı zeytin zararlılarına ilişkin görüntüler.

a; *Daküs olea*, b; *Hylesine*, c; *Otiyorenk*, d; *Siyonus fraxini*

Sonuçlar

Tarih öncesi çağlardan günümüze dek Anadolu medeniyetleri için oldukça önem arz eden ve bir kültür bitkisi olan zeytin, ulusal ve uluslararası alanda değerini gün geçtikçe artırmaktadır. Zeytinin çok değerli bir ürünü olan zeytinyağının da, Türk kültüründe çok önemli bir yeri vardır ve bu yağ yiyeceklerde, kandillerde, sabunlarda, ilaç ve kozmetik alanlarında yoğun olarak kullanılmıştır. Zeytin, halk kültürü denilen sözel kültürde de yer almıştır. Zeytin ve onun değerli ürünü olan zeytinyağı, besleyici oldukça kuvvetli olan, günümüz hastalıkları olarak kabul edilen kalp rahatsızlıkları ve diyabet gibi hastalıklara karşı koruyucu etkisi var olan sağlık açısından çok önemli bir besin maddesidir. Son yıllarda insanların Akdeniz diyetlerine ilişkin yapılan araştırmalar da zeytinin insan sağlığı açısından önemini ortaya koymaktadır. Zeytin ve zeytinyağı bugün hala Batı Anadolu mutfağında sıklıkla kullanılmaktadır.

Mehmed Âkif Ersoy'un Kaleminden "Zeytin Ağacı" Eserinin İncelenmesi, Ziraat Mektebi'nde öğrencilerin bu türde yararlanabileceği bir eser olmamasının eksikliğinden orijin alarak zeytin adına oldukça önemli bir giriş ve temel atma niteliği taşıyan bu referans kaynak aynı zamanda değerli milli şairimiz Mehmed Âkif'in bir ziraat mühendisi olmadığı düşünüldüğünde kendisinin bu hizmetini tamamen gönüllülük esasına istinaden gerçekleştirdiğini işaret etmektedir. Eser oluşturulurken o dönemdeki Halkalı Ziraat Mektebi'nin hem etkisi hem de desteği göz önünde bulundurulmalıdır. Tarımsal üretim ve bu üretimin dallarından biri olan zeytine olan ilgi noktasında bugünden bir asır öncesine kadar böylesine bir çaba içine girilmesi, zeytini her yönüyle tanıma ve tanıtmaya hissiyatının oluşması ve bu noktada Mehmed Âkif gibi önemli bir şahsın buna öncü olması eseri günümüzde daha da değerli kılmaktadır.

Kaynakça

- ¹Anonim. (2021). Marmara Birlik Akademi, (Erişim Tarihi: 17.10.2021). <http://www.marmarabirlirkakademi.com/tr/zeytin-kutuphanesi/zeytinin-tarihcesi>
- ² Sezer, Ö., Kırmancılı A.N. (1999). Kanada Zeytinyağı Pazar Araştırması. İstanbul Ticaret Odası Yayın No:75, İstanbul.
- ³ Uylaşer, V., Şahin İ. (2004). Salamura Siyah Zeytin Üretiminde Geleneksel Gemlik Yönteminin Günümüz Koşullarına Uyarlanması. Ulud. Üniv. Zir. Fak. Derg., 18(1): 105-113.
- ⁴ Tunalıoğlu, R., Karahocagil P. (2004). Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Durum ve Tahmin. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- ⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK,2021
- ⁶ Atilla, A. N. (2003). *Batı Anadolu'da zeytinyağı kültürü: Ege'den yemek tarifleriyle*. Tarih Zeytin AŞ.
- ⁷Özlenen, S., Kırmancılı, N. (1999). Kanada Zeytinyağı Pazar Araştırması. İstanbul Ticaret Odası Yayın No:75, İstanbul
- ⁸ Ünsal, A. (2007). Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı. Yapı Kredi Yayınları 6. Baskı, İstanbul.
- ⁹ Brown, A. C. (2018). *Understanding food: principles and preparation*. Cengage learning.
- ¹⁰ Nicklas, T.A., Hampl J.S., Taylor C.A.,Thompson V.J.,Heird W.C. (2004). Monounsaturated Fatty Acid Intake by Children and Adults: Temporal Trends and Demographic Differences. *Nutrition Reviews*, 62 (4):132-141.
- ¹¹ López-Miranda, J., Badimon, L., Bonanome, A., Lairon, D., Kris-Etherton, P. M., Mata, P., & Pérez-Jiménez, F. (2006). Monounsaturated fat and cardiovascular risk. *Nutrition reviews*, 64, S2-S12.

¹²Fogg, W. (1941). The wares of Moroccan Fol-Doctor. Folklore. 52(4):273-303.

¹³ Köksal, O. (1993). Akdeniz Ülkeleri Yemeklerinin Sağlık Yönünden Değeri. Dördüncü Milletlerarası Yemek Kongresi Türkiye 3-6 Eylül, Konya.

¹⁴ Visioli, F., Gali C. (2002). Biological Properties of Olive Oil Phytochemicals. Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 42 (3): 209-221.

¹⁵ Karagöz, Senem. (2020). Mehmed ÂKİF- Mikâil Çilingiryan, Zeytin Ağacı, (Çeviriyazı Selma Günaydın, Yusuf Turan Günaydın. (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2020), *Ankara ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara Yaz. s. 289-291.

KUR'AN'IN HİTÂBÎ OLUŞ KEYFİYETİ: MEHMET AKİF MEALİNDE HİTÂBÎ ÜSLÛP

Öğr. Gör. Dr. Halil İbrahim ÖNDER*

ÖZET

İnsanlar birbiriyle iletişimini konuşma ve hitap dili yanında yazı dili ile de yapabilirler. Dilin iki boyutunu temsil eden konuşma ve yazının her ikisinin de kendine özgü birtakım kuralları var olup iki dil arasında çok önemli farklar vardır. Bu sebeple bir hitap metni konuşma diline, yazılı bir metin de yazı diline ait unsurları ihtiva eder. Yazılı bir metnin doğası gereği gerekli olan birçok husus hitabet için gerekli değildir. Konuşma dili için kullanıldığında problem olmadığı halde yazılı dilde kullanılması pek uygun olmayan kelimeler de mevcuttur. Hatta her iki dilin kendine özgü bir üslubu da vardır. Kelâmullah diye de isimlendirilen Kur'an-ı Kerim öncelikle hitap olarak tedricen nazil olmuş ve daha sonra kitap haline gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'in öncelikle bir hitap oluşunun onun dil ve üslubuna yansıdığı ifade edilebilir. Bu hitap oluş keyfiyetinin meallere yansıyor yansımıyor ya da ne kadar yansıdığı ise araştırmaya değer bir husustur. Zira Kur'an'ın hitabîliğinin meale yansıtılabilmesi halinde anlamın daha iyi ortaya çıkması muhtemeldir. Bir lisan üstadı olarak Mehmet Akif Ersoy'un mealî bütünüyle elimizde olmasa da yayınlanan birçok yazıda hatta Safahat içinde meal örnekleri mevcuttur. Bu meal örnekleri incelendiğinde Mehmet Akif'in konuşma diline ait hususiyetleri oldukça başarılı bir şekilde kullandığı dolayısıyla Kur'an'ın bu hitap oluş keyfiyetini yansıttığı görülmektedir. Bu çalışmada Mehmet Akif'in Kur'an

---

* ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, halili@comu.edu.tr

mealinde Kur'an'ın hitap oluş keyfiyetini yansıtmaya dair örneklerle yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, hitap dili, meal.

Giriş

Her dilin kendine ait bir yapısı kültürel çevresi ve o dili oluşturan zengin bir arka planı vardır. Dolayısıyla dilden dile aktarımı ifade eden çevirilerde bütün bu dil hususiyetlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Üstelik tercüme edilen metin bir kutsal metinse bu dikkat zorunluluğu çok daha üst safhadadır. Çeviri, yazılı bir metnin kaynak dildeki türünü dikkate almayı da gerektirir. Zira vaaz, öykü, mektup, masal gibi farklı metin türlerinin o dile has özellikleri, gelenekleri ve yapıları vardır.¹

Metinler, üç temel dilsel işlevin neticesi olarak betimleyici, anlatımcı ve işlemsel (seslenici) olmak üzere üçlü bir tasnife tabi tutulmuştur. Bir metinde bazen bu üç ana türün hepsi birlikte bulunması da muhtemeldir. Nitekim bir romanda dini bir konuşmaya veya söyleye yer verilebilir. Dolayısıyla çoğu metni tek bir işlevle sınırlandırmak mümkün değildir. Vaaz, seçim konuşması, tanıtma gibi türler bu ana türlerden işlemsel türe girmekte olup bu türde aslolan, muhatabı belli bir davranışa yönlendirmektir. Belli değer ve yaklaşımların dile getirilerek muhatapta bir eylem ve bilinç oluşturma amacı güdüldüğü bu metinlerin çevirilerinde başarılı olmak kaynak dile muhatap olan kimsede uyandırılmak istenen tepkinin çeviri dildeki muhatapta da uyandırılabilmesiyle mümkündür.²

Kur'an-ı Kerim ayetleri uzun bir süreç içerisinde peyderpey sözlü bir hitap olarak indirilmiştir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim öncelikle muhatapları tarafından okunup işitilen ve kulak verilmesi istenen bir kelimedir. Kur'an-ı Kerim ayetleri her nazil olduğunda Hz.

---

¹ Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 27-38.

² Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 27-29.

Peygamber tarafından muhataplarına şifahen okunmuş ve muhataplarınca da sema edilmiş/dinlenilmiş/tir. Kur'an'ın sözlü hitap olduğu gerçeği onun yazılı dilden ziyade sözlü dile ait özellikler taşıdığını da göstermektedir. Yazılı dil ile sözlü dil arasında ise önemli farklılıklar vardır. Örneğin bir vaiz ile yazarın anlatmak istediklerini dile getirme biçimleri farklı teknikleri gerektirir. Vaiz konuşurken ses tonuyla, vurgusuyla birçok şeyi anlatabilir. Tekrarlar yapabilir, konuyu değiştirebilir, sesini yükseltip alçaltmak suretiyle veya yüzündeki ifadeyle anlatmak istediğini daha iyi anlatabilir. Yazar bütün bunları tasvir gücüyle ve gramer kurallarının imkân verdiği ölçüde yapabilir. Bu sebeple yazılı bir metinden konuşmak ve bir hitabet metninin yazıya dökülmesi hep olumsuz netice vermektedir.³

Kur'an öncelikle yazılı bir metin olarak değil hitabet bölümleri halinde tedricen nazil olmuş ve Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilmiştir. Yazı ve konuşma dilleri -birbiriyle irtibatlı olsalar da- arasında önemli farklar vardır. Zira yazı dilinde ele alınacak mesele önce ortaya konularak daha sonra izah edilirken konuşma dilinde meselenin bilindiği durumlarda buna her zaman gerek duyulmaz. Yazılı metinde meseleyle ilgili diğer bir hususa değinilmek istendiğinde belki bu dipnotlarla ara cümlelerle ele alınırken konuşma esnasında verilmek istenen mesaj ses tonuyla verilebilir ve sözün akışı da bundan etkilenmez. Hitap dilinde konuşan kişi mütekellim ve muhatap sîğalarını değiştirerek bazen gaip sîğasıyla bazen tekil bazen çoğul sîğayla muhataplarına hitap ederken aynı üslubun yazılı dilde kullanılmasında irtibatsızlıklar kopukluklar oluşur. Bu sebeplerle bir konuşma metninin yazıya dökülmesi halinde okuyucuların bazı kopukluklar hissetmesi doğaldır. Dolayısıyla Kur'an'ın başka bir dile aktarımında onun hitabî

---

³ Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 84-90.

üslûbunun dikkate alınması ve meale ustalıkla yansıtılması halinde mezkûr mahzurların giderilmesi mümkündür.⁴

Tekrarlar, nida edatları, takdim-tehirler, sorular, işaret zamirleri, kıssalar, hazfler vs. yazı dilinden ziyade sözlü dilin özelliklerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla şu anda elimizde yazılı bir metin olan Kur'an-ı Kerim'i anlama noktasında sözlü kültür özelliklerinin de dikkate alınması önem arz etmektedir. Konuşmada jest ve mimikler yüz ifadeleri, kelime, ses vurguları önemli bir rol ifade ederken yazılı dilde bunlar noktalama işaretleriyle belirtilmeye çalışılır. Ancak bir kelimedeki hece vurgusuna göre bile anlamın değişebilmesi yazılı dilin yetersizliğini göstermektedir. Dolayısıyla konuşma dili yazı dilinde tam olarak gösterilmesi mümkün olmayan önemli özelliklere sahiptir. Zira yazılı dilde gramer kuralları bağlı kalmak daha ön planda iken sözlü dilde bu manada biraz daha esneklik vardır.⁵

Meal çalışmalarında beklenti, metnin yazı dilinin bütün imkanları kullanılarak yazılı metne aşına olan okurun alışkanlıkları da dikkate alınıp yazılı dile çevrilmesi yönündedir. Uzun bir süreç içinde bölüm bölüm nazil olan Kur'an-ı Kerim'in metni giriş, gelişme, sonuç tarzı yazılı bir metin türü olmaktan uzaktır. Zira ayetler muhataplarına hitaben farklı zaman ve mekanlarda, birbiriyle irtibatlı olsa da farklı konularda indirilmiştir. Kur'an daha sonra iki kapak arasında Mushaf haline gelmiştir. Bu husus Kur'an metnine, diline ve üslubuna kendine has bir özellik kazandırmıştır. Dolayısıyla meal çalışmalarında da dikkate alınmayı gerektirmektedir.⁶ Hatta meal çalışmalarında Kur'an-ı Kerim'in bahs konusu edilen hitâbî üslûbunun ve öncelikle söz ve hitap olma keyfiyetinin yansıtılması da söz konusu olmalıdır.

---

⁴ Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1/10.

⁵ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 14, 37-39.

⁶ Düccane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 2-4.

Edebiyata dair eserlerini 1924'e kadar veren Mehmet Akif, ömrünün son 10 yılını Kur'an'ın tercümesine hasretmiştir.⁷ Tercümede çok hassas olduğu bilinen Kur'an şairi Mehmet Akif'in Muallakat-ı Seb'a okumalarına katılan Ahmet Hamdi Akseki onun bazı kelime tahlilleri yapmakla birlikte *beyitlere toptan mana* verdiğini⁸ belirtmektedir. Tahirül-Mevlevî de çeviride "kelimeyi değil sözü nakletmeyi ve tercüme kokusu bulundurmamaya çalışmayı" Mehmet Akif'ten öğrendiğini bildirmektedir.⁹ Bu ifadelerdeki tercüme anlayışı Mehmet Akif'in Kur'an mealine de yansımıştır. Zira onun zaman zaman 5-10 ayeti bir arada tercüme ettiği görülmektedir.¹⁰

Kur'an-ı Kerim'in öncelikle hitap olarak tedricen nazil olması ve daha sonra kitap haline gelmesi onun dil ve üslubuna yansımıştır. Ancak bu keyfiyetin, yapılan meal çalışmalarında da yansıtılabilmesi gerekmektedir. Zira Kur'an'ın hitabiliğinin meale yansıtılabilmesi halinde anlamın daha iyi ortaya çıkması muhtemeldir. Mehmet Akif Ersoy'un meali bütünüyle elimizde olmasa da birçok meal örnekleri mevcuttur. Bu meal örnekleri incelendiğinde Mehmet Akif'in konuşma diline ait hususiyetleri oldukça başarılı bir şekilde kullandığı dolayısıyla Kur'an'ın bu hitap oluş keyfiyetini yansıttığı görülmektedir. Bu çalışmada Mehmet Akif'in Kur'an mealinde Kur'an'ın hitap oluş keyfiyetini yansıtmaya dair örneklerle yer verilecektir.

İncelemeye konu olan meal örneklerinin çoğu Sebilürreşad dergilerinde yayınlanan ilk örneklerdir. Dolayısıyla aynı ayetlerin

⁷ Düccane Cündioğlu, *Bir Kur'an şairi Mehmet Akif ve Kur'an Mealî* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 39.

⁸ Bk. Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 547-548.

⁹ Bk. Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 415.

¹⁰ Nitekim Bakara süresi 34-39. ayetlerine toplu meal vermiştir. Bk. "Esrâr-ı Kur'an", *Sebilürreşad* 17/435-436 (14 Ağustos 1335), 145; Esrâr-ı Kur'an isimli makalede isim zikredilmese de Düccane Cündioğlu söz konusu meallerin Mehmet Akif'e ait olduğunu ifade etmiş ve meal örneklerini kitabında toplamıştır. Meal örneklerine ilgili kitaptan ulaşılabilir. Bk. Cündioğlu, *Bir Kur'an şairi Mehmet Akif ve Kur'an Mealî*, 234-304.

daha sonra yayınlanan hallerindeki değişimlerin de izi sürülebilir. Hatta bu vesileyle şairin Türkçe kullanımı ve titizliğine dair çıkarımlar, mukayeseler yapılabilir. Ancak burada Mehmet Akif'in ilk meal örnekleri, Kur'an'ın öncelikle okunan ve dinlenen bir söz, bir hitap olma keyfiyeti özelinde ele alınacaktır. Kur'an şairi Mehmet Akif'in ilk meal örneklerinde hitabî üslubun genel özelliklerini yansıtan tekrarlarla atasözü ve deyimlerin ustalıkla kullanıldığı görülmektedir.

Kelime-Tabir-Üslûb Farklılığı

Hitap dili ile yazı dilinin farklılıklarından biri kullanılan kelime ve tabirlerle üsluptur. Yazılı bir metinde -her ne kadar metnin türüne göre değişse de özellikle akademik bir metinde- kullanılması uygun olmayan birçok kelimenin konuşma dilinde kullanıldığı malumdur. Mehmet Akif Ersoy'un mealinde bu manada örnekler mevcuttur. Bu ilk meal örneklerinde “pekâla, ya, ah bilseler, bilmez misin ki, pek isterler, deyiver, hele, biliyorsunuz ya, hani tâ, baksanız a, konu komşu, kuruntu, pek uzak, kardaş, illallah, çıkasın, çıkarasın, geçiresin, akıtasın, olaydı” gibi kelimelerin kullanılması dikkat çekicidir.

“Onlara “yeryüzünde fesad çıkarmayın!” denildiği zaman “biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz!” derler. Gözünü aç, iyi bil ki onlar yok mu? işte asıl müfsid onlardır, lakin farkında değiller.”¹¹ (Bakara 11-12)

“Sen onları hiç şüphe yoktur ki insanların hayata en harisi bulacaksın. Bunlardaki hırs müşriklerde de yoktur. Her biri bin sene muammer olmayı ister. Halbuki bu kadar yaşaması da kendisini azaptan uzaklaştıracak değildir. Cenabı Hak onların yaptıklarını görüyor.”¹² (Bakara 96)

---

¹¹ “Tefsîr-i Şerif”, *Sebilürreşad* 10/245 (09 Mayıs 1329), 173.

¹² “Esrâr-ı Kur'an”, *Sebilürreşad* 19/481 (21 Mayıs 1337), 130.

“Şüpheye mahal yoktur ki seni bizler din-i hak ile beşir ve nezir olarak gönderdik. Sen ashab-ı cahimden kat’iyyen mesûl değilsin”.¹³ (Bakara 119)

“Hepiniz birden habl-i ilahiye, dine sarılınız; yani ahkam-ı Kuraniyye’den ayrılmayınız. Sakın tefrikaya düşmeyiniz; (Bu bölüm Akif’in başka bir meal örneğinde şu şekilde çevrilmiştir; Hepiniz birden habl-i İlâhiye sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık gayrılık girmesine meydan bırakmayınız¹⁴) sonra mahvolursunuz. Allah’ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlınıza getiriniz. Biliyorsunuz ya; hani aranızda nizalar, ihtilaflar vardı, birbirinize düşman idiniz. İslam sayesinde cenab-ı Hak kulûbunuzu tevhid etti., kardeş oldunuz. Hani tâ cehennem uçurumunun kenarına kadar gelmiş idiniz, Allah sizi oradan kurtardı.”¹⁵ (Al-i İmran 103)

“Sıkılmaya gelmez. Bu defa size düşmanlarınızdan elem isabet ettiyse, onlara vaktiyle sizden elem erişmişti. Bu eyyâm-ı fevz ü nusreti biz halk arasında tedavül ettiririz; kâh onların, kâh diğerlerinin olur.”¹⁶ (Al-i İmran 140)

“Dediler ki: biz sana kat’iyyen iman edemeyiz, meğerki bize yerden pınar çıkarsın. Yahut senin hurma ağaçlarından, asmalardan bir bahçen olsun da ortasından nehirler akıtasın. Yahut zu’mun veçhile gökleri üzerimize parça parça indiresin. Yahur Allah ile melekleri fevç fevç önümüzden geçiresin. Yahut cevahirden bir evin olsun yahut semalara çıkasın. Bununla beraber bizlere okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göklere çıktığına yine kâbil değil iman edemeyiz. Onlara de ki: “Aman Yarabbim! ben risalete mazhar beşerden başka bir şey miyim?”¹⁷ (İsra 90-93)

---

¹³ “Esrâr-ı Kur’an”, *Sebilürreşad* 24/620 (9 Teşrin-i Evvel 1340).

¹⁴ Mehmed Akif, “Mev’iza- Ey Müslüman”, *Sebilürreşad* 18/458 (12 Şubat 1336), 186.

¹⁵ Mehmed Akif, “Hutbe ve Mevâiz”, *Sebilürreşad* 9/230 (24 Kânûn-i Sâni 1328), 374.

¹⁶ “Fi Sebilillah Cihadın Hakikatı Gayesi Hikemi Mücahidinin Vefai’i”, *Sebilürreşad* 13/315 (13 Teşrin-i Sani 1330), 23.

¹⁷ “Esrâr-ı Kur’an”, *Sebilürreşad* 24/609 (24 Temmuz 1340), 163.

“Kendi aralarında kabadayılıkları dehşetlidir. Bunları toplu zannedersin. Halbuki kalpleri dağınıktır. Bu da şundan ileri geliyor ki bunlar akılsız bir cemaattirler.”¹⁸ (Haşr 14)

“İşte sana onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları!..”¹⁹ (Neml 52)

“Kendilerine okunup durmakta olan kitabı sana indirişimiz onlara elvermiyor mu? Halbuki o kitab-ı mübinde iman eden kavim için hem rahmet hem ibret var.”²⁰ (Ankebut 51)

“Allah’ın âsar-ı rahmetine bir baksan a: toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor. İşte o Allah bütün ölüleri muhakkak diriltecektir, hem O her şeye kâdirdir.”²¹ (Rum 50)

“Kur’an’ımıza arkasını dönüp de hayat-ı dünyadan başkasını istemeyenlerden yüzünü çevir. İşte onların ilmi buraya kadar varabilir. Senin Allah’ın yok mu, şüphesiz gösterdiği yoldan sapanı herkesten iyi o bilir; o yolda yürüyen de herkesten iyi yine o bilir.”²² (Necm 29-30)

Tekrarlar

Hitap dilinin ana unsurlarından biri tekrarlardır. Kur’an’da da gerek kıssaların gerek bazı ayet ve mevzuların tekrar edildiği malumdur. Arap dili bakımından elzem olup İslamiyet öncesinde de var olan ve Arapların alıştığı tekrarlı üslûbu Kur’an-ı Kerim daha belîğ bir şekilde devam ettirmiştir.²³ Şifahi kültürlerde öğrenilen şeylerin ezberlenmesi açısından da önemli bir fonksiyon üstlenen²⁴ tekrarlar, dinleyiciyi bunaltmak şöyle dursun aksine hafızayı

---

¹⁸ “Esrâr-ı Kur’an”, *Sebilürreşad* 17/439 (28 Ağustos 1335), 179.

¹⁹ “Tefsîr-i Şerif”, *Sebilürreşad* 9/229 (17 Kânûn-i Sâni 1328), 357.

²⁰ Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 288.

²¹ “Tefsîr-i Şerif”, *Sebilürreşad* 9/247 (23 Mayıs 1329), 205.

²² Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 297.

²³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 173-174.

²⁴ Bk. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur’an*, 75-79.

tazelemekte ve konuşmaya canlılık kazandırmaktadır.²⁵ Hz. Peygamber’in hadis-i şeriflerinde de sözü daha tesirli hale getiren tekrarların sık sık kullanıldığı bilinmektedir. Mehmet Akif Ersoy’un ilk meal denemelerinde hitabı güçlendiren tekrarların oldukça başarılı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

“Ey İsrailoğulları! Size in‘am etmiş olduğum nimetimi anınız ve ahdime vefa ediniz ki ben de size karşı olan ahdimi yerine getireyim bir de benden, yalnız benden korkunuz. Nezdinizdeki Tevratı musaddık olarak inzal ettiğim kitaba iman ediniz. Onu inkar edenlerin birincisi olmayınız. Ayetlerimi hasis bir menfaat mukabilinde feda eylemeyiniz. Ve benden yalnız benden sakınınız.”²⁶ (Bakara 40-41)

Günümüz meallerinde aynı cümlede üç defa aynı ifadeyi kullanmamak için örneğin önce “vay onların haline” sonra “yazıklar olsun” gibi kullanım söz konusuyken Mehmet Akif mealinde aynı kalıbın her defasında kullanılması dikkat çekicidir:

“Vay o adamların haline ki kitabı elleriyle yazarlar da mukabilinde birkaç para almak için “Bu Allah tarafından gelmiştir” derler. Ellerin yazdığı yalanlar yüzünden vay onların haline! Kazandıkları haramlar yüzünden vay onların haline.”²⁷ (Bakara 79)

“Allah şahid, melekler şahid, ilim sahipleri şahid ki O’ndan başka Allah yoktur. Her an adl ile kaimdir. Ondan başka Allah yoktur. Azizdir, hakimdir.”²⁸ (Al-i İmran 18)

“Ya Muhammed de ki “Ey mülkün sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin, sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini aziz edersin; Sen dilediğini zelil edersin. Hayır yalnız

---

²⁵ Dücane Cündioğlu, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, 8.

²⁶ “Esrâr-ı Kur’an”, 28 Ağustos 1335, 177.

²⁷ “Esrâr-ı Kur’an”, *Sebilürreşad* 18/462 (01 Nisan 1336), 229.

²⁸ Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 256.

Senin elindedir. Sen hiç şüphe yoktur ki her şeye kadırsın”.²⁹ (Al-i İmran 26)

Mehmed Akif, meali verilen Âl-i İmran suresi 26. ayetinde “*sen*” ifadelerini hitabî üslubta da çok görüldüğü üzere her defasında tekrar etmiştir. Halbuki kitap dili özellikleriyle bu cümlede sadece tek bir “*sen*” kullanılmaktadır.

“O kimseler ki Allah’ın ahdini yerine getirirler ve misakı nakzetmezler; o kimseler ki Allah’ın verilmesini emrettiğini verirler hâliklarından çekinirler, hesap gününden korkarlar, o kimseler ki mabudlarının rızasını istedikleri için nefislerine sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerini merzuk ettiğimiz nimetlerden gizli aşıkâr infakta bulunurlar ve seyyiata hasenat ile karşı gelirler.”³⁰ (Ra’d 20-22)

Atasözleri ve Deyimler

Yazı dili ve konuşma dilinin ayırıcı vasıflarından biri de atasözleri ve deyimler gibi konuşma diline ait unsurların sık sık kullanılmasıdır. Mehmed Akif’in mealinde bu manada da güzel örnekler mevcuttur.

“... Hani biz meleklerle “Âdeme secde ediniz” demiştik, onlar da secde etmişlerdi de yalnız iblis imtina eylemiş ve bunu kibrine yedirememiş idi ki zaten kafirlerden idi.”³¹ (Bakara 34)

“Hani, Musa kavmine (kim olduğunu bilmedikleri katili meydana çıkarması için vaki olan müracatlarında): “Cenab-ı Hakk bir inek kesmenizi emrediyor” deyip, “bizi mashara yerine mi koyuyorsun?” cevabını alınca (emr-i ilâhiyi tebliğ gibi azim bir işe

---

²⁹ “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşad* 9/226 (27 Kânûn-i Evvel 1328), 309; Ayrıca bk. Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 81.

³⁰ Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 278-279.

³¹ “Sebilürreşad”, 14 Ağustos 1335, 145.

hezl karıştırarak) cahillerden olmak felaketinden Allah’a sığınırım” demişti...”³² Bakara 67.

“Ey müminler size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri kendinize mahrem-i esrar, dost, arkadaş ittihaz etmeyiniz. Bunların suret-i haktan görünerek size güleryüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları sizin felaketinizden, izmihlalinizden, esaretinizden başka bir şey değildir. Baksanız a! Size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Halbuki yüreklerinde kök salmış olan husumet ağızlarından taşan ile kâbil-i kıyas değildir; ondan çok fazladır, çok şiddetlidir. İşte bütün hakayıkı, âyât-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer aklı başında insanlarsanız, eğer dâreynde zelil olmak, hüsranda kalmaz istemezseniz, bizim âyât-ı celilemizin muktezasınca hareket ederek felahı bulursunuz.”³³ (Al-i İmran 118)

“O müminler için indallah ecr-i azim vardır ki birtakımları gelip de bunlara: “düşmanlarınız sizi mahv için bütün kuvvetlerini toplamışlardır. Onlardan korkun! Dedikleri zaman bu söz -onları korkutmak şöyle dursun- Allah’a Allah’ın nusretine imanlarını artırır da “Allah bize kâfidir, biz ona dayanırız, Ona bel bağlarız. O ne güzel bel bağlanacak kâdir-i kayyumdur! derler.”³⁴ (Al-i İmran 172-173)

“Bilmiş olunuz ki; Allah sizlere bütün vazifeleri erbabına vermekle ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletten ayrılamamakla emrediyor.”³⁵ (Nisa 58)

³² “Esrâr-ı Kur’an”, *Sebilürreşad* 18/449 (20 Teşrin-i Sani 1335), 75.

³³ Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 260.

³⁴ “Ye’se Düşenler Müslüman Değildir”, *Sebilürreşad* 18/467 (3 Şubat 1337), 294.

³⁵ “İslam’a Büyük Bir Müjde”, *Sebilürreşad* 18/465 (3 Kanun-i Evvel 1336), 270.

“Ey iman edenler! Size ne oluyor ki size harbe koşun denildiği zaman yere mihlanıp ağırlaşıyorsunuz. Ahirete bedel hayat-ı dünyaya mı razı oldunuz. Öyle ise biliniz ki ahirete nazaran hayat-ı dünyadan istifade hiç menzilesinde azdır.”³⁶ (Tevbe 38)

“Adaletten kıl kadar ayrılmayın. İsterse doğrudan doğruya kendi aleyhinize yahut ananızın babanızın ve en yakın hısımlarınızın aleyhinde olsun Allah için eday-ı şهادetten geri durmayınız.”³⁷ (Nisa 135)

“Hem göklerde hem yeryüzünde ne kadar ibretler vardır ki yanıbaşından başlarını öte tarafa çevirirler de öyle geçerler.”³⁸ (Yusuf 105)

“Allah’ın daveti kabul edildikten sonra hala İslam’ı iptal için çene çalanların bütün hüccetleri nezd-i ilahide bătıldır.”³⁹ (Şûra 16)

Bakara sûresi 106 ve 110. Ayetleriyle Enfal sûresi 24. ayetlerinin mealleri bütün sayılan üslup özelliklerini yansıtan örneklerdir:

“Herhangi bir ayetini nesh eder veya unutturur isek daha hayırlısını veya hiç değilse onun gibisini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir. Bilmez misin ki semavat ile arzın mülkü Allah’ındır. Sizi Allah’tan başka hıfzedecek hiçbir veliniz, kurtaracak hiçbir yardımcınız yoktur. Yoksa, vaktiyle Musa’dan ümmeti öteberi birtakım şeyler istedikleri gibi siz de rasûlünüzden birtakım şeyler istemeye mi kalkışacaksınız? Her kim küfrü imana değişirse, düz yoldan sapmış olur. Ehl-i kitaptan birçokları sizi iman ettikten sonra yine kafir etmeyi pek isterler. Hem de bunu, hak nazarlarında aşikâr olduktan sonra hasetlerinden dolayı, sırf kendiliklerinden isterler. Allah’ın emri size bildirilinceye kadar siz onlara aldırmayınız, onlara ilişmeyiniz. Şüphesiz Allah her şeye

---

³⁶ “Sebilürreşad”, 13 Teşrin-i Sani 1330,21.

³⁷ Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 265.

³⁸ “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşad* 9/210 (30 Ağustos 1328), 21.

³⁹ Cündioğlu, *Bir Kur’an şairi Mehmet Akif ve Kur’an Meali*, 293.

kadirdir. Siz salatı ikame edip zekâtı veriniz. Kendiniz için herhangi hayrı takdim eder, yani peşin yaparsanız onu nezd-i ilahide hazır bulacaksınız. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı görüp durur.”⁴⁰ (Bakara 106-110)

“Ey Tanrının birliğine, kitabına, peygamberine, sair inanılması zaruri olan şeylerin hepsine inanan, hepsini samim-i kalp ile tasdik eden Müslümanlar! İcabet ediniz, itaat ediniz, yürüyünüz, koşunuz. Allah’a doğru, peygambere doğru koşunuz. Sizi ihya edecek, dünyada, ukbada hayatınızı, necâtınızı, saadetinizi temin eyleyecek, her türlü manasıyla hayat verecek, ruh verecek evâmirini, ahkâmını, vesâyâsını kabule sizi davet ettikleri zaman iyice bilmiş olunuz ki Cenab-ı Hak insanın kendisiyle kalbi arasına girer. Yani onun yalnız harekâtını değil kalbinden geçen menviyyâtını da görür; ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini bilir. Kezalik şunu da hatırlınızdan hiçbir zaman çıkarmayın ki ne olursanız olunuz, ne türlü yaşarsanız yaşayınız, sonunda Allahü Zülcelâlin huzuruna çıkarak bu alemdeki bütün işlerinizin, bütün düşüncelerinizin, elhasıl bütün hayatınızın hesabını vereceksiniz.”⁴¹ (Enfal 24)

Sonuç

Şüphesiz Kur’an-ı Kerim’i, üslûp, belağat ve yapısı gereği tek bir yazım türü içinde değerlendirmek mümkün değildir. Ancak bir kutsal metin olarak Kur’an’ın ihtiva ettiği bu özellikler ayrı ayrı ele alınabileceği gibi genel bir değerlendirmeye de tabi tutulabilir. Her iki durumda da Kur’an’ın öncelikle özelde müminlere genelde tüm insanlığa bir hitap olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Bu çalışmada Kur’an şairi Mehmet Akif Ersoy’un ilk Kur’an meali çalışmalarında Kur’an’ın bu özelliğini çevirilerine çok iyi yansıttığı bazı örnekler üzerinden incelenmiştir.

---

⁴⁰ “Esrâr-ı Kur’an”, *Sebilürreşad* 23/594 (27 Mart 1340), 337.

⁴¹ “Müslümanların Terakkileri İslam’a Sarılmalarına Bağlıdır”, *Sebilürreşad* 18/465 (3 Kanun-i Evvel 1336), 267.

Kaynakça

Akşit Göktürk. *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Cündioğlu, Dücan. *Bir Kur'an şairi Mehmet Akif ve Kur'an Meali*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

Cündioğlu, Dücan. *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

Dücan Cündioğlu. *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.

Eşref Edib. *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. haz. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.

Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Mehmed Akif. "Hutbe ve Mevâiz". *Sebilürreşad* 9/230 (Kânûn-i Sâni 1328).

Mehmed Akif. "Mev'iza- Ey Müslüman". *Sebilürreşad* 18/458 (12 Şubat 1336).

Mevdûdî, Ebu'l-Alâ. *Tefhimü'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

"Esrâr-ı Kur'an". *Sebilürreşad* 18/449 (20 Teşrin-i Sani 1335).

"Esrâr-ı Kur'an". *Sebilürreşad* 17/435-436 (14 Ağustos 1335).

"Esrâr-ı Kur'an". *Sebilürreşad* 17/439 (28 Ağustos 1335).

"Esrâr-ı Kur'an". *Sebilürreşad* 18/462 (01 Nisan 1336).

"Esrâr-ı Kur'an". *Sebilürreşad* 19/481 (21 Mayıs 1337).

"Esrâr-ı Kur'an". *Sebilürreşad* 24/620 (9 Teşrin-i Evvel 1340).

“Esrâr-ı Kur’an”. *Sebilürreşad* 23/594 (27 Mart 1340).

“Esrâr-ı Kur’an”. *Sebilürreşad* 24/609 (24 Temmuz 1340).

“Fi Sebilillah Cihadın Hakikatı Gayesi Hikemi Mücahidînin Vefaiî”. *Sebilürreşad* 13/315 (Teşrîin-i Sani 1330), 22.

“İslam’a Büyük Bir Müjde”. *Sebilürreşad* 18/465 (Kanun-i Evvel 1336).

“Tefsîr-i Şerif”. *Sebilürreşad* 9/229 (17 Kânûn-i Sâni 1328).

“Tefsîr-i Şerif”. *Sebilürreşad* 9/226 (27 Kânûn-i Evvel 1328).

“Tefsîr-i Şerif”. *Sebilürreşad* 9/210 (30 Ağustos 1328).

“Tefsîr-i Şerif”. *Sebilürreşad* 10/245 (09 Mayıs 1329).

“Tefsîr-i Şerif”. *Sebilürreşad* 9/247 (23 Mayıs 1329).

“Ye’se Düşenler Müslüman Değildir”. *Sebilürreşad* 18/467 (3 Şubat 1337).

MEHMET AKİF ERSOY’ UN SAFAHATINDA “TEVHİT YAHUT FERYAT VE İSTİKLAL MARŞI”NA FELSEFİ BAKIŞ

Öğr. Gör. Hasan ÖZDEMİR *

ÖZET

Mehmet Akif Ersoy’un düşünce dünyasında; Allah, âlem, insan ve bilgi önemli bir yere sahiptir. O’nun yaşadığı çağda sorunlarını safahat isimli eserinde yansımaları görülmektedir. Safahatında yazdıklarını dikkatlice incelediğimiz zaman, Osmanlı eğitim sistemi, sanayi devrimini etkileri, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nı yaşamış birisi olarak, olay ve olguları yorumlaması, toplumun asıl sorunlarını gören, çözüm önerilerini yazılı ve sözlü olarak milletine sunan, rasyonalist, realist, düşünce insanıdır. O dinin hakikatinin yanına aklın hakikatini de ortaya koymuştur. “Aklın hakikati ile vahyin hakikati birbirini dışlamadığını, çifte hakikat hakikatin bölünmüşlüğüne değil, birliğini anlatır.” Bu bakış açısını Safahat’taki şiirlerinde ve özellikle “İstiklal Marşı”, “Tevhit yahut Feryat ” isimli çalışmalarında açık seçik görmek mümkündür. Akla, bilime ve gerçeğe bağlı olan Mehmet Akif Ersoy İslam filozoflarının ve özellikle İbn Rüş’un “Çifte Hakikat Kuramını” kullandığını, bu yöntemle hakikatin birliğine ulaştığını, milletin uyanması için ismi geçen metinleri yazmıştır. Bu çalışmamızda çifte hakikat kuramını nasıl uyguladığını bu metinler örneklerinde göstermeye çalışacağız.

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hasanozdemir@comu.edu.tr

Anahtar kelimeler: hak, hakikat, insan, toplum, ahlak, çifte hakikat, tevhit, feryat

Giriş

Mehmet Akif Ersoy’u Akif yapan, İstiklal Marşını yazmasıdır. İstiklal Marşını yazmasına sebep İstiklal Savaşının verilmesidir. Akif, o dönemde olmasaydı Akif olur muydu? Akif yaşadığı dönemi tüm sorunlarını idrak etmiş, bu idraki özümsemiş, tespitlerini idrakine riya karıştırmadan doğrudan milletine sunmuştur. Akif, İstiklal Savaşının cephelerinde bedenlen bulunmasa bile, ruhen her anını yaşamış biridir. Bunu şiirlerinde açıkça görmek mümkündür. Bedenen, zihnen ve ruhen her şeyiyle devletin ve milletin hizmetinde olan Akif, çok değerli bir cevherdir. Akif’i anlamak Türk Milletini anlamaktır. Akif kendi başına bir dünyadır. Geçmişin imge, simge, sembollerini ve izlenimlerini aktardığı gibi, geleceğin de aydınlatıcısı, ışık tutan bir rehberidir.

Akif’in Düşünce Dünyası

Akif haksızlıklar karşısında susmayan bir yürek ve kimseye minnet duymayan bir düşünce adamıdır. Türkçe ’ye hâkim Farsça, Arapça ve Fransızca çok iyi bilendi. Akif herkes olmaktan kurtulan insandı. Ona şunu düşünmelisin, bunu beğenmelisin bu konuları yazmalısın diye uyarıda bulunulmazdı. Onun kişisel öfkesi yoktu. Memleketin mutluluğuna inanmayan ümitsizlere karşı isyankardır. İsyanı imancıda içten ve samimidir. Tevhit yahut feryat şiirinde yansımaları bulunmaktadır. Akif’in hayatının özgünlüğü feryadı ve isyanıdır. En önem verdiği şey şiirlerindeki olay ve olguları anlatırken hangi kelimeyi kime karşı söylediğini bilir, tekke, medrese, Tanzimat, Servet-i Fünun, ev ve sokak Türkçesini kullanabilirdi. Akif gibi düşünmeye başlamak, vatan, millet, özgürlük ve istiklal için bu yolda her şeyini ortaya koymaktır.

Gereğini Düşünen Yalnız ve Özgür İnsan

Fuzuli'nin "Leyla ile Mecnun'u "ortaokul yıllarında okuyan, Kur'an'ı Kerime özel ilgi duyan, uzun yürümeyi seven, koşmayı, yüzmeyi, gülle atmayı, köy düğünlerinde güreş tutarak ailesine destek olan, okulunu birincilikle bitiren, haksızlığa dayanamayıp yirmi yıllık memurluğunu bırakmıştır. Daha sonra "Teşkilatı Mahsusa" görevlisi olarak Almanların esir kaplarında İslam dünyasının içine düştüğü oyunu bozmak için oradaki Müslümanlara, İngilizlerin Fransızların hile, desise ve tuzaklarını anlatmıştır. İslam dünyasının bilhassa Arap coğrafyasında gezmedik yer bırakmayan İngiliz ajanı Edvard Lavrence ektiği fitne tohumlarını arındırmak için Necip çöllerinde omuzunda mavzer, belinde fişeklik, deve üzerinde bir şahin, milletin hizmetinde gereğini yerine getiren yalnız ve özgür bulunmuştur. İngiliz ve Fransızlar; Türkler, Hristiyan Almanlarla işbirliği Yapıyorlar, Osmanlı'yı yönetenler dinsiz, siz Arap'sınız, Osmanlı Türk, ümmeti bölmeye çalışıyorlar, Arapların can düşmanı Türklerdir. Türkler şu anda sizinle savaşıyor durumda değildir. Müslümanı Müslümana kırdırmışlardır. Günümüz dünyasında aynı şeyler yeniden yaşanmaktadır. Tarihi çok iyi irdelemek zorundayız. Hainlerin, satılmışların Bizans oyunlarına gelmememiz için "Tevhit yahut Feryat" ya da "İstiklal Marşı'ndaki" eğilmeyen, bükülmeyen, gür sese kulak verelim.

Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim
İnan ki, her ne demişsem görüp de söylemişim
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek
Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek
Artık ey acınası millet, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık ne Türklük kalacak aç gözünü!
Dinle şanlı peygamberin sözünü.

Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti

Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti öncelik ve özellikle ruhban ile ruhban olmayan zümreler arasında egemen mücadelesinin sonucunda ortaçağ medeniyetine tepki şeklinde vücut bulmuştur. Vahye dayalı tevhit anlayışını gündem dışı kılıp onun yerine insan düşüncesin ürünü felsefi temeller üzerine kendisini yapılandırmıştır. Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti Rönesans, reform ve aydınlanma gibi aşamalardan geçerek sanayi devrimini gerçekleştirdi. Türk ve Müslüman dünyasını kendi nüfus alanlarına katma mücadelesi başladı. Birinci ve İkinci paylaşım savaşlarının yaşandı. Bu süreçte yaşamış olan Mehmet Akif, sözlü ve yazılı çalışmalarıyla İslam coğrafyasının her noktasında İngiliz Yahudi medeniyetinin etki ajanlarının yıkıcı faaliyetlerine karşı susmayan bir yürek, bazen kükreyen bir aslan, haksızlıklar karşısında dik duruşunu bozmayan bir şair olarak bilindi tanındı. O bilge kişiliğiyle geçmiş ile geleceği görmüş birisidir. 17. Yüzyıldan beri sürekli toprak kayıpları ve yenilgiler maruz kalınması önce Batı hayranlığına sonra aşağılık duygusuna dönüşmesi, Türk ve Müslüman aydınlarda farklı arayışlara neden olmuştur.

Çifte hakikat kuramı; felsefedeki gerçekler ile teolojideki gerçeklerin karşılıklı olarak bağımsız olduğunu ifade eden bir yaklaşımdır. Bir olay felsefede yanlış iken teolojide doğru olabilir. İnsanın reel varlık alanı ile ideal varlık alanı bireye ve topluma göre farklı yansımaları görülebilir. İnsan gerçekliğiyle toplumsal gerçekliğin, felsefi i ve teolojiyi aynı zaman ve mekân birlikteliğini savunan İbn Rüşd'e göre, bir ve aynı gerçek felsefede açık ve seçik bir biçimde mantık ilkeleri içinde anlaşılır, teolojinin değişmeceli terimleriyle daha çok imgelemlerle Akif, tevhit yahut feryat şiirin de tiyatro sahnesi görüntüsü sunmaktadır.

Yeniçağ dindışı Batı Medeniyet eğitim sisteminin gelişmesi, Dekart'ın akılcılığı, Fransız gelişmiş eğitim sistemi ile İngiliz gelişmiş deneyci eğitim sistemi etkisini, bilhassa Osmanlı egemenlik

sahasında kendini gösterdi. Osmanlı Devleti'nin savaşlar sonrası yenik düşmesi, gaza ruhunun bitmesi, Batı dünyasındaki teknik gelişmeleri küçümsemesi, teknik gelişmelerden haberi olmayan ulema sınıfının varlığı, her türlü yenileşmeye karşı çıkanların varlığı, araştırma, deney, soru sorma ve sorgulamaya yer vermeyen tavırları, inanca dayalı eğitim sistemi, ister istemez Osmanlı'nın çıkmaza girmesine neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı'nın durdun, durağan değişmezlik kendini yenileyememe ve büyük ve güçlü varsayım algısı ve devlet ebet müddet inancı, “üstünlük ve sonsuzluk” anlayışı Osmanlı hâkimiyet alanındaki toplumları tembelleştirmiş, “alçaklık vergisi” verir hale getirmiştir.

Osmanlı devleti zayıflayınca çok dilli, çok dinli, çok kültürlü, özelliğini koruyamadı. Kültürel çeşitlilik sorun olmaya başladı. Osmanlı coğrafyasında “mehdi beklentisi” ve “kıyamet yaklaştı” söylemleri toplumun devletin geleceğinden “ümit kesme” tutumları gözlenir olmuştur. Fransız devrimi sonrasında fikir hareketleri dünyayı etkiledi. Herkes eşittir, herkes özgürdür, inancında serbesttir. Cinsiyet ayrımcılığı, renk, dil, din, mezhep üstünlüğü yoktur. İnsanlar laiktir. Batıda emperyalist gelişmelerle beraber Doğudaki Bolşevik sosyalist ihtilali en önemli etkiyi Osmanlı coğrafyasında kendini gösterdi.

Türk ve İslam Düşünürü Akif

Akif Türk düşünürü olduğu kadar bir İslam düşünürüdür. Türk Milletine hitap ettiği gibi İslam âlemine de hitap ederdi.

Durmayalım şiirinde Akif; kalk ey zavallı yolcu, durmadan yürü, durma, yolda kalmaktan sakın, durmadan yürüyenler menzillerine ulaşır. Düşün bu ortamda yapılacak hikmetli bir eylem var mıdır?

Durma yürü ki gelecek, mutluluktur. Yolda durmak ise intihardır. Davran bir an bile durgunluk mahvı perişan olmaktadır. Yer çalışsın gök çalışsın da sen sıkılmadan otur. Yaratan bile boş durmuyor. Durmayalım çalışma ve gayret kılıcını elimizden hiç

bırakmayalım. İnsan zihni soyutlama yapma ve soyutlamalar oluşturma gücüne sahip bulunduğunu kabul etmekle bu günün ve geleceğin sorunlarının üstesinden gelebilir. Acele genelleme yapma yanlışlığına düşmemekle çözümler üretebilir. Amaca özel, niyete özel, geçici çözüm için üstün körü çözümlemelerden uzak duralım. Önce kendimizi tanıyalım ve kendimizi olduğumuz gibi kabullenelim, kendimizi tanıyalım ve başkalarının ne yapıp ettiklerinin farkına varalım. Kısacası Akif'in durmayalım da ifade etmeye çalıştığı konuyu anlamış oluruz. Onun durgunlukla anlatmaya çalıştığı tembellik yaratılış ahkâmına isyandır.

Zulmet ile nur- ölü ile Diri – bilenler ile bilmeyenler- hareket edenler ile hareket etmeyenler – iman edenler ile iman etmeyenler – güzel eylemlerde bulunanlar ile güzel işlerde bulunmayanlar- yer ile gök- gece ile gündüz – vs. tüm bu vurguladığımız konular bir olur mu? Elbette birbirine eşit değildir. Akif 'in Tevhit yahut Feryat şiirinde evren tasavvuru ve bu tasavvurda insanın oluş ve bozuluş dünyasında Türk dünyası ile İslam dünyasının sınavın zorluğunu anlatırken tevhit ten taviz vermeyişi feryadını yaratana sunması onun felsefi yönünü göstermektedir. Tevhit veya feryat şiirine baktığımızda; İlk Sebep ile Sebepli oluş ve bozuluşları, insan ve nesne arasında (iletişim, bildirişim, etkileşim) oluşan bilgi, bilginin aktif etkisi ahlaki eylemleri, halklar arasında yerel ve evrensel değerler alanını meydana getirdiğini vurgulamaktadır.

Tevhit Eri Akif

Ey yücelik nurunun gölgesi âlemler olan Allah'ım! Bu ne dehşet, ne heybettir! Binlerce fikir, seni arayıp bulmak konusunda kuvvetten düşmüş inlemektedir. Bir zerreyi anlamayan fikirler sonsuzluğun güneşinden nasıl haberdar olabilir! Ey zıddı olmayan Vahit! Varlık adına her ne varsa hepsi de kaza ve kaderin ortalık meydanına çevrilmiştir.

Muhtaç olmayan Samet! Geçmiş te gelecek te emrin gözaltındadır. Varlıkları yoktan ve örneksiz yaratan, bu nasıl bir

âlemdir? İnsan mekân ve zamanla olayları algımlarken fiziki dünyaya kapılıp kalıyor. Fizik ötesi dünyayı idrak edemez duruma düşüyor. Bu yansımalar dünyası oyun oynanan bir sahne midir? Bu dünyaya bir tiyatro sahnesi demek doğrudur. Her oluş ve bozuluş hepsi gerçektir. Ya Rabbi merhametinle Müminlerin yardımına yetiş, yolunu kaybetmiş, yüreği daralmış olanlara da yardım et. Tevhit ehlinin kalbi senindir, münkir olanın da fikri senindir. Doğrusu bir yaratana teslim olan ile bir yaratana teslim olamayanın ruhu, bedeni, akli gerçekten hepsinin tanrısı sen değil misin?

Burada anlatılan tanrı- âlem, tanrı – insan, insan- nesne ilişkilerini tiyatro sahnesine benzetip, ayna olarak milletine sunmaktadır. Akif, sürekli bir arayış, sorma, soruşturarak her hareketi içinde üretir. O'nun doğasında hayret, merak ve şüphe vardır. İnanmak için araştırmaz, bilmek ve anlamak için araştırır. Bu nedenle korku, gerçek değildir. Hayal gücümüzün ürünüdür. Ayrıca tükenmişlik tablosu olarak bedeni, zihni, ruhi, bir bitiş, bir tepki halidir. Hayat korkunun bittiği an da başlar. Bu tutum, Musa a.s. yolunda olmaktır. Firavuna, Karuna isyanının bir yansımasıdır. Asımın nesli; aklen, fikren, kalben kararlılıkla uyandım, korkmuyorum, durmuyorum, kımıldıyorum, isyan ediyorum, feryat ediyorum, ümit varım, inanıyorum kararlı duruşudur. Akif hakikati Gerçek Bir'le açıklayarak insanın her şeyin farkında olmasını sağlamak istemektedir. Durmayalım derken sebeplere sarılalım. Durmak, yok olmaktır.

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak!
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Korkma diyerek haykıran Akif!

Akif; korkma! Üzülme! Derken “Allah’ın yardımı gelir. Fetih gerçekleşir.”¹ Hem kendi moral gücünü, hem de milletin moral gücünü, hak yolda olduğunu anlatmaya çalışır. “O, müminlerin güvenlerine güven katmak için kalpleri rahatlatandır. Göklerin ve yerin bütün orduları Allah’ındır. Allah bilir, doğru kararlar verir.”² “Üzülme; şüphesiz Allah bizimle beraberdir.”³

Korkma! Kelimesi basit bir söz değildir. Ülkede dirliği, adaleti savunmak, halkın birlik, bütünlüğü ile onurunu korumaktır. Dekart’ın “düşünüyorum o halde varım” cümlesi gibi, Türk insanının temel hedefini ve yaratılış gayesini anlatmıştır. Hikâyelerinin bilgesi; Dede Korkut olarak karşımıza çıkmaktadır. Akif, bilgelik, ululuk, yol gösterici, öğütçü, olmuş ve olacakları haber veren ve danışmanlık yapan kişiliği, iyiliğin doğruluğun temsilcisidir. Onun bu özelliği, kutsal bir bilgi kaynağı, toplumun sorunlarını dile getiren, Türklerin her zaman görünmeyen aksakallı bir büyüğüdür. **“O korkmuyorum o halde varım”** korkmayan insan başarır, hedefine ulaşır. Özeleştirici yapmak insanı yüceltir. O büyük küçük herkese soru sormaktan korkmaz, isyanının Haktan geldiğini bilir, feryadını O’na yapar. Allah birdir, fiiller Allah’tandır. Allah zorda ve darda kalana yardım eder. Akif her zaman umut insanı olmuştur. O nedenle biz **“İstiklal Marşı ve Tevhit Yahut Feryat”** ta Türk ruhunu, Türk Tarihini, Türk milletin değişmez değerlerini buluyoruz. Türk Milletinin birlik ve beraberliğini, dayanışmayı, zorluklar karşısında bireysel farklılıkları bir kenara bırakıp tek yürek olmanın önemini görüyoruz. Günümüzde derinleşen sorunların çözümlenmesinde onun verdiği mesajların çare olacağını görmemek mümkün değildir.

---

¹ Nasr 110/1

² Fetih 48/4

³ Tevbe 9/40

Çatma kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül ne bu şiddet, bu celal!
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal.
Hakkıdır Hakk’a tapan milletimin istiklal.

Güveniyorum Hakk’a O Halde Varım Diyen Akif!

Akif, bağımsızlığının üzerine titrer. Hilal, helal kelimelerini oluşturan harflerle Allah kelimesi de yazılır. Her kelimenin ebcet sayı düzeninde sayılan değerlerinin toplamı aynıdır. Sayı değeri (66) altmışaltı oynamak, bir oyundur, fakat argoda bir oyundan öte Allah ile oyun oynuyoruz anlamındadır. İşimizi altmışaltıya (66) bağladık demek, bir bakıma Allaha bıraktık, güvendik, teslim olduk anlamlarına gelir. Kahraman ırk, Türk milletidir. Hilal, Türk Milletinin sevgilisidir. Hakk’a tapan haktan doğruluktan ayrılmayan Türk Milleti’nin bağımsız yaşaması onun en temel hakkıdır.

Özgürüm O Halde Varım Diyen Akif!

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Türk milleti ezelden beri bağımsız yaşamaya alışmıştır. Dağları eritmiş Ergenekon’dan çıkmış dünyaya nizam vermiş bir milleti yok etmeyi düşünenlerin aklına şaşarım Türk milletinin hiçbir zaman sömürge olmadığı ve olmayacağını haykırır. Dayatmaları kabul etmeyen, engelleri aşan azim ve kararlılığa sahiptir.

İnanıyorum O halde Varım Diyen Akif!

Silah teknolojisinin üstünlüğüne imanımla karşı durmuştur. “Yalnız inananlar üstündür”⁴ inananlara büyük ümit ve moral vermektedir. Ümitsizliğe düşmemiştir. Haksızlıklar karşısında susmamıştır. Vatanı düşman işgaline karşı sonuna kadar savunma

---

⁴ Ali imran 3/139

kararlığını göstermemizi istiyor. **Sakin korkma!** Eğer inancın tam ise, zafer yakındır. Kurtuluş savaşındaki en güçlü kaynak milletin arınmış imanındır. Üzerinde yaşadığın **toprağı tanı!** Bu toprakların geçmişini, bugününü ve yarınını **düşün!** **Sakin verme!** Sen şehit oğlusun **atanı hatırla!** **Sakin İncitme!** Vatan candan, canandan, bütün varlığımızdan da kıymetlidir. Vatan doğunca göbeğimizin kesildiği yerdir. Her çeşit hareketin anlam kazandığı sahadır. Tüm fiillerimiz mekân denilen yerdedir. Konuştuğumuz dil, yaşadığımız din, dünü, bugünü ve yarınını yaşayacağımız kültür oradadır. Bizi biz yapan milli ve manevi değerlerin yansıdığı bir cennet bahçesidir. Kaybettiklerimiz karşısında vatan sağ olsun diyerek teselli buluruz. Akif'in felsefesinde milli birlik olmadan dini birlik olmayacağıdır.

Çağını ve Geleceği okuyan Akif!

12 Mart 1921 yeni bir Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi olarak istiklal marşı onun bir beyanıdır. Milleti için bir duasıdır. Akif'in içten samimi ihlasıdır. Milleti için bir uyarısıdır.

Korkma! Dedi Akif. Korkmadık. Neden? Varlık yokluk savaşından,

Verme! Dedi Akif. Vermedik. Neyi? Bu cennet vatanı,

Sakin! Dedi Akif. Sakındık. Kimden? Şehitleri incitmekten

Çatma! Dedi Akif. Kızmadık. Kime? Türk Milletine

Ulusun! Dedi Akif. Havlasın dursun! Kim? Tek dışı kalmış canavar.

Düşün! Tanı! Bil! Oku! Sor! Dedi Akif. Anladık, tanıdık, bildik, okuduk, sorguladık. Neyi? Bizler için kefensiz yatanları, Ey Muhammedî duruşlu Türkoğlu Türk. Unutma!

Kaynakça

Durali, Ş. Teoman. *Çağdaş İngiliz -Yahudi Küresel Medeniyeti*, Dergah Yayınları, 2013 İstanbul.

Durali Ş. Teoman. *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*, Dergah Yayınları, 10. Baskı, 2019 İstanbul.

Durali Ş. Teoman. *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, Dergah Yayınları, 4. Baskı, 2014 İstanbul.

Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat, İnkılap ve Aka Kitabevleri*, 14. Baskı, 1981 İstanbul.

Özgen, Cansu Canan. *Türklerin Büyükleri Asya'dan Avrupaya Hazar'dan Akdeniz'e*, Kronik Yayınevi, 2018 İstanbul.

Türkyılmaz, Çetin. *Filozoflarla Düşünmek*, Bibliotech Yayınları, 2015 Ankara.

Yakıt, İsmail. *Türk-İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, 2002 İstanbul.

MEHMET ÂKİF’TE TÜRKÇELEŞTİRME TERCİHLERİ

Dr. Hicret Dilan DAŞDEMİR*

ÖZET

İstiklâl Marşı şairi olarak bilinen, bu yönüyle de “milli şair” unvanıyla anılan Mehmet Akif, aynı zamanda Türkçe duyarlılığına sahip bir şairdir. Bu yüzden de şiirlerinde Türkçeleştirme tercihleri olmuştur.

Bu tercihleri kimi zaman Eski Türkçeden aldığı sözcükler vasıtasıyla gerçekleştiren kimi zaman da türetme yoluyla gerçekleştirmiştir. Bu türetmeler; yollarıyla ve türetme yöntemiyle önem taşımaktadır. Akif’in Türkçe yazma duyarlılığına sahip görülen en önemli kitabı, “Safahat” külliyyatının içinde de yer alan Asım eseridir. Şair, bu eserinde Asım kişiliğiyle bir yandan Türk insanının nasıl olması gerektiğini bir başka deyişle örnek Türk gencinin vasıflarını bildirirken bir yandan da kendi örnekleriyle Türkçeleştirmenin nasıl olması gerektiğini de bildirmiştir. Ona göre Türkçeleştirmenin iki yolu vardır. Bunlardan biri aktarma diğeri de türetmedir. Aktarma, Eski Türkçeden veya Çağdaş Türkçelerden geçen sözcüklerin alınmasını kapsar ki bu yol türetmeden de önce gelir. Türetme ise var olan söz dağarcığı içerisindeki sözcüklerden ekleme, birleştirme yoluyla sözcük elde etmeyi içerir.

Bu çalışmada, Mehmet Akif’in Türkçeleştirme tercihleri üzerinde duracak, onun türetme yollarına da değinmeye çalışacağız.

---

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu,
hicretdasdemir@gmail.com

Bu yollara değinirken öncelikle Türkçeleştirme tercihlerini “aktarma”, ve “türetme” olarak ikiye ayıracak, bunun ardından da aktarma içerisinde Eski ve Çağdaş Türkçelere dair unsurlara değinecek, türetmede ise hangi sözcüklere hangi karşılıkların türetildiğinden ve hangi türetme yolunun tercih edildiğinden söz edilecektir. Ayrıca şairin Türkçe kökenli ve yabancı kökenli sözcük kullanım tercihleri üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif, Türkçeleştirme, Asım, Türetme

Giriş

Türkçeleştirme üzerine çalışanlar, Türkçeleştirmenin tarihini TDK’nin kuruluş yılı olan 1932 ile başlatsalar da Türkçeleştirmenin tarihi daha öncelere dayanır. 1912’de Ömer Seyfettin’in Genç Kalemler dergisinde yazdığı “Yeni Lisan” makalesi ve ardından Ziya Gökalp gibi şairlerin dil ile ilişkili görüşleri Türkçeleştirmenin başlangıcı sayılabilir. Her ne kadar 1930’lu yıllardan itibaren ortaya çıkan Türkçeleştirme hareketi kadar kapsamlı olmasa da Yeni Lisancıların dilin gramer yapısıyla, sade dilin oluşmasıyla ilgili görüşleri Türkçeleştirmenin ilk adımı sayılabilir. Bu adımı daha sonraki süreçlerde TDK’nin çalışmaları izler. Bir başka ifadeyle Yeni Lisancılar, Tanzimat döneminden bu yana gelen; belki de izlerini “Mahallileşme” akımı ile birlikte gördüğümüz Türkçeleştirmeyi makul bir çizgide tutmaya çalışmış,¹ arkasından gelenlerin de bu hareketi sistemli duruma getirmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından yapılan Türkçeleştirme çalışmaları bu durumun kanıtı sayılabilir. Yine aynı dönemde derleme ve tarama sözlüklerinin oluşturularak halk ağzındaki sözcüklerin, tarihi yazı dili birikiminde var olan sözcük ve kavramların yazı diline aktarılması için yapılan çalışmalar bunun

---

¹ Muharrem Daşdemir, “Çağdaş dil biliminin ışığında yeni lisan hareketi ve türk dil devriminin karşılaştırılması”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Bursa, 2013: 54.

yanı sıra türetme düşünüldüğünde ilk olarak ağız ve lehçelerin düşünülmesi fikri yine Yeni Lisan hareketinin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Zira gerek Ömer Seyfettin'in "Yeni Lisan" makalesi gerekse Ziya Gökalp'ın "Lisan" şiirindeki ilkeler bu doğrultudadır.

Kuşkusuz, ağızlardan ve lehçelerden sözcük ve sözcük gruplarının yazı iline aktarılışında en büyük pay yazar ve şairlere aittir. Yazarların ve şairlerin eserlerinde kullandıkları ağız ve lehçe malzemesi onlar aracılığıyla önce yazı diline geçer, daha sonra da yaygınlaşır. Bu tarzı benimseyenler arasında en çok adı geçmesi gereken şairler arasında Mehmet Akif yer alır. Her ne kadar Yeni Lisan hareketi içerisinde yer almamış ve hareket içerisindeki şairler arasında adı sayılmıyor olsa da Türkçeleştirme tercihleri ve Türkçe yazma geleneği ile Yeni Lisancılarla aynı çizgide yol almıştır.

Doğum yılı unutulmasın diye adı babası tarafından Ragif olarak verilen Akif, 1873'te doğmuştur. Genel kanaate göre doğum yeri İstanbul'un Fatih semtindeki Sarıgözel olsa da nüfus kaydının Bayramiç olmasından dolayı doğum yerinin Bayramiç olduğuna dair kanaatler de bulunmaktadır.² Annesi Buharalı olmasına rağmen Tokat'a yerleşmişlerdir ve oradan da İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'da Akif'in babasıyla evlenmiştir.

Baba soyu Rumeli, ana soyu Buhara ve doğum yeri Fatih veya Bayramiç olan Âkif, gerek annesinin gerekse babasının durumundan dolayı dindar bir çevrede yetişmiş, bu yüzden de fikirlerinde İslami milliyetçilik kaçınılmaz hâle gelmiştir.³

Şiir hayatına lise yıllarında başlayan Akif, daha sonra devam ettiği baytar mektebinde de şiire devam etmiştir. Onun asıl şiirlerini yazdığı dönem 1908 2. Meşrutiyet dönemine rastlar. Bu dönem, edebiyatın belki de en hareketli dönemlerindendir. Bir yanda

---

² Zeki Gürel, *Mehmet Âkif Ersoy İstiklal Marşı ve gerçekler*, Net Kitapçılık, Ankara, 2020, s.17.

³ Zeynep Durdu Diler, *Mehmet Akif Ersoy'un Milliyetçilik anlayışı*, İstanbul Aral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: 2020, s.33.

Servetifünuncuların âdeta sözlüklerde kalmış, kullanılmayan sözcüklerle; ağır ve Arapça Farsça karışımı şiir anlayışları diğer yanda Yeni Lisancıların dili sadeleştirmeye yönelik şiir anlayışları, dil ve alfabeğe yönelik görüşleri Akif dönemi edebiyatının hareketliliklerinden sayılabilir.⁴

Bu hareketliliğin içinde Akif de hareketliliğin bir parçası olarak dil ve alfabe konularına yabancı kalmamıştır. Onun bu konulara olan ilgisi Yeni Lisancılar gibi makale ve görüşlerle değil topluma duyarlı ve Türkçe hassasiyeti ile dolu şiir anlayışıyla olmuştur. Bununla beraber, şiirlerindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğunluğu dönemin Türkçesinden ileri gelmektedir.

Âkif, dil ile sürekli ilgilendiğini şiirlerinin yanı sıra düz yazılarında da belirtmiştir. Onun “Eski Hatıralar” isimli çalışmasındaki şu ifadeleri konuyu özetler niteliktedir:

“İspartalı Hakkı’yı ne zaman görsem ya edebiyat menkıbeleri dinletir yahut lisan mebahisi dinlerdim. Bazen edipliği ona vererek, lisan ulemalığını kendi hisseme bıraktığım olurdu.”⁵

Yine Âkif’e göre, dilde yaşamayan ancak sözlüklerden alınarak dile sokulmaya çalışılan Yabancı sözcüklerin bulunması da dile yerleşmiş ve dile mal olmuş sözcüklerin dilden atılması da ifrattır. O, dilin sadeleşmesinin sadece yaşayan dilin kullanılmasıyla mümkün olacağını bildirir. Bu yüzden de onun Türkçeleştirmedeki seçimleri son derece önemlidir. Onun Türkçeleştirme tercihlerini üç başlık altında değerlendirmek mümkün olacaktır. Safahatın tamamının irdelenmesi, çalışmamızın sınırlarını aşacağına dolayı bu çalışmada Âsım kitabıyla sınırlı kaldık. Bunun yanı sıra kitap içerisindeki Türkçeleştirme ve Türkçeleştirmenin kapsamı içerisinde değerlendirilebilecek durumları sınıflandırmaya çalıştık.

---

⁴ Mustafa Uluçay, *Mehmet Akif’in Eserleri üzerinde dil ve üslup incelemesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: 2014, s.26.

⁵ Kazım Yetiş, *Mehmet Âkif’in sanat-edebiyat ve fikir dünyasından çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s.54.

1. Ödünçleme Yoluyla

Ödünçleme, kısaca dilde karşılığı bulunmayan bir sözcüğün farklı dilden birebir alınması olarak tanımlanır. Burada ödünçlenen sözcük ödünçlendiği dilin ses ve şekil yapısına uydurulur. Âkîf'in ödünçleme yoluyla Türkçeleştirdiği sözcükler, Arapça ve Farsça kaynaklıdır. Âkîf'in bu tercihi dönemin Türkçesinden ileri gelmektedir.

Aşağıda Âkîf'in tercihlerinden bazı örnekler gösterilmiştir:

“Mütehassirdik efendim, ne inayet! Ne kerem” (*mütehassir: özleyen Türkçesi varken kullanılan yabancı karşılık.*)

“- Amma takdir ediyorsun, canım ilkin adamı” (*tekdir etmek: azarlamak.*)

“Azıcık benzemiş olsaydı ya mahdumu da” (*mahtum: çocuk*)

“- Başladın şimdi de tahkire . . . Kızılmaz mı Hoca” (*Tahkir: küçümseme.*)

“Hangi bir fende teali edebildin, evlat?” (*Teali etmek: yükselme.*)

“Hangi san'atte rüshun göze çarpar? Anlat'!” (*Rüşuh: Yerinde, sağlam, sabit ve devamlı olmak.*)

“O ne müstekreh adamlar” (*Müstekreh: iğrenç, çirkin.*)

“– Ne demek! Na-mütenahi mi bu? Elbette biter;

Tarafeynin biri ancak deyiversin ki: Yeter!

Yıkıl ordan, sana yok ilmühaber” (*Na-mütenahi: sonsuz. İlmühaber: Resmi belge. Tarafeyn: iki taraf.*)

“Huzur-i hakim-i şer'ie sec'i bas: Takdim kılındı.

Güneş afaka henüz arz-ı veda etmişken

Nesl-i hazır ki sarık gördü mü, tarz ediyor

Sözü tekmil edeyim ...” (*Takdim kılmak: sunmak. Arzı veda etmek: veda sebebini söylemek. Nesl-i hazır: şimdiki kuşak, şimdiki nesil. Tekmil etmek: bitirmek.*)

“Halik' ın na-mütenahi adı var, en başı: Hak.” (*Halik: Yaradan*)

“İnkıyad eyleyecek yerde tutup kıysa ona” (*İnkıyad eylemek: Teslim olmak.*)

“Beşerin azmini tevkif edemez sun '-i be şer” (*Tevkif etmek: tutuklamak, alıkoymak.*)

2. Türetmeler

Türetme, sözcüklere türetim eklerinin eklenmesiyle onlardan yeni sözcükler ortaya çıkarılmasıdır. Bir başka ifadeyle sözlükbirimlere getirilen yeni biçimbirimlerle yeni sözlükbirimler oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra sözcüklerin birleştirilerek yeni ve anlamlı bir sözcük oluşturulması da türetme sayılabilir. Akif'in bu konudaki seçimleri aşağıdadır:

2.1. Ekleme Yoluyla Türetmeler

"Zat-ı devletleri, lakin azıcık çöplendi." (Çöplenmek: çöp-len-)

"Örülür enli omuzlarla birer canlı hisar" (enli: geniş)

"Şimdi, hayvanlı, yayan, kız, kadın, oğlan, erkek" (Hayvanlı)

2.2. Birleştirme

Birleştirmede iki sözcük bir araya getirilerek yeni bir sözcük oluşturulur. Bu birleştirme esnasında sözcüklerden biri ya da her ikisi de anlamını yitirdiği gibi sözlükbirimler arasında anlam yitiminin olmadığı da görülür.

Sözcük birleştirmede adların ve eylemlerin birleşmesi yanı sıra bir ad ile bir eylemin birleştiğine de rastlanır. Akif'in birleştirmeleri de tam olarak bu yöndedir. Ancak buradaki adlar yabancı, yardımcı eylemler ise Türkçe kökenlidir:

“Huzur-i hakim-i şer'iye sec'i bas: *Takdim kılındı.*”

“Düş yorar mısın?” (*Düş yormak: rüya tabir etmek.*)

“Bizim oğlan bunu *vir detmiş*, okur her yerde”

1. Halk Ağzından Alma

Halk ağzından sözcük olarak yazı diline kazandırma, Türkçeleştirmenin ilk aşaması sayılır. Türkçeleştirme yapılırken sözcüğün karşılığının öncelikle halk ağzında olup olmadığına bakılır, eğer ağızlarda varsa yazı diline kazandırılır. Âkîf'in şiirlerinde halk ağzından çok fazla sözcüğe rastlanır. Burada birkaçından söz edeceğiz:

“*Bıldır* yaz koca bir nahiye *titreştik*, odunsuz yattık”

“Geldi bir başka *gavurcuk*, dedi Cengiz ' le, *ayol*”

“O içerden, bu yiğitler de dışardan *ürüdü*”

“Bizim ev mahkeme; hakim, bereket versin, *acar*”

Âkîf'in Türkçeleştirmede uyguladığı yollar yukarıdaki gibi anlatılabilir. Bununla birlikte, Türkçeleştirme yolu olarak görülmesi de Türkçeleştirmenin bir parçası olarak sayabileceğimiz deyimler de Âkîf'in Türkçeleştirmesinde yerini almıştır.

Deyimler üzerinden Âkîf'in şiirlerinde, halk ağzı ifadelerine olduğu gibi deyimlere de sık rastlanır. Şiirlerinde vezin gereği ya da konuşmayı etkili kılmak amacıyla deyimlerin arasına sözcük öbekleri sokar veya deyimlerin sözcüklerinin yerini değiştirir.

“Hangi rüzgardır atan sizleri?.. Lutfen oturun.” Burada hangi rüzgâr attı deyimi arasına sözcük öbeği almıştır.

“Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni” Burada da “dil dök-” deyiminin sözcükleri yer değiştirmiştir.

“Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen” Tırnağı bile olamamak için aynısı geçerlidir.

“Biz de az çok *pala sürttük*”

“Ninenin ruhuna aguş açıyorken melekut” deyimini aslı kucak açmak biçimindedir. Kucak sözcüğü yerine aguş açmak kullanılarak deyim değiştirilmiştir.

“Har vurur bitmeyecekmiş gibi, harman savurur” har vurup harman savurmak deyimini arasına bitmeyecekmiş gibi sıfat fiil grubunu alınmıştır.

“Sen, oğul, ezbere çaldın bize akşam, karayı.” Kara çalmak deyimini oluşturan sözcükler yer değiştirmiş ayrıca sözcükler arasına yer tamlayıcısı ve zarf girmiştir.

“Çivi, bir an 'anedir bizde, sökermiş çivi’yi” deyimini aslı çivi çivi’yi söker şeklindedir.

Sonuç

Türkçeleştirme çalışmaları 1932’de TDK’nin kuruluşunun ardından ortaya çıksa da temelleri Yeni Lisan hareketi ile atılmıştır. Milli şair Mehmet Âkif de konuyla ilgili makaleleriyle olmasa da şiirlerindeki Türkçe duyarlılığıyla Türkçeleştirmeye katkı sağlamıştır. Onun Türkçeleştirme yollarındaki tercihleri “türetme”, “halk ağzından alma” ve “ödüncleme” biçiminde verilebilir. Onun ödünç sözcükleri kullanması ise dönemin Türkçesinden ileri gelmektedir.

Ayrıca onun Türkçeleştirmeye katkısı sadece sözcük türetmeyle olmamıştır. Deyimlerin sözcükleri arasına söz öbekleri yerleştirerek veya deyim içerisindeki sözcüklerin yerini değiştirerek Türkçenin sözdizim olanakları ile şiir yazılabileceğini de kanıtlamıştır.

Kaynakça

Sarah Alzubaidi, *Almutanbî ile Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinin dil ve muhteva açısından karşılaştırılması*. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük: 2021.

Muharrem Daşdemir, “Çağdaş dil biliminin ışığında yeni lisan hareketi ve türk dil devriminin karşılaştırılması”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Bursa, 2013: 53-58.

Zeynep Durdu Diler, *Mehmet Akif Ersoy'un Milliyetçilik anlayışı*, İstanbul Aral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: 2020.

Mustafa Uluçay, *Mehmet Akif'in Eserleri üzerinde dil ve üslup incelemesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: 2014.

Zeki Gürel, *Mehmet Âkif Ersoy İstiklal Marşı ve gerçekler*, Net Kitapçılık, Ankara, 2020.

Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

İBRAHİM ALAEDDİN GÖVSA’NIN MEHMET ÂKİF’LE İLGİLİ YAZILARI VE “TOPKAPI TRAMVAYI” MANZUMESİ

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ÖZEN*

ÖZET

İbrahim Alaeddin Gövsa [1889-1949], şair kimliğiyle, siyasî kişiliğiyle, biyografî, ansiklopedi ve eğitim kitaplarıyla tanınan çok yönlü bir şahsiyettir. Onun edebiyata, özelinde şiire ilgisi, daha küçük yaşlarda zengin bir kitaplığa sahip kültürlü, şair bir babanın elinde yetişmesiyle başlamıştır. İlerleyen yıllarda şiirle bağını hiç koparmayan İbrahim Alaeddin, 1907’de Mekteb-i Hukuk’a girmiş, talebelik sürecinde devrin genç şair ve yazarlarıyla tanışarak edebî muhitini oluşturmuştur. Onun Mehmet Âkif’e saygısı, hürmeti, nazımdaki kudretine olan hayranlığı da bu yıllara dayanmaktadır. İbrahim Alaeddin, fakültenin birinci sınıfında kendisi gibi şair arkadaşlarıyla birlikte el yazması olarak çıkardığı *Her Bahçeden Bir Çiçek* adlı mecmuada Âkif’in şiirlerine yer vermiştir. Buna karşılık kendisi de Âkif’in desteği ve teşvikiyle 1909’da *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında şiirlerini ve yazılarını yayınlamıştır.

İbrahim Alaeddin, Âkif’e olan sevgisini düz yazılarında her vesileyle dile getirmiş, onu hayırla yâd etmiştir. Türk tarihine damga vurmuş devlet adamı, âlim ve sanatkârlardan seçilmiş şahsiyetlerin biyografilerinden oluşan *Ellî Türk Büyüğü* [1940] adlı kitabında, “İstiklal Marşı Şairi” başlığı altında Âkif’i tanıtmıştır. Kısa nesir yazıları ve manzumelerden oluşan *Acılar* [1941] kitabında, Âkif’in

*İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, i.ozen@hotmail.com

bünyesi ve ruhu itibariyle gençlere örnek bir şahsiyet olarak anlatılması gerektiğini belirtmiştir. Ömrünün son yazısını da Âkîf'e ayıran İbrahim Alaeddin, 29 Ekim 1949'da *Hürriyet* gazetesindeki sütununa hazırladığı “Şair Mehmet Âkîf Sokağı”nı kaleme alırken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.

İbrahim Alaeddin, sadece düz yazılarıyla değil, bir manzumeyle de Âkîf'i anmıştır. Bahsi geçen manzume; *Söz Oyunları* [1942] kitabında “Mehmet Âkîf'in Defterinden” ibaresiyle bulunduğu “Topkapı Tramvayı”dır. Bu manzumede İbrahim Alaeddin, Âkîf'in hem üslubunu hem de sosyal tenkitçiliğini taklit etmiş, *Safahat* şairinin manzum hikâyelerini hatırlatmıştır. Çalışma kapsamında, önce İbrahim Alaeddin'in Âkîf'le ilgili yazılarına yer verilecek, daha sonra “Topkapı Tramvayı” adlı manzume şekil ve içerik yönünden incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Âkîf, İbrahim Alaeddin Gövsa, Manzum Hikâye, Topkapı Tramvayı

Giriş

İbrahim Alaeddin Gövsa, biyografi ve ansiklopedi çalışmalarıyla tanınan eğitimci, yazar, şair bir kişiliktir. Daha çocuk yaşta babası Filibelizade Mustafa Âsım Efendi'nin kütüphanesindeki divanları, vakavünis tarihlerini ve Tanzimat devri eserlerini okuyarak edebiyata heves etmiştir. On beş on altı yaşlarına geldiğinde aruz ile şiirler yazmaya başlamış; gazeller, şarkılar hatta tarihler söyleme beceresi kazanmıştır. İlk manzumesi 1906 yılında *Musavver Terakki* mecmuasında yayımlanmıştır.¹ Babasının tashihinden geçerek yayımlanan bu manzumede Namık Kemal ile Ziya Paşa tesiri vardır. Tevfik Fikret'in *Rûbab-ı Şikeste*'sini ve *Servet-i Fünun* ciltlerini okuyunca yeniliğe temayül etmiştir. Bu tesirle yazdığı şiirlerini *Güft u Gu* adlı eserinde bir araya getirmiştir.²

---

¹ Mehmet Behçet Yazar, *Edebiyatçılar Âlemi- Edebiyatımızın Unutulan Sımaları*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999, s. 154.

² Zeki Gürel, *İbrahim Alâettin Gövsa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 22.

İbrahim Alaeddin, 1906-1910 yılları arasında Mekteb-i Hukuk talebesidir. Bu yıllarda edebî muhitini oluşturan yazar; Tahsin Nahit, Emin Bülent, Ahmet Haşim, Halil Nihat, Fuat Köprülü ve yeni şiir yazmaya başlamış Orhan Seyfi ile tanışır.³ Mekteb-i Hukuk'un bahçesindeki tarihi çamın altında Tahsin Nahit, Mehmet Behçet, Mehmet Namık, Emin Bülent gibi edebiyata hevesli arkadaşlarıyla sık sık buluşup yeni şiirlerini kendi aralarında okurlar. Mektep dışında ise şair arkadaşlarıyla birlikte Sultanahmet'teki Millet Bahçesi'nde Halil Nihat Boztepe'nin etrafında bir araya gelip edebiyat sohbetleri yaparlar. Tahsin Nahit'in Cağaloğlu'ndaki evinde ise Ahmet Haşim ve Emin Bülent gibi devrin genç şairleriyle tanışmanın heyecanını yaşamışlardır.⁴

İbrahim Alaeddin'in Mehmet Âkif'le tanışıklığı Mekteb-i Hukuk yıllarına uzanır. Bu tanışıklığın kaydı Mehmet Âkif'in vefatı üzerine kaleme aldığı yazısında kayıtlıdır. Ancak bahsi geçen yazısında ne yazık ki aralarında geçen herhangi bir konuşmaya yer vermemiştir. Yıl 1906'dır; İbrahim Alaeddin, Mekteb-i Hukuk'ta birinci sınıf talebesidir. Sultanahmet'teki Orman Nezareti'nden Fatih'teki evine sabah akşam hızlı hızlı yürürken görür Âkif'i. Çok soğuk ve yağmurlu havalarda dahi palto giymediğini, şemsiye taşımadığını gözlemler. Nadiren kolunda bir pardösü bulunduğunu fark eder. Uzun yürüyüşleriyle hatırlanan Âkif'in bu güzergâh arasında tramvaya ya da arabaya bindiğine de hiç şahit olmamıştır.⁵

Mekteb-i Hukuk yıllarında İbrahim Alaeddin, *Her Bahçeden Bir Çiçek* adını taşıyan aylık bir mecmua çıkarır. Bu mecmua genç şair ile arkadaşlarının yoğun bir mesaisi sonucunda el yazısıyla hazırlanır. Kırk elli sayfadan yüz sayfaya kadar uzanan içerik hacmiyle on bir sayı devam eder. Daimi muharriri Fuat Köprülü'dür. O dönemde gizli ve elden ele dolaşarak okunan mecmuanın on beş

---

³ Gürel, *age.*, s. 22.

⁴ İbrahim Alaeddin Gövsa, "Fecr-i Âti'den Bir Hatıra", *Yedigün*, S. 777, 25 Ocak 1948, s. 18.

⁵ İbrahim Alaeddin Gövsa, *Acılar*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1941, s. 36.

yirmi kişiden oluşan dar bir okur kitlesi vardır. İbrahim Alaeddin, *Her Bahçeden Bir Çiçek* mecmuasında Âkif'in de manzumelerine yer vermiştir. Ancak Âkif bu durumdan rahatsızdır. Sebebi ise II. Abdülhamid döneminin siyasî atmosferidir. Mecmuada manzumelerinin yer aldığını öğrendikten sonra İbrahim Alaeddin'e şöyle bir haber göndermiştir: “Onlar çocuk olduğu için kolay kurtulurlar. Ama ben yaşlı başlı bir memurum. Boş yere Fizan'a sürülmeme sebep olacaklar. Rica ederim, yazılarımı mecmualarına koymasınlar.”⁶ Âkif'in bu korkusu hiç de yersiz değildir. Daha meslek hayatına atılmamış İbrahim Alaeddin'de dahi aynı korku vardır. Kendi ifadesiyle “o zamanlar İstanbul'da edip olmak, bugün New York'ta zenci olmaktan beterdî[r].”⁷ Bu korku ve endişe ortamında *Her Bahçeden Bir Çiçek* mecmuası “bir hafiye tarafından jurnal edilince takibe başlanmış”, nihayetinde mecmua faaliyetinden vazgeçilmiştir.⁸

İbrahim Alaeddin ile Mehmet Âkif'in aynı yayın organında buluşmaları için II. Meşrutiyet'in ilanı beklenecektir. Mehmet Âkif, 27 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlayan *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında aktif olarak basın hayatına girmiş, ilk sayıdan itibaren hem şiirlerini hem de dinî ve edebî konulara dair yazılarını peş peşe yayımlamaya başlamıştır. *Safahat* külliyyatına adını veren birinci ciltteki şiirleri de ilk önce *Sırat-ı Müstakim* sütunlarındadır. İbrahim Alaeddin, Mehmet Âkif'in teşviki ve desteğiyle 1909-1910 yılları arasında *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında şiirlerini ve yazılarını yayımlamıştır.⁹ Dergi sayfalarına baktığımızda İbrahim Alaeddin'in “Eski Acılardan”, “Âdem”, “Hazin Bir Hatıra”, “Muhtar Bey İçin”, “Fedakaran-ı Hürriyet İçin”, “Osmanlı Bayrağı”, “Bir Yâd-ı Siyah”, “Denizler”, “Rayet-i Şekavet”, “Onun Rüyası”, “Top Sesleri”, “Yıldız” adlı on iki şiiri; “Tasfiye-i Lisan” ve “Doktora Hakkında”

---

⁶ Gövsa, “Fecr-i Âti'den Bir Hatıra”, s. 18.

⁷ Naci Sadullah, “İbrahim Alâettin”, *Yedigün*, C. 6, S. 141, 20 İkinciteşrin 1935, s. 18-20.

⁸ Gürel, *age.*, s. 23; Ülkü Eliuz, *İbrahim Alaettin Gövsa Hayatı, Şiirleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1996, s. 11.

⁹ Gürel, *age.*, s. 24.

başlıklı iki yazısı *Sırat-ı Müstakim* sütunlarında yer almaktadır. İbrahim Alaeddin'in *Güft u Gu* adlı kitabında da yer verdiği bu şiirlerin geneli hem manzum hikâye tarzında yazılması hem de sosyal içeriği ve üslup özellikleriyle Mehmet Âkif tesirini hissettirecek yöndedir.

İbrahim Alaeddin ile Mehmet Âkif'in bir diğer karşılaşması oldukça ilginçtir. 1910 yılında Mekteb-i Hukuk'tan mezun olan İbrahim Alaeddin, takvimler 1911'i gösterirken Darülfünun'da edebiyat öğretmenliği için açılan müsabakaya katılır. 1910-1912 yılları arasında, yani müsabakanın olduğu yıl Edebiyat Şubesi'nin hocalarından biri edebiyat tarihi dersi veren Ahmet Hikmet Müftüoğlu'dur.¹⁰ Mehmet Âkif ise 1908 yılında Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'nde Osmanlı edebiyatı müderrisliğine tayin edilmiş, 1913 yılının sonuna kadar buradaki görevini sürdürmüştür.¹¹ Dolayısıyla İbrahim Alaeddin'in müsabakaya katıldığı süreçte Âkif; Darülfünun'da hocadır, öğretmenlik imtihanında da görevlidir. Mehmet Rüyan Soydan'ın koleksiyonunda yer alan imtihan değerlendirme kâğıdı bu bilgiyi teyit edecek içeriktedir:

“Trabzon ve Harput liseleri edebiyat muallimliği için icra kılınan şifahî ve tahrirî ve takrîrî imtihanlarda dâhil olan musâbıklardan en ziyade numara kazanan İbrahim Alaeddin ve Abdüllatif Nevzad Efendilerin mezkûr muallimliklere intihabı ve tahrirî imtihanı kazanıp da şifahî ve takrîrî de küçük farklarla dün numara almış olan Nihad ve Hamdi Efendi'ler birinci, Salim ve Hüseyin Bedreddin Efendi'lerin de ikinci derecede olarak ileride vuku bulacak münhaller için namzed ve tayini tensib kılınmıştır.”¹²

---

¹⁰ Alim Kahraman, “Ahmed Hikmet Müftüoğlu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, 2006, s. 508.

¹¹ Orhan Okay-Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, 2003, s. 433.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, Yayına Haz: Ömer Hakan Özalp, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 9.

İmtihan değerlendirme kâğıdının altında Mehmet Âkif ile Ahmet Hikmet'in imzaları mevcuttur. Müsabakadan “en ziyade numara kazanan” İbrahim Alaeddin, aynı yıl içinde Trabzon İdadisi'ne tayin edilmiş, bu eğitim kurumunda iki yıl edebiyat öğretmenliği yapmıştır.

1. İbrahim Alaeddin'in Mehmet Âkif'le İlgili Yazıları

İbrahim Alaeddin; hem şair hem de muallim olarak tanıdığı Mehmet Âkif'e saygı ve hürmetini çeşitli vesilelerle kaleme aldığı yazılarıyla göstermiştir. Kronolojik olarak bakılacak olursa bu yazılardan ilki, Mehmet Âkif'in Mısır'dan yurda döndüğü günlere tesadüf eder. İbrahim Alaeddin, Mehmet Âkif'in vefatından beş ay önce onu hasta yatağında ziyaret etmiş, bu ziyaretin düşündürdüklerini, zihninde açtığı hayal perdesini “Mehmet Âkif İçin”¹³ başlıklı yazısına taşımıştır. Bilindiği üzere Mehmet Âkif, 1925 yılının sonunda Türkiye'den ayrılıp Mısır'a yerleşmiştir. 1935 yılında rahatsızlanınca hava değişimi için bir aylığına Lübnan'a, daha sonra Fransız idaresinde bulunan Antakya'ya gitmiştir. 17 Haziran 1936'da ise İstanbul'a dönerek Nişantaşı Sağlık Yurdu'nda tedavi altına alınmıştır.¹⁴ İbrahim Alaeddin'in Âkif'i ziyareti de burada gerçekleşir.

Mehmet Âkif'in İstanbul'a geldiğini öğrenen İbrahim Alaeddin, on bir yıllık hasretin ardından İstiklal Şairini ziyaret edip elini öpmeye gider. Sohbetleri sırasında meydana gelen bir sessizlik anında ise zihninden “bir serap gibi” sahneler canlanır. Bu sahnede, kuvvetli bir bandonun kalbe heyecanlar dolduran ahengi uzaktan duyulur. Hayaldeki bando sesleri yavaş yavaş yakınlaşır, hastanenin bütün camlarını sarsan büyük bir uğultu ile sokağı kaplar. Daha sonra boruların, trampetlerin, davulların gürültüsünü; on binlerce çocuk ve gencin hep bir ağızdan söyledikleri “İstiklal Marşı”ndaki şu mısra bastırır: “Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal!” Dışarıdan gelen

---

¹³ İbrahim Alaeddin Gövsa, “Mehmet Âkif İçin”, *Perşembe*, S. 66, 2 Temmuz 1936, s. 2.

¹⁴ Okay-Düzdağ, *agy.*, s. 434-435.

seslere kulak veren Âkif, eski bünyesine kavuşmuş gibi karyolasında doğrulur. Zayıf vücudundan beklenmeyen çevik bir davranışla pencereye yaklaşır. Bu arada İbrahim Alaeddin onunla birlikte hayretten ve heyecandan donmuş gibi aşağı bakar. Sahne muhteşemdir; mektepliler, çocuklar, gençler, zabıtlar, askerler, hatta Çanakkale’de ve İstiklal Savaşı’nda şehit düşenlerin arkadaşları aşağıdadır. Onlar, “İstiklal Marşı”nı okuyarak hastanenin penceresi önünden “bölük bölük, tabur tabur, alay alay geçerler.” Bu geçiş esnasında “Çanakkale Destanı’nın ve İstiklal Marşı’nın özlü ve coşkun şairini muhabbetle, samimiyetle” selâmlarlar.¹⁵

Mehmet Âkif’e yönelik bu hayalin kaynağı, Fransız şair ve yazar Victor Hugo’ya yapılan karşılama merasimidir. On dokuz senelik ayrılıktan sonra 1870’te Paris’e geri dönen Victor Hugo tam da böyle karşılanmıştır. Onun sekseninci yıl dönümünde neredeyse bütün Paris halkı şiirlerini okuyarak, eserlerinin adları basılı bayraklar taşıyarak penceresinin önünden geçmiştir. İbrahim Alaeddin, Victor Hugo gibi Âkif’in de benzer bir merasime layık olduğunu dile getirir. Çünkü Fransız edebiyatı için Victor Hugo nasıl bir anlam ifade ediyorsa Türk edebiyatı için de Âkif’in aynı anlamı taşıdığını düşünür.

İbrahim Alaeddin, Âkif’le ilgili bir diğer yazısını vefatı üzerine kaleme almıştır. 1941 yılında yayımlanan *Acılar* adlı kitabında; Atatürk başta olmak üzere hayatında iz bırakan Abdülhak Hamid Tarhan, Cenap Şahabeddin, İbrahim Mecdî, Vasıf Çınar, Salah Alan, Celal Sahir ve Mehmet Âkif hakkındaki yazılarına yer vermiştir. Bu kitaptaki Âkif’le ilgili yazıyı önce *Yedigün* mecmuasında “Âkif Öldü”¹⁶ başlığıyla yayımlamış, daha sonra *Acılar* kitabına “Mehmet Âkif” başlığıyla dâhil etmiştir. Bahsi geçen yazıda ilk önce Âkif’le nasıl tanıştığını anlatan İbrahim Alaeddin, sonrasında onu gençliğe örnek bir insan olarak sunmuştur. Çünkü Âkif, en küçük yaşlarından

---

¹⁵ Gövsa, *agy.*, s. 2.

¹⁶ İbrahim Alaeddin Gövsa, “Âkif Öldü”, *Yedigün*, C. 8, S. 200, 6 İkcikanun 1937, s. 13.

itibaren her türlü imkânsızlıkla g re mi tir. Onun bedeni ve ruhu hayatın zorluklarıyla ve yoksulluklarıyla çarpışarak direnç ve g   kazanmıştır. Pehlivanlık merakı, vücudundan ziyade ruhundaki taşkın kudreti tüketmek için meydana gelmiştir. İrfanı ve ruhu bedeninden daha fazla pehlivan olan  kif, spor gen li ine de ibret olacak bir timsaldir.¹⁷

İbrahim Alaeddin, yazısının devamında  kif'in ki ili i, sanat anlayışı ve eserleri hakkındaki kanaatlerine yer vermiştir. Ona göre  kif, “fikirlerinden, hislerinden kıyafetine ve itiyatlarına kadar her noktadan gayet tabii, bilhassa son derece samimi bir memleket adamı[dır].”¹⁸ Türk dilini onun kadar munis ve tabii kullanan yoktur, hatta Türk halkının gönlünü onun kadar doğrulukla ve samimiyetle dile getiren bir şair yeti memi tir. Nitekim  kif'in *Safahat*'ı “ ark ufuklarında akisleri asırlarca dalgalanmaya namzet bir  aheser olarak kalacaktır.”¹⁹

Mehmet  kif'in yakın arkadaşlarından biri olan Eşref Edip, 1938-1939 yıllarında iki cilt halinde *Mehmet  kif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* adlı kitabını yayımlamıştır. Bu kitap,  kif'i tüm yönleriyle tanıtıp değerlendiren, yer yer hatırat özelliği gösteren kaynak kitapların başında gelir. İbrahim Alaeddin, 1939 yılında yayımlanan “Mehmet  kif'e Dair” başlıklı yazısında Eşref Edip'in bahsi geçen kitabına yönelik bir tanıtım yazısı kaleme almıştır. Bu yazının ilk paragrafları tamamen  kif'e ayrılmıştır. Vefatından sonra tüm yurtseverlerin, bilhassa gençlerin çeşitli anma etkinlikleriyle İstiklal  airine yönelik sevgi ve hürmetinden bahseden İbrahim Alaeddin, ilerleyen cümlelerinde onun sanatındaki kıymeti, *Safahat*'ındaki edeb  değeri dile getirmiştir.²⁰

---

¹⁷ İbrahim Alaeddin Gövsa, *Acılar*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1941, s. 35-36.

¹⁸ Gövsa, *age.*, s. 36.

¹⁹ Gövsa, *age.*, s. 36.

²⁰ İsmail Kara- Fulya İbano lu, *Sessiz Ya adım- Matbuatta Mehmet  kif 1936-1940*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 418-419.

İbrahim Alaeddin'in kalıcı hizmetler yaptığı sahalardan biri biyografi ve ansiklopedi çalışmalarıdır. Bu manada onun *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* ve *Elli Türk Büyüğü* adlı eserleri hâlâ değerini koruyan referans kaynaklar arasındadır. İbrahim Alaeddin, her iki kitabında da Âkîf'e yer vermiştir.²¹ Âkîf ile ilgili başlıklarda benzer içeriklere yer verildiği için sadece *Elli Türk Büyüğü*'nden bahsetmek yeterli olacaktır. Kimler yoktur ki kitapta; “serdar ve cihangir” Attila'dan “milletimizin ebedi şefi” Atatürk'e; “şair, mutasavvıf ve mütefekkir” Mevlana Celaleddin-i Rumi'den “İstiklal Marşımızın şairi” Mehmed Âkîf'e kadar Türkün en mümtaz kişiliklerine başlık ayrılmıştır. İbrahim Alaeddin, Âkîf'e ayırdığı başlıkta onun biyografisini sunmuş; edebî kişiliğini, eserlerini, dili kullanma beceresini değerlendirmiştir. Alıntılanan cümleler Âkîf'in edebiyat tarihindeki yerini tayin edecek içeriktedir:

“Gönlünde samimi bir iman ve heyecan, elinde kuvvetli ve selis bir lisan bulunduğu için Mehmet Âkîf'in şiirleri çok tabi ve sıcaktır. Âkîf, esas itibariyle bir din şairidir. Bütün mevzuları uzaktan yakından İslam'a taalluk eder. Fakat eserlerinde İslam sofuluğunu veya Müslümanlık namına buna inanmayanlarla mücahedeyi hiçbir zaman telkin etmek istemedi. O, dini ahlakî ve içtimâî kemal için mutlak bir âmil telakki etmiş ve kendine göre bir Müslüman medeniyeti düşünmüştür. Bu hülyası münakaşaya mütehammil olsa bile ideali temiz ve samimi idi. Şiiri, muayyen tezlerin müdafaa ve telkini için bir vasıta olarak kullanmakla beraber içi rüzgârlı bir adam olduğu için yazıları birer basit nasihat hükmünde kalmamış ve en özlü sanat eserlerinin seviyesine yükselmiştir. Hele nazımdaki büyük kudretiyle edebiyat tarihimizde eşi yoktur denilebilir. Nefî divan üslubuna nasıl hayret verecek bir hâkimiyetle tasarruf ettiyse Âkîf de halk dilini nazıma, bilhassa

---

²¹ İbrahim Alaeddin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, ?, s. 28-29; İbrahim Alaeddin Gövsa, *Elli Türk Büyüğü*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1940, s. 90.

aruz veznine koymak hususunda o nispette büyük bir kudret gösterdi.”²²

Elli Türk Büyüğü’ndeki Âkif ile ilgili cümleler yine onun dili kullanma beceresine yapılan vurguyla tamamlanır. Buradaki değerlendirmeye göre Âkif, Türkçeye çok derinden vakıf bir şairdir. Öyle ki, halk dilini tabirleriyle, atasözleriyle, “ev ve aile lehçesiyle” o kadar pürüzsüz ve kolay yazmaya başka hiçbir şair muvaffak olamamıştır. *Safahat*’ın yedi kitabı içinde en kuvvetlisi *Âsım*’dır. Bu kitabın içinde yer alan Çanakkale kısmı ise Âkif’in şiirlerinin en güzel parçalarından biridir.²³

İbrahim Alaeddin’in kaleme aldığı son yazı ilginç bir tesadüfle Âkif’i konu edinir. 29 Ekim 1949 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat eden İbrahim Alaeddin, ölümüne denk gelen saatlerde *Hürriyet* gazetesindeki fıkrasını yazmakla meşguldür. Bahsi geçen fıkranın başlığı “Mehmet Âkif Sokağı”dır. Konu ise Taceddin Dergahı’nın bulunduğu sokağa adının verilmesiyle ilgilidir; içeriği de şöyledir:

“Ankara Belediyesi, Büyük Milli Şairimiz Mehmet Âkif’in Ankara’da bulunduğu zaman oturduğu, İstiklal Marşı’nı yazdığı evin sokağına onun adını verdi. Demirtaş Mahallesi ve Taşlı Sokağı bundan sonra Şair Mehmet Âkif Sokağı adını taşıyacak. Orası Ankara’nın göze çarpan muhteşem bulvarlarından ve geniş caddelerinden biri değildir. Ama hayatında daima kenar semtlerde yaşamış olan rahmetli Âkif’in mütevazı mizacına ve samimi memleket adamı vasfına yakışan yer de orasıdır.

Safahat serisinin en kıymetli kitabı olan *Âsım*’ı da şair bu evde tamamlamıştı.”²⁴

---

²² İbrahim Alaeddin Gövsa, *Elli Türk Büyüğü*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1940, s. 90.

²³ Gövsa, *age.*, s. 90.

²⁴ [İsimsiz], “İki Acı Kayıp”, *Ulus*, 30 Ekim 1949, s. 3.

Bu son cümleden sonra fıkrasına devam edemeyen İbrahim Alaeddin, Mehmet Âkif'ten on üç yıl sonra hayata gözlerini yummuştur. Cümlelerine devam edebilseydi, Âkif'in en kıymetli eseri olarak gördüğü “Âsım”la ilgili belki de en kalıcı değerlendirmelerde bulunacaktı.

2. İbrahim Alaeddin'in “Topkapı Tramvayı” Adlı Manzumesi

İbrahim Alaeddin, sadece düz yazılarıyla değil, kaleme aldığı bir manzumeyle de Âkif'i anmıştır. *Söz Oyunları* [1942] kitabında “Mehmet Âkif'in Defterinden” ibaresiyle sunduğu “Topkapı Tramvayı” adlı manzumesi, Âkif'in manzum hikâyelerinin taklididir. Taklidi daha iyi anlamak adına “Topkapı Tramvayı”na değinmeden önce Âkif'in manzum hikâyelerinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Mehmet Âkif'in şiirleri muhteva analizi yapıldığı takdirde birkaç alt başlığa ayrılabilir. Bunlardan ilki, şairin ilk şiirlerinin yer aldığı hazırlık devresini ihtiva eder. İkincisi, II. Meşrutiyet döneminde kaleme aldığı hikemî ve sosyal içerikli şiirleridir. Üçüncüsü ise hayatının son devresinde yazdığı ferdî-tasavvufî içerikli olanlardır.²⁵ Âkif, çeşitli toplum kesimlerini ele alıp onların problemlerini dile getirdiği, bu problemlerin kaynağı sayılabilecek müesseseleri eleştirdiği şiirlerini daha çok manzum hikâyeye tarzında yazmıştır. *Safahat* adlı külliyyatına ismini veren birinci ciltteki “Fatih Camii”, “Küfe”, “Hasta”, “Hasır”, “Selma”, “Meyhane”, “Kör Neyzen”, “Âmin Alayı”, “Seyfi Baba”, “Köse İmam”, “Kocakarı ile Ömer”, “Mahalle Kahvesi” adlı metinler Âkif'in manzum hikâyeleri arasındadır.

Mehmet Âkif'in manzum hikâyeleri gerçek hayat sahnelerine dayanır. Nitekim bu türdeki şiirlerin tamamı *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında “Safahat-ı Hayattan” başlığıyla yayımlanmıştır. Âkif,

---

²⁵ Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 8.

hayatın her kesiminden insanını problemleriyle birlikte realist bir bakış açısıyla bu hikâyelerine taşımıştır. Ancak cemiyet içinden seçtiği olaylar karşısında net bir tavır takınmamış, diğer bir ifadeyle sunduğu problemlere çözüm yolu getirmemiştir. Orhan Okay'ın ifadesiyle her cemiyet adamı gibi önce neşteri vurup yarayı göstermiştir.²⁶

Safahat şairinin manzum hikâyeleri yapı bakımından ortak özelliklere sahiptir. Bu hikâyelerin genelinde tahkiye, tasvir ve diyalog değişmeyen öğeler arasındadır. Ayrıca hikâyelerde olay ve durumlara tanıklık eden bir anlatıcı vardır. Bazen birinci kişi ağzından bazen de üçüncü kişinin ağzından bu hikâyeler aktarılır.²⁷ Âkif'in Türkçeyi kullanmada en çok başarı gösterdiği şiirler de manzum hikâye tarzında olanlardır. Aruzu Türkçeye kusursuz bir şekilde uygulayan Âkif, deyim, atasözü ve ünlemlere sıkça başvurmuş; “halkın konuşma tarzı argodan küfre, duadan bedduaya, kızgınlıktan isyana, sitemden sohbeğe değişen tonlarda tabî bir şekilde” bu hikâyelerine yansımıştır.²⁸ İbrahim Alaeddin Gövsa'nın “Topkapı Tramvayı” adlı manzumesi de Âkif'in manzum hikâyelerini hem sosyal tenkit anlayışı hem de üslup özellikleri bakımından taklit ettiği bir metindir.²⁹

Topkapı Tramvayı

- Mehmet Âkif'in Defterinden-
- Binenler arka taraftan!
- Eziyyet etme, bırak!
- Senin nizamına gelmez şu hırtı dolmuşa bak!

---

²⁶ Orhan Okay, *Mehmet Âkif- Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989, s. 63.

²⁷ Bedri Aydoğan, “Mehmet Âkif'in Manzum Hikâyeleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 4, Haziran 1996, s. 26.

²⁸ Necati Tonga, “Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Hasbihal Üslubu”, *1. Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C.2, 2009, s. 629.

²⁹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri*, Yayına Haz.: Abdullah Uçman, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 195.

- Abanma öyle kadın!
- Sen de yumru bohçanı çek!
- Bunak o bohça değil, çifte canlıyım gerçek.
- Zemâne tazesı yelloz.. hayâ umuru değil.
- Bilet!
- Ayol, nefes aldım mı, sor da öyle dikil!
- Çocuk, ayağıma bastın, ilâhi haktan bul!
- Tramvayın bil âlâsı eskidendi oğul:
Elektrikli değil, perdeliydi hepsi... evet.
Bugün ne erkeğe hürmet, ne yaş, ne haysiyet..
Ne yirmilik toka etsen surat asar onlar
Ne böyle rıhtım olurdu o eski tontonlar..
En önde vardacı kuvvet verip hemen tabana
Koşardı yuf çalarak.. arkasında dört kadana
Çekerdi tontonu.. derken yokuşta aksadı mı
İner de yardım ederdik.. bugün duraksadı mı
Meret bu, haddine düştüyse in de yardıma koş.
Hulâsa eskisi hem çok rahattı, hem pek hoş..
- Moruk, o türlü giden Cinci meydanında yarar.
Sekizde iş başı vurmazdı belli fabrikalar..
- Bu baş dönüp gidişin hayrı var mı, anlamadım..
Bir altı on paralık kes, biletçi evlâdım.³⁰

“Topkapı Tramvayı” adlı manzumede İstanbul’daki atlı tramvay devri ile elektrikli tramvay devri karşılaştırılmıştır. Bu

---

³⁰ İbrahim Alaeddin Gövsa, *Söz Oyunları*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1942, s. 58.

karşılaştırmanın tarihî zeminini anlamlandırmak gerekirse ulaşım sistemlerinden biri olan tramvay ile taşımacılık XIX. yüzyılda başlamıştır. Paris, Londra, Viyana, Brüksel'den sonra İstanbul 1869'da atlı tramvaya kavuşur.³¹ Osmanlı'da tramvay işletmesi imtiyazını alan Dersaadet Tramvay Şirketi, ilk olarak en çok ihtiyacın duyulduğu bölgelere hat döşemiş; böylelikle ilk atlı tramvay 1871 yılında Azapkapusu-Galata-Tophane-Beşiktaş arasında çalışmaya başlamıştır. İstanbul'daki ilk tramvay hatlarından biri de Aksaray-Topkapı arasına döşenmiş, bu hat üzerinde yaklaşık kırk iki yıl boyunca atlı tramvay ile yolcu taşıma hizmeti gerçekleşmiştir. Daha sonra Balkan Savaşı'ndaki ekonomik problemler nedeniyle tramvay hizmeti sekteye uğramıştır.³² Osmanlı'da ilk elektrikli tramvay ise 20 Şubat 1914 tarihinde Karaköy-Ortaköy hattında hizmete girmiştir. 1915-1926 yılları arasında elektrikli tramvay hizmeti veren on iki hat arasında Eminönü-Topkapı, Topkapı-Beyazıt güzergâhı da yer almıştır.³³ İstanbul'un her iki yakasında yaklaşık elli yıl hizmet veren elektrikli tramvaylar verimli olmadıkları gerekçesiyle 12 Ağustos 1961'de Avrupa yakasında, 14 Kasım 1966'da Anadolu yakasında son seferine çıkmıştır.

İbrahim Alaeddin, "Topkapı Tramvayı" adlı manzumesini 1936 yılının Ocak ayında yazmıştır. Dolayısıyla manzumede; İstanbul'da elektrikli tramvayın kullanıldığı 1930'lu yıllar ile atlı tramvayın ulaşım aracı olduğu Balkan Savaşı'ndan öncesi karşılaştırılmıştır. "Topkapı Tramvayı" manzumesi kalabalık bir tramvay yolculuğunun tasviriyle başlar. Tramvayda kadınlı erkekli kendilerine yer bulmaya çalışanlar, birbirlerine laf yetiştirenler, bu arada bilet kesmeye çalışan biletçi ve tramvaya yeni adımını atmış yaşlı bir kadın mevcuttur. Tasvir edilen hengâme içinde yaşlı bir adam, "Tramvayın bil alası eskidendi oğul" diyerek yanındaki gençle

---

³¹ Melek Çolak, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 5, Aralık 2012, s. 75.

³² Çolak, *agm.*, s. 76-77.

³³ Çolak, *agm.*, s. 78.

konuşmaya başlar; böylelikle atlı tramvay devriyle elektrikli tramvay devrini karşılaştırır. Eskiden tramvaylar perdelidir, bu perde ile kadınlarla erkeklerin yolculuk ettikleri yerler birbirinden ayrılmıştır. Tramvay duraklarında kalabalık oluşturacak bir sıra yoktur. Bu dönemde tabana kuvvet verip yuf çalarak en önde koşan vardacı, arkasında tramvayı çeken “kadana” adı verilen dört tane iri cins at vardır. Atlı tramvay yokuşlarda aksadığında yolcular da inip hemen yardıma koşar. Hülâsa eski devir iyisiyle kötüsüyle hem çok rahat hem de pek hoştur. Yeni devirde ise tramvaylar perdeli değildir; yolcular kadınlı erkekli birbirlerine laf yetiştirerek, sıra nedir bilmeden itişip kakışarak yolculuk yaparlar. Artık “ne erkeğe hürmet, ne yaş, ne haysiyet” kalmıştır. Ayrıca, elektrikli tramvay arıza verip duraksadığında eski zamanların aksine yardım etmek de pek mümkün değildir. Çünkü elektrikli tramvayı hareket ettirmek için yardıma koşmak kimsenin haddine düşmez.

Gelişen teknoloji ve değişen hayat şartlarıyla birlikte hem tramvaylar hem de insanlar değişmiştir. Yaşlı adamın konuşması karşısında onun dinleyen gencin “Sekizde iş başı vurmazdı belli fabrikalar” sözleri bu değişime dikkat çeker. Büyükşehirlerdeki sanayileşmeyle birlikte ekmek kavgası veren, gezmek için değil işe yetişmek için tramvaya binen, iş yoğunluğu içinde saygıyı ve hürmeti unutan insanlar vardır. Modern hayat artık insani değerleri unutturmuş insanı da mekanik bir bünyeye sokmuştur. Yaşlı adam modern hayata; büyükşehrin kalabalığına, hengâmesine, koşuşturmasına yabancılaşır. Bahsi geçen yabancılaşımı “- Bu baş dönüp gidişin hayrı var mı, anlamadım.” sözüyle dile getirir. Manzume, yaşlı adamın tramvay ücretini biletçiye uzatmasıyla son bulmuştur.

İbrahim Alaeddin, “Topkapı Tramvayı” manzumesinde, tıpkı Mehmet Âkif’in manzum hikâyelerinde olduğu gibi İstanbul’daki sıradan insanı ve onların problemlerini anlatmıştır. Aynı şekilde Âkif gibi çözüm önerisinde bulunmadan bir tramvay yolcuğundan gerçekçi bir hayat sahnesi sunmuş, diğer bir ifadeyle toplum

hayatındaki yarayı göstermiştir. Âkif'in manzum hikâyelerindeki ortak yapı özelliklerini oluşturan tahkiye, tasvir ve diyalog öğelerine İbrahim Alaeddin de bu manzumesinde yer vermiştir.

“Topkapı Tramvayı” manzumesinde halkın konuşma dili dikkati çeken belki de en önemli hususiyettir. Şair oldukça kısa tuttuğu bu manzumede “bunak”, “yelloz”, “ayol”, “hırt”, “meret”, “moruk” gibi argoya varan halk ağzından ifadelerle yer vererek; “haktan bulmak”, “toka etmek”, “rıhtım olmak”, “tabana kuvvet vermek”, “iş başı vurmak” gibi deyimler kullanarak halk diline yaklaşmıştır. Ayrıca tıpkı Âkif gibi İbrahim Alaeddin de halkın konuşma dilini aruz veznine başarılı bir şekilde tatbik etmiştir.

Sonuç

İbrahim Alaeddin Gövsa, Mekteb-i Hukuk talebesiyken tanıdığı Mehmet Âkif'i düz yazılarında saygı ve hürmetle anmıştır. Küçük yaşlardan itibaren her türlü imkânsızlığa göğüs gererek mücadele eden şairi gelecek nesillere örnek bir şahsiyet olarak sunmuştur. Aynı zamanda onun şair kimliğine dikkat çekerek, Türkçeyi kullanmaktaki ustalığına dikkat çekmiştir. *Safahat*'ı ise bir şaheser olarak değerlendirmiştir. İbrahim Alaeddin, düz yazılarının yanı sıra “Topkapı Tramvayı” adlı manzum hikâyesinde Mehmet Âkif'i anmıştır. Bir üslup denemesi yaptığı bu metinde Âkif'in sosyal tenkitçiliğini; tahkiye, tasvir ve diyalog gibi şiirlerinin yapısal özelliklerini korumuştur. Aynı zamanda argo ve ünlem ifadelerinin yanı sıra kullandığı deyimler ile Âkif gibi halkın konuşma tarzını metnine taşımıştır. İbrahim Alaeddin gibi şair bir kişiliğin hürmeti yine şairce olmuş, “Topkapı Tramvayı” manzumesi bu hürmetin bir nişanesi olarak sunulmuştur.

Kaynakça

AYDOĞAN, B. (1996), Mehmet Âkif'in Manzum Hikâyeleri, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (4), 7-54.

ÇOLAK, M. (2012), XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 5, 75-87.

ELİUZ, Ü. (1996), *İbrahim Alaettin Gövsa Hayatı, Şiirleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

ERSOY, M. A. (2014), *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, Ömer Hakan Özalp (Yay. haz.), İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.

GÖKÇEK, F. (2014), *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

GÖVSA, İ. A. (1936, 2 Temmuz), Mehmet Âkif İçin, *Perşembe*, 66, 2.

GÖVSA, İ. A. (1937, 6 İkincikanun), Âkif Öldü, *Yedigün*, 8(200), 13.

GÖVSA, İ. A. (1940), *Elli Türk Büyüğü*, İstanbul: Yedigün Neşriyat.

GÖVSA, İ. A. (1941), *Acılar*, İstanbul: Yedigün Neşriyat.

GÖVSA, İ. A. (1942), *Söz Oyunları*, İstanbul: Yedigün Neşriyat.

GÖVSA, İ. A. (1948, 25 Ocak), Fecr-i Âti'den Bir Hatıra, *Yedigün*, 777, 5,18.

GÖVSA, İ. A. (t.y.), *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul: Yedigün Neşriyat.

GÜREL, Z. (1995), *İbrahim Alâettin Gövsa*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAHRAMAN, A. (2006), Ahmed Hikmet Müftüoğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, 508-509.

KARA, İ., İBANOĞLU, F. (2011), *Sessiz Yaşadım- Matbuatta Mehmet Âkif 1936-1940*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

OKAY, O. (1989). *Mehmet Âkif- Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

OKAY, O., DÜZDAĞ, E. (2003), Mehmed Âkif Ersoy, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, 432-439.

SADULLAH, N. (1935, 20 İkinciteşrin), İbrahim Alâettin, *Yedigün*, 6(141), 18-20.

TANSEL, F. A. (2021), Mehmed Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri, Abdullah Uçman (Yay. haz.), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TONGA, N. (2009), Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Hasbihal Üslubu, *1. Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 621-630.

YAZAR, M. B. (1999), *Edebiyatçılar Âlemi- Edebiyatımızın Unutulan Simaları*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

[İSİMSİZ]. (1949, 30 Ekim), İki Acı Kayıp, *Ulus*, 3.

SAFAHAT'TA ÜÇ DÖNEM, ÜÇ NESİL, ÜÇ BAKIŞ

Doç. Dr. İsmail Alper KUMSAR*

ÖZET

Mehmed Âkif Ersoy'un *Safahat*'ı birçok bakımdan ideal ve reel olanın çatışması üzerine kurulmuş şiirlerden oluşur. *Safahat* anlatıcısına göre ideali temsil edenler, Türk'ün uzak mazisini şekillendiren geçmişteki "Nesl-i Necip" ve ondan ilham ile istikbali kuracak olan "Asım'ın Nesli"dir. Reel olanı temsil edenler ise satvet dolu mazinin mirasını bitiren halihazırdaki "nesl-i sefih"tir. *Safahat*'ın birçok şiirinde bu üç neslin çeşitli bakımlardan mukayese edildikleri görülür. Bu çalışmada bahsi geçen üç neslin *Safahat*'ta hangi isimlerle/sıfatlarla anıldığı ve hangi değerler manzumesi etrafında birleştikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safahat, Mehmed Âkif, Nesil, Geçmiş, Gelecek.

Giriş

Mehmed Âkif Ersoy'un *Safahat* isimli eseri, birçok bakımdan ideal ve reel olanın çatışması üzerine kurulmuş şiirlerden oluşur. Bu kitapta, gelecekte ümidini kesmiş; bağlı bulunduğu değerler manzumesine yabancılaşmış bir yığın ile onları yönlendirmeye, onlara umut aşılamaaya çalışan bir anlatıcı görülür. Anlatıcı, her fırsatta mevcut durumun çirkinliğini gözler önüne sererek muhataplarını sarsmaya gayret eder. Çalışmak atalet, ilim cehalet,

---

* Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü.kumsaralper@gmail.com

ümit ümitsizlik gibi kavramların karşı karşıya geldiği *Safahat*'ta; anlatıcının “hakikat” olarak gördüğü değerlerden yana açık bir tavır vardır. Bu sırada şunu belirtmek gerekir ki edebi esere yaklaşırken anlatıcı ile yazar arasında genel itibariyle belli bir mesafe gözetilir. Ancak söz konusu eser *Safahat* olunca “anlatıcı”yla yazar arasındaki mesafe kapanır. Bu nedenle zaman zaman “anlatıcı” tabirini kullansak da bundan kasıt Mehmed Âkîf'tir.

Safahat şairi reel durumdan şikâyet ederek inandığı, doğru bulduğu “ideal”i somutlaştırmak istediğinde çoğu zaman ya geçmişteki bir olaya / tarihi şahsiyete ya da gelecekteki muhayyel / ideal bir kahramana gönderme yapar. Bu anlamda *Safahat*'ta geçmiş, şimdi ve geleceği temsil eden üç nesil vardır ve eser; geçmiş, şimdi, gelecek arasında gidip gelen bir anlatı düzlemi benimser. Bu çalışmada Âkîf'in geçmiş, şimdi ve gelecek nesil hakkındaki tasavvuru *Safahat*'tan hareketle belirlenmeye çalışılacaktır. *Safahat*'taki birçok şiirde karşılaşılabileceğimiz bu tasavvuru, tekrara düşmemek ve tabii bir sınırlandırma yapmak için *Safahat* şairinin “nesil” kelimesini kullanarak açıkça belirginleştirdiği mısralar üzerinden okuyacağız.

I. Bölüm: “Nesl-i Mücahit” ve “Nesl-i Müzmahil” Üzerine Notlar

Safahat'ta geçmiş zamanın temsilcisi olan eski nesil, “cedd”, “eccdad”; “selef” ve “eslaf” kelimeleri ile ifade edilerek üç sıfatla anılır: “nesl-i necip (soylu, asil nesil), nesl-i kerim (ulu, büyük, aziz, cömert nesil), nesl-i mücahid (gayretli, ceht ve cihat eden nesil)”. Şimdiki zamanın temsilcisi ve korkunç durumun müsebbibi olan “halef / ahlaf” ise “nesl-i cebîn (korkak, yüreksiz nesil), nesl-i sefil (alçak, âdi, bayağı nesil), nesl-i muzmahil (çökmüş, perişan nesil), nesl-i sefi, nesl-i me'yus (ümitsiz, karamsar, üzgün nesil)”tur.

Safahat'ta eski nesil ile mevcut neslin karşılaştırıldığı ilk mısralar “Mahalle Kahvesi”nde karşımıza çıkar. Şarkın “harim-i katili” olan kahvehanelerde vakit geçiren nesl-i hâzır, “Damarlarında

kan yerine şehâmet [*kahramanlık*] yüzen “nesli necip”in hastane, imaret, kanal ve köprülerini yıkıp kahvehane yapmıştır. Kahraman babaların evlatları olan korkak nesil *Safahat* anlatıcısının her fırsatta öne çıkardığı “çalışma” kavramına karşı son derece yabancısıdır. Daha doğru bir ifadeyle “çalışma”yı rüyasında görmek bile nesl-i hâzıra azap vermektedir:

Neden **mefâhir-i eslâfa** kahr edip, yalnız,
Mülevvesâtına mâzîmizin sarılmadayız?
Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdâdın?
Hayır, o **nesl-i necîbin**, o şanlı evlâdın,
Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
Yürelerinde ölüm şevki vardı can yerine.
Fakat biz onlara âid ne varsa elde, yazık,
Birer birer yıkarak kahvehâneler yaptık!
Bütün heyâkil-i san’at yetiştiren Şark’ın,
Zemîn-i feyzi nasıl şûre-zâra döndü bakın!
Ne hastahânesi kalmış zavallı **eslâfın**,
Ne bir imâreti, bitmiş elinde **ahlâfın**.
Kanalların izi yok, köprüler harâb olmuş;
Sebillerin başı boş, çeşmeler serâb olmuş!
O kahraman babalardan doğan bu **nesl-i cebîn**
Ne gîrûdâr-ı maîşet bilir, ne kedd-i yemîn.
Azâb içinde kalır sa’yi görse rû’yâda!
Niçin yorulmalı zâten “ölümlü dünyâ”da?
Vücut emânet-i Hak, doğru, hem de cennetlik.
Bu kahveler gibi Cennet de müslimîne gedik!¹ (s. 102)

Âkîf’in kahvehanelerle problemi “Fatih Kürsüsünde” isimli şiirde de devam eder. Fatih Camii’ne kadar yürüyen iki arkadaşı, çevrelerinde gördükleri binalar üzerine konuşurlar. Köprüleri, kemerleri, sebilleri büyük bir hayranlık ile seyreden anlatıcıya göre o

¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, (haz. Ertuğrul Düzdağ), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2008, s. 102. *Safahat*’tan yapılan tüm alıntılarda bu baskı kullanılmıştır. Bundan sonraki alıntılarda sadece sayfa numarası verilecektir.

eserlerin “Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı”dır. *Safahat* şairine göre “selef” mazurdur. Çünkü onlar kendi üzerine düşeni yapmış ve su kemerleri, hastaneler, tıbbiyeler inşa etmiştir. “Nâ-halef” olan ise nesl-i hâzırdır. Çünkü kemerleri “sıçan gibi oyarak” dört adımda bir kahvehaneler açmışlardır.

Safahat şairinin zihnindeki “nesl-i mücahid”, Türk’ün uzak mazisini yapan insanlardan oluşur. Onlar satvet devirlerinin insanlarıdır. Onlar; kendi devirlerinde şen, şatır ocaklar kurmuşlardır. Onların gömgök derelerine, zümrüt dağlarına, çıldırmış ekinlerine, coşkun bağlarına, gökyüzünü deşen orman gibi mızraklarına, sahrayı deşen kısraklarına mukabil bugünkülerin baştan başa viraneye dönmüş yurtları vardır. *Safahat*’ta numune-i imtisal olarak gösterilen “nesl-i mücahid”in bazıları şunlardır: Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Yavuz Selim, Yıldırım Beyazıt, Selahattin Eyyubi, Kılıçarslan...

Nerde Ertuğrul’u koynunda büyötmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsın, ne elim!
Hani cündîleri, şâhin gibi, ceylân kovalar,
Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar? (s. 335)

Safahat şairinin zihninde “nesl-i hâzır” üç zümre hâlinededir: dini yanlış anlayan geniş halk kitleleri, küskünler ve aydınlar. Âkif’e göre bu üç zümrenin düşünceleri, hayata bakışları birbirinden farklı olsa da bozukluk ve çürümüşlük bakımından üçü de birbirinin aynıdır. Bu üç zümreden birincisini teşkil eden “zavallı avam” *Safahat*’ta şöyle anlatılır:

Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avam,
Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.
Bugün nasîbini yerleştirtince kursağına;
“Yarım” nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.
Yıkılsa arş-ı Hilâfet, tıkılma kabre vatan,

Vazîfesinde değil: Çünkü “hepsi Allah’tan!”
Ne hükmü var ki esasen yalancı dünyânın?
Ölürse, yan gelecek Cennet’inde Mevlâ’nın.
Fena kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:
“Kabûl ederse Cehennem ne mutlu, amca, sana!” (s. 249)

İkinci zümre, bir dönem İslam âleminin içinde bulunduğu hâlin düzelmesi için mücadele ettiği hâlde sonradan ümitsizliğe kapılıp hayata küserek inzivaya çekilen insanlardan oluşur: “İkinci zümreyi teşkîl eden cemâ’at ise / Hayâta küskün olandır ki: saplanıp ye’s e / “Selâmetin yolu yoktur... Ne yapsalar boşuna!” / Demiş de hırkayı çekmiş bütün bütün başına.” (s. 250) Âkîf’in en sert yorumları üçüncü zümre hakkındadır. Üçüncü zümre “münevver” gençlerden oluşmaktadır. Tanzimat romanlarındaki züppe tiplemesini hatırlatan bu grubun en belirgin özelliği “utanmaz” ve “duygusuz” oluşudur:

Üçüncü zümreyi kimlerdir eyleyen teşkîl?
Evet, şebâb-ı münevver denen şu **nesl-i sefîh**.
-Fakat nezîhini borcumdur eylemek tenzîh
Bu zübbeler acaba hangi cinsin efrâdı?
Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı;
Hayır, kadın değil, erkek desen, nedir o kılık?
Demet demetken o saçlar, ne muhtasar o bıyık?
Sadâsı baykuşa benzer, hırâmı saksağana;
Hülâsa, zübbe demiştin ya, artık anlasana!
Fakat bu kukla herif bir büyük seciyye taşır,
Ki, haddim olmayarak, “âferin!” desem yaraşır.
Nedir mi? Anlatayım: Öyle bir metâneti var,
Ki en savulmayacak ye’si tek birayla savar.
Sinirlerinde te’essür denen fenâlık yok,
Tabîatında utanmakla âşinâlık yok.
Bilirsiniz, hani, insanda bir damar varmış,
Ki yüz­süz olmak için mutlaka o çatlarmış; (s. 250)

Meşrutiyet'in ilanını müteakip ortaya çıkan toplumsal kaosun ayrıntılı biçimde ele alındığı “Süleymaniye Kürsüsü”nde isimli eserde bu züppe sınıfın vicdan hürriyeti adı altında dine saldırması eleştirilir. “nesl-i hâzır”ın “münevver”leri için Âkif şunları söyler:

İt yetiştirmek için toprağı gâyet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya! (s. 160-161)

Safahat'ta, Batılılaşmaya çalışan yarı münevver zümreler bu örnekteki gibi sert biçimde eleştirilip zaman zaman karikatürize edilse de mesele çoğu zaman alaturka alafranga çatışması temelinde ele alınmaz. Çünkü yeni durumu temsil eden “hoppa” münevverler; Âkif'in zihin ve düşünce dünyası ile uyuşmadığı gibi “gelenek” adına bidat ve hurafeleri kutsayan, dini işine geldiği gibi algılayan geniş halk kitleleri de Âkif'in değerler manzumesiyle derin ayrılıklar taşımaktadır. Bu anlamda Âkif, ahlakî zaafa uğramış “demet demet saçlı”, “baykuş sesli”, “saksağan yürüyüşlü”; haya, edep, vatan, aile, oruç, namaz, mukaddesat gibi kavramlara yabancı genç aydın tipiyle sorunlar yaşadığı kadar yanlış kader ve tevekkül anlayışına bağlanmış geniş halk kitleleriyle de problem yaşamaktadır. Üstelik Âkif'in bu geniş kitlelerin hatalarıyla daha fazla uğraştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Âkif'in geniş halk kitlelerinin yanlış inançlarına eleştiriler yönelttiği meşhur mısralarını şu şekilde hatırlayabiliriz:

“Kadermiş!” Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu. (s. 229)

“Çalış!” dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun,
Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya! (s. 229)

Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Ha? (s. 230)

Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a.
Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.
Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'ini. (s. 236)

-Allâh'a değil, taptığın evhâma dayandın;
Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhindi ki yandın. (s. 424)

"Allâh'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan..
Ma'nâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan! (s. 424)

"Süleymaniye Kürsüsü"nün bir başka yerinde *Safahat* şairi vatanla eski nesil arasında bir ayniyet kurar. Vatan toprağının derununda "enbiya" ve "şüheda" sıfatlarıyla maruf "nesl-i kerim" bulunmaktadır. Buradaki "kerim" sıfatı, eski neslin vatan uğruna yaptığı fedakârlığı ifade etmek için özellikle seçilmiştir. "Nesl-i kerim" vatan toprağı ile öyle yoğrulmuştur ki Âkif onları, İstiklal Marşını müjdeleyen şu mısralarla anmıştır: "Öyle meşbû'-i şehâdet ki bu öksüz toprak: / Oh, bir sıkısa adam otları, kan fışkıracak!" Toprağın altında şehadet neşvesi ile yatan toprağın üstünde bıraktığı yapılarla her an kendini hatırlatan "Nesl-i kerim" karşısında "nesl-i hâzır"ın durumu nedir? Âkif'in deyişiyle onlar, yerin altında da üstünde de muhakkar olacak "nesl-i sefil"dir. Çünkü toprağı vatan yapan şühedanın hatırasına sahip çıkamamışlardır:

Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştan başa bir **nesl-i kerîmin** yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı.
Öyle meşbû'-i şehâdet ki bu öksüz toprak:
Oh, bir sıkısa adam otları, kan fışkıracak!
Böyle bir yurdu elinden çıkaran **nesl-i sefil**,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil! (s. 163)

II. Bölüm: Çıkış Yolu: Yarının Nesli (Asım)

Safahat'ta yıkılıp giden “mazi” ve içler acısı “hâl”in yanında bir de “istikbal” vardır ki şairin asıl ümit bağladığı nokta burasıdır. “İstikbal”in temsilcisi olan nesil, *Safahat* şairinin birçok bakımdan idealize ettiği Asım’ın neslidir. Bu neslin temsilcisi olan “Asım” isimli şahsiyet, *Safahat*’ta “Asım” adında bir bölümün kahramanıdır.

Manzum hikâye formunda kurgulanan “Asım”da dört kahraman vardır: 1. Hocaîade 2. Köse İmam 3. Asım 4. Emin

Kitaba ismini veren “Asım” dışında bütün kahramanlar reel hayattan seçilmiştir. Hocaîade (hocaın oğlu), babası Tahir Hoca’dan dolayı Âkif’in kendisini; Köse İmam, Âkif’in babasının talebesi Ali Şevki Hocaı; Emin, Âkif’in oğlunu temsil etmektedir. Ali Şevki Hoca, hiç evlenmemiş ve dolayısıyla da çocuksuz olmasına rağmen hikâyede “Asım” Köse İmam’ın oğlu olarak tanıtılır.

Âkif’in hayatında Asım isimli iki şahsiyet vardır: Köse Asım Efendi, Hafız Asım [Şakir] (ö. 1990).

Köse Asım Efendi Âkif’in babası Tahir Efendi’nin müderris arkadaşlarındandır. Mehmed Âkif’in Köse Asım Efendi’yle münasebetini Eşref Edip şöyle anlatıyor: “Babası Hoca Tahir Efendi, icazet verirken Mehmed Âkif, camide babasının yanına oturmuş. Babası: “Oğlum, demiş; başka bir yerde otur, hoca efendilerin yanında oturulur mu?” Ders vekili Köse Âsım Efendi: “Bırak Tâhir Efendi, demiş; çocuk uslu uslu oturuyor. Bu gibi ihtifaller ömründe bir defa olur.” Mehmed Âkif, bu olayı çevresindekilere anlattıktan sonra şu sözleri söylemiş: “Köse gibi camid (donuk, soğuk) bir adamın böyle söylemesi tuhaf değil mi?”² Hafız Asım Şakir ise Âkif’in talebesidir. Mektepte Âkif’in şiirlerini okuyup gıyabi olarak *Safahat* şairine hürmet ve muhabbet beslemeye başlayan Asım, İstiklal Harbi’nden sonra bir gün Üsküdar’da üstadın elini öpmek

---

² Eşref Edip, *Mehmed Âkif -Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları-* (Haz. Fahri Gün), Beyan Yay., İstanbul, 2010, s. 318.

şerefine nail olup o günden sonra Âkîf'in en sadık öğrencisi hâline gelmiştir. Âkîf, Mısır'da bulunduğu yıllarda Hafız Asım'a birçok mektup yazmıştır. Âkîf'in hastalanıp yurda dönmesinden sonra Asım ona gönüllü bakıcılık yapmış bir an yanından ayrılmamış, hem son anlarında hem de vefatının ardından yapılan ihtifallerde Kuran okumuştur.³ Kimi kaynaklarda *Safahat*'taki Asım'ın Hafız Asım olduğunu iddia edilse de Âkîf'in Hafız Asım'la tanışıklığı şiirin yazılmasından sonraya denk düşmektedir.

“Asım” şiirine ilham kaynağı olması muhtemel şahıslardan biri cesur ve fedakâr şahsiyeti nedeniyle sahabeden Asım Bin Sabit'tir. Medineli ilk Müslümanlardan olan Asım Bin Sabit, Uhud Savaşı'nda Müsâfî bin Talha ile kardeşi Haris bin Talha'yı öldürür. İki kardeşin anneleri Sülâfe, Asım'ın başını getirene yüz deve vereceğini vaad etmiştir. Adal ve Kare kabilelerine İslam'ı anlatmak üzere giderken yolda pusuya düşürülen Asım, çetin bir mücadele sonunda, “*Allahım! Ben ilk günler senin dinini korudum, sen de bugün benim cesedimi koru!*” diyerek şehit olur. Âsım'ın başını Sülâfe'ye götürüp ödülü almayı uman Lihyânlılar, aniden üzerlerine saldıran arılar nedeniyle onun naaşına yaklaşamazlar. Arıların dağılması için geceyi beklemeye karar verirler. Ancak birdenbire yağmaya başlayan yağmurun meydana getirdiği sellerin Âsım'ın naaşını sürüklemesiyle emellerine kavuşamazlar. Âsım'ın cesedi daha sonra da bulunamaz. Bu hadiseden dolayı Âsım “Hamiyyü'd-debr” (arıların koruduğu kişi) lakabıyla meşhur olur.⁴

Asım'ın reel hayatta bir karşılığı varsa onu bulmak bir noktaya kadar önem taşısa da asıl mühim olan Âkîf'in bu kahramana biçmiş olduğu rolü kavramaktır. Asım'la şiirde ilk karşılaşma Köse İmam'ın Hocaşade'ye (Âkîf'e) sorduğu şu soru ile olur:

Şimdi oğlum, kızacaksın ya, fakat, boş ne desen;
Bu rezâlet beni me'yûs ediyor âtîden.

³ Eşref Edip, *age.*, s. 262; 349-351; 645.

⁴ Mücteba Uğur, “Âsım Bin Sâbit”, *TDVİA*, İstanbul, 1991, C. 3, s. 479-480.

Hâle baktıkça adam kahroluyor elde değil;
Bizi kim kurtaracak, var mı ki bir başka nesil? (s. 384)

Hocazade'nin bu soruya verdiği cevap gayet nettir: “Âsım'ın nesli, Hocam,” Köse İmam, bu “kehanet”e inanmaz “Güzel amma, ne fazîletleri var evlâdım?” diyerek Asım'ın nesline karşı bir tereddüt ifade eder. Hocazade, bu gençlerin kurtarıcı olacaklarından emindir. Köse İmam'ın göremediği bir gerçek vardır ki o da bu neslin I. Dünya Savaşı'nın zor zamanlarında cepheden cepheye koşmasıdır. Çanakkale cephesinde elde edilen başarı, Hocazade'nin bu nesle güvenini tazelemesini sağlar. “Şu boğaz harbi nedir?” diye başlayan meşhur şiirde geçen dizeler bu güvenin bir yansımasıdır:

Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek. (s. 386)

Hocazade, karşısında heyecan duyduğu bu kahraman nesli “Bedrin arslanları” gibi görür, onları gömebilecek genişlikte bir mezarın kazılamayacağına inanır, Kabe'yi bu neslin kabrine mezar taşı yapmayı, gökkubbeyi bir örtü gibi kabirlerinin üzerine örtmeyi hayal etse de bu hayallerin kahramanların hatırası yanında bir şey ifade etmeyeceğini düşünür. Nihayet şiirin sonunda bu kahramanları peygamberin aguşuna emanet eder:

Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber. (s. 387)

Safahat anlatıcısının bu vurgularından anlaşıldığı kadarıyla Asım'ın neslinin en belirgin vasfı “hamiyet” duygusudur. Hocazade, sırf bu duygusu nedeniyle Asım'ın nesline övgüler düzer. “Hamiyet”, sözlükte “Milletinin, yurdunun, yakınlarının şerefini koruma gayreti, millî şeref ve haysiyet” olarak tanımlanır. Bu duygu; Ramazan günü sigara içip oruçla alay eden dört beş adamı döven, millet karanlıkta otururken haftada bir sandık gaz yakan kumarhaneleri basan Asım'da yoğun biçimde hissedilmektedir. Asım'ın bu hâllerinden bezginlik duyan Köse İmam, Hocazade'ye şikâyetle bulunur. Hocazade, Köse İmam'ın Asım'ı yanlış değerlendirdiğini düşünür. Hocazade'ye göre

Asım, sadece kaba kuvvetten ibaret bir genç değildir. Asım'da yüksek olan sadece göğüs eb'adı değildir onun yüreği de derindir. İçinde bir iman denizi vardır:

— Hocam, evlâdına benzer bulamazsın arasan,
Görmedim ben bu kadar dörtbaşı ma'mûr insan.
Ne büyük hilkat o Âsım, ne muazzam heykel!
Onu, bir şi'r-i hamâset gibi, ilhâm-ı ezel,
Sana sunduysa, açıp rûhunu teşrîhe çalış...
Gâlibâ oğlanı yanlış görüyorsun, yanlış!
Yalnız göğsünün eb'adı mı sandın yüksek?
İn de a'mâkına bir bak, ne derinmiş o yürek!
Dalgalandıkça içinden taşan îman denizi,
Dökülen hisleri gör: incilerin en temizi.
Gövde yalçın kayadan âbide, lâkayd-i ecel;
Sanki hiç duygusu yok... Bir de fakat rûhuna gel;
O ne ifrât ile rikkat! Hani, etsen ta'mîk,
Bir kadın rûhu değildir o kadar belki rakîk.
Sonra, irfânı için söyleyecek söz bulamam;
Oğlanın bildiği, öğrendiği her şey sağlam.
Boynu dehşetli, evet, beyni de lâkin zinde;
Kafa enseyle beraber gidiyor seyrinde.

Hocazade, Asım hakkında bunları düşünmekle birlikte Köse İmam'ın ricasını kırmayarak Asım'a nasihatte bulunur. Hocazade'nin Asım'a nasihatinde dikkat çeken nokta; gıyabında Asım'ın hamiyetine, demevisi mizacına övgüler düzerken yüz yüze gelince onu itidale davet etmesidir. Hocazade, Asım'a “nesli tehzîb ve i'lâ” için medreseler açmayı, ilim irfan tahsil etmeyi teklif eder. Ancak bu teklif Asım'ın tez canlı tabiatına uygun düşmez. Sonuç alınması en azından yirmi yıl sürecektir bu teklife mukabil Asım, içindeki hamiyet duygusu ve bileğinin gücü ile daha hızlı çözümler üretmek arzusunda. Hocazade, Asım'a şu sözlerle cevap verir:

İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abdu gibi...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,
Bâbiâlfî'leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.
Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı yarın avdet edin Avrupa'ya.

Hocazade'ye göre bir milletin yaşaması için iki şeye ihtiyaç vardır: Marifet (bilgi, ilim, irfan) ve fazilet (erdem). Biz, fazilet bakımından parlak bir millet olsak da faziletimiz son üç asrın yürüyen ilmiyle birleşmemiştir. Hocazade; hamiyet ve fazilet bakımından yüksek nitelikler taşıyan Asım ve arkadaşlarının bu niteliklerini marifet ile desteklemelerini istemektedir. Bu nedenle onlara yüzlerini Garb'ın ilmine döndürerek gece gündüz didinip, üç yüz sene önce kaybettiğimiz ilmi tez elden getirmelerini tavsiye eder. Hikâyenin sonunda Asım ikna olur ve Berlin'e gitmeye söz verir. Böylece bir milletin yaşaması için gerekli olan marifeti de elde edip dönecektir.

Sonuç

Mehmed Âkif'in *Safahat* isimli eserinde geçmiş, şimdiyi ve geleceği temsil eden üç nesil vardır. Geçmiş temsil eden nesil Türk'ün uzak mazisini temsil eden, birçok üstün niteliklerle donanmış tarihimizin seçkin insanlarından oluşur. Bugünü temsil eden nesl-i hâzır; geçmişin mirasını tüketmiş; tembel, umursamaz, bidat ve hurafelere teslim olmuş geniş halk kitleleri, züppeleşmiş yarı aydın tipler ve gelecekte umudunu kesmiş küskünlerden müteşekkildir. Yarını temsil eden Asım'ın nesli ise hamiyet, marifet ve fazilet duyguları ile yoğrulmuş ideal gençliktir. Bu nesil uzak mazideki "şarkın en sevgili sultanı" Salâhaddîn gibi İslâm'ı kuşatan demir çemberi Çanakkale'de parçalayarak eslafın hamiyet ve fazilet duygularına sahip olduğunu ispatlamıştır. Bu nesil, bahsi geçen hamiyet ve fazilet duygularını Garbın ilim ve tekniği ile birleştirdiğinde istikbalimizin kurucusu olacaktır.

Kaynakça

Eşref Edip, *Mehmed Âkif -Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları-* (Haz. Fahri Gün), Beyan Yay., İstanbul, 2010.

Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, (haz. Ertuğrul Düздаğ), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2008.

Mücteba Uğur, “Âsım Bin Sâbit”, *TDVİA*, İstanbul, 1991, C. 3, s. 479-480.

MEHMED AKİF ERSOY’UN “HAKKIN SESLERİ” ADLI ŞİİRİNDE GEÇEN ARAPÇA KELİMELER

Dr. Öğretim Üyesi Mahfuz GEYLANİ*

ÖZET

M. Akif Ersoy Türkçe, Arapça, Farsça ve Batı dillerinden de Fransızca’yı iyi biliyordu. M. Akif’in “Hakkın Sesleri” adlı şiirinde Türkçe ve Farsça kelimelerin yanısıra çok sayıda Arapça kelimelerin kullanıldığı da görülür. Bu çalışmada M. Akif’in “Hakkın Sesleri” adlı şiirinde zikredilen Arapça kökenli sözcüklere ve anlamlarına yer verilecektir.

“Hakkın Sesleri” adlı şiirde çok sayıda Arapça kökenli isimler kullanılmıştır. Eserde zikredilen Arapça asıllı isimler müfred, tesniye, cemi‘, masdar, ism-i fâil, ism-i mefûl, ism-i mekân, ism-i zaman, mübâlağalı ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehe sîgasında gelmiştir. Eserde Arapça kelimelerden oluşan mürekkep ifadeler de kullanılmıştır.

“Müfred (tekil)” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Beşer, ilim, zulmet, garb, dîn, hayât, ıyd, na‘ş, ilâh, ye’s, şirk, nûr, ced, mülk, şark, nebât, leyl.*

“Tesniye (ikil)” sîgasında zikredilen tek kelime *Harameyn* sözcüğüdür.

---

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. mahfuz@comu.edu.tr

“Cemi‘ (çoğul)” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Akvâm, efkâr, ecsâd, ervâh, esbâb, evlâd, emvâc, esnâm, ahkâm, edvâr.*

“Masdar” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Tekâmül, tazarru‘, medenîyyet, kavmiyyet, insaniyyet, i‘lân, tenkîl, inkisâr, teslîs, sukût, ma‘rifet, ‘isyân, tasarruf, işrâk, ilhâk, ihsân.*

“İsm-i fâil” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Mübîn, zâlim, münkesir, mâlik, müslih, vâkîf.*

“İsm-i mef‘ûl” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Mahkûm, mazlûm, ma‘sûm, me‘yûs, mel‘ûn, müsta‘cel, mev‘ûd, ma‘mûl, merhûm, münker, mevcûd, makrûn, muharrem, müebbed.*

“Mübâlağalı ism-i fâil” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Hallâk.*

“Sıfat-ı müşebbehe” sîgasında zikredilen kelimelerden bazıları şunlardır: *Leîm, hazîn, metîn, garîb, ebkem.*

Mâzî, mevlîd ve *sabâh* gibi zaman anlamını ifade eden kelimelerin yanısıra *Meşhed, mahşer* ve *ma‘bed* gibi mekân anlamı ifade eden kelimeler de kullanılmıştır.

Yâ nidâ edatı da hitap makamında kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: M. Akif Ersoy, Hakkın Sesleri, Arapça, Kelime.

Giriş

M. Akif 1908’den sonraki şiirinin en önde gelen simalarındandır. Şair Akif, aruzu çok iyi kullanan şekil ve kafiye yeniliklerinde usta bir nazım olarak karşımıza çıkar.¹ M. Akif Ziya Gökalp gibi Batıdan gelen yeni mefhumlara, ilim ve fen terimlerine

---

¹ Faruk T. Timurtaş, *M. Akif ve Cemiyetimiz*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, 18.

karşılık aranırken gerektiği zaman Arapça ve Farsça'ya da başvurabileceğini ileri sürmüştür.²

Edebiyat tarihinde büyük bir ustalıkla ortaya koyduğu manzumeleri, nesirleri ve fikirleriyle önemli bir yere sahip olan M. Akif Ersoy aynı zamanda dil ve üslup yönüyle de dikkatleri çeken bir şiir ve nesir üstadıdır. Şiirleri zengin bir dil manzumesi durumundadır. Büyük Türk Lügatının yazarı Hüseyin Kazım Bey “Eğer Akif’le Hamid’in eserleri olmasaydı birçok lügatlere şevâhid bulmakta aciz kalırdım” demiştir.³

M. Akif Doğu edebiyatı kadar Batı edebiyatını da iyi bilir. Arapça ve Farsça kadar Fransızcaya da hâkimdir.⁴ M. Akif yabancı dil derslerine olan merakından dolayı Arapça, Farsça ve Fransızca’yı öğrenmiştir.⁵ Bu kendisinde yüksek bir dil formasyonunun gelişmesine vesile olmuştur.⁶ M. Akif’in “Hakkın Sesleri” adlı şiirinde Türkçe ve Farsça kelimelerin yanısıra çok sayıda Arapça kelimelerin kullanıldığı da görülür. Bu çalışmada M. Akif’in “Hakkın Sesleri” adlı şiirinde zikredilen Arapça kökenli sözcüklere ve anlamlarına yer verilecektir.

Akif Ersoy’un “Hakkın Sesleri” adlı şiirindeki on manzumenin sekizi birer âyet, biri bir hadîsten ilham alınarak yazılmışlardır. Sonuncusu Hz. Peygamber’i imdada çağıran acıklı bir şiirdir: “*Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi*”⁷

Balkan savaşlarındaki yenilgimiz münasebetiyle kaleme alınan bu manzumelerde; Allah’tan ümit kesilmeyeceği, azmin, çalışmanın ve ilmin önemi, tembelliğin ve cehaletin kötülüğü, müslümanlar arası

² Faruk T. Timurtaş, *M. Akif ve Cemiyetimiz*, 52.

³ Küçük, “Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe”, 93-112.

⁴ Selma Baş, “Bir Merhamet Şairi Olarak Mehmet Akif”, *Turkish Studies Volume 7/2*, (Ankara, 2012), 193-217; Murat Küçük, “Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 21, 2 (2014)*, 93-112.

⁵ Nurettin Turgay, “Mehmed Akif Ersoy’un Şiirlerinde Kur’an Etkisi ve Din Yoluyla İrşad”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 2012 1/2*, 28-56.

⁶ Küçük, “Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe”,), 93-112.

⁷ M. Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 44.

dayanışmanın lüzumu, medenileşmek için islami esasları terk etme isteğinin yersizliği, islamiyetin dertlerimize deva kaynağı olduğu, zalimin hak ettiği cezayı görmesinin ve mazlumin korunmasının gerekliliği gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Böylelikle İslam birliği idealinin sağlam esaslara dayandığı ve islamiyetin her devirde uygulanabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.⁸

1. “Hakkın Sesleri” Adlı Şiirde Geçen Arapça Kelimeler

M. Akif’in “Hakkın Sesleri” adlı şiirinde *beşer*, *ilim*, *zulmet*, *garb* ve *dîn* gibi müfred; *Harameyn* gibi tesniye; *akvâm*, *efkâr*, *ecsâd*, *ervâh* ve *esbâb* gibi cemi‘; *tekâmül*, *tazarru’*, *medeniyet* ve *kavmiyyet* gibi masdar; *mübîn*, *zâlim*, *münkesir* ve *mâlik* gibi ism-i fâil; *mahkûm*, *mazlûm*, *ma’sûm*, *me’yûs* ve *mel’ûn* gibi ism-i mef’ûl; *meşhed*, *maşher* ve *ma’bed* gibi ism-i mekân; *mâzî*, *mevlîd* ve *sabâh* gibi ism-i zaman; *hallâk* gibi mübâlağalı ism-i fâil ve *leîm*, *hazîn*, *metîn* ve *garîb* gibi sıfat-ı müşebbehe sîgasında çokça Arapça asıllı sözcükler kullanılmıştır. Çalışma konumuz olan “Hakkın Sesleri” adlı şiirde geçen Arapça asıllı kelimeleri şu şekilde açıklayabiliriz.

Âciz: “عجز” kökünden türetilmiş olup “güç yetiremeyen, zayıf, güçsüz” anlamlarını ifade eder.⁹

Âdem: “ادم” kökünden türetilmiş olup “âdemoğlu” anlamını ifade eder. Çoğulu “evâdim” şeklinde gelir.¹⁰

Adl: “عدل” kökünden türetilmiş olup “eşit, denk, müsavi” anlamlarını ifade eder.¹¹

Ahkâm: “حكم” kökünden türetilmiş olup “görüş, rey, karar, hüküm, yargı” anlamlarını ifade eder.¹²

⁸ Alim Gür, “Hayatı, Şahsiyeti, Sanatı ve Eserleriyle M. Akif Ersoy”, *Hakikat Adamı M. Akif’e Armağan*, Ed. Prof. Dr. Mehmet Bayyigit, (Erman Ofset, Konya, 2011), 35.

⁹ Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh*, (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1431/2010), 369; Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, Thk. Halil Memûn Şeyhâ (Dâru’l-Marife, 1430/2009), 842; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 551.

¹⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 10.

¹¹ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 847; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 554.

Akvâm: “قوم” kökünden türetilmiş olup “*kabile, kavim, millet, insanlar, cemaat*” anlamlarını ifade eder.¹³

Âlem: “علم” kökünden türetilmiş olup “*dünya, kâinat, evren*” anlamlarını ifade eder.¹⁴

Âmennâ: “آمن” kökünden türetilmiş olup “*inanmak, doğrulamak, tasdik etmek*” anlamlarını ifade eder.¹⁵

Anâsır: “عنصر” kelimesinin çoğulu olup “*soy, sop, köken*” anlamlarını ifade eder.¹⁶

Âtî: “اتى” kökünden türetilmiş olup “*gelen, sonraki, gelecek*” anlamlarını ifade eder.¹⁷

Âyât: “آية” kelimesinin çoğulu olup “*işaret, iz, mucize, örnek*” anlamlarını ifade eder.¹⁸

Azim: “عزم” kelimesinden türetilmiş olup “*azim, istek, çaba, sağlam niyet*” anlamlarını ifade eder.¹⁹

Beşer: “بشر” kökünden türetilmiş olup “*insan, beşeriyet, insanlık, insanlık âlemi*” anlamlarını ifade eder.²⁰

Cahîm: Arapçada “ateş, cehennem” anlamlarını ifade eder.²¹

¹² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 145; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 309; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 186.

¹³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1104; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 738.

¹⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 591.

¹⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 27.

¹⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 603.

¹⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 22; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 32; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 4.

¹⁸ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 49; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 73; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 34.

¹⁹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 382; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 868; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 568.

²⁰ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 63; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 109; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 56.

²¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 99; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 196; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 106.

Cânî: “جنى” kökünden türetilmiş olup “suçlu, suçu işleyen” anlamlarını ifade eder.²²

Ced: “جد” kelimesinden türetilmiş olup “dede, ata” anlamlarını ifade eder. Çoğulu “ecdâd” şeklinde gelir.²³

Cedel: “جدل” kökünden türetilmiş olup “tartışma, müzakere” anlamlarını ifade eder.²⁴

Cehâlet: “جهل” kökünden türetilmiş olup “hız, çabukluk, acele” anlamlarını ifade eder.²⁵

Celâdet: “جلد” kökünden türetilmiş olup “sabır, tahammül” anlamlarını ifade eder.²⁶

Cemâl: “جمل” kökünden türetilmiş olup “güzellik” anlamını ifade eder.²⁷

Cevâmî: “جامع” kelimesinin çoğulu olup “geniş, kapsamlı, toplayan” anlamlarını ifade eder.²⁸

Da‘va: “دعو” kökünden türetilmiş olup “çağrı, davet, istek, talep, iddia” anlamlarını ifade eder.²⁹

Devahî: “داهية” kelimesinin çoğulu olup “felaket, afet” anlamlarını ifade eder.³⁰

Dîn: “دين” kökünden türetilmiş olup “inanç” anlamını ifade eder. Çoğulu “edyân” şeklinde gelir.³¹

---

²² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 134.

²³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 198; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 106.

²⁴ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 101; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 108.

²⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 137.

²⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 123.

²⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 236, 237; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 130.

²⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 235; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 129.

²⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 269.

³⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 282.

³¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 204; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 461; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 290.

Dünya: “ادنى” müennesi olup “dünya, yer, arz, dünya hayatı” anlamlarını ifade eder.³²

Ebkem: “بكم” kökünden türetilmiş olup “dilsiz” anlamını ifade eder.³³

Ecsâd: “ceset” anlamını ifade eden “جسد” kelimesinin çoğuludur.³⁴

Edvâr: “Kadem, aşama, devir, nöbet” anlamlarını ifade eden “دور” kelimesinin çoğuludur.³⁵

Efkâr: “Görüş, rey, düşünce” anlamlarını ifade eden “فكر” kelimesinin çoğuludur.³⁶

Efrâd: “فرد” sözcüğünün çoğulu olup “tek, biricik, yegâne, benzersiz” anlamlarını ifade eder.³⁷

Emr-i bi'l Marûf: İyiliği emretme anlamını ifade eder.

Emvâc: “dalgalalar, salınımlar” anlamlarını ifade eden “موج” kelimesinin çoğuludur.³⁸

Enfâs: “nefes, soluk” anlamlarını ifade eden “نفس” kelimesinin çoğuludur.³⁹

Ervâh: “can, ruh” anlamlarını ifade eden “روح” kelimesinin çoğuludur.⁴⁰

Esbâb: “elde edilmesi için gerekli vasıtalar, sebep, neden, faktör” anlamlarını ifade eden “سبب” kelimesinin çoğuludur.⁴¹

³² Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 451; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 280.

³³ Râzî, Muhtârû's-Sihâh, 71; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 124; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 67.

³⁴ Râzî, Muhtârû's-Sihâh, 107; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 215; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 118.

³⁵ Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 284, 285.

³⁶ Râzî, Muhtârû's-Sihâh, 445; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 1007; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 671.

³⁷ Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 983; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 652.

³⁸ Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 1248; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 853.

³⁹ Râzî, Muhtârû's-Sihâh, 576; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 904.

⁴⁰ Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 539; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 346.

Esnâm: “Put” anlamını ifade eden “صنم” kelimesinin çoğuludur.⁴²

Evlâ: “ولی” kökünden türetilmiş olup “daha layık, daha çok, daha uygun, daha münasip” anlamlarını ifade eder.⁴³

Evlâd: “ولد” kelimesinden türetilmiş olup “çocuk, soy sop, çoluk çocuk” anlamlarını ifade eder.⁴⁴

Fâsid: “فسد” kökünden türetilmiş olup “bozuk, çürümüş, çürük, kötü, gayr-ı ahlaki, yanlış, hatalı, abes” anlamlarını ifade eder.⁴⁵

Felâh: “فلح” kökünden türetilmiş olup “başarı, muvaffakiyet, kurtuluş, refah, afiyet” anlamlarını ifade eder.⁴⁶

Fıtrat: “فطر” kökünden türetilmiş olup “fıtrat, yaratılış” anlamlarını ifade eder.⁴⁷

Fıkr: “فكر” kökünden türetilmiş olup “fikir, düşünme, görüş, rey” anlamlarını ifade eder.⁴⁸

Fuhs: “فحش” kökünden türetilmiş olup “çok çirkin, kötü, iğrenç, rezil olmak, haddi aşmak, aşırı gitmek” anlamlarını ifade eder.⁴⁹

Garb: “عرب” kökünden türetilmiş olup “Batı” anlamını ifade eder.⁵⁰

---

⁴¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 258; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 372.

⁴² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 332; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 492.

⁴³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 628; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 1420; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1013.

⁴⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 1419; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1010.

⁴⁵ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 440, 441; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 995; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 660.

⁴⁶ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 446; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 1008; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 672.

⁴⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 443; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 666.

⁴⁸ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 445; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 1007; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 671.

⁴⁹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 432; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 977; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 647.

⁵⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 621.

Garîb: “غرب” kökünden türetilmiş olup “*mevcut olmayan, gizli, saklı, görünmeyen*” anlamlarını ifade eder.⁵¹

Garîb: “غرب” kökünden türetilmiş olup “*yabancı, tanındık olmayan*” anlamlarını ifade eder.⁵²

Gayz: “غِيظ” kökünden türetilmiş olup “*öfke, hiddet, sinir, kırgınlık*” anlamlarını ifade eder.⁵³

Hallâk: “خلق” kökünden türetilmiş olup “*yaratıcı*” anlamını ifade eder.⁵⁴

Hayâ: “حي” kökünden türetilmiş olup “*utanma, mahcubiyet, utangaçlık, çekingenlik*” anlamlarını ifade eder.⁵⁵

Hayât: “حي” kökünden türetilmiş olup “*hayat, yaşam, ömür*” anlamlarını ifade eder.⁵⁶

Hazîn: “حزن” kökünden türetilmiş olup “*üzgün, yaslı, elim*” anlamlarını ifade eder.⁵⁷

Hazine: “خزن” kökünden türetilmiş olup “*vezne, kasa, hazine dairesi*” anlamlarını ifade eder.⁵⁸

Heder: “هدر” kökünden türetilmiş olup “*boşa gitmek, sonuç getirmemek, heder olmak*” anlamlarını ifade eder.⁵⁹

Helâk: “هلك” kökünden türetilmiş olup “*yok olma, yokluk*” anlamlarını ifade eder.⁶⁰

⁵¹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 640.

⁵² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 414; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 621.

⁵³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 427; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, 968; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 641.

⁵⁴ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, 390; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 246.

⁵⁵ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 161; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 208.

⁵⁶ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 160; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, 341; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 208.

⁵⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 134; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, 286; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 165.

⁵⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 224.

⁵⁹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 592; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, 1340; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 938.

Helâl: “حل” kökünden türetilmiş olup *izin verilmiş olan, kanuni, resmi*” anlamlarını ifade eder.⁶¹

Hırs: “حرص” kökünden türetilmiş olup *“tamah, aç gözlülük, istek, arzu”* anlamlarını ifade eder.⁶²

Hızlân: “خزل” kökünden türetilmiş olup *“aşırılık, bırakıp gitmek, terk etmek”* anlamlarını ifade eder.⁶³

Hüsran: “خسر” kökünden türetilmiş olup *“zeval, azgınlık, çürüme”* anlamlarını ifade eder.⁶⁴

İrz: “عرض” kökünden türetilmiş olup *“şeref, onur, kıymet, itibar”* anlamlarını ifade eder.⁶⁵

İyd: “عيد” kökünden türetilmiş olup *“bayram, bayram günü”* anlamını ifade eder.⁶⁶

İ‘lân: “علن” kökünden türetilmiş olup *“beyân, duru, anons, gösterme”* anlamlarını ifade eder.⁶⁷

İdrâk: “درک” kökünden türetilmiş olup *“ulaşma, anlama, kavrama, şuur”* anlamlarını ifade eder.⁶⁸

İfsâd: “فسد” kökünden türetilmiş olup *“bozma, ifsad etme, sabote etme”* anlamlarını ifade eder.⁶⁹

İhkâk: “حقق” kökünden türetilmiş olup *“hakkın yerini bulması, ihkakı hak”* anlamlarını ifade eder.⁷⁰

---

⁶⁰ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1359; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 946.

⁶¹ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 147; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 189.

⁶² Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 130; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 160.

⁶³ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 218.

⁶⁴ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 168; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 368; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 226.

⁶⁵ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 379; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 561.

⁶⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 613.

⁶⁷ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 399; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 908; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 592.

⁶⁸ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 192; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 426; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 266.

⁶⁹ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 441; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 995; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 660.

İhsân: “حسن” kökünden türetilmiş olup “iyilik yapma, hayır işleme, sadaka verme” anlamlarını ifade eder.⁷¹

İhvân-ı İslâm: İslam kardeşliği anlamını ifade eder.

İlâh: “اله” kökünden türetilmiş olup “ilâh, mabud” anlamlarını ifade eder.⁷²

İlhâd: “لحد” kökünden türetilmiş olup “dinden çıkma, bir inanca karşı çıkma” anlamlarını ifade eder.⁷³

İlhâk: “لحق” kökünden türetilmiş olup “ekleme, katma, ilave etmek” anlamlarını ifade eder.⁷⁴

İlim: “علم” kökünden türetilmiş olup “bilgi, öğrenme, anlayış, idrâk” anlamlarını ifade eder.⁷⁵

İnkılâb: “قلب” kökünden türetilmiş olup “tersine çevirme, devrim, değişim” anlamlarını ifade eder.⁷⁶

İnkisâr: “كسر” kökünden türetilmiş olup “kırılma, kırık, çatlak” anlamında mastardır.⁷⁷

İnsan: “انس” kökünden türetilmiştir.⁷⁸

İnsâniyyet: “انسان” kökünden türetilmiş ca‘li masdar olup “insan, insanlık, beşeriyet” anlamlarını ifade eder.⁷⁹

İrfân: “عرف” kökünden türetilmiş olup “derin bilgi, tanıma, bilme, vukuf” anlamlarını ifade eder.⁸⁰

⁷⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 184.

⁷¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 136; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 290; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 170.

⁷² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 37; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 59; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 23.

⁷³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 513; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 789.

⁷⁴ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 513, 514; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 791.

⁷⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 590.

⁷⁶ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1081; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 725.

⁷⁷ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1130; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 761.

⁷⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 927.

⁷⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 29.

İsbât: “ثبت” kökünden türetilmiş olup “iddiasını, hakkını ispat etme, teyit, tasdik” anlamlarını ifade eder.⁸¹

İşkât: “سقط” kökünden türetilmiş olup “düşme, eksiltme, çıkarma, tenzîl” anlamlarını ifade eder.⁸²

İslâm: “سلم” kökünden türetilmiş olup “İslâm dini” anlamını ifade eder.⁸³

İsyân: “عصى” kökünden türetilmiş olup “ayaklanma, boyun eğmeme, itaat etmeme” anlamlarını ifade eder.⁸⁴

İşrâk: “شرق” kökünden türetilmiş olup “parlama, ışıldama” anlamlarını ifade eder.⁸⁵

Kâfi: “كفى” kökünden türetilmiş olup “yeterli, münasip, yapabilir” anlamlarını ifade eder.⁸⁶

Kâfir: “كفر” kökünden türetilmiş olup “kâfirlik” anlamını ifade eder.⁸⁷

Kalb-i rahmet: Rahmet kalbi.

Kavm: “قوم” kökünden türetilmiş olup “akrabalar, kabile, hısımlar, millet, insanlar” anlamlarını ifade eder.⁸⁸

Kavmiyyet: “قوم” kökünden türetilmiş calî masdar “milliyetçilik, millilik, ulusal olma” anlamlarını ifade eder.⁸⁹

---

⁸⁰ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 379; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 860; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 563.

⁸¹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 95.

⁸² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 276; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 622; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 394.

⁸³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 282; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 403.

⁸⁴ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 388; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 880; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 574, 575.

⁸⁵ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 303; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 681; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 441.

⁸⁶ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 498; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 767.

⁸⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 497; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 766.

⁸⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 738.

⁸⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 738.

Kudret: “قدر” kökünden türetilmiş olup “güç yetirme, güç, iktidar” anlamlarını ifade eder.⁹⁰

Lanet: “لعن” kökünden türetilmiş olup “lanet, beddua” anlamını ifade eder.⁹¹

Leîm: “لأم” kökünden türetilmiş olup “alçak, cimri, adi” anlamlarını ifade eder.⁹²

Leyl: “Gece, akşam” anlamlarını ifade eder.⁹³

Ma‘bed: “عبد” kökünden türetilmiş olup “ibadet yeri” anlamını ifade eder.⁹⁴

Ma‘na: “عنى” kökünden türetilmiş olup “anlam, fikir, düşünce” anlamlarını ifade eder.⁹⁵

Ma‘sûm: “عصم” kökünden türetilmiş olup “günahsız, hatadan uzak” anlamlarını ifade eder.⁹⁶

Mahkûm: “حكم” kökünden türetilmiş olup “cezaya çarptırılan” anlamını ifade eder.⁹⁷

Mahlûk: “خلق” kökünden türetilmiş olup “yaratılan” anlamında ism-i mefûl’dür.⁹⁸

Mahrem: “حرم” kökünden türetilmiş olup “yasaklama, tabu, kutsal, mukaddes” anlamlarını ifade eder.⁹⁹

⁹⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 690.

⁹¹ Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, 518; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1179; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 799.

⁹² Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, 508; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1160; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 784.

⁹³ Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, 527; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1198; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 815.

⁹⁴ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 546.

⁹⁵ Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, 405; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 604.

⁹⁶ Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, 388; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 574.

⁹⁷ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 188.

⁹⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 390; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 246.

⁹⁹ Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, 132; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 282; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 164.

Makrûn: “قرن” kökünden türetilmiş olup “bağlı, bağlanmış, ilintili, ilgili” anlamlarını ifade eder.¹⁰⁰

Mâlik: “ملك” kökünden türetilmiş olup “hâkim, hükmeden, sahip” anlamlarını ifade eder.¹⁰¹

Marifet: “عرف” kökünden türetilmiş olup “bilgi, kabiliyet, maharet, bilge” anlamlarını ifade eder.¹⁰²

Mâzî: “مضى” kökünden türetilmiş olup “geçen, geçip giden, geçmiş zaman” anlamlarını ifade eder.¹⁰³

Mazlûm: “ظلم” kökünden türetilmiş olup “mağdur, zulme/haksızlığa uğramış” anlamında ism-i mefûl’dur.¹⁰⁴

Me’mûl: “امل” kelimesinden türetilmiş olup sözlükte “umulan, beklenen” anlamlarını ifade eder.¹⁰⁵

Medeniyet: “مدن” kökünden türetilmiş olup “uygarlık” anlamında mastardır.¹⁰⁶

Mefâhir: “övünç vesilesi, iftihar sebebi, yiğitlik” anlamlarını ifade eden “مفخرة” kelimesinin çoğuludur.¹⁰⁷

Mel’ûn: “لعن” kökünden türetilmiş olup “lanetli, kovulmuş, reddedilmiş, iğrenç” anlamlarında ism-i mefûl’dür.¹⁰⁸

Melekût: “ملك” kelimesinden türetilmiş olup “kutsal” anlamını ifade eder.¹⁰⁹

¹⁰⁰ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 465; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 703.

¹⁰¹ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 545; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1241; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 847.

¹⁰² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 563.

¹⁰³ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 540; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1229; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 839.

¹⁰⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 827; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 542.

¹⁰⁵ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 39; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 61; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 26.

¹⁰⁶ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 826.

¹⁰⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 979; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 649.

¹⁰⁸ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 518; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1179; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 799.

Merhûm: “رحم” kökünden türetilmiş olup “*rahmetli*” anlamını ifade eder.¹¹⁰

Meşhed: “şehit oldu” anlamındaki “شهد” kökünden türetilmiş olup “*şehit olunan yer, türbe*” anlamında ism-i mekân (mekan ismi) dir.¹¹¹

Metîn: “متن” kökünden türetilmiş olup “*sert, sağlam*” anlamlarını ifade eder.¹¹²

Mev’ûd: “وعد” kelimesinden türetilmiş olup “*söz verilmiş, tayin edilmiş, belirlenmiş*” anlamlarını ifade eder.¹¹³

Mevc: “موج” kökünden türetilmiş olup “*dalga*” anlamını ifade eder.¹¹⁴

Mey’ûs: “ينس” kökünden türetilmiş olup “*mutsuz*” anlamını ifade eder.¹¹⁵

Meyyit: “مات” kelimesinden türetilmiş olup “*ölü, cansız*” anlamını ifade eder.¹¹⁶

Millet: “مل” kökünden türetilmiş olup “*din, inanç*” anlamını ifade eder. Çoğulu “ملل” şeklinde gelir.¹¹⁷

Muhâl: “حول” kökünden türetilmiş olup “*saçma, gayr-ı makul, mümkün değil, elde edilemez, ulaşılamaz*” anlamlarını ifade eder.¹¹⁸

¹⁰⁹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 546; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1241; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 847.

¹¹⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 497; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 315.

¹¹¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 313; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 714; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 459.

¹¹² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 530; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1204; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 818.

¹¹³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 622; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1407; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 994.

¹¹⁴ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 551; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1248; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 853.

¹¹⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1426; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1018.

¹¹⁶ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 550; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1247; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 853.

¹¹⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 546; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 843.

Muharrem: “حرم” kökünden türetilmiş olup “*haram kılınmış, yasak, muharrem ayı*” anlamlarını ifade eder.¹¹⁹

Muhtasar: “خصر” kökünden türetilmiş olup “*kısaltma, özetleme, hülâsa etme, fikrin özü*” anlamlarını ifade eder.¹²⁰

Mübîn: “بان” kökünden türetilmiş olup “*açık, net, kapalı olmayan*” anlamlarını ifade eder.¹²¹

Müebbed: “ابد” kökünden türetilmiş olup “*sonsuz, ebedi*” anlamında ism-i mefûl’dür.¹²²

Müeyyed: “ايد” kökünden türetilmiş olup “*desteklenmiş, kuvvetlenmiş, teyit edilmiş*” anlamlarını ifade eder.¹²³

Mülk: “ملك” kökünden türetilmiş olup “*otorite, güç, yetke, sulta*” anlamlarını ifade eder.¹²⁴

Mülk: “ملك” kökünden türetilmiş olup “*otorite, güç, sulta*” anlamlarını ifade eder.¹²⁵

Münker: “نكر” kökünden türetilmiş olup “*inkâr edilen, makbul olmayan, kabul edilemez, kötü*” anlamlarını ifade eder.¹²⁶

Münkesir: “كسر” kökünden türetilmiş olup “*kıran*” anlamında ism-i fâil’dür.¹²⁷

Mürted: “ردء” kökünden türetilmiş olup “*dinden dönen*” anlamını ifade eder.¹²⁸

---

¹¹⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 207.

¹¹⁹ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 132; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 164.

¹²⁰ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 170; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 229.

¹²¹ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 78; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 146; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 82.

¹²² Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 20; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 28; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1.

¹²³ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 48; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 71; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 35.

¹²⁴ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1241; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 846.

¹²⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 847.

¹²⁶ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1314; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 917.

¹²⁷ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 761.

Müsâid: “سعد” kökünden türetilmiş olup “yardımcı, yardım eden” anlamında ism-i fâil’dir.¹²⁹

Müsta‘cel: “عجل” kökünden türetilmiş olup “acil, acele, vaktinden önce” anlamlarını ifade eder.¹³⁰

Na‘ş: “نَش” kökünden türetilmiş olup “cenaze teskeresi veya sedye” anlamlarını ifade eder.¹³¹

Nasîb: “نصب” kökünden türetilmiş olup “pay, hisse, kismet” anlamlarını ifade eder. Çoğulu “nusub” ve “ensibâ” şeklinde gelir.¹³²

Nebât: “نبت” kökünden türetilmiş olup “bitki, ot” anlamlarını ifade eder.¹³³

Necîb: “نجب” kökünden türetilmiş olup “soylu, asil, mümtaz, seçkin, güzide” anlamlarını ifade eder.¹³⁴

Nefer: “نفر” kökünden türetilmiş olup “Grup, topluluk” anlamlarını ifade eder. Çoğulu “enfâr” şeklinde gelir.¹³⁵

Nehy: “نهي” kökünden türetilmiş olup “yasak, yasaklama” anlamlarını ifade eder.¹³⁶

Nevbet: “نوب” kökünden türetilmiş olup “sıra, tur, dönüşüm” anlamlarını ifade eder.¹³⁷

Nûr: “نور” kökünden türetilmiş olup “ışık, ışın, parıltı” anlamlarını ifade eder.¹³⁸

¹²⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 316, 317.

¹²⁹ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 272, 273; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 614; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 390.

¹³⁰ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 370; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 552.

¹³¹ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 573; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 898.

¹³² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1287; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 888.

¹³³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1254; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 860.

¹³⁴ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 556; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1262; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 865.

¹³⁵ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 576; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 903.

¹³⁶ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 585; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1322; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 923.

¹³⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 1323; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 925.

Nüşûr: “نشر” kökünden türetilmiş olup “*yeniden diriliş*” anlamını ifade eder.¹³⁹

Rezîl: “رذل” kökünden türetilmiş olup “*adi, alçak*” anlamlarını ifade eder.¹⁴⁰

Rüchân: “رجح” kökünden türetilmiş olup “*üstünlük, yeğlik*” anlamlarını ifade eder.¹⁴¹

Sabahu'l-hayr: “*Hayırlı sabahlar*” anlamını ifade eder.

Salîb: “صلب” kökünden türetilmiş olup “*haç, put*” anlamlarını ifade eder.¹⁴²

Sebât: “ثبت” kökünden türetilmiş olup “*sağlamlık, sabitlik, istikrar, kesinlik, azim*” anlamlarını ifade eder.¹⁴³

Selâm: “سلم” kökünden türetilmiş olup “*esenlik, salim olma, barış, güvenlik, emniyette olma*” anlamlarını ifade eder.¹⁴⁴

Seyyie: “سَيِّئ” kelimesinden türetilmiş olup “*günah, suç*” anlamlarını ifade eder. Çoğulu “سَيِّآت” şeklinde gelir.¹⁴⁵

Suâl: “سئل” kökünden türetilmiş olup “*soru*” anlamını ifade eder.¹⁴⁶

Sukût: “سكت” kelimesinden türetilmiş olup “*sessizlik, suskunluk*” anlamlarını ifade eder.¹⁴⁷

---

¹³⁸ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 586; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1323; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 926.

¹³⁹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 567; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1284; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 885.

¹⁴⁰ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 223; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 503; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 319.

¹⁴¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 492; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 309.

¹⁴² Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 486.

¹⁴³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 88; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 94.

¹⁴⁴ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 282; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 633; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 403.

¹⁴⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 415.

¹⁴⁶ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 258; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 585; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 371.

Sûrat: “سرع” kökünden türetilmiş olup “hız, çabukluk, acele” anlamlarını ifade eder.¹⁴⁸

Şark: “شرق” kökünden türetilmiş olup “doğu” anlamını ifade eder.¹⁴⁹

Şehîd: “شهد” kökünden türetilmiş olup “şahit, tanık” anlamlarını ifade eder. Çoğulu “şühedâ” şeklinde gelir.¹⁵⁰

Sena‘at: “شنع” kökünden türetilmiş olup “çirkin, kötü, iğrenç” anlamlarını ifade eder.¹⁵¹

Şeriât: “شرع” kökünden türetilmiş olup “kanun, islâm hukuku” anlamlarını ifade eder.¹⁵²

Şirk: “شرك” kelimesinden türetilmiş olup “Allah’a yaratıcılık, hükümranlık ortak koşma” anlamlarını ifade eder.¹⁵³

Ta‘arruz: “عرض” kökünden türetilmiş olup “birbirine karşı muhalif olmak, çekişmek, mücadele etmek” anlamlarını ifade eder.¹⁵⁴

Tasarruf: “صرف” kökünden türetilmiş olup “tasarruf hakkı, serbest davranma, yararlanma hakkı” anlamını ifade eder.¹⁵⁵

Tefrikâ: “فرق” kökünden türetilmiş olup “ayırma, bölme, dağıtma” anlamlarını ifade eder.¹⁵⁶

¹⁴⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 278; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 625; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 395.

¹⁴⁸ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 270; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 608; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 386.

¹⁴⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 441.

¹⁵⁰ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 313; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 714; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 459.

¹⁵¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 312; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 711; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 458.

¹⁵² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 302; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 683; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 440.

¹⁵³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 303; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 681; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 442.

¹⁵⁴ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 379; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 561.

¹⁵⁵ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 479.

¹⁵⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 991; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 657.

Tekâmül: “کمل” kökünden türetilmiş olup “*tamamlanma, olgunlaşma*” anlamını ifade eder.¹⁵⁷

Tenkîl: “نکل” kökünden türetilmiş olup “*eziyet, ceza, cefa*” anlamlarını ifade eder.¹⁵⁸

Teslîs: “تثلیث” kelimesinden türetilmiş olup “*teslis, teslis inancı*” anlamını ifade eder.¹⁵⁹

Umûm: “عم” kökünden türetilmiş olup “*genellik, umumiyet, bütüncüllük*” anlamlarını ifade eder.¹⁶⁰

Vahdet: “وحد” kelimesinden türetilmiş olup “*tek olma, birlik, teklik*” anlamlarını ifade eder.¹⁶¹

Vahşet: “وحش” kökünden türetilmiş olup “*yabanlık, uzak durma, yabancılık*” anlamlarını ifade eder.¹⁶²

Vâkıf: “وقف” kökünden türetilmiş olup “*bilgi sahibi*” anlamını ifade eder.¹⁶³

Vâlîde: “ولد” kökünden türetilmiş olup “*baba, dünyaya getiren*” anlamlarını ifade eder.¹⁶⁴

Vefâ: “وفى” kökünden türetilmiş olup “*tutma, yerine getirme, ödeme*” anlamlarını ifade eder.¹⁶⁵

Vücud: “وجد” kökünden türetilmiş olup “*bulma, mevcudiyet*” anlamını ifade eder.¹⁶⁶

---

¹⁵⁷ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 501; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1147; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 773.

¹⁵⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 918.

¹⁵⁹ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 98.

¹⁶⁰ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 402; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 914; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 595.

¹⁶¹ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 608; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1384; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 967.

¹⁶² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1385; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 969.

¹⁶³ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1007.

¹⁶⁴ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 627; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1011.

¹⁶⁵ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 623; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1411; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1000.

Yâ: Nida edatıdır.

Ye's: “يَسْ” kelimesinden türetilmiş olup “*umutsuzluğa düşme, umudu kırılma, umutsuzluk*” anlamlarını ifade eder.¹⁶⁷

Yetîm: “يَتِم” kökünden türetilmiş olup “*tek, benzersiz, yalnız, tek başına*” anlamlarını ifade eder.¹⁶⁸

Zâlim: “ظَلَم” kökünden türetilmiş olup “*haksızlık yapan, zulmeden, adaletsiz davranan*” anlamında ism-i fâil'dir.¹⁶⁹

Zillet: “زَلَّ” kökünden türetilmiş olup “*kayma, hata*” anlamlarını ifade eder.¹⁷⁰

Ziyâ: “ضِيَاء” kökünden türetilmiş olup “*ışık, parlaklık, ışıltı*” anlamlarını ifade eder.¹⁷¹

Zuhûr: “ظَهَرَ” kökünden türetilmiş olup “*görünüş, görünme, ortaya çıkma, belirme, gösteri*” anlamlarını ifade eder.¹⁷²

Zulmet: “ظَلَم” kelimesinden türetilmiş olup “*karanlık*” anlamını ifade eder. Çoğulu zulem, zulumât” şeklinde gelir.¹⁷³

Sonuç

M. Akif 1908'den sonraki şiirinin en önde gelen simalarındandır. Şair Akif, aruzu çok iyi kullanan şekil ve kafiye yeniliklerinde usta bir nazım olarak karşımıza çıkar. Edebiyat tarihinde büyük bir ustalıkla ortaya koyduğu manzumeleri, nesirleri

¹⁶⁶ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 607; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1382; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 963.

¹⁶⁷ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 631; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1426; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1018.

¹⁶⁸ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 632; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 1427; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1019.

¹⁶⁹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 361; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 542.

¹⁷⁰ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 360.

¹⁷¹ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 343; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 786; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 510.

¹⁷² Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 362; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 828; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 544.

¹⁷³ Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, 361; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 827; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 542.

ve fikirleriyle önemli bir yere sahip olan M. Akif Ersoy aynı zamanda dil ve üslup yönüyle de dikkatleri çeken bir şiir ve nesir üstadıdır. Şiirleri zengin bir dil manzumesi durumundadır. M. Akif Doğu edebiyatı kadar Batı edebiyatını da iyi bilir. Arapça, Farsça kadar Fransızcaya da hâkimdir.

M. Akif “Hakkın Sesleri” adlı şiirinde Allah’tan ümit kesilmeyeceği, azmin, çalışmanın ve ilmin önemi, tembelliğin ve cehaletin kötülüğü, müslümanlar arası dayanışmanın lüzumu, medenileşmek için islami esasları terk etme isteğinin yersizliği, islamiyetin dertlerimize deva kaynağı olduğu, zalimin hak ettiği cezayı görmesinin ve mazlumun korunmasının gerekliliği gibi hususlar üzerinde durmuştur.

M. Akif Ersoy’un “Hakkın Sesleri” adlı şiirindeki on manzumenin sekizi birer âyet, biri bir hadîsten ilham alınarak yazılmışlardır. Sonuncusu Hz. Peygamber’i imdada çağıran acıklı bir şiirdir: “*Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi*”.

Kaynakça

BAŞ, Selma. “Bir Merhamet Şairi Olarak Mehmet Akif”. Turkish Studies Volume 7/2, Ankara, 2012.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. *Safahat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsu’l-muhît*. Thk. Halîl Memûn Şeyhâ, Dâru’l-Marife, 1430/2009.

GÜR, Alim, “Hayatı, Şahsiyeti, Sanatı ve Eserleriyle M. Akif Ersoy”, *Hakikat Adamı M. Akif’e Armağan*, Ed. Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt, Erman Ofset, Konya, 2011.

KÜÇÜK, Murat. “Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Türkoloji Dergisi 21, 2 (2014), 93-112.

MUTÇALI, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.

RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtâru's-Sihâh*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1431/2010.

TİMURTAŞ, Faruk T., *M. Akif ve Cemiyetimiz*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

TURGAY, Nurettin. “Mehmed Akif Ersoy’un Şiirlerinde Kur’an Etkisi ve Din Yoluyla İrşad”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2012 1/2, 28-56.

İSLÂM SAVUNMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN ŞAİRLERİ VE MEHMET AKİF ERSOY

Doç. Dr. Mehmet YILMAZ*

ÖZET

Şiir sanatının yaygın olduğu bir toplumda yetişen Hz. Peygamber, şiirdeki büyüleyici gücün farkındadır. Bu bakımdan şair sahabeleri şirk bloku karşısında becerilerini İslâm'ı savunma ve tebliğ etme yolunda kullanmaya yönlendirmiştir. Şair sahabeler de şiir sanatını mahfillerde duyguların dile getirildiği eğlence aracı olmaktan çıkarmışlar ve i'lâ-yı kelimetullah yolunda ulvî bir amaca hizmet için kullanmışlardır.

Osmanlının son dönemlerinde ülkemiz birçok siyasî, kültürel ve sosyal çalkantılara sahne olmuştur. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak adına Batı hayranlığı ve "modernizm" furyası artık sahnededir. Bütün bu gelişmeler içerisinde köklü bir din eğitimi almış ve millî şuurla yetişmiş olan Mehmet Akif Ersoy, "medeniyet", "çağdaşlık", "Batılılaşma" ve "modernizm" gibi yaldızlı kavramlar altında yaklaşmakta olan sömürge tehlikesine karşı tarafları mısralar aracılığıyla uyarmaya çalışmıştır. Çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un bu bağlamdaki çabaları ilgili beyitler çerçevesinde gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Şiir, İslâm, Medeniyet, Modernizm, Batı.

---

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi, myilmaz93@comu.edu.tr

Giriş

İslâm güneşi Mekke'de doğduktan bir süre sonra Kureyşli müşriklerin ağır baskılarına maruz kalan Allah Resûlü, Medine'ye hicret eder. Çok geçmeden Mekkelilerle Medineliler arasında savaşlar başlar. Savaşlarda Kureyşin takipçileri, şirk bloku safında yer alırken, inananlar Allah Resûlü'nün etrafında kenetlenirler. Her grup, silahlarıyla hasmına yüklenir ve şair ruhlu şahsiyetler şiir aracılığıyla mensubu bulundukları gruba moral vermek ve üstlendikleri davayı savunmak için çaba sarf ederler. Bunu yaparken beyitlerde karşı tarafın hoşlanmayacağı türden galiz yakıştırmalarla düşmanı psikolojik olarak yıpratmaya ve üstünlük sağlamaya çalışırlar.

1. Hz. Peygamber Döneminde Şiirin İslâm Savunmasındaki Rolü

Kuşkusuz şiir sanatının yaygın olduğu Arap toplumunda yetişen Allah Resûlü, şiir sanatının insanlar üzerindeki büyüleyici etkisinin bilincindedir. Allah Resûlü, Şirk blokuna mensup şairler tarafından şahsının ve inananların namuslarına en ağır ifadelerle saldırılması karşısında rahatsızdır. Müslüman şairlerden İslâm davetini savunmalarını ve aynı silahla düşmana karşılık vermelerini ister. Allah Resûlü şöyle der:¹

مَا يَمْنَعُ الْقَوْمَ الَّذِينَ نَصَرُوا رَسُولَ اللَّهِ بِسِلَاحِهِمْ أَنْ يَنْصُرُوهُ بِالْأَسِنَّةِ؟

“Allah Resûlü'nü silahlarıyla destekleyen bu halkı dilleriyle (de) desteklemelerinden alıkoyan nedir?”

Allah Resûlü'nün buyruğuna icabet eden Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Ravâha ve Ka'b b. Mâlik gibi şairler şiir becerilerindeki

---

¹ Ebû'l-Ferec, el-Asfâhânî, *Kitâbu'l-agâni*, tahk. İbrahim es-Se'âfin vd., Dâru Sâdir, Beyrut, 2008, IV, 107.

ustalıklarını Allah Resûlü'nü ve İslâm davetini savunmaya hasrederler. Nitekim Hz. 'Âişe yoluyla gelen bir rivayet şöyledir:²

أَهْجُوا فُرَيْشاً فَإِنَّهُ أَشَدُّ عَلَيْهَا مِنْ رَشْقٍ بِالنَّبْلِ

“Kureyş'i hicvedin, çünkü bu, onlara ok atmaktan daha ağır gelir.” (Allah Resûlü) İbn Ravâha'ya haber salarak “اهْجُهُمْ/ Onları hicvet” buyurdu. O da Kureyş'i hicvetti ancak Peygamber'i (s.a.v.) razı edemedi. Bunun üzerine (Allah Resûlü), Ka'b b. Mâlik'e, daha sonra Hassân b. Sâbit'e haber saldı. Hassân huzuruna girince: “(Demek) kuyruğu ile vuran bu arslana (haber) salmanızın zamanı gelmiştir” dedi. Sonra dilini çıkararak onu oynatmaya başladı ve: “Seni Hak (dîn) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, onları dilimle deri parçalar gibi parçalayacağım!” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.): “Ebû Bekir, Kureyş'in neseplerini en iyi bilen kimsedir ve benim de aralarında bir nesebim bulunmaktadır. Acele etme ve benim nesebimi sana özetleyinceye kadar (sabırlı ol!)” buyurdu. Hassân, hemen Ebû Bekir'e gitti. Bir süre sonra döndü ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Bana senin nesebini özetledi. Seni hak (dîn) ile gönderen Allah'a and olsun ki, seni hamurdan kıl çeker gibi onlar(ın arasından) çekip çıkaracağım” dedi. Âişe (rivayetin devamında): “Bunun üzerine Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Hassân'a: “إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ لَا يَزَالُ يُؤَيِّدُكَ مَا نَفَحْتَ عَنْ رَسُولِهِ/ Kuşkusuz Allah'ı ve Resûlü'nü savunduğun müddetçe Ruhu'l-kuds seni desteklemeyi sürdürecektir!” buyururken işittim” dedi. Âişe şunu da ekledi: “Ben Allah Resûlü'nü (s.a.v.): “هَجَاهُمْ حَسَنًا فَسَقَى وَاشْتَقَى/ Hassân onları hicvetti. Böylece hem intikamımızı alarak bizi rahatlattı hem de kendi intikam ateşini söndürdü” buyururken işittim.”

Allah Resûlü şiir sanatına biçtiği yeni rolle İslâm davetinin savunulmasını zorunlu kılmış ve şöyle buyurmuştur:³

² Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahih-u Muslim*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdübâki, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, Kitâbu fadâilî's-sahâbe, 157, (c. IV, s. 1935)

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُجَاهِدُ بِسَيْفِهِ وَلِسَانِهِ وَالَّذِي تَفْسِي بِيَدِهِ لَكَانَ مَا تَرْمُونَهُمْ بِهِ
نَضْحُ النَّبْلِ

"Kuşkusuz Mümin kimse kılıcıyla ve diliyle İslâm'ı savunur. Nefsim elinde olan (Allah'a) and olsun ki sizin onlara attıklarınız ok darbeleri gibidir."

Yine Allah Resûlü benzer bir rivayette şöyle buyurmuştur:⁴

جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَالسِّتَاتِ.

"Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihat ediniz."

Rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Allah Resûlü şiir yoluyla İslâm'ı savunan şairleri, mallarını ve canlarını aynı amaç uğruna feda eden müminlerle aynı kefeye koymaktadır. Diğer bir ifade ile Allah Resûlü, duygulara hitap eden sanat dilinin savaş gibi toplumun kaderini belirleyecek hassas durumlarda kitle psikolojisi üzerinde bırakacağı derin etkiye dikkat çekmekte ve sanatın en az mal ve can kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Allah Resûlü, şiir sanatını daha çok mahfillerde duyguların dile getirildiği eğlence ve teselli aracı olmaktan çıkararak İslâm'a hizmet gibi ulvî bir amaca yönlendirmektedir. Yine rivayetlerden anlaşılacağı üzere, yaşamın temel unsurlarından biri olduğu fark edilen şiirin, erdemli toplumun inşası için sorumluluk bilinci taşıyan şairler tarafından her zaman doğru icra edilmesi gerektiğine de işaret etmektedir.

Allah Resûlü hakkı savunan şairlere büyük önem vermektedir. Hassân b. Sâbit için mescide minber koymuş, Hassân b. Sâbit de minbere çıkarak Allah Resûlü'nü öven ve Müşriklere karşı onu savunan şiirler söylemiştir. Akabinde Allah Resûlü, vahiy meleği Cebrâil (a.s.)'in Hassân b. Sâbit'i ilham yoluyla desteklediğini

³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Ali, el-Beyhakî, *es-Sunen el-Kubrâ*, Kitâbu's-Şehâdât, Bâbu Şehâdeti's-Şu'arâ, Dâiratu'l-Ma'ârif en-Nizâmîyye, Haydarâbâd, 1344, c. X, s. 238.

⁴ Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Ebû Dâvud, *Sunen-i Ebî Dâvud*, tahk. Şu'ayb el-Arnaût vd., Dâru'Risâleti'l-Âlemiyye, Dimaşk, 2009, Kitâbu'l-Cihâd, 17. (IV,158)

bildirmiştir. Allah Resûlü Hz. ‘Âişe’den aktarılan rivayette şöyle buyurmaktadır:⁵

“Allah Resûlü (s.a.v.), mescidde Hassân b. Sabit’e bir minber koyar, Hassân da bu minber üzerinde ayakta durarak Allah Resûlü’nü (s.a.v.) övücü -veya şöyle dedi-: destekleyici şiirler söylerdi. Allah Resûlü (s.a.v.) de şöyle buyururdu:

"إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ حَسَنَ بَرُوحِ الْقُدُسِ، مَا يُفَاجِرُ أَوْ يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"

“Allah’ın peygamberini övdüğü veya savunduğu sürece Şair Hassân’ı Allah, Ruhü’l-kuds (Cibril)’le destekler.”

Kuşkusuz Allah Resûlü’nün şair Hassân b. Sâbit için mescide minber koymuş olması şaire verdiği önemin göstergesidir. İslâm dininden başka hiçbir semavî din şairleri bu kadar önemli bir konuma getirmemiştir. Nitekim Allah’ın evi mescitte şiir meclisi kurulmakta ve başlarında Allah Resûlü olduğu halde sahabe de dinleyici sıfatıyla söz konusu mecliste hazır bulunmaktadır. Allah Resûlü burada “Allah, Ruhü’l-kuds (Cibril)’le Hassân’ı destekler” buyurarak şairi ilham yoluyla⁶ kuşatacak ilâhî desteği müjdelemektedir.

Öte yandan hadiste vahiy meleği Cibril, "temiz" ve "duru"⁷ anlamlarına gelen "Ruhü’l-kuds" ismiyle anılmaktadır. Bu bakımdan Cibril’in, şairin gönlüne temizi ve duruyu diğer bir ifade ile İslâm’ın prensipleriyle örtüşen güzel ilhamları vereceği açıktır. Dolayısıyla Allah Resûlü iki tarafı da keskin kılıç mahiyetindeki şiir sanatının fitrata uygun düşenine, şerden uzak olanına ve İslâm’a hizmet edenine teşvik etmektedir.

⁵ et-Tirmizî, Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ, *el-Câmi‘u l-kebîr*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1996, el-Edeb, Bâbu mâ câe fî inşâdi’ş-şi‘r, 104. (c. IV, ss. 528-529)

⁶ ‘Abdurrahmân Ra’fet, el-Bâşâ, *Nahve mezheb islâmî fî l-edebi ve’n-nakd*, Câmi‘atu’l-İmâm Muhammed b. Su‘ûd el-İslâmiyye, Riyad, 1985, s. 6.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânu l-‘Arab*, tahk. ‘Abdullah ‘Ali el-Kebîr, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, ts, c. V, s. 3550. (Kaf bâbı)

Allah Resûlü, hicretin VII. yılında Mekke'ye girdiği sırada Abdullah b. Ravâha'nın İslâm'ı savunmak ve müşriklere karşı psikolojik baskı uygulamak amacıyla okuduğu beyitler karşısında memnuniyetini izhar etmektedir. Tirmizî, “*el-Câmi 'u'l-kebîr*”de Enes b. Mâlik yoluyla gelen şu rivayete yer vermektedir:⁸

Allah Resûlü (s.a.v.) ‘Umratu’l-kadâ’da Mekke’ye girdi. Abdullah b. Ravâha da şunları söyleyerek önünde yürüyordu: (Recez)

خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ   الْيَوْمَ نَضْرِبُكُمْ عَلَى تَنْزِيلِهِ
ضَرْبًا يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ   وَيُذْهِبُ الْخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ

Be Küffarın Oğulları! Savulun (Peygamberin) yolundan! Bugün (Peygamber’e inen) ayetler üzerinden sizi vuruyoruz. Kelleyi yerinden eden ve dostu dostundan koparan bir vuruşla.

Bunun üzerine Ömer ona dedi ki: Be Ravâha’nın Oğlu! Allah’ın Harem’inde Allah Resûlü’nün (s.a.v.) huzurunda şiir mi söylüyorsun? Allah Resûlü de (s.a.v.):

خَلَّ عَنْهُ ، فَلَهُوَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ

“Ömer! Bırak onu! Zira (söylediği bu hiciv şiiri) gerçekten onlara ok saplanmasından daha süratli sirayet eder” buyurdu.

Görüleceği üzere hiciv şiirinin Araplar üzerindeki ürkütücü etkisini çok iyi bilen Allah Resûlü, Harem-i Şerifte müşriklere karşı psikolojik baskı uygulamak amacıyla şiir söyleyen Abdullah b. Ravâha’yı azarlamaması gerektiği hususunda Hz. Ömer’i ikaz etmekte ve hakka hizmet eden şiir türünü savunmaktadır. Dahası Allah Resûlü, bir diğer şair Hassân b. Sâbit’e “Benim adıma

⁸ Tirmizî, *el-Câmi 'u'l-kebîr*, Edeb, 70, (IV, 529-530.)

Müşriklere karşılık ver” buyurmakta ve ardından ona şu hayır duada bulunmaktadır:⁹

أَجِبْ عَنِّي! اللَّهُمَّ أَيْدُهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

“Benim adıma Müşriklere karşılık ver. Allahım onu (Hassân’ı) Rûhu’l-kuds’le destekle”

Kuşkusuz Allah Resûlü’nün Hassân b. Sâbit için yaptığı hayır dua sanat becerisini i’lâ-yı kelimetullah yolunda kullanan edebiyatçıları da kuşatmaktadır.¹⁰

İslâm’ın ilk dönemlerinde sanat becerilerini neredeyse tümünden düşman karşısında Allah Resûlü’nü savunmaya tahsis eden sahabe,¹¹ zamanla Müşriklere karşı zafer elde edip güç kazanınca, şiiri toplumu bilinçlendirme ve eğitme amaçlı da kullanmışlardır. Buhârî’nin “*el-Câmi’u’s-sahîh*”inde yer verdiği rivayette, râvî el-Heysem b. Ebî Sinân (ö. .../...) konuyla ilgili olarak şunları aktarmaktadır:¹²

Ebû Hureyre’yi (bir cuma günü)¹³ ayakta arkadaşlarına menkıbe anlatırken (vaaz verirken) gördüm. Vaazında şöyle diyordu: Allah Resûlü Abdullah b. Ravâha’yı kastederek¹⁴ "Kuşkusuz sizin bir kardeşiniz fahiş söz söylemezdi" buyurdu. Abdullah b. Ravâha, (Allah Resûlü’nü şiiriyle övüyor ve şöyle) diyordu: (Tavîl)

⁹ Ebû'l-Ferec, el-Asfâhânî, *Kitâbu'l-agânî*, tahk. İbrahim es-Se'âfin vd., Dâru Sâdır, Beyrut, 2008, c. IV, s. 107.

¹⁰ 'Abdurrahmân Ra'fet, el-Bâşâ, *Nahve mezheb islâmî fî'l-edebi ve'n-nakd*, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Riyad, 1985, s. 19.

¹¹ Bâşâ, *Nahve mezheb islâmî fî'l-edebi ve'n-nakd*, s. 10.

¹² el-Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm b. el-Mugîra el-Cu'fî, *el-Câmi' u's-sahîh*, tahk. Muhibbuddîn el-Hatîb vd, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire, 1400, Kitâbu'l-Edeb, 91. (c. IV, s. 119)

¹³ 'Abdu'l-Ğanî b. 'Abdulvâhid b. 'Alî, el-Makdisî, el-Hâfiz, *Ehâdisu's-Şi'r*, tahk. İhsân 'Abdummennân el-Cibâlî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Amman, 1989, s. 59.

¹⁴ Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, el-'Aynî, *'Umdetu'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Tash. 'Abdullah Mahmûd Muhammed 'Umar, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, c. VII, s. 311.

وَفِينَا رَسُولُ اللَّهِ يَتْلُو كِتَابَهُ
إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَاطِعٌ
أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا
بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنَّ مَا قَالَ وَاقِعٌ
يَبِيتُ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ
إِذَا اسْتَنَقَلْتُ بِالْكَافِرِينَ الْمَضَاجِعُ

Allah'ın elçisi aramızdadır. Tan yeri ağarıp fecri sâdık yükseldiğinde (Allah'ın) Kitâb'ını okur.

Bize körlükten sonra doğru yolu gösterdi. Dolayısıyla kalplerimiz tereddütsüz şuna inanır: O'nun söylediği mutlak gerçektir.

Yataklar kâfirlerle ağırlaştığında O, geceyi yan tarafını yatağından uzakta geçirir.

Allah'ın evi mescitte halka vaaz verilirken Kur'ân ayetleri, hadisler ve şiir yan yana zikredilmektedir. Kuşkusuz sahabe tarafından Kur'ân ayetleri ile hadislerin yanı sıra şiir rivayetiyle de toplumu bilinçlendirme ve eğitme cihetine gidilmesi, hakka teşvik eden şiire verilen değeri ortaya koymaktadır.

Yapılan izahlardan ve sunulan örneklerden de anlaşılacağı üzere, şiir sanatının büyük önem arz ettiği Arap toplumunda yetişen Allah Resûlü, pratikte şiire ilgi duymuş, şiiri övmüş ve şiirin sihirli gücünden yararlanarak düşman karşısında bir tür psikolojik savaş aracı olarak kullanılmasını istemiştir. Yine Allah Resûlü, şairleri hakka ve İslâm öğretilerine uygun gelecek türden şiir söylemeye teşvik etmiştir. Böylece temelde edeb/ahlâk esasına dayanan edebiyatın önemli bir kolu olan şiir sanatı hakkın savunulmasında kullanılmış ve sesi olmuştur.

2. Mehmet Akif Ersoy'un Yaşadığı Dönemde İslâm Dünyası

İslâm Dünyası, Moğolların Bağdat'ı işgali ve Müslümanların Endülüs'ten çıkarılmalarını müteakip Haçlı seferleri ve iç savaşlar nedeniyle Avrupa'nın aksine, ilme gereken önemi verememiştir. Cehalet her tarafta kol gezmektedir. Cebertî (ö. 1240/1825), bizzat

yaşadığı içler acısı durumu şu sözlerle dile getirmektedir: Mısır'ı işgal eden Fransızlar, aralarında Cebertî'nin de bulunduğu, ülkenin bilim ve siyaset çevrelerine mensup şahsiyetlerden oluşan bir gurubu kurdukları bir kimya laboratuvarına götürürler. Laboratuvarda kimya deneyi gerçekleştirilir. Deneyi yapan Fransız kimyager, içerisinde sıvı madde bulunan şişeyi eline alır ve biraz sallar. Şişedeki sıvı madde beyaz toz haline dönüşür. Sonra bu tozları örsün üzerine koyar. Elindeki çekiçle üzerine hafifçe vurur ve katı toz parçacıklarından şiddetli bir patlama sesi çıkar. Bunu gören Mısırlı alimler şaşkınlıklarını gizleyemezler ve olayı sihir olarak yorumlarlar. Fransızlar, onların bu şaşkınlık ve geri kalmışlıkları karşısında kendileriyle alay ederler. Neticede, sözde aydın bir zümreye mensup olan bu insanlar Fransızlar karşısında son derece komik duruma düşerler.¹⁵

İslâm dünyası genel olarak ekonomik açıdan da Doğu ve Batı Bloku ülkelerine kıyasla geridir. Hal böyle olunca İslâm dünyası her iki blok için de iyi bir tüketim pazarı ve hammadde kaynağına dönüşür. Bu durum onu, kültür emperyalizminin etkisine açık hale getirir.¹⁶ Yeryüzünü miras edinme haklarının olduğunu düşünen Avrupa, dünyanın geri kalanını da bu amaç doğrultusunda kendisine boyun eğdirmek ve hizmet ettirmek durumunda olduğuna inanmaktadır. 1882-1906 yılları arasında İngiltere'nin Kahire Başkonsolosu olan Lord Cromer'e (ö. 1917) ait şu ifadeler Batı'nın İslâm dünyası üzerindeki emperyalist emelleriyle ilgili ip uçları vermektedir:¹⁷

"İlâhi takdir tarafından bu bölgenin başına getirilen beyaz adamın görevi Hristiyan medeniyetinin temellerini bu topraklarda mümkün olduğunca sağlamlaştırmak ve insanlar

⁸⁵ Şevki, Dayf, *el-Edebu'l-'arabî el-mu'âsir fî Mısır*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1961, s. 13; Sâlih Âdem, Bîlo, *Min kadâyâ el-edebi'l-islâmî*, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1985, s. 133.

⁸⁷ Bedr, 'Abdu'l-Bâsit, *Mukaddime li nazariyyeti'l-edebi'l-islâmî*, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1985, s. 54.

¹⁷ Kutub, Muhammed, *Vâki'una'l-mu'âsir*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1997, s. 202.

arasındaki ilişkilerin temeli haline getirmektir. Ancak beyaz adam - şüphe uyandırmamak için- Müslümanları Hristiyanlaştırmaya çalışmak yerine dini kutlamalarda olduğu gibi İslâm dininin sahte tezahürlerini resmi makamı yoluyla desteklemelidir."

Bir zamanlar ilim ve teknolojinin Osmanlılarda olduğuna inanan bazı kimseler, artık bunları Batı'da aramaları gerektiğini düşünmeye başladılar. Öyleyse kalkınmak için Batıya yönelmeliydiler. Bu amaçla faydalı ya da zararlı, Batıda ortaya çıkan ne varsa, kendi toplumlarına ithal etmeye koyulurlar. Batılılaşma hareketinin koyu savunucularından biri olan Tahâ Huseyn (ö. 1973) bu konuda şöyle demektedir: "Kalkınma ve gelişmenin yolu eğri bûğrû değil, açık ve nettir. Bu yol Avrupalılara benzemekten geçmektedir. Onların yolundan gitmek demek iyi kötü, acı tatlı, olumlu olumsuz bütün yönlerden onlara benzemek ve Avrupa medeniyetine ortak olmak demektir."¹⁸

Ülkemizde ise durum İslâm coğrafyasının diğer bölgelerinden farksızdır. Mehmet Akif Ersoy mısralarda bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:

Mütefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:

"Medeniyet teâlîsi umûmen Şark'ın

Yalnız bir yolu ta'kîb ederek kâbildir;

Başka yollarda selâmet gözeten gâfildir.

Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,

Aynı izden sağa, yâhud sola hiç sapmamalı.

Garb'ın efkârını mâl etmeli Şark'ın beyni;

Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; ya'ni:

İctimâî, edebî, hâsılı her mes'elede,

---

⁸⁶ Tâhâ, Huseyn, *Mustakbelu's-sekafeti fî Mısr*, Daru'l-Ma'ârif, Kahire, 1944, s. 39.

Garb'ı taklîd edemezsek, ne desek beyhude.

Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o belâ

Bütün esbâb-ı terakkimize engel hâlâ!" (Süleymâniye Kürsüsünde, s. 172, 173)

Sonuç olarak Mehmet Akif Ersoy'un yaşadığı dönem İslâm coğrafyasının geri kalmışlıkla ve batı taklitçiliğiyle sınındığı çalkantılarla dolu bir dönemdir.

3. Mehmet Akif Ersoy ve Şiir Yoluyla İslâm Müdafaası

Mehmet Akif Ersoy Osmanlının son dönemlerinde siyasi ve içtimai çalkantıların hayli yoğun olduğu bir zaman diliminde dünyaya gelmiştir. Küçük yaştan itibaren köklü din eğitimi almış, ileri aşamalarda hatimle namaz kıldırarak kadar güçlü bir hafız olmuştur. Oldukça keskin zekaya sahiptir. O günlerde popüler olan baytarlık mektebine gitmiş ve burada pozitif bilimlerde kullanılan gözleme dayalı metot takip edildiğinden toplumun sorunlarını derinlemesine gözlemleyebilmiştir. Bu bakımdan “medeniyet” ve “batılılaşıma” gibi yaldızlı terimler altında yaklaşmakta olan tehlikelere dikkat çekmiş, kurtuluş reçetesi olarak öze dönüşü adres göstermiş ve Kur'an uygarlığını inşa etmek için yılmadan çalışmıştır. Bu bakımdan Mehmet Akif Ersoy "sıradan muhafazakâr" değildir. O, Hz. Peygamber'in çağrısına kulak veren ve şiir becerilerini var güçleriyle İslâm savunmasında ve i'la-yı kelimetullah yolunda kullanan şair sahabeler gibi ömrünü ümmetin yeniden dirilişi için var gücüyle haykıran büyük dava adamı, düşünür ve milli şairdir. Ona göre yüzyıllardır Şark'a çöreklenen Batı'nın kültür emperyalizmi Şark toplumlarının bünyesine iyice yerleşmiştir. İslâm'ın özünden uzaklaşmış ve nezih İslâm ahlâkı bu diyarlarda yaşanmaz hale gelmiştir. İçinde, yanında, çevresinde yaşamaya mecbur olduğumuz toplum, ayağı kaymış, yozlaşmış ve sapmış bir topluma dönüşmüştür. Şark'da muhafaza etmeye ve korumaya layık değerler kalmamıştır. Şark toplumları müspet davranış sergileyerek dirilişe geçmek yerine gafletini özümsemiş bir pozisyona bürünmüştür. Bir

başka ifade ile Şark insanı yerli ve esas kaynaktan kopmuştur. Değer yargıları değişmiş sular bulanmıştır. İbn Haldun'un "yenilmiş ulusların kendilerini yenen güçlerde kurtuluş aradıkları" tezinde olduğu üzere sözde aydınlarımız kurtuluşu "muasır medeniyet" adı altında Batı'yı kör taklitte görmüşlerdir. Bunca yozlaşmaya ek olarak içeride "Bütün mü'minler kardeştir" prensibini hiçe sayan ve ümmetin parçalanmasına yol açacak olan asabiyet hareketi başlamıştır. Bu bakımdan Mehmet Akif Ersoy'un İslâm savunmasını özden kopmuş din anlayışı, batı taklitçiliği ve asabiyet gibi emperyalizme hizmet eden anlayışlara yönelik tepkiler olmak üzere üç alt başlıkta incelemek mümkündür.

3.1. Özden Kopmuş Din Anlayışı

İslâm coğrafyasının dört bir yanına kök salmış kültürel yozlaşmanın izlerine Safahat'ın "Süleymaniye Kürsüsünde" başlığı altındaki bazı mısralarda net biçimde görmek mümkündür. Şair Hz. Peygamber'den önceki cahiliye devrinin anlayışıyla aynı noktada birleşen bir iddiayı (ما ألفينا عليه آباءنا) Biz atalarımızdan böyle gördük¹⁹ şeklindeki yozlaşmış din anlayışını Tatar Türklerinden Medine'de eğitim almış Abdürreşid İbrahim'in ağızıyla şiddetle reddetmekte ve şöyle demektedir:

Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil.
Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil.
Acaba meyl-i teâlî ne demek onlarca?
"Böyle gördük dedemizden!" sesi milyonlarca
Kafadan aynı tehevvrle bakarsın, çıkıyor!
Arş-ı âmâli bu ses tâ temelinden yıkıyor.
Görenek hem yalnız Çin'de mi salgın; nerde!
Hep musâb âlem-i İslâm o devâsız derde.
Getirin Mağrib-i Aksâ'daki bir müslümanı;
Bir de Çin sûrunun altında uzanmış yatani;
Dinleyn her birinin rûhunu: mutlak gelecek,

---

¹⁹ Bakara 2/170

“Böyle gördük dedemizden!” sesi titrek, titrek!
“Böyle gördük dedemizden!” sözü dînen merdûd ;
Acaba sâha-i tatbîki neden nâ-mahdûd ?
Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
“Böyle gördük dedemizden!” diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde?
Lâfzı muhkem yalınız anlaşılan, Kur’ân’ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma’nânın:
Ya açar Nazm-ı Celîl’in , bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur’ân, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için! (Süleymâniye
Kürsüsünde, s. 158, 159)

Bir diğer mısralarda (وَأَن لِّسَ لِلإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى) İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder)²⁰ ayetine vurgu yapmakta; tembellikle, hurafelerle ve yanlış "tevekkül" anlayışıyla dinin yıpratıldığına işaret etmektedir:

"Çalış" dedikçe şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin maskaraya (Fâtih Kürsüsünde, s. 242)
Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar,
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağılar...
Ataletin o mülevves teressübatı bütün!

---

²⁰ Necm 53/39

Numune işte biziz...Görmek isteyen görsün! (Fâtih Kürsüsünde, s. 239)

Ya taassubları! Hiç sorma nasıl maskaraca?

O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,

Hem bakarsın eşi yok dini taaddisinde.

Hem ne söylersen olur dini hemen rencide!

Milletin hayrı için her ne düşünsen: bid'at;

Şer'i tağyir ile terzil ise: -haşa- sünnet!

Ne Huda'dan sıkılırlar ne de Peygamber'den. (Süleymâniye Kürsüsünde, s. 157)

Şair Şark toplumlarında kol gezen hurafelere de işaret etmekte ve kurtuluş reçetesi olarak Sadr-ı İslâm'a dönülmesi gerektiğini ifade etmektedir:

O rasad-hane-i dünyâ, O Semerkand bile;

Öyle damlı ki hurâfâta o mazisi ile:

Ay tutulmuş "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,

Dümbelek çalmakta binlerce kadın, kız, erkek!

Eğer çiğnenmemek isterlerse seyl-i âb-ı eyyama:

Rücu etsinler artık Müslümanlar sadr-ı İslâm'a (Süleymâniye Kürsüsünde, s. 156)

Şaire göre Türkiye'deki durum İslâm coğrafyasının diğer bölgelerinden farklı değildir. Şair din eğitiminin ve ulemanın içler acısı bu durumuna mısralarda yer vermekte ve şöyle demektedir:

Sıgıyor en büyük endazeye işler artık;

Saltanat namına, din namına bin maskaralık. (Süleymâniye Kürsüsünde, s. 150)

Hele ilmiyye bayağdan aşağı bir turşu!

Bâb-ı fetva denilen dâire ümmî koğuğu.

Ana karnından icazetlidir, ecdada çeker;

Yürüsün, bir de sarık, al sana kadîasker! (Süleymânîye Kürsüsünde, s. 151)

Hüsnüzan eylediğim bir iki fazıl hocanın,

İstedim fikrini açmak; dedim: "Artık uyanın!

Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor;

Size Kur'an 'Bakınız sade uzaktan' mı diyor?"

"Memleket mahvolacak, olmayacak...Baştakiler,

Düşünürler ona, mevcut ise, bir çare eğer.

Gelelim dine; ne mümkün çalışıp kurtarmak?

«Bede'e'd-dinu ğariben... » sözü elbet çıkacak

Dediler. (Süleymânîye Kürsüsünde, s. 152)

Şair din alimlerinin birçoğunun bilgisiz olduğunu ve medreselerde okutulan ilimlerin bir işe yaramadığını öne sürmektedir:

Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden

Çekecek memleketin hali ne olmaz

Sayısız medrese var gerçi Buhârâ'da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,

Ne bu dünyada soran var ne de ukbâda geçer! (Süleymânîye Kürsüsünde, s. 157)

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.

Hadi göster bakayım İbn-i Rüşd'ü?

İbn Sînâ neye yok? Nerde Gazâlî görelim?

Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş alim?
En büyük fâzılıımız: bunların asarından
Belki on şerhe bakıp, bir kuru mânâ çıkaran.
....Koca ilmiyyeyi aktar da bul üç tane fakih:
Zevk-i fikhîsi bütün, fikri açık, ruhu nezih
Sayısız hâdise var ortada tatbik edecek,
Hani bir tane usûl âlimi, yâhû, bir tek? (Âsım, s. 402)

Mehmet Akif Ersoy benzer tespitleriyle Anadolu topraklarında "Öze dönüş" ülküsünün ilk eridir. O emrolunduğın gibi doğru olmak adına birçok risklere girmiştir. Doğuda yüzyıllardır kaynaşan, kök salan, İslâm şiarındanmış gibi gözüken ancak yoğun bir beyin sömürgeciliği sürdüren her telakkiye ve gruba cesaretle ve sağlam bilgiyle çatmış onların cahilliklerini ortaya dökmüştür. Sözgelimi şair Hafız'ın Divan'ını bir ironiyle Kitabu'l-fetva olarak göstermekte ve Hafız Şirazi gibilerinin değişmez, yerleşik tipi olan, kimseye zararı dokunmayan, kimsenin kalbini kırmayan tuhaf bir gönül adamlığı savıyla yaşayan klasik doğu tiplmesi şahsiyetlere karşı çıkmıştır:

Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan ya karı...
Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları!
Sonra tenkide giriş: Hepsi tasavvufla dolu:
Var mı sôfiyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâ'atler olur bî pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânı kitabü'l-fetvâ!
"Gönül incitmede keyfin neyi isterse becer!"

Urefâ mesleği; a'lâ hem ucuz hem de şeker!" (Süleymâniye Kürsüsünde, s. 157)

Akif'in yaşadığı ve mücadelesini verdiği hayat örneğinde Anadolu toprağında bir kalbi kırmamak için binlerce hakikati inciten yanlış şartlanmış insan yerine hakikat adına kalplerin kırılabileceğine inanan ve onu yaşayan gerçekçi mümin insan gelmekteydi. Bir başka ifade ile kaynağını saptamış insan gelmekteydi. İslâm insanı için tek kaynak vardı: Kur'an-ı Kerim. İslam insanı için tek uygarlık vardı: Kur'an uygarlığı. Tek üstün hayat vardı: İslâmî hayat. Akif, unutulmuş, unutturulmuş ve uzaklaştırılmış bu haberle gelmekteydi:

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı.

Ölümler dini değil, sen de bilirsin ki, bu din;

Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin. (Asım, s. 402)

"Müslümanlık" denilen rûh-i ilahî arasak,

"Müslümanız" diyen insan yığınınından ne uzak!

Dîni tedkîk edeceksek, dönelim haydi geri;

Alalım neş'et-i İslâm'a yakın bir devri:

O ne dehşetli terakkî, o ne müthiş sür'at

Öyle bir harika gösterdi mi insaniyyet?

Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan. (Süleymâniye Kürsüsünde, s. 177)

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,

Silkin de: muhitindeki zulmetleri yak, yık,

Bir baksana Gökler uyanık, yer uyanıktır;

Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır. (Hakkın Sesleri, s. 200)

"Tevakkufun" yeri yoktur hayât-ı millette.

Sükûn belirdi mi bir milletin hayatında,

Kalır senin gibi zillet, esaret altında. (Fatih Kürsüsünde, s. 266)

Yarının ilmi nedir, halbuki? Gayet müdhîş!

"Maddenin kudret-i zerriyesi" uğraştığı iş.

Sarfedip durmada birçok kafa binlerce emek.

Ona yükseldi mi artık, değişir rûy-i zemin;

Çünkü bir damla kömürden edecekti te'mîn,

Öyle milyonla değil, nâ-mütenâhî kudret..."

İbret al kendi sözünden, aman oğlum, gayret! (Âsım, 431)

3.2. Batı Taklitçiliği ve Emperyalizm

"Batı" kavramı kendi özünde iki anlam taşımaktadır. Batı'nın bilim ve teknoloji alanında kat ettiği ilerleme ve "modernizm" anlayışına dayalı üstünlük algısının beraberinde getirdiği ahlâkî çöküntü. Bilim ve teknolojiye kat ettiği ilerlemeden aldığı cesaretle özellikle sömürgeleştirdiği topraklarda üstlenmiş olduğu "medeniyet taşıyıcısı" rolünü Doğu ulusları üzerinde de hayata geçirmek için her şeyi mubah görmüş ve kaleyi içten fethetmeye çalışmıştır. Bu amaçla Batı, Şark toplumlarını evvela parçalamak sonra da yutmayı hedeflemiştir. Mehmet Akif Ersoy'un içinde yaşadığı dönem Avrupa emperyalizminin hızını iyice artırdığı bu dönemdir. İslâm'ı savunma içgüdüsüyle hareket eden ve Batı'nın uygarlık dışı vahşetlerinin üstünü örtmeye çalıştığını gören Mehmet Akif Ersoy her fırsatta Batı'nın sinsî oyununa dikkat çekmekte ve ilgilileri tehlike karşısında haykırırcasına uyarmaya çalışmaktadır:

"Medeniyet!" size çoktan beridir dış biliyor;

Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor. (Hakkın Sesleri, s. 193))

Özellikle Tanzimattan sonra Batılılaşma ve özgürlük gibi esasta sömürgeye hizmet eden yaldızlı kavramlarla özden kopma hareketleri ivme kazanmıştır:

Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhi gazete,
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete
İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyet-i vicdan sanıyor!
Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım Asya!
Hakka tefviz ile üç tane yetişmiş kızını;
Taşıyanlar bile varmış buradan baldızını,

Analık ilmi için Pâris'e, yüksünmeyerek... (Süleymaniye
Kürsüsünde, s. 167)

Şair Avrupa'ya ve Rusya'ya ilim irfan öğrenmek için
gönderilen gençlerden bir kısmının bilim ve fen ile donanarak ülkeye
hizmet yerine "modernizm" adına ahlâksızlık ve din düşmanlığı ithal
etmeye çalıştıklarına işaret etmekte ve şöyle demektedir:

Sonra zenginlerimiz: "Haydi gidin, fen getirin."
Diye, her isteyenin şahsına bilmem kaç bin
Ruble tahsis ile sevkeylediler Avrupa'ya;
Pek fedakâr idi hemşehrilerim doğrusu ya.
Bu giden kafileden birçoğu cidden tahsil
Ederek döndü. Fakat geldi ki üç beş de sefil,
Hepsinin nâmını telvîse bihakkın yetti...
Gönderenler ne peşîman oluyorlar şimdi!

.....

Hâli ıslah edecekler diyerek kaç senedir,
Bekleyip durduğumuz zübbelerin tavrı nedir?
Geldi bir tanesi akşam hezeyanlar kustu!
Dövyüyordum, bereket versin, edepsiz sustu.
Bir selamet yolu varmış...O da neymiş: Mutlak,
Dîni kökten kazımak, sonra, evet, Ruslaşmak!
O zaman iş bitecekmiş...o zaman kızlarımız,
Şu, tutundukları gayet kaba, pek ma'nasız
Örtüden sıyrılacak...sonra da erkeklerden,
Analık ilmini tahsil edecekmiş...Zâten,
Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiş!
Din için, millet için iş görececek alçağa bak:
Dîni pâmâl edecek, Milleti Ruslaştıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rıza gösterelim;
Başka bir ma'rifetin varsa haber ver görelim!
Al okut, Avrupa tahsili desinler, gönder,
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;
Sonra bir bak ki: Meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
Onu ikmal ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezilin gözüne...

Acırım tükürüğe billâhi tükürsem yüzüne! (Süleymâniye
Kürsüsünde, s. 155)

Şair Batı'nın ahlâksızlığı yerine fennine ve bilimine izin veren Japonya'yı örnek göstermekte ve safvet-i İslâm'ın Japonlar tarafından hayata uyarlandığına işaret etmektedir:

Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!
Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada,
Rûh-ı feyyâzı yayılmış, yalınız şekli Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyânette ferîd ;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd.
Doğruluk, ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;
Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;
En ufak şeyle kanâ'at, çoğa kudret varken;
Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, nâmûsuna yan bakmayarak,
Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;

Medenîyyet girebilmiş yalınız fenniyle...
O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle.
Dikilip sâhile binlerce basîret , im'ân;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garb'ın eşyâsı, eğer kıymeti hâizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!
Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız;
Herkesin sandığı meydanda, bilinmez hırsız. (Süleymâniye
Kürsüsünde, s. 159)

Avrupa emperyal güçleri gezegen yüzeyinin yaklaşık olarak yüzde seksen dördünü işgal etmiş, ya da denetimi altına almıştı. Elbette işgal, "Batılı adamın etkisi" olarak her alanda yıkımlara ve acılara neden olmaktaydı. Daha da korkunç olanı, sömürge savaşlarında akıtılan kanlar yapılan soygunculuk ve yağmacılıktı. Bu dönem aslında on ikinci yüzyılda başlayarak Osmanlı Devleti'nin

güçlü dönemlerinde sesi kısılan Haçlı Seferleri'nin yeniden dirilmesi, bir bakıma ikinci Haçlılar Çağı niteliğindeydi. Mehmet Akif Ersoy, Avrupa'nın amacının üstün teknoloji değil aslında Haç'ın istila ve ilhak emelleri olduğuna işaret etmekte ve şöyle demektedir:

Ezanlar sustu...Çanlar inletip durmakta âfâkı.

Yazık: Şark'ın semasından Hilâl'in geçti işrâkı!

Zaman artık Salîb'in devr-i istilâsı, ilhâkı (Hakkın Sesleri, 184, 185)

Şair sözde "medenî" Avrupa' nın sömürge savaşlarında akıtılan kanlar karşısında sessiz kalmakla gerçek yüzünü gösterdiğine Avrupa taklitçilerinin bu duruma alkış tuttuklarına da işaret etmektedir:

Nedense, duymadı Garbin o hisli vicdanı,

Hurûş-i sîne-i a'sârı inleyen bu kanı!

Nedense arş'a kadar yükselen enîn-i beşer

Sizin semalara akseyleyince oldu heder

Nedense vahdet-i İslâm'ı târümâr edeli,

Büyük tanıldı, mukaddes bilindi zulüm eli!

Zemîn-i şarkı mezâlim kasıp kavurdukça;

O kıpkızıl yüzü hâkin fezaya vurdukça

Gurûbu seyreden âvâre bir temâşâger

Kadar da olmadı dünya, nasîbedâr-ı keder

Keder de söz mü ya? Alkışlıyordu cellâdı,

Utanmadan koca yirminci asrın evlâdı. (Berlin Hâtıraları, s. 313)

Şair, Balkan Harbi'nde, Çanakkale ve İstiklal savaşlarında bize saldıran emperyalist Batı'yı şu mısralarla tavsif etmektedir:

Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:

Dipçik altında ezilmiş parçalanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi şenaatle oyulmuş gözler!
"Medeniyyet" denilen vahşete lânetler eder
Nice yekpare kesilmiş de sırtmış dişler (Hakkın Sesleri II, s.
187)

Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
Tükürün Ehl-i Salîbin o hayasız yüzüne!
Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!
"Medeniyyet" denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün! (Hakkın sesleri, II,
188)

Nerde – gösterdiği vahşetle "bu bir Avrupalı"
Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi yahut kafesi!
Âh o yirminci asır yok mu, mahlûk-ı asîl
Ne kadar gözdesi mevcut ise hakkıyla sefil,
Kustu Mehmetciğin aylarca durup karşısına;
Döktü kanındaki esrârı hayasızcasına.
Maske yırtılması hâlâ bize âfetti o yüz...
"Medeniyyet" denilen kahbe, hakikat yüzsüz. (Asım,
Çanakkale Şehitleri, s. 410)
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,

"Medeniyet" denilen tek dişi kalmış canavar? (İstiklâl Marşı, s. 509)

Kuşkusuz mısralarda Mehmet Akif Ersoy, "medeniyet" kelimesiyle Batı emperyalizmini kastetmektedir. Onun kaleminde "medeniyet" müstevli, saldırgan, insanlıktan çıkmış, adeta II. Haçlı savaşı başlatmış acımasız Avrupa anlamına gelmektedir.

3.3. Asabiyet Ruhu

Öte yandan Yüce Allah tarafından deklare edilen "Bütün mü'minler kardeşir" prensibine gönülden inanan Mehmet Akif Ersoy, ümmeti parçalayarak yok etmeyi amaçlayan ve böl parçala yut politikası uygulayan emperyalist güçlere hizmet etmekte olan asabiyet ruhunun tehlikelerine de dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

Ayrılık hissi naslı girdi sizin beyninize?

Fıkr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı

Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı

Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.

Bunu bir lahza unutmak ebedî haybettir...

Arnavutlukla Araplıkla bu millet yürümez

Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez

Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan

Kaldırım ayrılık esbabını artık aradan

Siz bu davada iken yoksa, iyazen billah,

Ecnebler olacak sahibi mülkün naghah

Diye dursun atalar: "Kal'a içinden alınır"

Yok ki hiçbir işiden...Millet-i merhume sağlar

Bir değil mahvedilen devlet-i İslamiyye
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

Bırakın eski hükümetleri meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer,

İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi. (Süleymânîye
Kürsüsünde., s. 168, 169)

Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın ya milliyetine .
“Arnavut” ne demek? Var mı şeraitte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri,

Arab'ın Türk'e; Laz'ın, Çerkez'e yahut Kürd'e;
Acem'in Çinli'ye rüçhânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta anasır mı olurmuş? Ne gezer!
Fikri kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır Ruh-u Nebi tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin akıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel? (Hakkın
Sesleri, s. 192)

Ne Araplık ne de Türklük kalacak aç gözünü!
Dinle Peygamberin ilâhî sözünü. (Hakkın Sesleri, s. 193)

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm

Gördüm de haânında bu cennet gibi yurdu!

Gül devrini bilseydim onun bülbülü olurdu,

Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu? (Nazım Parçaları, s.
585)

Sırr-ı terakkinizi siz,

Başka yerlerde taharrîye hevslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garbın, Alınız san'atını.
Veriniz hem de mesainize son sür'atini
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin! Yalnız;
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-I terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi "mahiyet-I ruhuyye"niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümmid-i selâmet onsuz. (Süleymâniye
Kürsüsünde, s. 178, 179)
Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır. (Hakkın Sesleri, s.
195)
Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pâk alnı değer. (Âsım, s. 412)

Sonuç

Bu sunum, Hz. Peygamber'in şairleri ile millî şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un İslâm savunmasındaki ortak yönlerini gün yüzüne çıkarmayı amaçlamıştır. Ulaşılabilen sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Allah Resûlü ve inananlar Mekkeli müşrikler tarafından Müslümanlara uygulanan baskıcı politikalar sebebiyle Medine'ye hicret etmek durumunda kalmışlardır. Ne var ki Mekkeli müşrikler Medine'de de Müslümanları rahat bırakmamışlardır. Çok geçmeden şirk ve iman blokları arasında birçok savaş meydana gelmiştir.

Savaşlar sırasında şirk blokuna mensup şairler şiir becerilerindeki ustalıklarını Allah Resûlü'ne ve inananlara karşı psikolojik üstünlük sağlamak amacıyla kullanmışlardır. Başta Allah Resûlü olmak üzere inananların namuslarına dil uzatmışlar ve en galiz ifadelerle Müslümanlara saldırmışlardır. Şiir sanatının kitle psikolojisi üzerinde bıraktığı büyüleyici etkinin bilincinde olan Allah Resûlü, şair sahabeden şirk blokuna mensup şairlere aynı tonda karşılık vermelerini istemiştir. Allah Resûlü'nün buyruğuna kulak veren Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Ravâha ve Ka'b b. Mâlik gibi şairler, şiir sanatındaki ustalıklarını İslâm savunmasında ve hakka davet yolunda kullanmışlardır. Böylece iki tarafı da keskin kılıç mahiyetindeki şiir sanatı mahfillerde duyguların dile getirildiği eğlence aracı olmaktan çıkarılmış ve "i'lâ-yı kelimetullah"a hizmet gibi ulvi amaçlara yönlendirilmiştir.

Millî şair ve büyük dava adamı Mehmet Âkif Ersoy da tıpkı Allah Resûlü'nün şairleri gibi şiir becerisindeki ustalığını Batı sömürgesinin “medeniyet”, “çağdaşlık” ve “modernleşme” türünden yaldızlı kavramların arkasına gizlenerek Müslüman ulusları özlerinden, kültürlerinden ve inançlarından koparmak için başlattıkları işgal hareketlerine karşı kullanmış, bütün gücüyle hakkı savunmuş ve tehlikelere dikkat çekmiştir. Mehmet Âkif Ersoy bunu yaparken İslâm dünyasını içine düştüğü yozlaşma, cehalet ve hurafelerden silkinmeye ve ilk buyruğu “Oku” olan Kur'an'dan ilham alarak sanatta, bilimde ve teknolojide ilerlemeye yönlendirmek için var gücüyle uğraşmıştır. Vahyin buyurduğu üzere ümmetin bilimle ve çalışmakla bütün dünyaya örnek olması gerektiğini düşünen Mehmet Akif Ersoy, Batı'nın yozlaşmış ahlâkı yerine sanatını, bilimini ve teknolojisini alması gerektiğini haykırmıştır. Mehmet Akif Ersoy Şark dünyasındaki hurafelere boğulmuş yozlaşmış İslâm anlayışını sözde alim ve âriflerin yüzlerine vurduğu gibi “medeniyet”, “batılılaşma” ve “modernleşme” türünden yaldızlı ifadelerin arkasına gizlenen Batı'nın Çankale'de, Balkanlarda ve daha nice İslâm coğrafyasında acımasızca yaptığı soykırımları ve

katliamları yüksek sesle mahfillerde dillendirmiştir. Mehmet Akif Ersoy, Hz. Peygamber'in çağrısına kulak veren ve şiir becerilerini var güçleriyle İslâm savunmasında ve i'la-yı kelimetullah yolunda kullanan şair sahabeler gibi ömrünü ümmetin yeniden dirilişi için var gücüyle haykırarak geçirmiş büyük dava adamı, düşünür ve milli şairimizdir.

Kaynakça

el-Asfâhânî, Ebû'l-Ferec, *Kitâbu'l-agânî*, tahk. İbrahim es-Se'âfin vd., Dâru Sâdır, Beyrut, 2008.

el-'Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *'Umdetu'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Tash. 'Abdullah Mahmûd Muhammed 'Umar, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2001.

el-Bâşâ, 'Abdurrahmân Ra'fet, *Nahve mezheb islâmî fî'l-edebi ve'n-nakd*, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Riyad, 1985.

Bedr, 'Abdu'l-Bâsit, *Mukaddime li nazariyyeti'l-edebi'l-islâmî*, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1985.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Ali, *es-Sunen el-kubrâ*, Dâiratu'l-Ma'ârif en-Nizâmiyye, Haydarâbâd, 1344.

Bîlo, Sâlih Âdem, *Min kadâyâ el-edebi'l-islâmî*, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1985.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm b. el-Mugîra el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-sahîh*, tahk. Muhibbuddîn el-Hatîb vd, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire, 1400.

Dayf, Şevki, *el-Edebu'l-'arabî el-mu'âsır fî Mısr*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1961.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunen-i Ebî Dâvud*, tahk. Şu'ayb el-Arnaût vd., Dâru'Risâleti'l-'Âlemiyye, Dimaşk, 2009.

Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 2007.

Heddâra, Muhammed Mustafa, *el-İltizâm fî'l-edebl-islâmî*, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Yayınları, Riyad, H.1404.

Huseyn, Tâhâ, *Mustakbelu's-sekafeti fî Mısır*, Daru'l-Ma'ârif, Kahire, 1944.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, tahk. 'Abdullah 'Ali el-Kebîr, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, ts.

İbn Raşîk, Ebû 'Ali el-Hasen el-Ğayravânî, *el-'Umde fî mahâsini's-şî'r ve âdâbihi ve nakdih*, tahk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1981.

Kutub, Muhammed, *Vâki'una'l-mu'âsır*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1997.

el-Makdisî, el-Hâfız 'Abdulganî b. 'Abdu'l-Vâhid b. 'Alî, *Ehâdisu's-şî'r*, tahk. İhsân 'Abdummennân el-Cibâlî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Amman, 1989.

Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-u Muslim*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâki, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

er-Râzî, Ebû Hâtem Ahmed b. Hamdân, *Kitâbu'z-zîne fî'l-kelimâti'l-islâmiyye ve'l-'arabiyye*, Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, San'a, 1994.

et-Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996.

MEHMET ÂKİF ERSOY’UN ŞİİRLERİNDE “ANNE” İZLEĞİ

Uzman Merve ŞENER*

ÖZET

Türk edebiyatının önemli şair ve ediplerinden olan Mehmet Âkif Ersoy, şiirlerinde topluma dair meseleleri hemen her yönüyle yansıtmış; toplumsal sorunlara çözümler aradığı eserlerinde toplumdaki aksaklıkları, olumsuzlukları gözler önüne sererek, aydınlıkçı ve topluma yön veren bir yol izlemiştir. Mehmet Âkif, toplum sorunlarını ve toplumsal yaşantıyı kapsamlı bir şekilde ele alırken; topluma ilişkin son derece önemsedığı aile kurumuna, kadının aile içerisindeki rolüne ve sorumluluklarına da geniş ölçüde yer vermiştir. Mehmet Âkif şiirinde, *anne*, mühim bir yere sahiptir. Toplum inşasında anne figürünün önemli bir sorumluluk üstlendiğine inanan Mehmet Âkif, toplumun geleceğini şekillendirecek olan çocukların yetiştirilmesinde en büyük rolün anneye ait olduğunu savunur. Kadınların neredeyse tamamı, Mehmet Âkif şiirlerine anne imgesiyle dâhil olmuştur. Şairin, kadınları özellikle annelik vasıfları ile önemsedığı ve ön plana çıkardığı görülmektedir. Mehmet Âkif’in şiir dünyasında, anne; toplumun yüceltilmesi ve yükseltilmesi gereken, merhametli, fedakâr, sorumluluk sahibi bir ferdidir. Bu bakımdan Mehmet Âkif’in şiirlerinde; annenin aile içindeki rolü, annelerin çocukları için yaptığı fedakârlıklar, annenin acıları ve sıkıntıları, çocuk yetiştirme ve eğitimde annenin sorumlulukları gibi konular önemli bir yer tutmaktadır.

---

*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Ana Bilim Dalı, senermerve92@gmail.com

Buradan hareketle, çalışmada; *Selma, Berlin Hatıraları, Said Paşa İmamı, Küfe, Meyhane, Mahalle Kahvesi, Köse İmam* ve *Hüsran-ı Mübîn* başlıklı şiirleri üzerinden, Mehmet Âkif'in anne ve annelik konusuna yaklaşımı incelenmiştir. Araştırmada; tarama yöntemi ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Şiirlerinde aile hayatında annenin rolü ve sorumlulukları, annenin çocuk konusunda hassasiyeti, şefkati, fedakârlığı, çocuklarını kaybeden annelerin acı ve çaresizliği gibi izleklerini işleyen Mehmet Âkif'in, bazı eserlerinde ise annelerin çocuk terbiyesindeki tutumunu eleştirdiği de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, şiir, anne, kadın, izlek.

Giriş

Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Mehmet Âkif Ersoy, aynı zamanda önemli bir mütefekkir ve ediptir. Mehmet Âkif, yaşamı boyunca toplumsal meselelere sorumluluk duygusu ile yaklaşmış ve bu duyguyu şiirlerine de yansıtmıştır. Gerek dünya görüşü gerek sanat anlayışı bakımından, eserlerinde toplumsal sorunları bir sorumluluk ekseninde ele almıştır. “Halk için ve halkın hayatını veren bir edebiyat yaratmak. Âkif'in edebî eserinin en kalın çizgisi”¹ olmuştur. Bu bakımdan; Mehmet Âkif'in, şiirini halka ulaşmak adına bir amaç olarak değil, davasına hizmet etmede bir vasıta olarak gördüğü ve şiirlerine duyguları kadar düşüncelerini de aktardığı söylenebilir. Toplumu değiştirme gayesiyle meselelere eleştirel ve yenilikçi bir bakış açısıyla yaklaşan Mehmet Âkif, yaşamı boyunca idealleri uğruna mücadele etmiştir. İnsanı ve toplumu merkeze alan şiirlerinde, toplumsal sorunlara çözüm yolları aramış; “inandığı ve güvendiği fikirleri başkalarına da telkin etmek ve benimsetmek için onları çekici ve alımlı renklerle boyamış,

---

¹Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015. s. 139.

kanatlandırmış; ağırlıktan, koyuluktan, sertlikten kurtarmıştır.”² Agâh Sırrı Levend, Âkif’in kendi doğrularını ve fikirlerini şiirine taşıdığını ve toplumu yönlendirme gayretini “Hiçbir şair Âkif kadar, olduğu gibi görünmek cesaretini kendinde bulmamış, sözünü özüne bu derece uydurmağa muvaffak olmamıştır. Eserlerinde görülen samimilik bundandır. Ve manzumelerinin en ileri vasıflarından biri de şüphesiz budur. İnandığını ve hak bildiğini dosdoğru söylemekten ve karşısındakine de inandırmak istemekten gelen bu samimiliğidir ki onun manzumelerine coşkun bir belagatin heyecanını koymaktadır”³ sözleri ile ifade etmiştir. Sezai Karakoç ise Mehmet Âkif’in sanat anlayışını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Türk edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur. Yalnız, bu hayat merkez olarak alınmamış, o çağdaki Türkiye şartları içinde ve belli bir ışık altında müşahade edilmiştir. Yani hayat, kendi başına bir gerçek olarak alınıp metafizik kürenin dikenli noktalarına dokunmadan tut da, realitenin içindeki erişiyeye kadar kendine yeter ve kendinden ibaret bir hale getirilmemiştir Âkif’te. Hayatın acı çizgileri en objektif ve dıştan tespit edici gözlerle yakalanırken bile bir metafizik yük taşımaz ve insanın genel kaderiyle ilgili hükümlerin yankıları olmaz şiir. Fertlerin hayatı belli bir çöküntünün, tarihî bir anın içindeki değerleriyle ölçülüp biçilir.”⁴

Edebiyatı, bireye ve topluma fayda sağlayan bir vasıta olarak gören Mehmet Âkif, “şiirini adeta hayatın ham malzemesinden yontmuştur.”⁵ “Bazen mizahî bir dille, bazen daha trajik bir ifadeyle fakat hep toplumumuzun birtakım yaralarını teşhir ederek insanların

²Nevzad Ayas, Haz. Fahrettin Gün, *Mehmet Âkif, Zihniyeti ve Düşünce Hayatı: Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011. s. 504.

³Abdurrahman Şen, Haz. Vahdettin Işık, *Mehmet Akif Ersoy’un Kişiliği ve Aydınlarla, Alimlerle İlişkisi: Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011. s. 96.

⁴ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2019. s. 37.

⁵İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007. s. 142.

arasına girmiştir. Bayram yerlerinde, mezarlıklar arasında, kahvehanede, mektepte, câmide; esnafta, imamla, küfeciyle, ihtiyar, yoksul, bedbaht insanlarla, okuma imkânından mahrum çocuklarla, koca mihneti çeken talihsiz kadınlarla beraber olan Âkif, bu bakımdan edebiyatımızın, eskilerin, “nevi şahsına münhasır” dedikleri şahsiyeti”⁶ olmuştur. “Mehmet Âkif hayatı boyunca halktan biri olarak yaşamış, bu yaşayış tarzı çeşitli şekillerde şiirlerine de yansımıştır. Esasen, edebiyatı toplumun yararına bir vasıta sayan şairin bu endişelerinin eserlerinde görülmüştür.”⁷

Mehmet Âkif, şiirlerinde toplumun her kesiminden bireye ve sorunlarına yer verirken; özellikle kadına, kadının önemine, evlilik yaşantısında kadına atfedilen değere, kadının aile içinde karşı karşıya kaldığı sorunlara, haksızlıklara ve mağduriyetlere sıklıkla değinmiştir. Kadının daha ziyade anne kimliğiyle ele alındığı şiirlerinde; anneliğin kutsallığı, annenin sorumlulukları ve çocuk terbiyesindeki rolü, annenin ailesi ve çocukları için yaptığı fedakârlıklar gibi temalar sıklıkla öne çıkmaktadır. Bu şiirlere annenin çocuklarına duyduğu merhamet hissinin hâkim olduğu görülür. Şairin annelik konusuna yaklaşımını temellendirilebilmek ve meseleye bakışını kavrayabilmek adına, annesi Emine Şerife Hanım’ın Âkif üzerinde etkisini ortaya koymak son derece önemlidir. Emine Şerife Hanım merhamet ve takvâ sahibi bir kadın olup; Mehmet Âkif’in annesinden aldığı terbiye ve kendisinin yetiştirilmesinde annesinin göstermiş olduğu ihtimam bu noktada vurgulanmalıdır.

Buhara kökenli bir aileye mensup olan Emine Şerife Hanım, Mehmet Âkif’in deyimiyle “çok âbid ve zâhid”⁸ bir hanımdır. “Emine Şerife Hanım, sağlam bünyeli, sağlam seciyeli, anlayışlı,

---

⁶M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019. s. 35.

⁷Cemal Kurnaz, *Milletin Şairi Mehmet Âkif*, Muhit Kitap, İstanbul, 2021. s. 41.

⁸Nevzat Ayas, Haz. Fahrettin Gün, *Mehmet Âkif, Zihniyeti ve Düşünce Hayatı: Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011. s. 509.

tecrübeli ve derin görüşlü bir kadındır. Hacca gitmesi itikadının bütünlüğünü açığa vuran en kuvvetli delildir. Bu büyük ve o zaman zahmetli olan zaferi ihtiyar etmek için yalnız para harç etmek değil, uzun bir yolculuğun katlanılmaz güçlüklerine, vapur ve kara yolculuğundan başka deve sırtında seyahat gibi zorluklarla gerçekleşir. Bir kadının bu malî ve bedenî güçlükleri hor görmesi, evini bırakıp aylarca uzayan bir yolculuğu göze alması çok olgun bir dini şuur sahibi olduğunu gösterir. Onun dini şuurunu bütünleştiren amiller arasında ilk doğan üç çocuğunu kaybetmesini de hesaba katmak gerekir.[...] Emine Şerife Hanım, Tahir Efendi ile evlendikten sonra, ilk kocasının son yadigârı kızını da kaybetmiştir. Bu ölümün de Emine Şerife Hanım'ı isyana sevk ettiğini sanmak beyhûdedir. Çünkü itikadının bütünüyle temayüz eden Şerife Hanım bu acıya tahammül ettikten sonra Âkif doğar ve oğlunun doğması ona en büyük teselli ver, ona, geçen bütün matemlerini unutturur.”⁹ Emine Şerife Hanım hem Mehmet Âkif'in, hem de kızı Nuriye'nin yetişmesi konusunda oldukça hassas ve dikkatli davranmıştır. Mehmet Âkif, mutlu bir çocukluk geçirdiğini “San'atkâr” adlı şiirinde şu dizelerle ifade etmektedir:

“Çocukluğumda, evet bahtiyar idim cidden,

Harîm-i ailenin farkı yoktu cennetten.”¹⁰

Aile ortamını cennete benzeten Âkif, kedersiz ve huzurlu bir aile ortamında yetişmiş olduğunun altını çizer. Babasının ölümünden sonra ailesinin çektiği sıkıntıları ve eşini kaybeden annesi Emine Şerife Hanım'ın ıstırabını şu dizeleriyle ifade eder:

“Geldi saadetle, fakat, neubahâr,

Bende ne ol neşve, ne ol şevk var!

Annemin ıssızca kalan ianesi,

⁹Ömer Rıza Doğrul, Mehmed Âkif'e Dair, 2021, Erişim Tarihi: 07.10.2021, <http://www.mehmetakifvakfi.org.tr/mehmedakif/omer-riza-dogrul-kaleminden>.

¹⁰ Mehmed Âkif, *Safahat*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1966. s. 515.

Kardeşimin eşk-i yetîmânesi,
Mevce-ger oldukça hayâlimde, ah,
Görmez olur âlemi artık nigâh.
Güç ise de ben nasıl olsam olur.
Vâlidem amma ne teselli bulur?
Hem o kadın hayli belâ-dîdedir,
Gördüğü âlâm ise nâdîdedir.
Ailesi münkariz olmuş bütün,
Kimsesi yoktur, yalnızdır bugün,
Lânesi birkaç sefer olmuş harab,
Canına yetmiş doğal ıktirab.
Hisseme düşmüş olanı hiç iken,
Ben kocadım çektiğimiz çilleden!
Yirmi beşe gelmedi sinnim, tuhaf,
Saçlarımın bir çoğu olmuş telef!
Kalmış olanlar da ağarmaktadır,
Kıhfımı tırtıl gibi sarmaktadır.”¹¹

Mehmet Âkif, şiirinde, annesinin yaşamı boyunca birçok acı ve sıkıntı çektiğine değinirken, bundan duyduğu kederi de dile getirmiştir. “Lânesi birkaç sefer olmuş harab,/Canına yetmiş doğal ıktirab” dizeleri, annesi Şerife Hanım’ın ölüm acısını daha önce de yaşamış olduğunu ve üç çocuğunu kaybetmiş olmasının derin hüznünü ifade etmektedir.

---

¹¹M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996. s. 9.

Mehmet Âkif gerek içinde yaşadığı topluma, gerek özel hayatına ilişkin izlenimlerini, duygularını ve düşüncelerini şiirine taşımış; anneyi ve anneliği konu edindiği eserlerinde toplum inşasında önemli bir görev üstlendiklerine inandığı anneleri, gelecek nesilleri yetiştiren, sorumluluk, fedakârlık ve merhamet sahibi yönleri ile ön plana çıkartmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy’un Şiirlerinde “Anne” İzleği

Mehmet Âkif’in şiirlerinde anne ve annelik kavramı önemli bir yere sahiptir. Âkif, şiirlerinde çocuk ve anne arasındaki bağa dikkat çeker. Söz konusu bağ; sevgi, merhamet, şefkat, hüznün ve fedakârlık duyguları ile örülmüştür. Mehmet Âkif kimi şiirlerinde çocukları için her türlü fedakârlığı yapan annelerin içki, kumar gibi kötü alışkanlıklara sahip babalar karşısındaki çaresizliğini konu edinirken; kimi şiirlerinde çocuk terbiyesinde ve eğitiminde annenin tutumunu eleştirmektedir. Şair bazı şiirlerindeyse, anneyi çocuğundan ayıran ölümün ne derece yıkıcı olabileceğini ve annenin derin hüznünü işlemektedir.

Mehmet Âkif “Selma” adlı şiirinde çocuğu, ölüm döşeğinde olan bir annenin hüznünü ve hassasiyetini konu edinmiştir. Şiirin önündeki “*Hemşire zâdemdir, dört yaşında öldü.*” dizesinde, Âkif, şiiri dört yaşında kaybettiği yeğeni için kaleme almış olduğunu ifade eder. “Kendi hayatından bir izdüşümü olarak, kız kardeşi Nuriye’nin dört yaşında hastalanıp ölen kızı, yeğeni Selma için aynı adlı şiiri yazan Âkif’in annesi de şiirine girmiş, yaşlı ve üzgün bir nine olarak çizilmiştir.”¹² Şiir, Âkif’in gündelik işlerden yorgun düştüğü ve biraz dinlenmek için uzandığı bir vakitte; komşusunun, hastanın fenalaştığını ve annesinin kendisini aradığını söylemek üzere gelmesi ile başlar. Bunun üzerine gittiği kız kardeşinin evinde, Mehmet Âkif’i, hastanın durumunun kötüleştiği haberini kendisine gönderen annesi Emine Şerife Hanım karşılar:

¹² Nesrin Tağızade Karaca, “Mehmet Âkif Ersoy’un Hayatında ve Safahat’ta Kadın” *Diyanet İlmi Dergi*, 2011, c. 47 sayı: 4, s. 118.

“Sarıldı boynuma annem, girince ben içeri.

Diyordu ağlıyarak:

– Görme Akif’im çocuğu!

Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri,

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.

Şükür, bugün azıcık farklıdır, diyorduk dün...

O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün!”¹³

Mehmet Âkif’in annesi Emine Şerife Hanım, kızı Nuriye için endişe ve üzüntü içindedir. Elemini ifade edecek bir cümle yoktur.

“Lakırdı kâr edecek kim? Duyar mı hiç beriki?

Kolay bir iş mi? Senin anne olduğun var mı?

Çocuk o halde iken anne sözden anlar mı?”¹⁴

Mehmet Âkif, kız kardeşinin acısı ve üzüntüsü karşısında, onun hüznünü dindirecek bir şey söyleyemez. Şiirindeki “Çocuk o halde iken anne sözden anlar mı?” ifadesi, annenin çocuk konusundaki hassasiyetini vurgular niteliktedir. Yine şiirin devamında, Mehmet Âkif’in annesinin, kızı Nuriye için duyduğu kaygı ve endişe, şu dizelerle dile getirilmektedir:

“Bu hem kaçınıcı felâket? Beşinci! Yâ Rabbi,

Tamam beşinci seferdir ki kız ölüm görecek!

Bu son ümidi de şayet giderse dördü gibi,

Zavallı kendini vaktinden evvel öldürecek.

Çıkıp da gör hele bir kerre şimdi Selma ’yı...

Ne hale koydu felek, git de bak o simayı!”¹⁵

---

¹³ Mehmed Âkif, *Safahat*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1966. s. 56.

¹⁴ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 57.

¹⁵ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 57.

Şiirin sonunda, Nuriye'nin feryadı, “Âh gitti evlâdım...” dizesi ile ifade edilir. Evladını kaybeden kadın, onun ölümüyle kahrolur. Ölüm karşısında aciz ve umutsuz bir vaziyettedir. Çocuklarının söz konusu olduğu durumlarda annelerin taşıdığı hassasiyet; şiirde çaresizlik, hüznün ve umutsuzluk duyguları ile bir arada işlenmiştir. Mehmet Âkif'in şiirlerini ‘yaşadığı gibi yaşatmak ’emeline olduğunu belirten Ali Ekrem Bolayır'ın, “Selma” adlı şiire dair görüşleri şöyledir:

“Selma’ yaşanıldığı gibi yaşatılmış bir şiirdir. Selma bir tahayyül değil, bir vâkıadır. ‘Selma’ küçük bir şiirdir; fakat nâzımının hassasiyet-i fevkalâdesinden doğan, tâbir-i evzah ile yüreğinden kopan bu eser için ‘küçüğüyle büyük’ demek en güzel tasvir olur.”¹⁶

Mehmet Âkif “Said Paşa İmamı” adlı şiirinde kızının ölümü ardından yaşlı bir annenin hissettiklerini konu edinmiş, şiirde çaresizlik, yoksulluk ve acı duyguları ön plana çıkmaktadır. Şiir öznesi, ölen kızının 40. günü için ruhuna mevlit okutmak ister, fakat hiç parası yoktur ve mevlit okuması için bir hocaya yakarmaktadır.

“– Henüz akşamdı ki, gelsem diye düştüm de yola,
Yürüdüm haylice... Derken, hele sen kismete bak...”
Öteden karşıma bir yaşlıca hatun çıkararak,
“Azıcık dursana oğlum!” dedi. Durdum nâçar.
– Göğsün imanlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki, zaten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perişan anayım, dağ gibi evlât gömdüm!
Kızımın canı için, bari bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlit okutsam diyorum, kendimce.

¹⁶Eşref Edib, Haz. Fahrettin Gün, *Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011. s. 426.

*Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim...
Hocasın elbet okursun; hadi oğlum gidelim.
Ne olur bir yorulursan, hadi bekletme, günah!
Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen li'llâh,
İki dünyada azîz eylesin Allah da seni.”¹⁷*

Yaşlı ve yoksul kadının “Bir perişan anayım, dağ gibi evlât gömdüm.” sözlerinden derinden etkilenen hoca, bu isteği geri çeviremez.

*“Hatunun sözleri divaneye döndürdü beni;
Ne Saray kaldı hayalimde, ne sultan ne filân;
“Çile dolsun yürü öyleyse dedim, oldu olan!”
Size yüzlerce adam mevlid okur benden iyi,
Ama bîcâre kızın bağı yanık anneciği,
Yoklasın merdini, nâ–merdini insan diyerek,
Eli yüzlerce heyûlâya değip boş dönecek!
Fukaranın seneler belki siler göz yaşını;
Hangi taş pekse, hemen vurmaya baksın başını,
Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çaresizdim sizi bekletmede, beklettimse...
– Hoca der Valide Sultan, beni ağlatma, yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, dâvâ da biter.”¹⁸*

Mehmet Âkif’in “bîcâre kızın bağı yanık anneciği” dizesi, evladını kaybeden annenin hüznünü özetlemektedir. Şiir öznesinin

---

¹⁷M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996. s. 508.

¹⁸ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 508.

çaresizliğini, kimsesizliğini ve yoksulluğunu dile getirirken; şair, *“Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!”* ifadesiyle döneme dair eleştirisini de ortaya koymaktadır.

Mehmet Âkif, “Berlin Hatıraları” eserinde, çocuğunu oldukça genç yaşta, “henüz bahar-ı hayatında”, kaybeden bir Alman annenin acısını dile getirmiştir. Şiirde “kocası ve küçük çocuğuyla birlikte bir kahvede gördüğü, devam eden dünya savaşında, kim bilir hangi cephede savaşta ölen çocuğu için gözyaşı döken kadının şahsında Avrupa’yı, insanî duygulara çağırmaktadır.”¹⁹

“Senin nedir bakalım gizli gizli feryâdın?

Evet; boyunca beraber yetişmiş evladın,

Henüz bahar-ı hayatında pâymâl olarak

Fidan vücudunu yutmuş yabancı bir toprak;

Ki nerde belli değil... Bilmek istesen de muhâl.

Olanca yâdı bugün bir çamurlu, kanlı hayal!

O yâdı ruhuna gömdün ki bir vazîfendir.

“Unut!” demek açılan kabri görmemektendir.

Hayır, demem... Bilirim pek vefâlıdır o mezar.

Fakat, düşün, niye etmiş hayatı istihkaar?

Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?

Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,

“Fedâ-yı cân edeceksin!” demiş “vatan” hissi...

Demek: Heder değil oğlun, vatan fedaîsi.

Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,

¹⁹ Yüksel Kanar, Haz. Vahdettin Işık, *Akif’in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı: Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011. s. 213.

Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?

Götür de kalbine bir kerre ey kadın elini;

Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini!”²⁰

Mehmet Âkif, kadının acısını paylaştan, çocuklarını kaybeden Tunuslu, Cezayirli ve Kafkas anneleri hatırlatır. “O kadınların oğulları ve kocaları, yurtlarını işgal etmiş olan kendi düşmanlarını korumak, onlara siper olmak için ön saflarda ölüme sürülmektedirler”²¹ Farklı milletlere mensup annelerin acılarının ortak olduğunu vurgulayan şair; şiirin devamında Alman anneye hitaben kaleme aldığı ifadelerle, Batı'nın Türk kadınına bakış açısını eleştirmektedir.

“O annecikler için duyduğun hurâfeyi at!

Düşünme dest-i musâfâtı Şark'a doğru uzat.

Ne hisli vâlidelerdir bizim kadınlarımız!

Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.

Yazık ki onları tasvir eder birer umacı,

Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksatçı.

Nedir bu anlaşılmazlık? Gelin de anlaşıңыз;

Lisan-ı müşterek olmaz mı kendi göz yaşıңыз?²²

Millet, ırk ve dil fark etmeksizin annelerin acılarının ortak olduğunu, savaşlardaki kederin, yıkımların ve acıların lisanının “gözyaşı” olduğunu belirten Mehmet Âkif; şiirin devamında Alman anneye şu sözlerle seslenmektedir:

“Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın!

O halde fıkır ile vicdana sahib insansın.

---

²⁰ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 339-340.

²¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996. s. 161.

²² Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 343.

O halde “Asyalıdır, ırkı başkadır...” diyerek,

Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek

Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine...

Gel iştirak ediver şunların felâketine.

Ya “Paylaşıldı mı artar durur sürûr-u beşer;

Kederse, aksine: Ortakla eksilir” derler.”²³

Mehmet Âkif çocuklarını savaşta kaybeden annelerin farklı millete mensup olmasına rağmen kaderlerinin ortak olduğunu belirtir. Bir “annenin en büyük dileği çocuklarının sağlıklı bir şekilde yetiştiğini görmektir ancak annenin çocuğunu kaybetmesi, geride büyük bir boşluk ve beraberinde yıkım getirmiştir.”²⁴

“Sosyal dertlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz”²⁵ diyen Mehmet Âkif “Köse İmam” adlı şiirinde üç çocuk annesi bir kadının çaresizliğini konu edinir. Şiirde, eşi tarafından psikolojik ve fiziksel şiddete maruz bırakılan bir kadının ruh hali yansıtılmaya çalışılmıştır.

“– Ne kafam kaldı dayaktan ne gözüm, hep şişti;

Karşı koysaydım eğer mutlak işim bitmişti.

Ağladım, merhamet et, yapma dedim...

Kim dinler. Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer.”²⁶

Şiir öznesi; üç çocuk annesi, evinin ve çocuklarının sorumluluklarını üstlenen, çalışkan bir kadındır. Fakat kadın, kötü alışkanlıkları olduğu gibi, bir de kendisinin üstüne kuma getirmek isteyen eşi tarafından mağdur edilmiştir.

---

²³ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 341.

²⁴ Nesrin Tağızade Karaca, “Mehmet Âkif Ersoy’un Hayatında ve Safahat’ta Kadın” *Diyanet İlmî Dergi*, 2011, c. 47 sayı: 4, s. 120.

²⁵ Mehmed Âkif, *Düzyazılar Makaleler-Tefsirler-Vaazlar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011. s. 108.

²⁶ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 127.

*“Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,
Koca berhâneyi silsin de, süpürsün de sana,
Yine sen bilmeyerek zâlim onun kıymetini,
Dene biçârede kalkıp kolunun kuvvetini!”*²⁷

Mehmet Âkif'in, kadının ev içinde maruz kaldığı zulme ve erkeğin kadına yönelik olumsuz tutumuna değindiği şiirine; toplumda çaresiz ve savunmasız bir konumda olan ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklara karşı merhamet duygusu hâkimdir.

*“Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?”*²⁸

Kadınların, çocukların ve yaşlıların karşılaştığı bu olumsuz tutum karşısındaki üzüntüsünü, şiirinde açıkça ifade eden Mehmet Âkif, toplumda dezavantajlı bir konuma sahip olan bu insanlara insafli davranılması gerektiğini dile getirmiştir. “Kadınlara karşı davranışta, onların yardımına koşmanın en başa gelen vazife olduğunu belirten şair; ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar olmak üzere üç sınıf halka içinin parçalandığını, bunlara merhamet, güler yüz, iyi muamele göstermek gerektiğini söylemiştir.”²⁹

Mehmet Âkif “‘Meyhane’” başlıklı şiirde bu kurumun toplum hayatında açtığı yaralar ve bu arada kadın meselesi söz konusu edilmiştir.”³⁰ Şiirde sarhoş eşinin eziyetine rağmen zor koşullarda çalışarak çocuklarının geçimini sağlayan kadının, çocukları için bir anne olarak yaptığı fedakârlıklara dikkat çekilir. Eşinin sürekli sarhoş

---

²⁷ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 127.

²⁸ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 130.

²⁹ Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006. s. 69.

³⁰ Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014. s. 143.

oluşundan rahatsız olan kadın, bu soruna bir çözüm bulabilme ümidiyle, tüm cesaretini toplayarak “*Gözünde ebr-i teessür, yüzünde hûn-u hicâb, Vücûdu râ’ş-e-i nâçâr-ı ye’s içinde harâb*”³¹ vaziyette meyhanenin kapısına dayanır ve kocasına duyduğu öfkeyi şu sözlerle ifade eder:

“– Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!

Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...

Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!

Ne iş ne güç, gece gündüz içip zıbar sade;

Sakın düşünme çocuklar aceb ne yer evde?

Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;

Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!

Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,

Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!

O tahtalar, çamaşırlar da geçti: Yok hâlim...

Ayakta sallanışım zorladır Hüda âlim!

Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;

O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;

Bilir mahalleli kim aldığın zamanda beni,

Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.

Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin.”³²

Annenin fedakârlığının ve kadının aile içindeki rolünün ön plana çıktığı şiirde, kadın, çocukları için mücadele eden merhametli bir annedir. Kocasına duyduğu öfkeyi ve hüznü, “*Sakın düşünme çocuklar aceb ne yer evde?*” sözleri ile dile getiren kadın,

³¹ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 41.

³² Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 41.

çocuklarının durumuna ilişkin çaresizliğini ise “*O yavrucakları çıplak, sefil*” sözleriyle ifade eder. Kocasını, hem eşini hem çocuklarını ihmal eden, onları zor koşullarda yaşamaya mecbur bırakan, evlenme yaşına gelmiş kızının sarhoş bir babanın çocuğu olduğu için toplumdan dışlanmasına neden olan bir adamdır. Şiirde:

“Kızın yetişti alan yok, nasıl olur ki?

Soran “Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!”

Diyen kadınlara; “Pek doğru, pek” deyip gidiyor.

*Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!”*³³

Babasının “sarhoş” olarak anılmasından zarar gören yalnızca genç kızın kendisi değildir. Bu durum aynı zamanda, adamın oğluna da zarar vermektedir. Babasının “kumarcı” olarak tanınıyor olması, okulu bırakıp çalışmak zorunda kalan çocuğun işyerinden de kovulmasının nedeni olarak açıklanır.

“Necip de minderi koltukta geldi mektepten...

Demiş ki kalfa: “Sekiz aydır almadım hele ben

Ne haftalık, ne de aylık... Senin baban olacak

Kumarcı, oğlu için az yesin de tutsun uşak!”

Kovuldum anne deyip ağlıyor zavallı çocuk...

Ne yapsın annesi, dünyada bir güvendiği yok!

*O bari bir adam olsun da kalmasın cahil, Demiştin olmadı...”*³⁴

Ailenin meyhane ve içki yüzünden nasıl darmadağın olduğunu anlatan Mehmet Âkif, çocukların ve kadının mağduriyetini, “sarhoş” ve “kumarcı” baba üzerinden işler. Şiirde, adamın kötü alışkanlıklarının sadece kendisinin değil, eşinin ve çocuklarının da

---

³³ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 41.

³⁴ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 42.

toplumdan dışlanmasına ve değersizleşmesine yol açtığı gözler önüne serilir. ““Mehmet Âkif “Köse İmam” ve “Meyhane” adlı “bu manzumelerde erkeğin kadına kötü muamelesini, onu eşya gibi görmesini, şeriatın kendisine verdiği boşayabilme ve dört kadın alabilme haklarını kötüye kullanışını acı ve sert bir dille, çoğunlukla ironik bir tavırla tenkit etmiştir.”³⁵

Mehmet Âkif “Küfe” adlı eserinde, eşini kaybeden bir annenin içinde bulunduğu yokluğa ve çaresizliğe, anne-çocuk arasındaki bir diyalog ile dikkat çeker. Şiir, hamallık yapan babası öldükten sonra, geride annesine ve kardeşlerine bakarak evin geçimini sağlayacak tek kişi olarak kalan Hasan’ın hikâyesini anlatır. Ne var ki, Hasan bu işe yanaşmamaktadır. Babasından kalan küfeyi kırmak isteyen Hasan, annesinin şu sözleriyle karşılaşır:

“– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!

Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok

Baban sekiz sene kullandı...Hem de derdi ki:

“Çok Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz“

Baban gidince demek kaldı adeta öksüz!

Onunla besliyeceksin ananla kardeşini.

Bebek misin, daha öğrenmedin mi sen işini?”³⁶

Annesi, hamallık yapmak istemeyen Hasan’ı, içinde bulundukları çaresizlikten ve yoksulluktan bahsederek ikna etmeye çalışır. Şiirin devamında yer alan “Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?/ Ayıp Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.”³⁷ ifadeleri, çalışmanın erdemli bir şey olduğunun, altını çizerek ve hak ederek, emek vererek para kazanmanın önemine vurgu yapar. Hasan

³⁵Bilge Ercilasun, “Mehmet Akif in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, c. 5, s. 1, ss. 34-35.

³⁶ Mehmed Âkif, *Safahat*, ss. 24-25.

³⁷ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 25.

küfeye karşı öfkeli ve hiddetlidir. Şair bu öfkenin nedenini, çalışmak zorunda kalan Hasan'ın mektebe devam edemeyecek olması ile açıklar.

“– Unuttun öyle mi? Bayramda komşunun gelini:

“Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir;

Senin de zihnini açık... Söylemiş olaydık bir...

Koyardı mektebe... Dur söyleyim” demişti hani?

Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!”³⁸

Mehmet Âkif “çocuğun fakirlik yüzünden kaderine hâkim olmaması karşısında merhamet duyar.”³⁹ Şiirin devamında ise, kaderine boyun eğmekten başka çaresi olmadığından, çocuğun tıpkı babası gibi ailesini geçindirmek için küfe ile çalışarak para kazandığından, kendisine yüklenen ağır sorumluluktan söz ederken, çocuğu “Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak.../ Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad; / Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdad. / Bu bir ayaklı sefalet ki yalnayak, baş açık; /On üç yaşında buruşmuş cebîn-i safî, yazık!”⁴⁰ dizeleriyle tasvir ederek bu olaydan duyduğu hüznü ifade etmiştir.

Mehmet Âkif ”Mahalle Kahvesi” adlı şiirinde, annenin çocuk eğitimindeki rolüne dikkat çeker. Çocuk eğitiminde anneye önemli bir sorumluluk yükleyen şair; annesi tarafından gerektiği gibi yetiştirilemeyen çocukların ileride toplumun başına kötü işler açabileceği düşüncesindedir. Bundan dolayı, annelerin bu bilinçle davranmaları ve bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğine vurgu yapar. Mehmet Âkif eğitim konusundaki görüşünü, “bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, çağın gereklerine göre eğitmekten başka çare olamayacağına anlamayan ya hiç yoktur ya pek azdır. Kendimiz ister okumuş, ister okumamış;

---

³⁸ Mehmed Âkif, *Safahat*, ss. 25-26.

³⁹ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007. s. 154.

⁴⁰ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 26.

ister iyi bir eğitim görmüş, ister görmemiş olalım... Artık geçmişe karışmış sayılacağımız için, bugün düşüneceğimiz bir şey varsa o da gelecektir, yani çocuklarımızdır.”⁴¹ ifade etmiş ve “çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye kalkışırsak cinayet işlemiş olacağımızı”⁴² belirtmiştir. Âkif’in bu görüş ve düşünceleri “Mahalle Kahvesi” adlı şiirine de yansımıştır.

“ –Otuz yaşında idim belki; annesiz, dışarı

Kolay kolay çıkamazdım: döverdi çünkü karı!

Bugün, onaltıyı doldurmamış yumurcaklar,

Odun yemez iyi bil ha! Geberse karşı koyar.

Geçende dövmek için yokladım Kerim’i...

Bırak! Eşek değilim ben, deyip dikilmez mi? ”⁴³

Şiirde annenin tutumu eleştirilir. Şiir öznesi, annesinin bazı davranışları kendisine dayak yoluyla kazandırmaya çalıştığını anlatır. Annesinden öğrendiği yolla kendi çocuğunu eğitmeye kalktığında ise oğlunun öfkesi ile karşılaşır. Artık zaman değişmiştir ve kendi zamanındaki gibi anneye babaya “itaat eden” çocuklar kalmamıştır.

Mehmet Âkif “Hüsran-ı Mübîn” adlı eserinde, bir annenin çocuğuna karşı tavrını eleştirmektedir. “Anneler, evlatlarının iyi yerlere gelmesini isterler. Onlar için en yüksek makamları daha küçük yaşlarından itibaren tahayyül ederler.”⁴⁴ Ancak annelerin çocukları için makul hedefler belirlemeleri gerektiğini ifade eden Âkif, aksi bir durumda çocukların hayal kırıklığı yaşayacak olduklarının altını çizer.

“Başlattığı gün mektebe, duydum ki diyordu

⁴¹Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 166.

⁴² Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 166.

⁴³ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 123.

⁴⁴ Zeynep Tek, Ed. Ertuğrul Yaman ve İbrahim Tüzer, *Mehmet Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Kadın İzlenimleri: Mehmed Âkif’i Anlamak*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, 2013. s. 217.

Rahmetli babam: “Âdem olur oğlum ilerde.”

Annemse oturmuş, paşalıklar kuruyordu...

Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde?

Âmâli tezâd üzre giderken ebeveynin,

Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde!”⁴⁵

Şiirde; çocuğunun seçeceği mesleğin anne ve baba tarafından kendi idealleri doğrultusunda belirlemesinin yanlış olduğu, çocuğun bu süreçte ebeveynlerinin istediği mesleği öğrenmekte güçlük çekebileceği ve bu durumda perişan olacağı ifade edilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, Mehmet Âkif Ersoy şiirlerinde anne; toplumun ve ailenin yüceltilmesi ve yükseltilmesi gereken erdemli, merhametli, sorumluluk sahibi bir ferdi olarak tasvir edilmiştir. Şiirlerde kadının bir anne olarak aile ve toplum içerisindeki konumu, çocuk yetiştirmedeki rolü ve önemi, çocuğuna karşı sevgisi, çocuğunu kaybettikten sonra duyduğu derin hüznün, merhameti ve fedakârlıkları ön plana çıkarılmıştır.

Mehmet Âkif, “Selma”, “Said Paşa İmamı” ve “Berlin Hatıraları” şiirlerinde, çeşitli nedenlerden dolayı çocuklarını kaybetmiş olan annelerin, derin hüznünü ve bu hüznün anne için çoğu zaman dayanılmaz bir hâl almasını ele almıştır. “Selma” adlı şiirinde ölen yeğenin ardından gözü yaşlı kız kardeşinden söz eden Âkif; “Berlin Hatıraları”nda savaş sırasında oğlunu kaybetmiş Alman bir anneden ve “Said Paşa İmamı”nda ise yaşlı ve yoksul bir annenin kızını kaybedişinden söz eder. Bu şiirlerde kader karşısında çaresiz ve gözü yaşlı olan anneler, ortak bir duygu ve düşünce dünyasına sahiptir. Annelerin her biri, kaybettiği çocuğunun ardından büyük bir hüznün ve çaresizlik içerisinde. Farklı ırk, millet, din ve yaşa sahip

---

⁴⁵ Mehmed Âkif, *Safahat*, s. 135.

olan bu kadınların kederleri ve özlemleri de ortakır. Âkif'in bu şiirlerinde hüznün, keder duygularının ön plana çıktığı görülmektedir.

Mehmet Âkif, “Köse İmam” ve “Meyhane” isimli şiirlerinde ise annelerin fedakârlık yönünü vurgulamaktadır. Eserlerinde içki, kumar gibi alışkanlıkların ve bunlara zemin hazırlayan mekânların aileye verdiği zararları ortaya koyan şair; bu mekân ve alışkanlıkların anne ve çocuklara olumsuz etkilerine yer verir. Kadın; bir anne olarak tüm olumsuzluklara rağmen ailesi ve çocukları için her türlü sorumluluğu üstlenerek, çeşitli fedakârlıklarda bulunur. İçki, kumar gibi alışkanlıkların ve bunlara zemin hazırlayan mekânların aileyi nasıl parçaladığını ve insanların yaşamlarını ne derece olumsuz etkilediğini eserinde konu edinen Mehmet Âkif, bahsi geçen alışkanlıklara sahip kişileri şiiri vasıtasıyla uyarır. Bu durum, şiire bir sorumluluk ekseninde yaklaşan, sanatın halkı yönlendirmesi ve eğitmesi gerektiği düşüncesini taşıyan Mehmet Âkif'in sanat anlayışı ile bire bir örtüşmektedir.

Mehmet Âkif “Küfe” adlı şiirinde yoksulluk ve çaresizlik karşısında, bir annenin, ölen kocasının ardından ailenin geçimini sağlama sorumluluğunu oğluna yüklemesi ve çaresizce kaderine boyun eğen Hasan'ın eğitimini yarıda bırakarak ölen babasının küfesiyle evin geçimini sağlaması konu edinilmiştir. Hasan ve onun çaresiz annesinden söz edilen şiir özelinde, toplumdaki yoksul insanların durumu gözler önüne serilirken; yoksulluk ve çaresizlik sebebiyle okulu bırakıp küçük yaşlardan itibaren çalışmaya başlamak zorunda kalan çocukların hayal kırıklığı verilir.

Mehmet Âkif “Mahalle Kahvesi” ve “Hüsrân-ı Mübîn” adlı şiirlerinde, çocuğun terbiyesi ve eğitimi konusunda annenin rolüne ve sorumluluklarına dikkat çeker. “Mahalle Kahvesi”nde, annesi tarafından gereken şekilde yetiştirilemediği takdirde çocuğun ileride toplumun başına kötü işler açabileceğini ifade eden Âkif; “Hüsrân-ı Mübîn”de ise annenin çocuğu adına büyük hedefler belirlemesini eleştirir ve çocukların kendi hedeflerini kendilerinin belirlenmesi

gerektiğinin daha doğru olacağını, aksi takdirde bunun çocuk için hayal kırıklığı yaratacağını belirtir.

Mehmet Âkif'in annelik kavramını ön plana çıkardığı şiirlerinde; fedakârlık, merhamet, koruyuculuk ve acıma sözcüklerinin en fazla annelerde anlam kazandığı görülür. Şefkat ve merhamet sahibi annelerin, çocuk terbiyesinde ve eğitiminde birincil rol oynuyor oluşu; ailesi ve çocukları için fedakarlıkta bulunan çalışkan annelerin kimi zaman evlat acısıyla mahzun oluşları, Mehmet Âkif şiirlerinde ön plana çıkan temalardır.

Kaynakça

Âkif, Mehmed. *Safahat*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1966.

Âkif, Mehmed. *Düzyazılar Makaleler-Tefsirler-Vaazlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.

Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2015.

Ayas, Nevzad. *Mehmet Âkif, Zihniyeti ve Düşünce Hayatı: Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Haz. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.

Doğrul, Ömer Rıza. "Mehmed Âkif'e Dair". (2021): <http://www.mehmetakifvakfi.org.tr/mehmedakif/omer-riza-dogrul-kaleminden>. (Erişim Tarihi: 07.10.2021).

Düzdağ, M.Ertuğrul. *Mehmed Akif Ersoy*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1996.

Edib, Eşref. *Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Haz., Fahrettin Gün. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.

Enginün, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.

Ercilasun, Bilge. “Mehmet Akif in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (1987), 34-40.

Gökçek, Fazıl. *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Kanar, Yüksel. *Akif'in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı: Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy*. Haz. Vahdettin Işık. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

Karaca, Nesrin Tağızade. “Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatında ve Safahat'ta Kadın”. *Diyanet İlmi Dergi* 47/4 (2011), 113-128.

Karakoç, Sezai. *Mehmed Âkif*. İstanbul: Diriliş Yayınları: 2019.

Kurnaz, Cemal. *Milletin Şairi Mehmet Âkif*. İstanbul: Muhit Kitap, 2021.

Okay, M. Orhan. *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.

Şen, Abdurrahman. *Mehmet Akif Ersoy'un Kişiliği ve Aydınlarla, Alimlerle İlişkisi: Vefatının 75.Yılında Mehmet Akif Ersoy*. Haz. Vahdettin Işık. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

Tek, Zeynep. *Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Kadın İzlenimleri: MehmeÂkif'i Anlamak*. Ed. Ertuğrul Yaman ve İbrahim Tüzer. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2013.

Timurtaş, Faruk Kadri. *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006

MEHMET AKIF ERSOY: A SURVEY OF URDU LITERATURE

Dr. Muhammad ARSHAD*

ABSTRACT

Mehmet Akif Ersoy is one of those renowned Turkish literary figures whose writings, both poetry and prose, found a reflection in Urdu, the *lingua franca* of South Asia. However, in this regard he was not as lucky as some of his compatriots, such as Said Halim Pasha, Ziya Gokalp and Halide Edip Adıvar whose works had been translated into English and Urdu. Sir Muhammad Iqbal, the national poet of Pakistan, extensively drew upon the writings of Said Halim Pasha and Ziya Gokalp in his *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* and he had also personally met Halide Edip during the latter's visit to India in 1935. Urdu-reading public came across Mehmed Akif's brief mention for the first time in the Urdu translations of the lectures of Abdul Karim Germanus and Halide Edip Adıvar and later in the Urdu travelogue of Sayyid Abū'l Hasan 'Ali Nadwi, a prominent Indian religious scholar, who visited Turkey in 1956. After a lapse of fourteen years, a Pakistani alumnus of Istanbul University, Muhammad Sabir in 1970, published an Urdu translation of Ali Nihat Tarlan's Turkish biography of Akif Ersoy and thereby opened a new window on the latter's life and literary works for the Urdu-speaking world. Thereafter a number of introductory articles published about him in different Urdu periodicals. After a long interval, these were followed by another Pakistani alumnus of

---

* Professor & Chairman of the Editorial Board, Department of Urdu Encyclopaedia of Islam, University of the Punjab, Allama Iqbal Campus, Lahore, PAKISTAN
arshad571@yahoo.com

Istanbul University, Nisar Ahmad Asrar's Urdu monograph, comprising a brief sketch of Akif's life and translation of some of his poems. Towards the end of 2017, Punjab University Oriental College, Lahore, in collaboration with Yunus Emre Turkish Culture Centre, Lahore, organized a Symposium on the life and thought of Mehmet Akif Ersoy and published the proceedings in 2018. The proceedings has highlighted the Akif's life and literary achievements.

This article seeks to survey and analyze whatever little has been published about this Turkish luminary and underlines the fact that so far, no worthwhile effort seems to have been made to portray a true picture of Akif's life and literary outpouring in totality.

Mehmet Akif Ersoy: A Survey Of Urdu Literature

The Muslim community of Indo-Pakistan subcontinent has a long history of its cultural, political and religious ties with the Ottomans Empire.¹ However, it was the Russo-Turkish war of 1877-78 which agitated the Indian Muslims, who were subjugated and humiliated by the British colonialism.

During the Russo-Turkish war, the leaders of the Indian Muslim community, both the conservatives and the modernists, raised their concern for the integrity of Ottoman Empire.² Mawlānā Muhammad Qāsim (1833-1880), the rector of the Dār al-Ulūm Deoband and the leader of the conservative ulama, as well as Sir Sayyīd Ahmad Khan (1817-1898) the champion of the Islamic modernity and a protagonist for peace and reconciliation with the British, both were much agitated by the Russian aggression on the Ottoman lands. Both appealed the Muslim masses for financial support to the Ottomans. Mawlānā Muhammad Qāsim published his *fatwa* in Urdu journals in support for the Ottomans,³ while Sir Sayyīd Ahmad Khan published his editorial notes in *Tehzibul Akhlaq*, a monthly magazine published from Aligarh.⁴ It was the first time in Indian history that the Ottomans Empire received a great attention of the Muslim community of India.

During the second decade of 20th century the Indian Muslims were greatly disturbed by the Italian aggression of Tripoli (Libya, 1911), the Balkan wars (1912-13), the Bulgarian invasion of Adrianople (November 1912 - March 1913), Gallipoli Campaign (1915- 1916) and the later developments resulted in the Allied forces' occupation of Istanbul (November 1918), Greek invasion of Izmir (Smyrna, May 1919) and ultimately the National freedom struggle (Milli mucadele), re-conquest of Istanbul, the abolition of Caliphate (1924), the establishment of national secular state, and the reforms initiated by the Mustafa Kemal regime, all such developments grasped the attention of the Indian Muslims.⁵

The Indian Muslim community was greatly disturbed by these developments and their sentiments were reflected in the Urdu literature. During this period, Muslim English and Urdu press remained heavily focused on Ottomans Empire and later on modern Turkey. Eminent scholars, and poets like Mawlānā Shibli Nu'mani (1857-1914), Sayyīd Suleyman Nadwi (1884-1953), Dr. Muhammad Iqbal (1877-1938), Mawlānā Zafar Ali Khan (1873-1956), Mawlānā Muhammad Ali Jauhar (1878-1931), and Maulana Abu'l Kalam Azād (1888-1958) authored articles, composed poems and published editorial notes showing their concerns and anxieties for the Turks. Muslim newspapers and magazines published large number of articles on the events then occurring in the Ottoman lands. They remained very critical of the British policies aimed at the so-called "Europe's sick man" (Ottoman Empire).⁶

Since the Balkan wars of 1912 the most prestigious Urdu journals like *Al-Hilāl* and *Al-Balagh* of Mawlānā Abū'l Kalām Azad, *Hamdard* of Mawlānā Muhammad Ali Jauhar, *Ma'aref* of Sayyid Suleyman Nadwi, and the *Zamindar* of Mawlānā Zafar Ali Khan emerged as the protagonists for the Ottoman cause. Abū'l Kalām Azad and Zafar Ali Khan vehemently advocated for the integrity of the Ottomans Empire, especially the preservation of the institution of the *khilāfat*. In addition, many books were published on Turkey,

including biographies of “war heroes” and statesmen. In short, Turks and Turkey were the significant theme of the Urdu literature during that period of Turkish ordeal.

It seems that during this period of ordeal and tribulation, the attention of the Muslim community of India was almost focused on military and political fronts of Turks. The Turkish literary movements, thinkers, intellectuals and scholars of the late Ottoman and early democratic periods could not receive any serious attention of the Indian Muslim intelligentsia.

During the last decade of the 19th and the first decade of the 20th century several Indian men of letters like Shibli Nu'māni (1892), Munshi Mahbūb 'Alam (1900), Sheikh Abdul Qādir (1906), and Nawab Hamidullah Khan (1909)] visited Istanbul, and published their memoirs and travelogues. In their writings they did not shed any light on Turkish literary movements and the prominent poets and authors. During the later years (third and fourth decades of the 20th century) only few Turk men of letters and thinkers like Namik Kemal (1840-1888), Ziya Gokalp (1876-1924), and particularly Islamist thinker and statesman Said Halim Pasha (1865-1921) received the attention of the Muslim revivalist thinkers of India. Said Halim Pasha, was warmly welcomed by Islamist intellectuals, for his advocacy for the revival of Muslim society, supremacy of *shari'ah* and repudiation of the notion of wholesale westernization of the Muslim society. Dr. Iqbal, in his lectures namely *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* as well his *Javed Nāma* (Persian collection of poems) appreciated Said Halim Pasha enthusiastically.⁷ Thanks to the translations of Namik Kemal, Ziya Gokalp and Said Halim Pasha's works into Western languages, which helped Indian Muslims to become familiar with their thought. However Mehmet Akif Ersoy's poems and articles published in *Sīrat-i-Mustakīm* and other journals remained untranslated into Western languages by that time. Resultantly the Muslims of India remained unaware of Mehmed Akif Ersoy. And we are astonished to note that even Dr.

Muhammad Iqbal was unaware of Mehmet Akif Ersoy's *Safahat*, the collection of Akif's poems. He perceived *Safahat* an anthology of Turkish poems, collected and compiled by Mehmed Akif Ersoy.⁸

Since the late 1920s Mehmet Akif began to be reflected in Urdu literature. Thanks to Hungarian orientalist Abdul Karīm Germanus, who was the first who introduced Akif to his Indian audience.

Abdul Karīm Germanus (1884-1979), during his stay in India, delivered several lectures in Hyderabad, on "The Role of Turks in Islam", first published in *Islamic Culture* (Hyderabad-Deccan), and later translated into Urdu and published by Anjuman-i Taraqqi-i Urdu (Aurangabad, 1932). Germanus portrayed Akif as the spokesperson of the Islamic revivalist movement. The Urdu translation of Germanus's lectures offered a first glance to the modern Turkish literature and the contribution of Muhammad Akif Ersoy to the Islamic literary movement.⁹

Halide Edip Adıvar (1884-1964), was the second, who, in her lectures delivered at Jamia Millia Islamia, New Delhi in February 1935, shed light on Mehmet Akif Ersoy. Halide Edip in her lectures, dealing with the "Conflict of the East and West in Turkey", since Tanzimat period to the Mustafa Kemal reforms, also dealt with modern Turkish literary trends. She portrayed Mehmet Akif as a conservative, the custodian of the tradition, and a staunch advocate of the Pan-Islam movement.¹⁰ In spite of the fact that the Urdu translations of Abdul Karīm Germanus and Halide Edip Adıvar's lectures' were published in 1932 and 1935 respectively, Mehmed Akif did not receive the attention of Indian men of letters and scholars for more two decades.

Sayyid Abū'l Hasan Ali Nadwi (1913-1999), then a *Tafsir Mu'allim* at *Dar al-'Ulūm*, Nadwat al-'Ulama, Lucknow, was the first Indian religious scholar and an eminent men of letter who dealt with Mehmet Akif Ersoy. Abū'l Hasan Nadwi travelled to Istanbul in

1956, and stayed there for about two weeks. He was interested in traditional Islamic institutions, traditional ulama, and Islamic resurgence in Turkey. He met with traditional Ottoman scholars, notably among them was Hasan Basari Çanataş (1887-1964), a well renowned author and the translator of the Koran. Çanataş, in his meeting with Nadwi, shed light on the life and character of Mehmet Akif Ersoy as well as his contribution to Pan-Islam movement in Turkey. After coming back to India, Abu al-Hasan published his memoirs and travelogue, in which he devoted only few paragraphs to Mehmet Akif Ersoy.¹¹

Seven years later, Abū'l Hasan Ali Nadwi published his survey of the *Conflict of the Islamism and the westernization in the Muslim Lands*, (Lucknow, 1963). In his critical assessment of the modern Turkey, he highlighted the thought of Namik Kemal, Ziya Gokalp and Mehmet Akif Ersoy. Nadwi presented Akif as a true representative of Islamic revivalist movement in Turkey.¹²

Muhammad Sabir (d. 2009), a Faculty member of the University of Karachi, earned his Ph. D from Istanbul University. Sabir who conducted his research work under the supervision of Ali Nihat Tarlan (1898-1978) and Zeki Velidi Togan (1890-1970), rendered Ali Nihat Tarlan's work *Mehmet Akif Ersoy: His life and works* [*Mehmet Akif ve Safahat*] into Urdu. This Urdu translation, published from Lahore in 1970, provided a glance to the Akif's poems which served as a key to the understanding of Akif's thought. Sabir's valuable annotations enriched the value of Ali Nihat's work.¹³

Sarwat Saulat (d. June 1979), a former graduate of Jamia Millia Islamia, met Halide Edib Adıvar in Delhi, during her lectures in 1935. Since then Saulat remained fascinated by the Turks and Turkey. He learned Turkish and devoted himself to Turkish Studies. Saulat published dozens of articles on Turkey, and devoted several to the life and thought of Mehmet Akif Ersoy. His articles on Mehmet

Akif Ersoy, first appeared in periodicals, were put together and published in the form of a small monograph, named *Turki aūr Turk* (*Turkey and Turks*). Saulat's writings on Mehmet Akif are introductory, and does not offer an in depth study of Akif's works and his religious and political thought.¹⁴

Nisar Ahmad Asrar (d. 28 June 2004), who proceeded to Turkey in 1965, earned his master degree from Ankara University, and PhD from Istanbul University (1971), married a Turkish lady and stayed in Ankara still the last breath of his life. Dr. Asrar enjoyed high proficiency in Turkish, has mastered in Turkish literature. He rendered Dr. Muhammad Iqbal's Lectures, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* as well as several key works of Sayyid Abū'l Ala Mawdūdī into Turkish.¹⁵ Asrar also authored two monographs on Yunus Emre (*Yunus Emre: Life and Poetry of Great Turk Poet*, Islamabad: Pakistan Academy of Letters, 1991) and *Mehmed Akif Ersoy* (Karachi, 2004).

Asrar, in his monograph on Akif, first describes the intellectual development of Akif, his devotion to the cause of Islam, and his urge for the revival of Ummah. Asrar also explores the similarities and commonalities between Dr. Muhammad Iqbal and Muhammad Akif Ersoy. Asrar, in the second part his monograph (pp. 101-202), provides the translation of several *Safahat* poems. Asrar's monograph merely offers a brief introduction to Akif's life, intellectual development and a glance at his poetry.¹⁶

It seems pertinent to shed light on the proceedings of a symposium on Mehmet Akif Ersoy, held in Lahore in 2018, jointly organized by the University of the Punjab, and Yunus Emre Turkish Cultural Centre, Lahore. The proceedings of the Symposium, consisting of several articles contributed by Muhammad Kamran, and Dr. Halil Tokar, has been published. Halil Tokar's articles are the core of the monograph. Halil Tokar has focused to explore the commonalities and similarities between Muhammad Iqbal, the

national poet of Pakistan and Mehmet Akif Ersoy, the national poet of Turkey.¹⁷

At the end I may mention a very recent study on Mehmed Akif Ersoy, conducted by a Turk scholar, Hakan Kuyumcu, a faculty member of the Urdu language and literature department at Seljuk University, Konya. Kuyumcu, in his article, has described how Akif, in his poems and other writings, has depicted the agonies and sufferings of the Indian Muslims under the British rule and their resistance to it.¹⁸

At the end of this modest survey of Urdu writings dealing with the life and works of Mehmet Akif Ersoy, I argue that the above mentioned Urdu writings are introductory in nature, and do not offer an in-depth study of Mehmet Akif's life and thought. Urdu Literature still lacks a book which undertakes a comprehensive assessment and analysis of Akif's life, literary achievements and his social, political and religious thought.

Through this article I would draw the attention of Pakistani scholars, pursuing their studies at Turkish universities, to come forward and take a fresh initiative in the field of Akif Studies.

References:

1. Naimur Rahman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations: A Study of Political & Diplomatic Relations between Mughal India and the Ottoman Empire, 1556-1748* (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi, 1989).
2. Azmi Özcan, *Pan-Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain, 1877-1924* (Leiden: Brill, 1997), esp. chap. 1; M. Naeem Qureshi, *Pan-Islam in British India: The Politics of the Khilafat Movement 1918-1924* (Karachi: Oxford University Press, 2009), chaps., 1, 2, 4; Halil Tokar, *Defter-i I'ana-i Hind* (Lahore: Punjab University Press, 2015), "Pesh Lafz", and Chap. 1..

3. Nurul Hasan Rashid Kandhalvi, *Hazrat Maulana Muhammad Qasim Nanautavi* (Lahore: Maktaba-i Sayyid Ahmad Shahid, 2000), pp. 110-117.
4. Asghar Abbas (ed.), *Shazarat-i Sir Sayyid* (Azamgarh: Dar al-Musanefin, 2017), pp. 180-182; see also Syed Tanvir Wasti, “Sir Syed Ahmad Khan and the Turks”, *Middle Eastern Studies*, vol. 46, no. 4 (July 2010), pp. 529-542.
5. M. Naeem Qureshi, *Ottoman Turkey, Atatürk, and Muslim South Asia: Perspectives, Perceptions, and Responses* (Karachi: Oxford University Press, 2014), especially chaps. 2, 3 and 4; Ghulam Husain Zulfikar, “Edebiyat-i Urdu aur Turkan-i Islami”, *Mujallah-i Tehqiq* (Lahore), 8: 1-4 (1986), pp. 35-52.
6. Qureshi, *Pan-Islam in British India: The Politics of the Khilafat Movement 1918-1924*, chaps. 2, 3, and 4; Gail Minault. *The Khilafat Movement: Religious Symbolism and Political Mobilization in India*, Studies in Oriental Culture, No. 16. (New York: Columbia University Press, 1982); Mim Kemal Öke, *Tehrik-i Khilafat* (trans. Nisar Ahmad Asrar) (Karachi: Quaid-i-Azam Academy, 1991).
7. Muhammad Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1989), pp. 123; on Ziya Gokalp see pp. 126-128, 134-135; Idem, “Javed Nama”, in *Kulliyat-i Iqbal Farsi* (Lahore: Iqbal Akademy, 2019), pp. 831-841.
8. Iqbal’s Letter to Sayyid Sajjad Hayder, 1923, in Muzaffar Husain Barnee, ed., *Kulliyat-i Maktubat-i Iqbal* (Jhelum: Book Corner, 2016), vol. II, pp. 500-501.
9. Abdul Karim Germanus, *Turkon ki Islami khidmat* (trans. Sayyid Wahhaj-ud-Din) (Aurangabad: Anjuman- Taraqqi-i Urdu, 1932), pp. 127.

10. Khalide Edib Khanum, *Turki mein mashriq-o Maghrib ki kashmakash* (trans. Sayyid Abid Husain) (New Delhi: Maktaba'-i Jamia Millia Islamia, 1935), pp. 192-193, 195, 271-272.
11. Abu'l Hasan Ali Nadwi, *Do haftey turki mein* (Karachi: Majlis-i Nashariyat-i Islam, 1935), pp. 55.
12. Abu'l Hasan Ali Nadwi, *Muslim mamalik mein Islamiyyet ve Maghrabiyyet ki kashmakash* (Karachi: Majlis-i Nashariyyat-i Islam, 1981), pp. 49-50.
13. Ali Nihat Tarlan, *Mehmed Akif Ersoy* (Urdu trans. by Muhammad Sabir) (Lahore: RCD Culture Centre, 1970)
14. Sarvat Saulat, "Akif aur Iqbal", *Fikr-o-Nazr* (Islamabad), 13:2 (August 1975), pp. 76-91; and "Turki ka Sha'ir-i Islam Muhammad Akif Ersoy", *Al-Ma'arif* (Lahore), Jan. 1974. Both the article have been included in Saulat's *Turki aur Turk* (Lahore: Islamic Publications, 1989), pp. 291-339.
15. Rashid Sheikh, "Taqdim", in Nisar Ahmad Asrar, *Maktub-i Turki: siyasat, ma'ashrat, saqafat, Tarikh* (ed. Suhail Shafique) (Karachi: Qirtas, 2016), pp. 15-39.
16. Asrar, Nisar Ahmed, *Turki ka Islami Sha'ir: Muhammad Akif Ersoy* (Karachi: Idara-i Ilm-o-Fan, 2004).
17. Halil Tokar and Muhammad Kamran, eds., *Muhammad Iqbal aur Muhammad Akif Ersoy* (Lahore: Yunus Emre Turk Saqafat Markaz and Punjab University Oriental College, 2018), pp. 41-112.
18. Hakan Kuyumcu, "Jumhuri Turki kay Qaumi Sha'ir Muhammad Akif Ersoy kay ash'ar mein barr-i saghir ka kheyncha gia naqsha", *Tehqiqnama*, no. 24 (January- June, 2019), pp. 153-165.

Bibliography

Abdul-Qādir, Sheikh, *Maqaam-i Khilāfat Ya'ni Safar-i Istanbul Kē Hālāt* by Abdul Qādir (Delhi: Makhzan Press, n).

Adivar; Halide Edip, *Conflict of East and West in Turkey* (Delhi: Maktabai Jamia Millia Islamia, 1935).

Alam, Munshi Mahbūb, *Safarnama-i Europe: Bilād-i Rūm, Shām va Miṣr* (Lahore: Paisa Akhbār Press, 1909).

Ali, Shamshad, *Indian Muslims and the Ottoman Empire, 1876-1924* (LAP: Lambert Academic Publishers, 2018).

Amir, Zahid Munir, *Turki Nama: Diyār-i Shāms* (Jhelum: Book Corner, 2019).

Asrar, Nisar Ahmed, *Turki kā Islāmī Sha'ir Muhammad Akif Ersoy* (Karachi: Idarah-i Ilm-o-Fan, 2004).

Farooqi, Naimur Rahman, *Mughal-Ottoman Relations: A Study of Political & Diplomatic Relations between Mughal India and the Ottoman Empire, 1556-1748* (Delhi, India: Idarah-i Adā'iyāt-i Delli, 1989).

Germanus, Abdul Karim, *Turkon ki Islami khidmat* (trans. Sayyid Wahhaj-ud-Din) (Aurangabad: Anjuman- Taraqqi-i Urdu, 1932).

Germanus, Julius, "The Role of Turks in Islam", in *The Traditional Near East*, edited by Stewart-Robinson (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1966), pp. 100-101.

Iqbal, Muhammad, *Kulliyāt-i Maktūbāt-i Iqbal*, Vol. 3 (ed. Sayyid Muzaffar Husain Barni) (Delhi: Urdu Academy, 1993).

Khan, Nawab Muhammad Hamidullah, *Safarnama-i Qustuntīniya* (Hyderabad DN.: Qāsim Press, n. d.).

Khanum, Khalida Adeeb, *Turki Mein Mashriq-o Maghrib Ki Kashmakash* (Delhi: Maktaba-i Jamia-i Millia Islamia, 1935).

Kandhalavi, Nurul Hasan Rashid, *Hazrat Maulana Muhammad Qasim Nanautavi* (Lahore: Maktaba-i Sayyid Ahmad Shahid, 2000).

Kuyumcu, Hakan, “Jumhuri Turki kay Qaumi Sha’ir Muhammad Akif Ersoy kay ash’ar mein barr-i saghir ka kheyincha gia naqsha”, *Tehqiqnamah*, no. 24 (January- June, 2019), pp. 153-165.

Metcalf, Barbara Daly, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900* (Karachi: Royal Book Company, 1989).

Minault, Gail, *The Khilafat Movement: Religious Symbolism and Political Mobilization in India*. Studies in Oriental Culture, No. 16. (New York: Columbia University Press, 1982).

Nadvi, Sayyid Abū'l Hasan Ali, *Do Haftay Turki meīn* (Karachi: Majlis-i Nashariyāt-i Islām, 1992).

_____, *Muslim Mamalik mein Islāmīyyat aūr Maghrabiyyat kī Kashmakash* (Lucknow: Majlis-i Nashariyāt-i Islam, 1963).

Nadvi, Sayyid Suleymān, *Hayāt-i Shiblī* (Azamgarh: Dar-al-muşennefin, 2006).

Nu’māni, Shibli, *Safarnama-i Rūm-o Mişr-o Shām* (Delhi: Matba’-i Tuhfa-i Jannat, 1335. A. H.).

Öke, Mim Kemal, *Tehrik-i Khilafat* (trans. Nisar Ahmad Asrar) (Karachi: Quaid-e-Azam Academy, 1991).

Özcan, Azmi, *Pan-Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain, 1877-1924* (Leiden: Brill, 1997).

Qureshi, M. Naeem, *Pan-Islam in British India: The Politics of the Khilafat Movement 1918-1924* (Karachi: Oxford University Press, 2009).

_____, *Ottoman Turkey, Atatürk, and Muslim South Asia: Perspectives, Perceptions, and Responses* (Karachi: Oxford University Press, 2014).

Şaulat, Sarwat, *Turkī aur Turk* (Lahore: Islamic Publications, 1989).

Tarlan, Ali Nihad, *Mehmet Akif* (trans. Muhammad Sabir) (Lahore: R. C. D., West Pakistan Branch, 1970).

_____, *Mehmet Akif: His Life and Works* (Ankara: Ministry of Culture & Tourism, 1986).

Tokar, Khalil and Muhammad Kamran, eds., *Muhammad Iqbal aūr Muhammad Akif* (Lahore: Punjab University Oriental College and Yunus Emre Turk Saqafat Markaz, 2018).

Tokar, Halil, *Defter-i I'ana-i Hind* (Lahore: Punjab University Press, 2015).

Wasti, Syed Tanvir, “Sir Syed Ahmad Khan and the Turks”, *Middle Eastern Studies*, vol. 46, no. 4 (July 2010), pp. 529-542.

Zulfiqar, Ghulam Husain, “Edebiyat-i Urdu aur Turkan-i Islami”, *Mujallah-i Tehqiq* (Lahore), 8: 1-4 (1986).

MEHMED ÂKİF'İN DÂRÜLFÜNÛN'DA EDEBİYÂT-I OSMÂNÎ DERSİ HOCALIĞI

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR*

ÖZET

Mehmed Âkif, milletimizin son asırda yetiştirdiği nadide isimlerden bir tanesidir. İstiklâl Marşımızın şairliği bir yana İstiklâl Savaşımızın da öncülerindendir. Hâfızlıktan sporculuğa, musiki ilgisinden Arapça-Farsça-Fransızca gibi dillere hâkim oluşuna, baytarlıktan şairliğe kadar çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Mehmed Âkif'in hayatında bir de Dârülfünûn hocalığı vardır. 1908'den 1914 yılına kadar Dârülfünûn'da Edebiyât-ı Osmânî/Osmanlı Edebiyatı derslerine giren Âkif'in hocalık yıllarıyla ilgili kaynaklarda birçok hatırası bulunmaktadır.

Âkif, Dârülfünûn'da Ahmed Midhat Efendi, Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Yahya Kemal, Hüseyin Dâniş, Ali Ekrem Bolayır, Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Babanzade Ahmed Naim birçok kıymetli isimle birlikte hocalık yapmış, birçok öğrenci yetiştirmiştir. Derslerine girdiği Reşat Nuri Güntekin, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Ünaydın, Celaleddin Ökten, Muhsin Ertuğrul gibi isimlerden birisi de Zekai Konrapa'dır. Âkif'in 1908-1909 yılındaki derslerinde anlattıkları Konrapa tarafından not edilmiş ve bu değerli notlar Ömer Hakan Özalp tarafından yayımlanmıştır.

Bu çalışmada Âkif'in hocalık yıllarıyla ilgili kaynaklarda geçen hatıralarına ve talebelerinin onun hakkındaki izlenimlerine değinilecektir. Âkif'in edebiyatın tanımından başlayarak bir sene

---

*Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, mscakir@cumhuriyet.edu.tr

içinde hangi konuları, hangi beyitlerle işlediği örneklerle açıklanacaktır. Âkif'in klasik edebiyatımızla olan derin ünsiyeti ve ruhunun inceliğini yansıtan beyitleri ele alış şekline temas edilmeye çalışılacaktır.

Mehmed Âkif, ders kapsamında aruz ve bahirleri, nazım şekilleri, fesahat, fikirlerin özel meziyetleri, edebî sanatlar, inşad, tenkid, edebî kurallar gibi konular işlemiştir. Osmanlı şairlerinin devirlerini kendine özgü bir şekilde ayırmıştır.

Âkif, birçok yönüyle örnek bir şahsiyet olduğu gibi hocalık yönüyle de örnek bir kişidir. Hayatı boyunca hürriyetin peşinde olan Âkif, bir başkasına yapılan haksızlık üzerine baytarlıktan memuriyetinden istifa ettiği gibi görev yaptığı Dârülfünûn'dan da o zamanki idarecilerin baskılarına katlanmayarak istifayla ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âkif, Dârülfünûn, Osmanlı Edebiyatı.

Giriş

Mehmed Âkif, 63 yıllık hayatında birçok zorlu dönem yaşadığı gibi birçok güzelliğe de imza atmış ve zamanını dolu dolu geçirmiştir. Midhat Cemal onun yoğun çalışma tarzıyla ilgili şu ifadeleri dile getirmiştir:

"Sarığüzel'deki evinden her gün on altı saat didinmek için çıkan Akif, bazen bu eve dört gün sonra dönüyordu: Sabah Ziraat Nezareti'ndeki memuriyetine koşacak, akşam Halkalı Mektebi'ndeki hocalığına yetişecek, ertesi sabah yine memuriyetine dönecek, o akşam Acıbadem'deki Ratıp Paşa'nın, ertesi akşam Suadiye'deki Ragıp Paşa'nın, daha ertesi gece Erkân-ı Harp Müşiri bilmem kimin bilmem neredeki çocuklarına derse gidecekti."¹

Âkif, hocalığa 1906 yılında daha önce öğrencisi olduğu Halkalı Ziraat Mektebi'nde Kitâbet-i Resmiye dersleri ile başlamış ardından 1907'de ise Çiftlik Makinist Mektebi'nde Türkçe dersleri ile devam

---

¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif Hayatı-Seciyesi-Sanâtı*, (Oğlak Yay., İstanbul, 2015), s. 44.

etmiştir. Memuriyet ve özel dersler gibi yoğunlukları içerisinde Âkif bir de 1908 yılı itibariyle Dârülfünûn'da Edebiyât-ı Osmânî yani Osmanlı Edebiyatı derslerine girmeye başlamıştır. Bu ders için asıl mesleği baytarlık olan bir kişinin seçilmesi onun edebiyata olan vukûfiyetini ortaya koymakta ve bunun ilgili kişilerce de bilindiğini, kabul edildiğini göstermektedir.

Dârülfünûn öğrencilerinin nazarında Âkifin ilk başta bir hoca kisvesinden uzakta görüldüğü ancak geçen zaman içinde Âkif'in onların kalplerine nüfûz ettiğini anlamaktayız. Bu durum bir öğrencisinin dilinden şu şekilde aktarılmıştır:

"...Basit bir kıyafet içinde dolgun bünyeli, sakallı bir zat tekellüfsüz bir eda ile –fakat biraz da sıkılarak– içeri girdi. Kürsüye çıkmadı, caddeye nazır pencereye doğru ilerledi, baktı, düşündü, yutkundu. Biz birbirimize yavaşça, biraz da alay edercesine;

'Kim bu?.. Bu da kim?..' diyorduk. Sûrat-i intikaline emin bir arkadaş yavaş ve kat'i:

'İranlı, İranlı!' dedi.

'Hâ... Edebiyat-ı Fârisiye müderrisi demek.'

Bizdeki bakışların tereddüdünü ve bu sükûttaki manayı sezen muallim, boynunu sağa meylettirerek, yüzümüze bakmayarak;

'Bu sene' dedi, 'sizinle Türkçe -yine küçük, çekingen bir vakfeden sonra- edebiyat müzakere edeceğiz.'

Dersin hocası(nın) şair Âkif Bey olduğunu hepimiz biliyorduk. Ani bir hayret ve hürmetle toplandık, Safahat şairi derhal mütehassis oldu, daha ziyade sıkıldı.

Kim derdi ki, bu basit gibi görünen insanın kafası o derece harikalı ilhamlara mâkes olabilirdi? Bilgisi kadar insanlığı yüksek bu

şahsiyetin böyle başlayan dersi, aylar ilerledikçe kalbimizde samimiyet ve feragatin de erişilmez bir örneği oldu."²

Ali Nihad Tarlan, Âkif'in ilk derste talebeye ilk sözünün şu olduğunu söylemiştir:

"Efendiler, ne burası bir darülfünûndur, ne siz bir darülfünûn talebesisiniz, ne de ben bir darülfünûn hocasıyım! Evvela bunu bilelim, kendi kendimizi aldatmayalım. Şimdi dersimize başlayabiliriz..."³

Âkif'in derse bu şekilde başlamasında elbette birçok neden bulunabilir. Ancak bunun en büyük nedeni köklü bir üniversite anlayışına sahip bulunmamak olsa gerek. 19. yüzyılın ortalarından itibaren medreseye alternatif bir yükseköğretim kurumuna ihtiyaç duyulmuş ve çeşitli denemelerden sonra 1900 yılında Dârülfünûn açılmıştır.

"1900'de elli beş yıllık tecrübelerin ışığında, artık yerleşmiş bir hukuk mektebinin de bulunduğu birkaç fakülteden oluşan ve bugünkü Türk üniversitesinin temelini oluşturan Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu müessesenin resmî açılışı, II. Abdülhamid'in 25. cülûs yıl dönümüne rastlayan 31 Ağustos 1900 tarihinde yapılmıştır. Dârülfünûn-ı Şâhâne Edebiyat ve Hikmet (Felsefe) şubesi, Ulûm-i Riyâziyye ve Tabîiyye (Fünun) şubesi ve Ulûm-i Âliye-i Dîniyye (İlâhiyat) şubesi adlı üç fakülteli bir üniversite olarak planlanmış, Hukuk ve Tıbbiye mekteplerinin de resmen bağlanmamakla birlikte dârülfünunun tabii kolları sayılmasıyla beş fakülteli modern Osmanlı üniversitesinin ilk sağlıklı kuruluşu gerçekleştirilmiştir."⁴

---

² Ömer Hakan Özalp (hızl.), *Mehmed Akif Ersoy Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, (Bağcılar Bel. Kültür Yay., İstanbul, 2014), s. 6-7.

³ Eşref Edib, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, (hızl. Fahrettin Gün), (Beyan Yay., İstanbul, 2011). s. 671.

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun", *DİA*, C. 8, (İstanbul, 1993), s. 524.

Eşref Edib, onun hafıza kuvveti bağlamında Dârülfünûn'daki hocalığıyla ilgili şu bilgileri verir:

"Üstad'ın hafızası şâyân-ı hayretti. Ezberlemiş olduğu şeyler, zannetmem ki on binden aşağı olsun. Herhangi mevzû hakkında bir bahis geçse Üstad ona dair birçok beyitler okurdu. Herhangi kasideden bir parça okunsa, altını üstünü tamamlardı. Bütün dîvânları kim bilir kaç defa tekrar etmişti.

Yalnız Türk edebiyatında değil, Arabî, Farisî edebiyatında da böyle idi. Hemen bütün meşhur kasideler, şiirler mahfûzu idi. Herhangi bir kaside yahut bir rubâî, bir beyit okursanız, size onun şairini bile söylerdi.

Bunları ne vakit okumuş, ne vakit ezberlemiş, nasıl ezberlemiş... İnsan hayretler içinde kalır.

Dârülfünûn'da dersine devam edenler, Üstad'ın bu müthiş hâfızasını çok iyi bilirler.

Üstad ders okuturken eline kitap almazdı. Herhangi bir kasideyi, herhangi bir şiiri ezbere tahtaya yazar, yahut yazdırır, sonra onu tahlil ederdi. O münasebetle o mevzûa müteallik birçok şeyler okurdu. Bir fikri muhtelif şairlerin ne sûretle ifade ettiklerini gösterir, talebesini hayretler içinde bırakırdı.

Derste yalnız kendi şiirlerini okumaz, kendisinden bahsetmezdi. Onu ayıp telakki ederdi."⁵

"Üniversite hocalarının, derslere girmeye başlamadan önce Âkif'in nasıl bir hoca olduğunu okumaları lazım" dense yeridir galiba. Eşref Edib'in bu ifadelerinde o kadar çok örnek alınması gereken yer var ki... Bir kere anlattıklarına, alanına, konusuna hâkim bir hoca karşımızda. Sürekli çalıştığı, eski bilgileri tazelediği ve üstüne yenilerini eklediği aşikâr. Mesele yalnızca hafıza meselesi de değil, daha çok ilgi meselesi olsa gerek. Unvan kaygılarından azade

---

⁵ Edib, *Mehmed Âkif*, s. 306-307.

öğrenciye ne verebilirim derdinde bir hoca! Ya kendi şiirlerinden okumamasına, günümüz ifadesiyle kendi kitabından ders okutmamasına, hele de kendinden hiç bahsetmemesine, bunu ayıp saymasına ne demeli?

Mehmed Âkif'in hocalığı, bir başka öğrencisi Reşad Nuri Güntekin'in dilinden şu şekilde yansımıştır. Bu satırlarda aynı zamanda Dârülfünûn hakkında bazı bilgilere ve Güntekin'in Âkif'le ilgili hatıra ve tespitlerine de ulaşılmaktadır:

"Dârülfünûn'da

Sahne meşhur Zeynep Hanım Konağı'nda büyük salon...

Zaman Meşrutiyet'in ikinci senesi...

Görünüşte burası yediden demeyelim de on yediden yetmişe kadar her yaşta ve her sınıf insanın toplandığı herhangi bir içtima salonu, bir tiyatro veya mahkemedir. Fakat hakikatte Dârülfünûn Edebiyat şubesinin birinci sınıfındayız.

Ön sıralarda idâdîlerden gelmiş tüysüz çocuklar, kenarda sarıklı sakallı medreseliler, arkada sâmi'ler denen kalabalık bir grup...

Meşrutiyet inkılâbı hapisane kapılarından sonra Dârülfünûn kapılarını açmıştır. Antre serbest ve meccanîdir. Yalnız elinde tahsil vesikası olmayanlar sâmi'î adıyla içeriye girerler ve sene sonunda o seneki derslerden imtihan vererek aslî talebe hakkını kazanırlar.

... Derken kapı açılıyor; içeriye orta boylu, kara top sakallı kalender bir zat giriyor: şemsiyesiyle lastiklerini kapının arkasına bıraktıktan sonra talebe sıralarına gideceği yerde muallim kürsüsüne doğruluyor. O zaman yanımdaki arkadaştan öğreniyorum ki bu zat bizim edebiyat muallimimiz şair Mehmed Âkif'tir.

Gözlerindeki harikulâde ateş ve nur güzelliği

Hiç unutmam Âkif o gün bize Muallim Naci'nin bir tevhidini yazdı ve ders sonuna kadar bunun izahı ile uğraştı.

Koskoca bir Dârülfünûn'da bize manzume yazdırılsın! Bu muamele hâlde haysiyetimizi kırmıştı. Benim gibi ukalâlıktan buram buram öten birkaç çocuk bu eski kafalı hocayı protestoya karar verdik ve dediğimizi yaptık.

Âkif'in son günlerinde hasta yatağında çekilmiş resmine bilmem dikkat ettiniz mi? Harâbe hâlindeki çehrenin gözlerinde o kadar harikulâde bir ateş ve nûr güzelliği vardı ki insana âdetâ şairin ruhun ebediliği hakkındaki kanaatini kabul ettirecek gibi olur.

Hocamız işte o aynı gözlerle bizi dinledikten sonra:

- Bakalım görürüz, dedi ve ertesi derste bize Namık Kemâl'den, Ekrem'den, hatta

Fikret'ten bazı mısralar okutarak manalarını istedi. Tabii hepimiz fenâ hâlde rezil olduk.

O zaman:

- Çocuklar bu hâlde siz nazariyeyi ne yapacaksınız? dedi. Ben zaten nazariyeci herifin değilim (kelime kendisininindir). Siz bugün Sahaflar Çarşısı'ndan yüzer paraya bir Terkîb-i Bend ile bir Tercî-i Bend alıp getirin de onu size okutayım.

Bütün senemiz edebiyatımızın eski ve yeni şiirlerini okumak, manalarını anlamakla geçti.

Çürük temel üzerine nazariye kurulur mu?

Aradan geçmiş bunca seneden sonra anlıyorum ki Âkif o zaman bizim için yapılabilecek şeylerin en iyisini yapmıştır.

Onun sağlam mantığı, samimi ve pratik zekâsı çürük temel üzerine kurulacak nazariyelerin boşluğunu anlamış, bir hoca için en iyi usûlün -planı, programı bir yana bırakarak- talebeyi hangi seviyede bulursa oradan alıp yürütmek olduğunu gayet iyi takdir etmiştir.

Âkif zaten okumadan, okuduğunu anlamadan yüksek meseleler üzerine nazariye kuran insan robotlarından daima iğrenmiş bir insandır.

Otuz seneden beri mekteplerimizde birçok hayırlı değişiklikler meydana gelmiş olmasına rağmen Âkif'in cesur ve realist usûlünden bugün de çok istifade edebileceğimiz kanaatindeyim."⁶

Âkif'in 1908-1909 yılındaki derslerinde anlattıkları öğrencisi Mehmet Zekâî (Konrapa) tarafından not edilmiş ve bu notlar Ömer Hakan Özalp tarafından yayımlanmıştır. Bu notlarda da görüleceği üzere Âkif derslerine edeb ve edebiyatın tanımı ile başlamaktadır:

"Edeb; bir melekedir ki, kendisine sahip olanı şân-ı insaniyete şeyn olacak şeylerden ihtirâz ettirir.

Edebiyat; en meşhur erbab-ı kalemin en meşhur âsârından istinbât olunan kavâ'ididir."⁷

Bu tanımlardan sonra: "Edebiyatta, şiirde fikir, azametli hayal, his, tavr-ı mahsus-ı tebliğ bulunmalıdır. Bunlardan ârî eser şiirden madut değildir." demiştir ve bunlara şu gibi beyitleri örnek vermiştir:

Fikirle ilgili Namık Kemal'in:

"Muîni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâettir

Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten

Felekten intikâm almak demektir ehl-i idrâke

Edip tezyîd-i gayret müstefid olmak nedâmetten"

Azametli hayalle ilgili Ziya Paşa'nın Tevhid'ini ve Abdülhak Hâmid'in Fatih Sultan Mehmed hakkındaki;

"Her gûşesinde dehrin nâm-ı bekâ-nisârın

Şâyestedir denilse âlem senin mezârın"

---

⁶ Edib, *Mehmed Âkif*, s. 732-733.

⁷ Özalp, *Ders Notları*, s. 29.

Hisle ilgili Fuzuli'nin;

"Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Dert çok hem-dert yok düşmen kavî tâlî' zebûn"
Tavr-ı mahsus-ı tebliğle ilgili de Ziya Paşa'nın;
"Ey müftehir-i devlet-i yek-rûze-i dünyâ
Dünyâ sana mahsûs u müsellemler mi sanırsın

Hâlî ne zaman kaldı cihân ehl-i tama'dan
Sen zâtını bu 'âleme elzem mi sanırsın

En ummadığın keşfeder esrâr-ı derûnun
Sen herkesi kör, 'âlemi sersem mi sanırsın"⁸

Edebiyat tarihimiz açısından da önemli bir veri olarak Âkif, Osmanlı şairlerinin devirlerini şu şekilde ayırmıştır:

- "1. Süleyman Çelebi'den Fuzuli'ye kadar;
2. Bâkî'den İzzet Molla'ya kadar;
3. İzzet Molla'dan zamanımıza kadar.

İkinci devir altı tabakadan ibarettir ki şunlardır:

1. Bâkî devri: Bâkî, Hilye-i Hâkânî, Feridun Bey, Ahlak-ı 'Alâî müellifi Ali Efendi;
2. Nefî devri: Nefî, Üveysî, Zeki, Yahya Efendi, Nâilî-i Kadim, Sabri-i Şâkir;
3. Nâbî devri: Nâbî, Nazmî, Sabit;
4. Nedim devri: Nedim, Nahîfî;

---

⁸ Özalp, Ders Notları, s. 30-33.

5. Koca Râgıb devri: Koca Râgıb Paşa, Fıtnat, Haşmet;

6. Şeyh Gâlib devri: Sürurî, Vehbi, İzzet Molla, Kânî.

Devr-i ahîrde ise Âkif Paşa, Reşid Paşa, şair-i şehîr Ziya Paşa, Şinasi Bey, edib-i a'zam Namık Kemal Bey, Muallim Naci, Hâmid Bey gibi şu'arâ yetişmişlerdir."⁹

Daha sonra Âkif'in derslerde aruz veznini öğrettiğini görmekteyiz. İmâle ile ilgili şu örneği vermiştir:

"Geceler 'azmettiğim ol mâha sâyem havfidır

Bir tarîk ile kabûl etmez muhabbet şirketi"¹⁰

Aruzdan sonra nazım şekillerine geçmiştir. Mısra tanımından sonra mısra-ı bercesteyi tanımlamıştır ve şu mısralar, verdiği örnekler arasındadır:

"Senedi bâtil olur bâtil olan da'vânın

Şinasi

Acımaız kestiği parmak şer'in

Yârsız kalmış cihânda 'aybsız yâr arayan!"¹¹

Tanımlar ve örnekler beyit, kıt'a şeklinde devam etmektedir. Anlaşılmaktadır ki Âkif, örnek olarak seçtiği beyitleri ders verici şekilde seçmekte bazen seçtiği örneklerle ilgili ifadeler dile getirmektedir. Örneğin;

" Ma'rifet, Hakk'ın ecell-i lütf-i sübhânîsidir

'İzzetin hâmîsi, ma'mûriyetin bânîsidir

Dâ'im eyler zâhir ü bâtında taklîb-i umûr

---

⁹ Özalp, Ders Notları, s. 34.

¹⁰ Özalp, Ders Notları, s. 35.

¹¹ Özalp, Ders Notları, s. 43.

Sanki ahkâm-ı şu'ûnun sâni'-i sânîsidir" şeklinde kıtaya misal getirdikten sonra bununla ilgili; "Ne Şark'ta ve ne Garp'ta, marifet hakkında bu kadar güzel söz söylenmemiştir." demiştir.¹²

Âkif'in tanımları oldukça kısa ve nettir. Gazel tanımı ve örneği şu şekildedir:

"Birinci beyti musarra' olmak, aynı kafiye takip edilmek, beyitleri de beş, yedi, nihayet 15 adede kadar çıkabilmek üzere yazılan manzumelerdir. Gazel, şiirin "garâmiyât" tabir olunan ve sırf hissiyât-ı âşıkâne tesâvîrinden ibaret bulunan kısmından addolunur. Yani aşk u garâm üzerine olur. Mesela, bir hikaye söylenemez. Tarz-ı ifadenin gayet ciddi olması ve beyitler arasında ma'nen aynı tarzı kaybetmemesi, bu vadinin şerâ'it-i esâsiyesindendir.

Gazel bugün –edebiyat-ı cedîdemizde– metruktur. Gazelde şairlerimiz meyânında birinciliği Fuzuli kazanmıştır. Şu gazelini okuyalım:

Öyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir?

Ben kimem, sâkî olan kimdir, mey-i sahbâ nedir?

Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem

Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir?

Hikmet-i dünyâ vü mâ-fihâ bilen 'ârif değil

'Ârif oldur, bilmeye dünyâ vü mâ-fihâ nedir

Âh u feryâdın Fuzûlî incidübdür 'âlemi

Ger belâ-yı 'aşk ile hoşnûd isen gavgâ nedir?"¹³

---

¹² Özalp, Ders Notları, s. 44.

¹³ Özalp, Ders Notları, s. 46.

Âkif'in şu sözü de anlamlıdır: " Fünûnda sinn ne kadar artarsa meleke dahi o nisbette artar. Halbuki edebiyatta böyle değildir. Âsâr-ı edebiye vücuda getirmek için hararet-i ruhiye lazımdır. Mesela, asrımız şairlerinden Recaizade Ekrem Bey'in bugün inşâd ettikleri eş'âr eskilerine nisbetle dündür."¹⁴

Âkif, ilerleyen derslerde Fesâhat konusuna değinmiştir. Fesâhat tanımını şu şekildedir:

"(Fesâhat) lugaten bir şeyin pak olması, bir şeyin şâ'ibeden hâlis olması, temiz bulunmasıdır. Lakin şiir olmak için manaya ait levâzımât, yani bir hayal, belîğ bir teşbih, rakîk bir his, ulvi bir fikir olmak lazımdır. Mezayâ-yı maneviye dahi lafızdan vâreste kalamazlar, yani belâğat fesâhatsız olamaz. Mana itibariyle pek belîğ olan bir söz fasih olmazsa o derece makbul olmaz. Fesâhat suret; belâğat sîrettir."¹⁵

Âkif'in işlediği diğer bir konu ise edebî sanatlardır. Tanımı verdikten sonra örnek beyitlerle konunun anlaşılmasını sağlamıştır. Teşbih, istiâre, mecaz-ı mürsel, kinaye, tevriye, telmih, tezat, tenasüb, müşâkale, rücû', leff ü neşr, cem', îhâm, sihr-i helâl, hüsn-i ta'lîl, mübalağa bu kapsamda işlenen sanatlardandır.

Âkif, yaklaşık 6 yıl kadar ders verdiği Dârülfünûn'dan istifa ederek ayrılmıştır. İttihad ve Terakki'nin içindeki Ziya Gökalp gibi etkin bazı kimselerle anlaşamayan Âkif istifa nedenini bir dostuna şöyle izah etmiştir: "Darülfünundan çekildiğini işittiğim zaman canım sıkılmıştı. Sebebini anlamak için kendini aramıştım, buldum, beni tam bir neş'e içinde karşıladı, 'Ne yapayım, dedi, neşriyatım hükümetin arzusuna uygun düşmüyormuş. Darülfünun dersiâmlığı ise Hükümet memuriyeti imiş, memur olana da böyle hareket caiz değilmiş... Peki dedim, istifa ettim."¹⁶

---

¹⁴ Özalp, Ders Notları, s. 48.

¹⁵ Özalp, Ders Notları, s. 60.

¹⁶ Âlim Kahraman, Mehmet Âkif Tutuşmuş Bir Yürek, Adanmış bir Hayat. (Büyüyenay Yay., İstanbul, 2020). s. 212.

Sonuç

Mehmed Âkif, yaptığı her işte olduğu gibi Dârülfünûn'da Edebiyat-ı Osmânî dersine girdiği zaman diliminde de örnek bir hocalık ortaya koymuştur. Birçok büyük isimle beraber görev yapan Âkif, birçok büyük edîbin yetişmesine de öncülük etmiştir. Öğrencilerinin her zaman takdirle andığı bir hoca olan Âkif, onların kalplerine tesir etmiş, onlar üzerinde derin izler bırakmıştır.

Bu çalışmada da onunla ilgili bazı hatıralara değinilmiş ve özellikle nasıl bir hoca olduğu üzerinde durulmuştur. Üniversitede derse giren her akademisyenin alacağı örnek tavırlar ve hâller Âkifte mevcuttur.

Bu dersler kapsamında eski Türk edebiyatı sahasını özellikle ilgilendiren birçok husus vardır. Elbette bu kısa zaman içerisinde hepsi üzerinde durmanın imkânı yoktur ama en azından Âkif'in nasıl bir metotla ders işlediğine değinilmeye çalışılmıştır. Âkif'in yayınlanan bu ders notlarının, hususen alanla ilgili kişilerin dikkatinden kaçmaması gerekmektedir.

Kaynakça

Edib, Eşref (2011). *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, (hızl. Fahrettin Gün). İstanbul: Beyan Yay.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1993). "Dârülfünun", *DİA*, C. 8. İstanbul: TDV Yay., s. 521-525.

Kahraman, Âlim (2020). *Mehmet Âkif Tutuşmuş Bir Yürek, Adanmış bir Hayat*. İstanbul: Büyüyenay Yay.

Kuntay, Mithat Cemal (2015). *Mehmet Akif Hayatı - Seciyesi - Sanatı*. İstanbul: Oğlak Yay.

Özalp, Ömer Hakan (hızl.) (2014). *Mehmed Akif Ersoy Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*. İstanbul: Bağcılar Bel. Kültür Yay.

MEHMET ÂKİF ERSOY’UN SAFAHAT ADLI ESERİNDE DİNLER TARİHİ BAĞLAMINDA DİNSEL MOTİFLER

Doç. Dr. Necati SÜMER*

ÖZET

Mehmet Âkif Ersoy, dönemine damga vurmuş önemli şairlerdendir. Ön plana çıkan eseri, *Safahat*’tır. Şair, *Safahat*’ta diğer dinlere ve kültürlere ait motifler üzerinde durur. Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Budizm ve Eski Mısır dinsel kültürü şairin eserinde kullandığı dinlerden çeşitli örneklerdir. Bu bilgiler ışığında çalışmada şair Mehmet Âkif Ersoy’un *Safahat* adlı eseriyle sınırlı olmak üzere onun dinler tarihi çerçevesinde kullandığı motifler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı çok yönlü olan şairin dinler tarihinden nasıl faydalandığını ortaya koymaktır. Böylece Ersoy’un yazılarına derinlik katmak için dinsel motifleri nasıl kullandığı ve geçmişle gelecek arasında köprü kurmak için hangi kavramları niçin tercih ettiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, İnançlar, Dinsel Motifler, Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*.

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyatının önemli şairlerindendir. Onun şiirleri oldukça derinliklidir. Bunda Ersoy’un çok yönlü ve birikimli bir yazar olmasının etkisi büyüktür. Bu çerçevede şiirine yansıyan alanlardan biri, dinler tarihidir. Ersoy, dinler tarihinde oldukça birikimlidir. Birikimini şiirlerine doğrudan ya da dolaylı

---

* Siirt Üniversitesi, Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı. necatisumerr@gmail.com

olarak yansıtır. Onun bu çalışma bağlamında *Safahat* adlı eserinde söz konusu ettiği dinler; Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Budizm ve Eski Mısır dinsel geleneğidir. Bu inançları hangi şiirde nasıl ele aldığı çalışmada başlıklar hâlinde ortaya konulacaktır.

1. Yahudilikle İlgili Motifler

Mehmet Akif Ersoy'un eserinde motiflerinden yararlandığı dinlerden biri, Yahudiliktir. Semitik dinlerden olan Yahudilik; kendine özgü öğretileri, ibadetleri ve ahlak anlayışı olan bir inanç sistemidir. Tarihini Hz. İbrahim'le başlatan bu din, vaat edilmiş topraklarla özdeşleşmiş bir millet hayatını, ortak bir inancı, dili, edebiyatı, folkloru, kanunu ve sanatı ihtiva eder. Yahudiliğin ilk peygamberi Hz. İbrahim sonuncusu Malaki'dir. Bu dinin kutsal metni Eski Ahit'e göre bütün insanlar tek bir soydan gelir. Yahudilik açısından Hz. Nuh'un oğullarına kadar insanlar arasında herhangi bir ırk ayrımı söz konusu değildir. Yahudiliğe göre Hz. Nuh'un Ham, Sam ve Yafes adlarında üç oğlu vardır. Bunların her biri, bir milletin atasıdır. Sam ve onun soyu geleneksel Yahudi anlayışına göre diğerleri arasında seçkin bir yere sahiptir. Sam'ın soyundan gelen Eber, Hz. İbrahim'in büyük atası kabul edilir. İbrahim'e, Eber'in soyundan gelen anlamında İbrani adı verilir. Hz. İbrahim'den sonra Hz. İshak, Hz. Yakup ve oğulları, Yahudilerin ataları olarak peygamber silsilesini devam ettirir. Onlar, kutsal topraklara gitmekle görevlendirilirler. Bu yolda birçoğu zorluklarla karşılaşır ve yaşadıkları topraklardan sürgün edilir. Sürgünlüğe rağmen Yahudilik, geçmişten günümüze kendine özgü kutsal metinleri ve yaşam tarzıyla varlığını sürdürmeye devam etmektedir.¹

Yukarıda bahsedilen bilgiler, Ersoy'un şiirlerinde bir ad ya da kavram olarak geçmektedir. Buna göre Onun "**Vaiz Kürsüde**" adlı şiirinde Yahudilik ile ilgili olarak Yahudiler kavramından şöyle bahsedilir:

---

¹ Baki Adam, "Yahudilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, (Grafiker Yayınları, Ankara, 2015), s. 60-71.

Yahudiler, Üzeyr'e

Hristiyanlar İsa'ya Allah'ın oğlu deyince

Allah'ın birliği ilkesi bozulup yok oldu.

Peki, senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana?²

Söz konusu şiirde Yahudilik inancının müntesibi olan Yahudilerin Üzeyr'e Allah'ın oğlu yakıştırması yaptığından söz edilir. Bunun şirk olduğuna değinen Ersoy, ayrıca şiirde Yahudiler ile ilgili olarak Üzeyr kavramını kullanılır. Kur'an'da Tevbe suresi 30. ayette üzerinde durulan bu isim, Yahudiler açısından tartışmalı bir konuyu ifade eder.

Yahudiler, Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak nitelendirirken Hristiyanlar benzer biçimde İsa'yı oğul olarak kabul etmişlerdir. Üzeyir ismi genel kanaate göre Eski Ahit'te ifade edilen Ezra'dır. Kur'an'daki Üzeyr'in karşılığıdır. Yahudiler ona Allah'ın oğlu olarak saygı göstermişlerdir. Özellikle Kur'an'ın indiği dönemde Arabistan Yahudileri Ezra'yı muhtemelen bu şekilde nitelendirmişlerdir.³ Bu bilgiler ışığında Ersoy, şiirde dinler tarihi açısından yaygın olan mezkûr anlayışın yanlışlığına vurgu yapar.

Yahudilik bağlamında Safahat'ta üzerinde durulan diğer bir motif, **İbrahim** peygamberdir. Yahudiler onu ataları olarak kabul ederler. Ersoy **Şark** adlı şiirinde hem Müslümanlar hem de Yahudiler açısından önem arz eden bu motifi kullanır. Buna göre:

Allah'ım! Gördüğüm âlem mi insanlığın beşiği?

Bu çöllerden mi yükseldi tarihin bütün uygarlığı?

Şu ıpıssız bucaklar mıydı Allah'ı birleyenlerin yurdu?

Bu kumlardan mı, Allah'ım, peygamber fişkırp durdu?

---

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Beyan Yayınları, İstanbul, 2015), s. 501.

³ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Vadi Yayınları, Konya, 1998), s. 378; Baki Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, (Pınar Yayınları, İstanbul, 2003), s. 33-37.

Henüz tek iman şimşeği çakmadan göğünde dünyanın

Bu göklerden mi coştı, Allah'ım, sağnak sağnak dinlerin?

Serendipler, şu sahiller mi? Cudiler bu dağlar mı?

İbrahim'e yol gösteren bu beldenin yıldızları mı?

Mekke Medineler, Mescid-i Aksa'lar bu topraktan mı
yoğruldu?

Bu vadiler mi eşlik ettikçe geçirdi kendinden Davud'u?

Hiralar, **Tûr-i Sina**'lar, bu ufukların mı şah eseri?

Bu taşlardan mı yer yer taştı, Allah'ın Ruhü'nun sırları?⁴

İslam'ın temel kaynağı Kuran'da adından en çok söz edilen peygamber olan Hz. İbrahim; güneş, ay ve yıldızlar üzerine sorgulamalar yapması, evrenden hareketle monoteist bir tanrı anlayışına varması ve akli önceleyen yaklaşımıyla İslam açısından ön plana çıkar. Politeist inancın yanlışlığını savunan Hz. İbrahim, yaşadığı dönemde putperestliğe şiddetle karşı çıkar. Kur'an'da İbrahim peygamberin putlarla dolu bir ibadethaneye girip bütün putları kırması ve en büyük puta dokunmayıp baltasını onun boynuna asması, dönemin çok tanrıcılığına karşı akıllıca bir tavır olarak ortaya konulur. O, yaptığı eylemin bedelini ateşe atılmakla öder. Firavun onu ateşe atarak cezalandırmak ister. Fakat Allah, ateşi onun için bir serinliğe ve selamete dönüştürür. Böylece ateş İbrahim'i yakmaz. Hz. İbrahim Allah'a bağlı bir peygamberdir. Bağlılığını oğlu İsmail'i kurban etmekten çekinmeden sergiler. O, aynı zamanda Kâbe'yi oğluyla birlikte inşa eder. Dolayısıyla İslam kaynakları açısından İbrahim peygamber imanın, teslimiyetin ve sorgulayışın sembolü olarak ön plana çıkar.⁵

Ersoy'un şiirinde üzerinde durduğu Yahudilikteki İbrahim peygamber tasviri, İslam geleneğine benzer. Nitekim Yahudi

---

⁴ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 879.

⁵ el-Bakara, 2: 127; el-Enam, 6: 76-79; el-Enbiya, 21: 51- 70; el-Hacc, 22: 78.

kaynaklara göre İbrahim, MÖ 2000 yıllarda Ur şehrinde dünyaya gelir. Dönemin kralı Nemrut, rüyasında erkek bir çocuğun dünyaya geleceğini ve yerleşik düzeni değiştireceğini görür. Rüyasının gerçekleşmemesi için ülkede büyük bir doğumhane yaptırır. Burada doğacak bütün erkek çocukları öldürtmeyi planlar. İbrahim'in annesi bunu duyunca çocuğunu bir mağarada gizlice dünyaya getirir. Yetişkin olduğunda İbrahim, güneşe ve aya bakarak bunların Rabbi olabileceğini düşünür. Fakat batan şeylerin Tanrı olmayacağını düşünerek evrende yaratıcı tek bir Tanrı'nın olduğu sonucuna ulaşır. Yahudi yazılı kaynaklarında geçmese de sözlü kaynaklarda Kur'an'da anlatılanlara benzer şekilde putları kırması hadisesine değinilir.

Yahudilere göre İbrahim yirmili yaşlarda iken babası Terah'ın yerine put satmak için pazara gider. Fakat o, satmak yerine putları yerde sürükler. Yine puthanede kimsenin görmediği bir zamanda bütün putları kırar ve baltayı büyük putun boynuna asar. Nemrut, hadiseyi duyunca öfkelenir ve İbrahim'den bunun hesabını sorar. İbrahim, bu işi büyük putun yaptığını söyleyince Nemrut onu zindana attırır. İbrahim, burada uzun bir süre aç ve susuz bekletilir. Nemrut'un öfkesi dinmez ve İbrahim'i ateşe atmak ister. İbrahim, mancınıkla ateşe atılır. Fakat Tanrı onu yanmaktan kurtarır. Ateş içindeki kütükler tomurcuklanır ve meyve verir. Böylece İbrahim'i yakacak olan ateş bir bahçeye dönüşür.

Yahudi kutsal metnine göre bu olaydan sonra İbrahim, ailesi ve kardeşleriyle birlikte Fırat'ın kıyısındaki Ur şehrine gelir. Buradan Harran'a geçer. Daha sonra eşi Sara ile birlikte 75 yaşında Kenan topraklarına gelir. Kuraklık nedeniyle Mısır'dan geçince güzelliğinden dolayı eşini, kız kardeşi olarak tanıtır. Firavun, Sara'yı kendisine eş olarak almak isteyince başına felaketler gelir. Bunun üzerine Firavun, İbrahim'e eşini geri verir. Mısır'dan çıktıktan sonra İbrahim, eşinin yaşlılığından dolayı çocuk doğurmayacağını düşünerek cariyesi Hacer'i yanına alır. İbrahim'in Hacer'den İsmail adında bir erkek çocuğu olur.

İbrahim, 86 yaşındadır. O, 99 yaşına geldiğinde Sara’dan da bir çocuk sahibi olur. Adı İshak olan çocuk, İbrahim’e soyu çoğalsın diye Tanrı’dan bir hediye olarak verilir. Sara, çocuğu olduktan sonra Hacer’i kıskanır ve kendisiyle alay ettiği gerekçesiyle onu evden uzaklaştırır. Hacer ve İsmail, Sina Yarımadasının orta kesimlerinde bulunan Paran Çölü’ne gider. Bu olaydan sonra Rab, İbrahim’i, oğlu İsmail’i kurban etmekle sınar. İbrahim sınanmayı kabul eder ve İsmail’i kurban etmek ister. Yahudi kaynaklarına göre Rab, İbrahim’in bağlılığını görür ve İsmail’in yerine kurban etmek üzere ona bir koç gönderir. Tanrı, İbrahim’e teslimiyetinden dolayı soyunu kalabalıklaştıracığını ve onu toprak sahibi yapacağını bildirir. Hz. İbrahim 175 yaşına gelince vefat eder ve Hevron’da defnedilir.⁶

Mehmet Akif Ersoy, Safahat’ta “**Ressam Haklı**” adlı şiirinde ise Yahudiliğin diğer başat motifi Hz. Musa’ya ve onunla bağlantılı olarak Kızıldeniz serüvenine ve Firavuna değinir. Şiirde yeni yaptırılan bir köşkün salonuna asılan bir resim vardır. Günün kutsal tarih modasına uyularak resim yapılmıştır. Köşkün sahibi zengin adam ile ressam arasında şöyle bir diyalog geçer:

Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine,
Bu resim askeri saldıracakken Firavun’un
Kızıldeniz’in yarılarak geçmesidir Musa’nın.
Hani Musa be adam!
Çıkmış efendim karaya
Firavun nerede?
Boğulmuş.
Ya bu kan rengi boya!
Kızıldeniz ay efendim, yeşil olmaz ya bu da!

---

⁶ Yaratılış, 12: 1-20; 16: 1-15; 21: 1-21; 23: 1-19.

Çok güzel tabloymuş. Doğrusu şenlendi oda.⁷

Söz konusu şiirde Yahudilik bağlamında üç önemli motif vardır: Hz. Musa, Firavun ve Kızıldeniz. Firavun eski Mısır hükümdarına verilen addır. Hz. Musa yaşadığı dönemde firavun ile zorlu mücadeleye girişmiştir. Sözü edilen firavunun II. Ramses olduğu ileri sürülür. Kızıldeniz ise Hz. Musa'nın firavundan kaçarken geçtiği denizdir. Kızıldeniz ismi Kur'an'da geçmez fakat Eski Ahit'te söz konusu edilir.⁸

Şiirde asıl temel motif ise Hz. Musa'dır. Onun önemini anlamak bağlamında Yahudi kaynaklarında nasıl geçtiği üzerinde durmak gerekir. İslam kaynakları açısından Hz. Musa'nın hayatı, zaten Kuran-ı Kerim'de ayrıntılı olarak geçmekte ve yaygın olarak bilinmektedir. Kuran-ı Kerim'de anlatılan Hz. Musa kıssası ile Eski Ahit'teki arasında bazı farklılıklar olsa da genel olarak benzer bir anlatım söz konusudur.

Eski Ahit'te anlatılanlara göre Yahudilerin üçüncü büyük atası olarak kabul edilen Hz. Yakup ve özellikle küçük oğlu Yusuf dönemi, Yahudilerin parlak zamanları olarak kabul edilir. Yusuf'un kardeşleri tarafından kıskanılması, kuyuya atılması, bir ticaret kervanı tarafından kuyudan çıkartılıp Mısır'a götürülmesi, firavunun sarayına maliye nazırı olması ve Mısır'ın ekonomisinin Yusuf'a teslim edilmesi Hz. Musa'dan önceki Yahudi tarihinin önemli olaylarıdır. Yahudiler Yusuf zamanında refah ve huzur içinde yaşar. Fakat dönemin rengi Yusuf'un ölümünden sonra değişir. Mısır'da Yusuf'tan sonra Yahudiler için zor bir dönem başlar. Tahta geçen yeni firavun, İsrailoğullarını köleleştirir. Böylece İsrailoğulları 210 yıl Tevrat'a göre ise 430 yıl Mısır'da köle olarak kalır.⁹

Eski Ahit'e göre İsrailoğulları için parlak geçen Yusuf döneminden sonra Mısır'da uzun süren bir kölelik hayatı başlar.

---

⁷ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 263.

⁸ Mısır'dan Çıkış 14/1-31.

⁹ Adam, "Yahudilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, s. 66-71; Mısır'dan Çıkış, 12/40.

İsrailoğulları esaret altında harç, kerpiç yapımı gibi her türlü zorlu işleri yapar. Bu arada dönemin Mısır firavunu bir rüya görür. Firavun rüyasını kâhinlere yorumlatır. Rüyaya göre İsrailoğulları arasında bir erkek çocuk dünyaya gelecek ve firavunun tahtını elinden alacaktır. Bu durumdan korkan firavun, askerlerine o yıl doğacak İsrailoğullarının bütün erkek çocuklarının öldürülmesi emrini verir. Emre göre bütün erkek çocukları Nil Nehri'ne atılacak kızlar ise bağışlanacaktır.¹⁰

Eski Ahit'e göre Levili bir adam, kendi kabilesinden bir kızla evlenir. Kadın gebe kalır ve bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Çocuğun alımlı olduğunu gören annesi onu üç ay boyunca gizler. Onu uzun süre saklayamayacağını anlayan annesi, hasır bir sepet alıp onu katran ve ziftle kaplar. Daha sonra içine Musa'yı koyup Nil Nehri'nin kıyısındaki sazlığa bırakır. Çocuğun ablası ne olacağını merak ederek bir süre sepeti gözler. Tam o sırada firavunun kızı yıkanmak için Nil'e girmiştir. Nehirde sepeti görür ve hizmetçilerden onu alıp kendisine getirmesini ister. Hizmetçi, sepetin içine bakınca ağlayan bir çocuk görür. Ona acıyarak bu İbrani çocuğu, der. Durumu izleyen çocuğun ablası firavunun kızının yanına gelerek, ona emzirsin diye bir sütnine çağırayım mı, diye sorar. Firavunun kızı, evet deyince çocuğun ablası gidip annesini çağırır. Firavunun kızı, kadına bunu benim için emzir, ücreti neyse sana vereceğim, der. Böylece gerçek annesi, bebeğini alıp emzirir. Çocuk büyüyünce onu geri getirir. Firavunun kızı çocuğu evlat edinir ve onu sudan çıkardım diyerek adını Musa (Moşe) koyar.¹¹

Sarayda iyi şartlarda büyüyen Musa bir gün şehre gider. Orada bir Mısırlı ile soydaşı bir İsrailinin kavga ettiğini görür. Eski Ahit'e göre Mısırlının soydaşını dövdüğünü fark eden Musa, önce çevresine bakınır. Etrafta kimsenin olmadığını anlayınca Mısırlıyı öldürür. Sonra da cesedini kumda saklar. Ertesi gün yine şehre gittiğinde iki

---

¹⁰ Mısır'dan Çıkış 1/11-22; Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı*, 2015, s. 68.

¹¹ Mısır'dan Çıkış 2/1-10.

İsraillinin kavga ettiğini görür. Musa, haksız olduğunu gördüğü kişiye niçin kardeşini dövüyorsun, diye sorar. Bunun üzerine adam, kim seni başımıza kâhya atadı yoksa Mısırlıyı öldürdüğün gibi beni de mi öldüreceksin, diye cevap verir. Bunun üzerine Musa, önceki günkü olayın ima edildiğini anlar ve oradan uzaklaşır. Firavun ise olanları duyunca Musa'yı öldürtmek ister. Fakat Musa, firavundan kaçıp Medyen'e gider. Orada bir kuyunun başına oturur. O esnada Medyenli kâhin Yitro'nun kızları hayvanlarına su vermek için kuyuya gelmiştir. Fakat bazı çobanlar gelip kızları oradan kovar. Bunun üzerine Musa, kızlara yardım eder. Kızlar babalarının yanına dönerek başlarından geçenleri anlatır. Kâhin Yitro, kızlarına yardım ettiği için Musa'yı yanına alır ve ona çobanlık görevini verir. Eski Ahit'e göre kızı Sippora'yı Musa ile evlendirir. Musa'nın bu kadından Gerşom isimli bir çocuğu olur.¹²

Musa, bir gün kayınbabası Medyenli Yitro'nun sürüsünü otlatırken Tanrı, Horeb Dağı'nda bir çalılıktan yükselen alevlerin arasından ona seslenir. Musa, çalılığa yaklaşıncı onun sürekli yandığını fakat alevinin bir türlü azalmadığını fark eder. Musa, merakını gidermek için alevlere yaklaşıncı Tanrı, ona görünür ve buraya fazla yaklaşma, der. Musa'ya çarıklarını çıkar çünkü bastığın yer kutsal topraktır, diye seslenir. Musa'ya ataları İbrahim, İshak ve Yakup'un tanrısı olduğunu ve artık İsrailoğullarını esaretten kurtarma görevini kendisine verdiğini söyler. Tanrı, böylece ona peygamberlik vermiş olur. Musa'ya yardımcı olarak da kardeşi Harun'u görevlendirir.¹³

Musa, vazifeyi kabul ederek Mısır'a gider ve firavundan İsrailoğullarını serbest bırakmasını ister. Firavun Musa'ya, tanrısını tanımadığını ve kavmini de bırakmayacağını söyler. Firavun teklifi kabul etmediği gibi İsrailoğullarının Musa'nın peşinden gitmemesi için onlara daha zorlu görevler verir. Böylece Musa, firavunun

¹² Mısır'dan Çıkış 2/11-22.

¹³ Mısır'dan Çıkış 3/1-10; Adam C. Welch, *Pophet and Priest in Old Israel*, (Basil Blackwell, Oxford, 1953), s. 52-53.

yanına gittikten sonra halkı daha zor duruma düşer. Halkının başına gelenler için Tanrı'ya yakındır. O'ndan yardım ister.¹⁴

Musa'nın yakarışı olumlu karşılık bulur. Tanrı, Mısır'ın üzerine birçok felaket musallat eder. Nil Nehri'nin sularının kana dönüşmesi, nehrin kurbağalarla dolup taşması, sineklerin Mısır'ı istila etmesi, gökten atsineği yağması, kırdaki hayvanların telef olması, çıban hastalığının yayılması, dolunun her tarafı yıkması, çekirge istilası, gökyüzünün karanlığa bürünmesi, ilk doğan çocukların ölmesi firavunun inadından dolayı ülkesinin başına gelen felaketler olmuştur. Bu felaketler neticesinde ve Mısırlıların da baskısıyla firavun, inadından vazgeçer. İsrailoğullarını serbest bırakır. Hz. Musa, İsrailoğulları ile birlikte halkının 430 yıl boyunca yaşadığı Mısır'ı terk eder.¹⁵

Firavun, İsrailoğullarının şehri terk etmesinden sonra onları özgür bırakmakla yanlış yaptığını düşünür. İsrailoğullarını tekrar köleleştirmek için büyük bir orduyla peşlerinden gider. Eski Ahit'e göre Tanrı'nın yardımıyla Musa, asasıyla Kızıldeniz'i yararak geçer. Firavunun ordusu ise sular altında kalır. Böylece İsrailoğulları kendilerine yardım eden Tanrı'ya ve peygamberleri Musa'ya güven duyarlar.¹⁶

Ömrünün sonuna doğru Musa, halkına son kez Tanrı'nın emrettiği ezgiyi okur. Daha sonra Moab ovasından Nevo Dağı'na giderek Eriha kenti karşısındaki Pisga Dağı'na çıkar. Tanrı, bu dağın tepesinden ona bütün ülkeyi gösterir. Ona; İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a ve soyuna vereceği ülkenin bu olduğunu söyler. Daha sonra Musa'ya, ülkeyi sana gösterdim ama oraya gitmeyeceksin, der. Musa, Moab'da vefat eder. Eski Ahit'e göre Tanrı, Musa'yı Moab ülkesinde Beyt-Peor karşısındaki vadide gömer. Böylece Tanrı dışında kimse Musa'nın mezarının nerede olduğunu bilmez. Musa

---

¹⁴ Mısır'dan Çıkış 5/1-7.

¹⁵ Mısır'dan Çıkış 12/40-42.

¹⁶ Mısır'dan Çıkış 14/1-31.

öldüğünde, 120 yaşındadır. Vefatından sonra İsrailoğulları, Musa için 30 gün boyunca yas tutarlar.¹⁷

Kısacası Hz. Musa'nın zorlu yaşam öyküsü, Ersoy'un şiirinde önemli bir motif olarak dile gelir. Onun çabası ve karşılaştığı zorluklar özellikle Kızıldeniz'i geçmesi önemli bir aşama olarak ifade edilir.

Yahudilik bağlamında Ersoy'un sık olarak kullandığı firavun kavramı onun “**Firavun ile Yüz Yüze**” başlıklı şiirinin temel izleğidir. Burada firavun kapsamında II. Amnofis'ten bahsedilir:

Adaletin ne dehşetli ne büyük tecellisi
Şu leş görür gibi görmek **İkinci Amnofis**'i
Bu **firavun** ki civarından ürküyordu insanlar
Bu firavun ki saraylar, sütunlar, anıtlar
Bütün hayatını ezberletirdi ufuklara
Bu firavun ki boyun eğmişse bir hakka
O yalnızca kendi ölümsüzlüğüydü, kendi nefsiydi
Bu firavun ki o gölgenin ölümsüzleşme ümidi
Dumanlı beynini sardıkça, artık insanlara
İmkânsız olurdu huzur ihtimali dünyada
Bu firavun ki cehennemdi yerde kâbusu
Cehennem olmadan önce uğursuz vücudu
Bu firavun ki insanlar korkudan büküp belini
Korku içinde tavaf etmişti heykelini
Bu firavun, bu görünmez kaza, bu saklı bela
Ki bir zaman tapılıp “Yüce Tanrımızsın” dendi ona

---

¹⁷ Yasa'nın Tekrarı 31/1-12.

Ne ilahi intikam bu ne bitmeyen hüsrân
Gelen geçene ibret olur, yatarak böyle sefil, üryan
Soyulmadık eti kalmış, bilinmiyor kefeni
Açıktâ, mumyası hâlâ dağılmayan bedeni.¹⁸

Sözü edilen bu şiirde dönemin Mısır devletinin yönetsel ve dinsel anlayışı ortaya konulur. Mısır hükümdarları firavunların tanrısal otoriteye eş görüldüğü ifade edilir. Firavunlardan II. Amnofis'in döneminde insanlara yaşattığı cehennem gibi hayat dile getirilir. İnsanların kendisinden korktuğu II. Amnofis neredeyse “Yüce Tanrı” konumunda görülür. MÖ (1426-1400) 15. yüzyılda yaşayan bu firavun, insanların kâbusu olmuştur. Amnofis ya da Amenofis bazı Mısır krallarının adı olarak da bilinir. Şiirde sözü geçen Amnofis bunlardan en çok ön plana çıkan kral firavundur.¹⁹ Öldükten sonra bile mumyalanmış ve buna rağmen insanların ona karşı korkusu sona ermemiştir. Şiirde insanların heykelini tavaf etmesi ve öldükten sonra bile ona tanrı gibi saygı duyulması olayına telmih yapılarak onun döneminde yarattığı etki ortaya koyulur. Ersoy, bu kadar etkili bir firavunun şimdi mezarında çıplak ve çaresiz yatmasının insanlar için ibret olduğunu dile getirir.

Şair, **Şark** adlı şiirde, Yahudiliğin peygamberi Musa'nın vahiy aldığı Sina Dağı'na atıf yapar. Sina çölünde yükselen bu dağ, şair açısından uygarlığın doğduğu önemli bir mekân olarak görülür. Bu çerçevede Tûr-i Sina veya diğer adıyla Sina Dağı, Sina Yarımadasının güneyinde bulunan denizden yüksekliği 2300 metre olan bir tepedir. Burası eski bir volkanik bölgedir. Bu sebeple çorak ve kayalıktır. Tevrat'ta geçen Horeb Dağı'nın yeri kesin olarak bilinmemektedir. Din adamları ve araştırmacılara göre Horeb denilen yer aslında Cebel-i Musa veya Tûr-i Sina adıyla bilinen Sina

---

¹⁸ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 931-935.

¹⁹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 1998, s. 29.

Dağı'dır.²⁰ Ersoy, buranın önemine binaen şiirinde söz konusu motifi kullanır.

Allah'ım! Gördüğüm âlem mi insanlığın beşiği?
Bu çöllerden mi yükseldi tarihin bütün uygarlığı?
Şu ıpıssız bucaklar mıydı Allah'ı birleyenlerin yurdu?
Bu kumlardan mı, Allah'ım, peygamber fışkırıp durdu?
Henüz tek iman şimşeği çakmadan göğünde dünyanın
Bu göklerden mi coştı, Allah'ım, sağnak sağnak, dinlerin?
Serendipler, şu sahiller mi? Cudiler bu dağlar mı?
İbrahim'e yol gösteren bu beldenin yıldızları mı?

Mekke Medineler, Mescid-i Aksa'lar bu topraktan mı
yoğruldu?

Bu vadiler mi eşlik ettikçe geçirdi kendinden Davud'u?
Hiralar, **Tûr-i Sina**'lar, bu ufukların mı şah eseri?
Bu taşlardan mı yer yer taşı, Allah'ın Ruhu'nun sırları?²¹

Safahat'ta sadece Hz. İbrahim ve Hz. Musa motifleri geçmez aynı zamanda kendisine Zebur adlı kitap verilen Hz. Davud'dan da söz edilir. Hz. Davut'un konu edildiği şiir, "**Doğu'nun Biricik Sanat Dâhisi**"dir. Şiirde onun sesinin gücünden bahsedilir. Onun sesinin ölüleri mezardan çıkaran kıyamet suru gibi etkili olduğundan dem vurulur. Davud motifi bu anlamda Yahudiler için önemlidir. MÖ 970'lere tekabül eden dönemi, oldukça parlak geçer. Hikmet, güzel konuşma ve ilimle anılan bir peygamberdir. Yahudiler onu, İsrail'in kurucusu olarak kabul ederler. Talut'un ardından tahta geçen Davud,

²⁰ Adil Asımgil, *Kutsal Yerler*, (Atlas Kitapları, İstanbul, 2008), s. 98-105.

²¹ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 879.

Kudüs'ü başkent yapar. Yahudi geleneğinde güç ve ihtişamın sembolü olarak değer görür.²²

Onun Yahudi geleneğindeki önemini ve Müslümanlar açısından da kıymetini şair dizlerinde şöyle dile getirir:

Gel ey, sanatın **Davud**'u, Kıyamet surundan bir ses ver

Gel ki mızrabınla Doğu'nun dalgın ufukları uyansın

Her telin bir sesle feryadı kıyametler koparsın

Yerle bir olmuş emeller silkinip çıksın mezarından

Hayat dalgaları fişkırsın ortamın inleyen ruhundan.²³

2. Hristiyanlıkla İlgili Motifler

Mehmet Akif Ersoy Safahat'ta Hristiyanlıkla ilgili motifler kullanır. Onun şiirine konu olan Hristiyanlık, Filistin bölgesinde Yahudiliğin devamı olarak ortaya çıkmış bir inanç sistemidir. Mesih'in taraftarları anlamına gelen Hristiyanlık, İsa merkezli bir dindir. Onun doğumu, gençliği ve çarmıha gerilişi bu dinin şekillenmesinde önemli dönüm noktalarıdır. Bu inanç sistemine göre İsa, Âdem'in işlediği günahı ortadan kaldırmak için çarmıhta can vermiş, böylece bütün insanlığı kurtarmıştır. Filistin'de doğan Hristiyanlığı, İsa belli bir aşamaya getirmiştir. Hristiyan inancına göre İsa'nın göğe çekilmesinden sonra bu din Pavlus'un etkisiyle farklı bir görünüm kazanmıştır. Yahudiler arasında doğup gelişen Hristiyanlık Pavlus ile birlikte Yahudi olmayanlar (Gentile) arasında yayılmıştır. Zamanla bölünmelere uğrayarak Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık olmak üzere üç büyük mezhebe ayrılmıştır.²⁴

Mehmet Akif Ersoy, **“Berlin Hatıraları”** adlı şiirinde doğrudan Hristiyan kavramını kullanır. Şair dizelerinde Berlin'de bir

---

²² Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 1998, s. 91.

²³ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 1061.

²⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, (Grafiker Yayınları, Ankara, 2015), s. 134.

ateistin içinde bulunduğu çıkmazı dile getirir. Birçok davranışının yanlışlığını vurgulayan şair, adamın ateist olmayı içine sindiremediğini fakat diğer yandan Hristiyan ve Müslüman olmayı da kabullenmediğini belirtir. Onun tercih ettiği yol, Ersoy’a göre sefiliktir. Şiirde ne Müslüman ne de Hristiyan olmuş diyerek bir karakter bağlamında iki dine ait isimlendirmelere değinir:

Zavallı ömrünün sonunda dinden çıkmış

Şu var ki midesi dinsizliği pek sindirememiş

Ne **Müslüman** ne **Hristiyan** sefil bir varlık oluvermiş

Yıkanma yok, tuvalet yok

Yazın belinde çamur.²⁵

Şair Ersoy “**Vaiz Kürsü**’de adlı şiirinde Hristiyanların İsa’yı Tanrı’nın oğlu olarak nitelendirmesine değinir:

Yahudiler Üzeyr’e,

Hristiyanlar İsa’ya Allah’ın oğlu deyince

Allah’ın birliği ilkesi bozulup yok oldu.

Peki, senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana?²⁶

Şiirde sözü edilen tanrı oğul ilişkisi İslam tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Çünkü Tanrı’ya çocuk atfetmek, Kur’an’da İhlas Suresi’nde geçen “O doğurmamış ve de doğurulmamıştır.” ayetine ters bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle bunu kabul etmek İslam açısından şirktir. Ersoy şiirinde diğer dinlerin bu görüşünü kopkoyu şirk olarak görüp reddettiğini belirtir. Ona göre bu anlayış Müslümanın imanına sığmaz.

Öte yandan Hristiyanların İsa’yı teslisin bir parçası olarak görmeleri ise İznik Konsili’nde karar bağlanan bir konudur. Bu çerçevede Tanrı’ya oğul atfetme olayının eleştirisi şiirde tarihsel

---

²⁵ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 611.

²⁶ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 501.

vurgu olarak hatırlatılır. Öyleyse şairin hatırlattığı şey, İsa'nın Hristiyanlıktaki konumun tarihsel süreçte nasıl biçimlendiğidir.

Hristiyanlıkta merkezi bir konumda olan İsa hem tarihsel hem tanrısal şahsiyetiyle önemli bir din kurucusudur. Gerek kanonik gerekse apokrif Hristiyan kaynakları incelendiğinde İsa'nın hayatı ile ilgili bazı farklılıkların olduğu görülür. Kaynakların hepsinde ortak olan nokta, onun zorlu ve sancılı bir hayat yaşadığıdır. Hristiyan kaynaklarına göre İsa'nın doğumu kadar doğum öncesi de ilginçtir. İsa'nın büyükbabasının ismi Yoahim büyük annesinin ismi ise Hanna'dır. İmran soyundan olan İmran, zengin fakat kısır bir erkektir. Mabede her gittiğinde çevresi tarafından soyu olmamakla suçlanır. Yoahim'in bu durum karşısında yaptığı şey, çöle inzivaya çekilmektir. Çölde oruç tutar ve dua eder. Uzun zaman kendi içine yönelen Yoahim ancak Tanrı'dan bir müjde alırsa bu işe son vereceğini söyler. İnsanlardan uzaklaştığında Tanrı'nın kendisini duyacağının ve duasının kabul olacağının bilincindedir. Bunun için çaba sarf eder. Bedel olarak oruç tutar. Bedenini ve zihnini disipline eder.²⁷

İsa'nın dedesi Yoahim'in çöle çekilişi ve yalnızlığına gömülmesi eşi Hanna'yı çok üzer. O, sürekli ağıtlar yakmaya başlar. Tanrı'ya yakarışlarda bulunur. Tanrı, Hanna ve Yoahim'in dualarına karşılık verir. Rabbin meleği, Hanna'ya bir çocuğa hamile kalacağını müjdeler. Hanna, çocuğu doğurursa Tanrı'ya şükürünün ifadesi olarak onu mabede adayacağını vaat eder. Hanna, hamile kalır ve dokuzuncu ayda bir kız çocuğu doğurur. Bebeğine Meryem ismini verir. Hanna, sözünde durur ve çocuğu üç yaşına gelince mabede adar. Meryem, burada on iki yaşına kadar kalır. Yahudi din adamları; ergenlik çağına girdiği ve mabedi kirletmemesi gerektiği için onun evlendirilme zamanının geldiğini söylerler. Bunun üzerine Başrahip Zekeriya, onlardan halktan dul erkeklerinin toplanmasını ve her birinin eline bir asa verilmesini ister. Gelen erkeklerin asaları

---

²⁷ Yakup İncili 1/4.

toplanıp mabedin içine götürülür. Asalardan birinin içinden güvercin çıkar. Asa, Yakup ve Elişabe'nin marangoz oğlu Yusuf'tur. Yaşlı bir dul ve çocuk sahibi olan Yusuf, kura kendisine çıktığı için bakire Meryem ile nişanlanır. Onu himayesine alır.²⁸

Kendisine mabet perdesi dokuma görevi verilen Meryem, günlerini bu işle geçirir. Mabet perdesiyle uğraştığı bir gün Kutsal Ruh yanına gelerek ona, Tanrı'nın kalamından hamile kalacağını söyler. Doğacak çocuğun adının İsa olacağını ve onun Tanrı'nın oğlu olduğunu müjdeler. Söylenenlere şaşırان Meryem, henüz bir erkekle birlikte olmadığı hâlde bu durumun nasıl gerçekleşeceğini sorar. Melek, Kutsal Ruh'un üzerine gelip gölge olacağını, böylece Tanrı'nın oğluna hamile kalacağını söyler.²⁹ Meryem, nişanlısının kendisinin hamileliğine kızacağından endişelenir. Bu yüzden Yusuf'a, rüyasında Meryem ile buluşmadan önce hamileliği bildirilir. Yusuf, böyle bir şeyin insanlar tarafından ayıplanacağını düşünerek Meryem'den ayrılmak ister. Bunun üzerine bir melek Yusuf'a, Meryem ile evlenmekten korkmaması gerektiğini çünkü onun Tanrı'nın oğlunu doğuracağını, doğacak çocuğun adının İsa olacağını ve onun halkını günahlardan kurtaracağını söyler. Bu olaydan sonra Yusuf, Meryem'e dokunmaz.³⁰

İsa dünyaya geldiği zaman Sezar, Roma'da nüfus sayımı yapılmasını ister. Bu sebeple Yusuf, nişanlısı Meryem'i yanına alarak, Nasıra şehrinden Beytlehem'e gider. Meryem'in burada çocuğunu doğurma zamanı gelmiştir. Kalabalık bir handa oldukları için yer bulamazlar. Bunun üzerine Meryem, yemliğin bulunduğu ahıra benzer küçük bir odaya girer. Orada doğumunu yapar. Doğduktan sonra çocuğu kundaklayıp bir yemliğe bırakır. Çocuğuna, daha önce melek tarafından kendisine söylendiği gibi İsa adını

²⁸ Günay Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997), s. 70-71; Yakup İncili 3/1-3; Yakup İncili 5/1-2; Yakup İncili 7/1-2; Yakup İncili 9/1-3.

²⁹ Luka 1/26-37.

³⁰ Matta 1/18-25.

koyar.³¹ Apokrif İncilerde ise Meryem'in bir merkep sırtında Beytlehem'e gittiği, yolda doğum sancısı çekince merkepten inerek bir mağaraya gidip orada doğum yaptığı ifade edilir. Meryem'in doğumuna o civarlarda dolaşan İbrani bir ebenin yardım ettiği söylenir.³²

Matta İncil'inde anlatılanlara göre Kral Hirodes döneminde bazı müneccimler doğudan yıldızları gözleyerek İsa'nın dünyaya geldiğini öğrenir ve onu aramaya koyulurlar. Yıldızları takip ederek İsa'yı bir mağarada bulur ve ona secde ederler. Bu olayı, Kral Hirodes duyar. Çocuğun kendisine getirilmesini ister. Fakat melek Yusuf'a görünerek onların Mısır'a kaçmaları gerektiğini söyler. İsa ve ailesi, Hirodes ölene kadar burada kalırlar. Hirodes ölünce Mısır'dan Nasıra'ya gelip burada yaşamaya devam ederler.³³

İncillere göre Meryem, özel hâllerinden temizlendikten sonra nişanlısı Yusuf ile birlikte bebeğini alıp Kudüs'teki Süleyman Mabedi'ne gider. Çünkü her Yahudi erkeğin Fısıh, Sukot ve Şavuot bayramlarında hac için mabette bulunması gerekir. İsa da Yahudi olduğu için sekiz günlük iken sünnet edilmişti. 40 günlük iken mabede götürülen İsa, bu gidiş gelişini on iki yaşına kadar devam ettirir. Yahudiliğe göre on iki veya on üç yaşına gelen erkeklere dini mükellefiyet bağlamında Bar Mitzva töreni yapılır. Bu törenden sonra çocuk, artık toplumun bir üyesi kabul edilir.³⁴ Bu dini törenle mabette dini mükellefiyet kazanan İsa'ya bir çift güvercin kurban edilir. Mabette bulunan Şimon adında bir adam, İsa'yı görünce mutlu olur. Çünkü ona daha önceden, İsa'yı görmeden ölmeyeceği müjdesi verilmiştir. Şimon, mabette İsa'yı görünce Tanrı'ya şükrederek artık huzur içinde ölebileceğini söyler. Bu olaydan sonra İsa, anne ve babasıyla mabetten ayrılır. Bu arada Kral Hirodes, bölgede

---

³¹ Luka 2/1-8.

³² Yakup İncili, Tischendorf 18/1-2.

³³ Matta 2/1-23.

³⁴ Necati Sümer, "Initiation Ceremony in Primitive Tribes and Some Religions", *Dini Araştırmalar Dergisi* 21/54 (Aralık 2018): s. 75.

askerlerine sınırsız yetkiler vermiş ve bu durum halkı korkutmuştu. Genç Yahudi kadınlar putperestlerin saldırılarından korkar hâle gelmişti. Bunu bilen Yusuf, ailesini korumak için eşi ve çocuğuyla Celile'deki Nasıra Köyü'ne dönmeye karar verir. Yusuf, burada marangozlukla uğraşır. Çocuk İsa, Nasıra'da büyür.³⁵

İsa, dindar bir ailede büyüdüğü için Yahudi inancını, ibadetini ve kültürünü öğrenir. Yahudiliğin temizlik kurallarını, Tevrat'ı okumayı, cumartesi günü sinagoga gitmeyi ve bayramlarda mabedi ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirir. İsa, Süleyman Mabedi'ne gittiğinde Yahudi din adamlarıyla zaman zaman tartışmalara girer. Onlara inançlarının yanlışlığı konusunda eleştirilerde bulunur. İsa'ya göre Yahudiliğin özü bozulmuş, din adamları Yahudiliğin biçimsel tarafını ön planda tutmuşlardır. İsa, bu durumu Yahudi din adamlarıyla her fırsatta tartışır.³⁶

Bir gün İsa, ailesiyle Fısıh Bayramı için mabede gittiğinde gözden kaybolur. Anne ve babası, İsa'nın kaybolduğunu fark edip onu her yerde ararlar. Bulamayınca Kudüs'e dönerler. Üç gün sonra tekrar geri dönen ailesi on iki yaşındaki İsa'nın, mabette oturmuş Yahudi din adamlarıyla tartıştığını görür. İsa, onlara sorular soruyor ve inançlarının bozulduğu konusunda eleştirilerde bulunuyordu. Din adamları İsa'nın bu soruları ve zekâsı karşısında hayrete düşmüşlerdi. İsa, kaybolma olayından sonra ailesinin sözünü dinleyerek onlarla Nasıra'ya geri döner. İsa bu tavırlarıyla insanların beğenisini kazanırken Yahudilerin öfkelerini üzerine çeker. Bu çıkışlar, onun çarmıha gerilmesine giden yolu açar. Çünkü o, var olan durumu eleştiriyor ve din adamlarının hoşuna gitmeyecek eleştirilerde bulunuyordu. Özellikle o dönemin muhafazakâr Yahudi grubu Sadukiler, İsa'ya en çok öfkelenen kesimdir. İsa kitleleri etkiledikçe Yahudi din adamları, taraftarlarının azalacağı endişesiyle

---

³⁵ Yahuda İncili 7/14.

³⁶ Yuhanna 2/14-15.

ona yüklenmeye ve hatta onu öldürmek için bahaneler üretmeye başlarlar.³⁷

İsa'nın çocukluğu ve gençliği, kendini yetiştirmek ve geliştirmekle geçer. Daha çocuk yaşta Yahudi din adamlarının yanında Tevrat'ı ve diğer dini bilgileri öğrenir. Bunun için Sinagoglara ve Süleyman Mabedi'ne gider. Hristiyan kaynaklarına göre sadece Kudüs'te değil, daha farklı yerlerde de eğitim alır. Kudüs'ün dışında uzak yerlere giderek eğitimini tamamlamaya çalışır. Özellikle apokrif kaynaklara göre İsa kendini yetiştirmek için o dönemde Asur, Hindistan, Pers ve Mısır gibi ülkelere gider. Buralarda mabetleri dolaşır, farklı ülkelerin din adamlarıyla görüş alışverişinde bulunur. Aynı zamanda İsa buralarda rahipler ve bilginlerle inanç konularında tartışır, hastaları tedavi eder ve bazı mucizeler gösterir.³⁸

İsa, Yahudi din adamları arasında bilgisi ile ön plana çıkar. Bu dönemin Yahudi toplumunda din adamlarının erken yaşlarda evlendirilmesine önem verilirdi. Çünkü evlilik, Yahudiler için Tevrat'ın önemli emirlerinden biridir. Apokrif İncillere göre İsa, erken yaşlarda yoğun bir dini eğitim alır. Bu sebeple ona “Muallim” diye hitap edilir. Bir Yahudi olarak Tevrat'ın “evlenin” emrini yerine getirir. Rivayetlere göre 18 yaşında Yahuda kabilesinden Meryem adlı genç bir kızla evlenir. İsa, Meryem ile yedi yıl evli kalır. Eşinin ölümünden sonra yeniden bir evlilik yapmaz. Tekrar evlenmeme sebebi, Hristiyanlığı daha aktif bir şekilde yaymak içindir. İsa'nın bir oğlunun olduğu da bazı apokrif İncillerde dillendirilen başka bir bilgidir. İncillerde “Muallimin Oğlu” isminin İsa'nın çocuğuna bir atıf olduğu vurgulanır.³⁹ Hristiyanların çoğunluğu tarafından İsa'nın Katolik rahipler gibi bekâr olduğu ve hiç evlilik yapmadığı söylene

---

³⁷ Luka 2/41-52.

³⁸ On iki Havari İncili 6/13.

³⁹ On iki Havari İncili 6/10; Nasaralılar İncili, 20.

de ortaya çıkan bazı Mısır papirüslerinde İsa'nın Magdelenalı Meryem ile evlendiği rivayet edilir.⁴⁰

İsa, Yahudilere vaaza başlamadan önce vaftiz olur. Annesi ve kardeşleri onu vaftiz etmek için Vaftizci Yahya'ya götürmeye karar verir. Fakat İsa onlara, ben ne günah işledim ki vaftiz olayım, der. Daha sonra vaftiz olmayı kabul eder. Böylece ailesiyle beraber Yahya'nın yanına giderler. Yahya, Yahudiye çölünde yaşayan bir vaftizcidir. O, çevresindekilere göklerin egemenliğinin yaklaştığını ve bu yüzden herkesin vaftiz olması gerektiğini vaaz etmektedir. Yahya, çölde deve tüyünden elbise giyen, belinde deri kuşağı olan, çekirge ve yaban balı yiyen bir münzevidir. Kendisine gelenleri Şeria Irmağı'nda vaftiz etmektedir. O yanına vaftiz için gelenlere, suyla vaftiz yaptığını fakat kendisinden sonra gelenin daha güçlü olduğu için insanları Kutsal Ruh ve ateşle vaftiz edeceğini söyler. İsa, ailesiyle birlikte Celile'den Şeria Irmağı'na gelir. Yahya onu görünce, benim seni değil, senin beni vaftiz etmen gerekir, der. İsa ona, şimdilik sen buna razı ol deyip suyun içine girer. O anda gökler açılır ve Kutsal Ruh, bir güvercin şeklinde İsa'nın üzerine konar. Göklerden bir ses, ben sevgili oğlumdan hoşnudum, der. Böylece İsa'nın vaftizi gerçekleşir.⁴¹

İsa, sözü edilen vaftiz olayından sonra kırk gün kırk gece çölde kalır. Burada şeytan tarafından bazı sınanmalardan geçirilir. İncillere göre İsa, şeytanın kendisine sunduğu bütün teklifleri reddeder. O, yalnızca Tanrı'ya itaat edeceğini söyler. Bu sınanmalardan sonra melekler İsa'nın hizmetine girer. Başına gelen zorluklarda ona yardımcı olurlar. Bu olay, İsa'nın tebliğinin başlaması anlamına gelir. İsa, Vaftizci Yahya'nın tutuklandığını öğrendikten sonra çölden ayrılır. İnsanlara Tanrı'nın buyruklarını anlatmaya başlar. Kral Hirodes'in ölümüne denk gelen bu dönemde İsa, gezici bir vaiz olarak tebliğini yapar. İlk olarak Nasıra'ya döner. Ailesini ziyaret

⁴⁰ Ekrem Sarıncıoğlu, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 3. Baskı, (Fakülte Kitabevi, Isparta, 2016), s. 60.

⁴¹ Matta 3/1-17; Markos 1/1-11; 3/1-22.

eden İsa'yı, köylüler susmaya ve orada kalmaya ikna etmeye çalışır. Yakınları İsa vaaz verirse başlarına bir tehlike gelmesinden korkarlar. Fakat İsa, tebliğine devam etmekte kararlıdır. Onların tekliflerini reddeder. Hiçbir peygamberin kendi memleketinde kabul görmediğini bilir. Bu gerçeğin farkında olan İsa, Nasıra'dan ayrılır. Celile Gölü'nün kuzey sahilindeki köy ve kasabalarda tebliğini yaymaya gider.⁴²

İsa, 30 yaşında yolculuklara başlayarak tebliğini farklı yerlere yaymaya çalışır. Tebliğini yaydıkça etrafındakilerin sayısı artar. İlk öğrencileri de Celile Gölü'nün kıyısında balıkçılıkla uğraşan Simun ile kardeşi Andreas olur. Bu iki kardeşi ikna eden İsa, daha sonra Yakup ile Yuhanna'yı da aralarına katar. İsa onlara her şeyini bırakarak peşinden gelmelerini söyler. Ona göre öğrencisi olacak kişi annesini, babasını, çocuklarını bırakabilmeli hatta kendi hayatını değersiz görebilmelidir.⁴³ İsa, çevresindeki herkese Yahudiliğin bozulduğunu ve yeni bir inanç sisteminin geldiğini vaaz etmeye başlar. Bunun için Celile civarında bulunan bütün köy ve kasabaları dolaşarak taraftar toplamaya çalışır. Gördüğü herkese bu yeni inanca girmek için acele etmesi gerektiğini söyler. Ona göre insanlar bir an önce tövbe etmelidir. Çünkü göklerin egemenliği yaklaşmaktadır.⁴⁴

İsa, farklı yerleri dolaştıkça daha çok sempati kazanır. Taraftarları giderek artar. Vaaz verirken bazen karşı tarafı ikna etmek için etkileyici eylemlerde bulunur. Onun yaptığı şeyler genellikle hasta tedavi etmek ve cin çıkarmaktır. O dönemde insanlar bu işi para karşılığında yapardı. İsa ve öğrencileri bu işi herhangi ücret almadan yapar. Bu karşılıksız yardımlar, onların insanlar nezdinde kabul görmelerini sağlar. İsa, kendisini Tanrı tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı olarak tanıttığında tedavi etme becerisini ortaya koyarak tebliğinde etkili olur. İsa, bu tedavileri kendisinin yapmadığını Tanrı'nın isteği ve müdahalesiyle olduğunu söyler. Bu tebliğ tarzı,

---

⁴² Matta 4/12-17; Luka 4/114-15; Markos 1/14-15.

⁴³ Matta 4/18-22; Luka 14/26.

⁴⁴ Matta 4/17.

İsa'nın kitleler tarafından benimsenmesini kolaylaştırır. Simun'un kayın validesini ateşli hastalıktan kurtarması, Nasıra yolunda cüzzamlı ve kötürüm birisini iyileştirmesi, bazı hastalardan cin çıkarması İsa'nın tebliği esnasında yaptığı tedavi çeşitleridir.⁴⁵

İsa'ya görevi sırasında kadın ve erkek birçok kişi yardım eder. Bunlara İsa'nın öğrencileri veya havarileri adı verilir. Bu kişiler, İsa'ya yardımcı olan sadık görevlilerdir. Havariler, İsa'nın on iki öğrencisinden oluşur. Bunlar, Celile bölgesinde İsa'nın tebliğine başlamasıyla onun etrafında toplanmaya başlar. Her yerde İsa'nın yolunu takip ederler. İsa, neyi anlatıyorsa onlar da aynısını anlatır. İsa, on iki havariyi ikişerli grup halinde çeşitli Yahudi kabilelerine gönderir. Bunlar gittikleri yerlerde İsa'nın getirdiği yeni inanç sisteminden bahsederler. On iki İsrailoğulları kabilesini temsil eden havarilere yetmiş iki kişi daha katılır. Böylece İsa'nın kurduğu bu hareket giderek büyür ve güçlenir.⁴⁶

İsa'nın tebliğ faaliyeti, onun peygamberlik görevinin başladığının göstergesidir. Peygamberliğinin süresinin ne kadar olduğu tartışma konusu olsa da Hristiyanlar, onun üç yıl bu işi yaptığı görüşündedir. İsa, genellikle Celile Gölü bölgesinde Yahudilere tebliğ görevini yapar. Havariler, onu Yahya gibi bir peygamber olarak görürken bazıları da onu bir kurtarıcı olarak görür. İsa kendisi de bir peygamberi kabul eden, peygambere yaraşır bir ödül alacaktır; hiçbir peygamber kendi köyünde kabul görmez gibi sözleriyle bu nitelikte olduğunu göstermiştir.⁴⁷ İsa, peygamber ise onun Tanrı'dan vahiy alması gerekir. Nitekim o da ben Babam'dan ne işittimse hepsini size öğrettim, diyerek havarilere vahiy aldığını söyler.⁴⁸ Başka bir konuşmasında, kendisini sevmeyenlerin, sözlerini

⁴⁵ Matta 4/23-25; 8/3; 8/14-15; 10/8; Markos 5/19-20; 21-31; 2/3-5; Luka 9/1-2; 5/12-13; 17-23.

⁴⁶ Matta 10/1-14; Luka 6/16.

⁴⁷ Tomas İncili, 31.

⁴⁸ On iki Havari İncili 73/9.

dinlemediğini fakat bu sözlerin kendisine değil Tanrı'ya ait olduğunu söyler.⁴⁹

İsa, peygamberlik görevi çerçevesinde tebliğ faaliyetlerine başlayınca karşısına Yahudi din adamlarını alır. Özellikle cumartesi günleri Celile'de mabette akıl hastalarını iyileştirmesi ve cüzzam hastalığına yakalananları tedavi etmesi Yahudi din adamlarını çok kızdırır. Bir marangozun oğlunun böyle şeyler yapması onları içten içe öfkelenendir. Fakat İsa, söylediklerini desteklemek için mucizelere başvurmaktan kaçınmaz. Onun gösterdiği ilk mucize, suyu şaraba dönüştürmesidir. Bunu gören havariler, İsa'ya iman ettiklerini beyan ederler. İsa annesi, havarileri ve yanındakilerle birlikte oradan ayrılır. Beraber Kefernahum'a giderler. Birkaç gün burada kaldıktan sonra İsa, Kudüs'te mabede gider. Burada mabedin avlusunun din adamları tarafından kurbanlık hayvanlarla doldurulduğunu görür. Bunun üzerine İsa Yahudi din adamlarına kızar. Onları mabedin avlusundan kovar. Çünkü ona göre Tanrı'nın evi bir hayvan pazarı değildir. Bu kutsal yerin temiz tutulması gerekir. İsa'nın bu davranışı, Yahudi din adamlarının öfkelerini daha da arttırır.⁵⁰

İncillerde İsa'nın fikirlerini desteklemek için gösterdiği başka mucizelerden de bahsedilir. Su üstünde yürümesi, hastaları tedavi etmesi, fırtınayı dindirmesi, ölüleri diriltmesi, cin çıkarıp kovması, yiyecek ve içecekleri arttırması, gelecekteki olaylardan haber vermesi onun diğer mucizelerinden bazılarıdır. İsa, bunları muhataplarını inandırmak için kullanır. Mucize gösterdikçe halk tarafından daha çok sevmeye ve kendisine hayranlık duyulmaya başlanır. Bu durum din adamlarının tepkisinin günden güne arttırır. İsa'ya öfkelenen ve ona karşı çıkanlar genellikle muhafazakâr Yahudi din adamlarıdır.⁵¹

---

⁴⁹ On iki Havarî İncili 72/10.

⁵⁰ Yuhanna 2/1-18.

⁵¹ Markos 6/37; Luka 8/49-56; Markos 7/24-30.

İsa, vefatına yakın bir zamanda Fısıh Bayramı nedeniyle Kudüs'e gitmek ister. Beraberindeki havarilerle önce ölü Lazarus'u dirilttiği Beytanya'da altı gün kalır. Orada bir ziyafete katılır. Sofrada bir kadın, İsa'nın ayaklarını Hint Sümbülü yağı ile yıkar. Bunun üzerine Yahuda İskaryot kadınla tartışır. İsa, Yahuda İskaryot'u uyararak kadını rahat bırakmasını söyler. Bu tartışma, Yahuda İskaryot'un İsa'nın gammazlamasına giden yolun habercisidir.⁵² Ertesi gün İsa ve beraberindekiler, Kudüs yolunda Zeytin Dağı'nın yamacındaki Beytfaci Köyü'ne gelir. İsa, burada bir merkebe biner. Merkebin sırtında öğrencileriyle Kudüs'e girer.⁵³ Fısıh Bayramı öncesidir. İsa, Süleyman Mabedi'ne girer. Avluda kurbanlık hayvan satıcılarının yine her tarafa doluştuğunu ve mabedi kirlettiğini görür. Bunun üzerine İsa din adamlarının masalarını devirir ve yaptıklarının yanlış olduğunu söyleyerek onları avludan kovar. Yahudi din adamları, İsa'nın yanına gelerek böyle bir şeyi ne hakla yaptığını sorarlar. Aralarında şiddetli tartışmalar çıkar. Bu haber Romalı idarecilere ulaştırılır. Olaylar büyüyünce akşama doğru İsa ve öğrencileri, buradan ayrılıp Zeytin Dağı'na konaklamaya giderler.⁵⁴

Akşam olunca İsa, kaldıkları evin odasına on iki öğrencisini çağırır. Gündüz vakti mabette gerçekleşen olay havarileri korkutmuştur. İsa'nın bütün havarileri yanına davet etmesi, onları daha fazla telaşlandırır. Hep birlikte masaya otururlar. Bir süre sonra İsa, elini havaya kaldırarak, içimizden biri bana ihanet edecek, der.⁵⁵ Havariler, o kişinin kendileri olmadığını söyleyerek birbirleriyle fısıldaşırlar. Bunun üzerine İsa, eline ekmek ve şarabı alarak Fısıh yemeği ritüeline başlar. İsa, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışını canlandırmak ister. Eline ekmeği alarak sırayla oradakilerin hepsine yedirir. Ardından şunları söyler: "Alın yiyin, bu benim sizin için

⁵² Markos 14/1-11.

⁵³ Matta 21/12-11; Luka 19/28-40; Markos 11/1-12.

⁵⁴ Matta 21/1-17; 23-27; Luka 19/45-46; Markos 11/15-16; 27-33.

⁵⁵ Markos 14/17-21; Matta 26/20-25; Luka 22/21-23.

yediğim etimdir. Hatıra olarak bunu koruyun.” Havarilerin her biri, ekmeği alıp yer. İsa, Kızıldeniz’in ikiye yarılması olayına da atıf yaparak bu sefer eline şarap kâsesini alıp, “Alın için. Bu benim insanların günahlarının bağışlanması için dökülecek kanımdır. Bunu benim için koruyun.” der. Havariler şarabı alıp sırayla içerler.⁵⁶ Bu olaydan sonra İsa, sofradan kalkar ve beline bir önlük giyerek bir leğene su döker. Orada bulunan havarilerin hepsinin ayağını yıkar. Daha sonra da havariler sırayla birbirlerinin ayağını yıkarlar. İsa, havarilere Tanrı’nın insanı sevdiği gibi birbirlerini sevmelerini öğütler.

İsa son günlerini havarileriyle Getsemani bahçesinde geçirir. Onlara artık aralarından ayrılma zamanı geldiğini söyleyerek hüznü bir konuşma yapar. Kendilerini seviyorlarsa söylediklerinden hiçbir zaman ayrılmamaları gerektiğini belirtir. Sözlerinin Baba’nın emirleri olduğunu ve kendisine itaatin Tanrı’ya itaat anlamına geldiğini ifade eder. Havarilere, söylenecek çok şeyin olduğunu fakat zamanla hakikati bizzat kendilerinin göreceğini söyler. İncillere göre İsa çarmıha gerileceğini bildiği için havarilere bazı öğütlerde bulunmuştur. İsa ve havarileri Getsamani’de karanlıkta beklerken Başrahabin adamları gelir. Beklenildiği gibi İsa’yı tutuklarlar. Havarileri, kılıçlarını çekip karşı koymak istese de askerler sayıca fazla olduğu için bunu yapamazlar. Tutuklanan İsa, Yüksek Rahip Kayafas’ın yanına götürülür. Başrahip onu sorgular. İsa’ya, Mesih olup olmadığını sorar. İsa ona, kendisine ne cevap verirse versin bunun bir şey değiştirmeyeceğini söyler. Sorgulamadan sonra Başrahip Kayafas, İsa’yı eyalet valisi Pontius Pilatus’un mahkemesine sevk eder. Mahkemede Pilatus, İsa’ya birçok soru sormasına rağmen onu tutuklatacak hiçbir geçerli kanıt bulamaz. Pilatus, Yahudilere onu alın, kendiniz yargılayın, der. Yahudi din adamları kendi şeriatlerine göre onu ölümle yargılamayacaklarını söylerler. Bunun üzerine Pilatus, İsa’yı Hirodes’in mahkemesine

---

⁵⁶ Matta 26/26-28; Luka 22/19-20.

gönderir. Hirodes de onda bir suç bulamayınca İsa'yı Pilatus'un huzuruna geri gönderir. Pilatus, İsa'yı ölümle cezalandıracak bir suç bulamaz. Hatta Fısıh Bayramı dolayısıyla onu affedebileceğini söyler. Bunun üzerine karşıt görüşteki Yahudiler ve mabet görevlileri, Pilatus'tan İsa'yı değil de Barabbas isimli idam mahkûmunu affetmeleri talebinde bulunur. Pilatus bu ısrarlar karşısında Yahudi din adamlarının dediklerini yapar. İsa'yı askerlere teslim eder.⁵⁷

İsa, kendisine sorulan birçok soruyu yanıtsız bırakmış, kendini savunmak yerine sessizliği tercih etmiştir. Birçok durumda Yahudilerin yaptıklarına şiddetli şekilde karşı çıkan İsa'nın bu tavrı ilginçtir. Şafak olduğunda İsa yeniden zincirlere bağlanır. Antonya kalesine hapsedilir. İncillere göre İsa çarmıha gerilmeden önce suçsuz olduğu halde askerler tarafından sözlü ve fiili hakaretlere maruz kalır. Cuma günü kendisiyle birlikte idam cezası alan iki haydut da Golgota denilen yere getirilir. Biri sağında diğeri solunda olmak üzere üçü de çarmıha gerilir. İncillere göre saat on ikiden üçe kadar gökyüzü karanlığa bürünür. Çarmıha gerilen İsa, altıncı saate girerken yüksek sesle “Eli, Eli, lima şavaktani?” yani “Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin” diye bağırır. Bu esnada çarmıhın yanında annesi Meryem, Magdalenalı Meryem, Kleofas'ın karısı Meryem ve bazı kadınlar vardır. İsa, çarmıhta annesine bakarak “İşte Oğlun”, annesi de İsa'ya bakarak “İşte annen” der. İsa, çarmıhta dokuzuncu saatte ruhunu teslim eder.⁵⁸

İsa, cuma günü çarmıha gerilmiş ve can vermiştir. Yahudiler için Şabat öncesi olduğundan İsa'nın bir an önce toprağa verilmesi gerekir. Çünkü Yahudiler, Tanrı'nın dinlenme gününde ve Fısıh Bayramı öncesinde defin işleriyle vakit kaybetmek istemez. Şabat günü cuma akşamından başlayıp cumartesi gününe kadar devam ettiği için hiçbir işin yapılmaması gerekir. Bu yüzden Yahudiler,

⁵⁷ Markos 15/1-20; Matta 27/11-26; Luka 23/1-25

⁵⁸ Matta 27/45-56; Yuhanna 19/19-28; Scot Mcknight, *Jesus and His Death*, (Baylor University Press, Texas, 2005), s. 71-75.

Pilatus'tan İsa'nın bir an önce defnedilmesini isterler. Bunun üzerine askerler İsa'nın bacağını kırmak için yanına giderler. Ölmüş olduğunu görünce karnına mızrak saplarlar. İsa'nın vücudundan kan ve su sızar. Yahudiler bu halde Şabat boyunca İsa'nın çarmıhta kalmasını doğru bulmazlar. Bu yüzden bir an önce çarmıhtan indirip defnetmek isterler.⁵⁹

Aramatyalı Yusuf adında bir kişi, Pilatus'un yanına gelerek İsa'nın cesedini teslim alıp defnetmek için izin ister. Pilatus, izin verir. Yusuf, bir yüzbaşıyla birlikte cesedin yanına gider. Onun ölü olduğunu anlayan yüzbaşı onu Aramatyalı Yusuf'a teslim eder. Ceset alındıktan sonra mür ve sarıbezir özü olarak bilinen yağlarla temizlenir. İsa'nın cesedi, Yahudi geleneklerine göre baharatlarla birlikte keten bir beze sarılır. Sonra çarmıha gerildiği yerde bir bahçenin yanına kaya mezarlığına defnedilir. Vakit akşama yaklaştığı için mezarın üzeri kapatılır ve defin işlemi tamamlanır. Oraya yakın bir yerde bulunan annesi Meryem, Magdalenalı Meryem ve Kleofas'ın karısı Meryem defnedilme işlemini görürler. Burada İsa için ağıt yakarlar.⁶⁰

Safahat'ta geçen Hristiyanlık ve onun merkezi ismi İsa'dan sonra kullanılan diğer dinsel motifler **çan** ve **haç**tır. Bu iki dinsel motif de Hristiyanlıkla özdeşleşmiştir. Dolayısıyla Ersoy'un şiirine bir dine ait malum motifleri kullanması bilinçli bir tercihtir. Bu tercih onun şiirini güçlendiren bir unsura dönüşür. Şair "**Hakkın Sesleri**" adlı şiirinde sözü edilen iki ögeyi şöyle kullanır:

Ezanlar sustu. **Çanlar** inletip durmakta ufukları

Yazık! Hilalin Doğu göklerinde parladığı günler geride kaldı

Zaman artık **Haç**'ın saldırma ve ele geçirme zamanı

Fakat yerlerde kalmış hakların verileceği, yarın var ya hani

---

⁵⁹ Yuhanna 19/31-37; Mcknight, *Jesus and His Death*, 2005, s. 74-76.

⁶⁰ Matta 27/57-61; Markos 15/42-47; Luka 23/50-56.

Ne doğmaz günmüş o, ey güçsüzlerin güçlü Yaradan'ı.⁶¹

Şiir bağlamında kullanılan motiflerden ilki olan **Çan**, esasında sadece Hristiyanlığa özgü değildir. Eski Mısır, Yunan ve Roma geleneklerinde ve Şintoizm gibi Japon dinlerinde kullanılmaktadır. Fakat genel olarak Hristiyanlarla anılmış bir semboldür. Hristiyan ayinlerinin başlama zamanını hatırlatan çan, ilk olarak Kartaca ve Roma'da kullanılmıştır. Önce Batı kiliselerinde ön plana çıkan bu fenomen, 9. yüzyıldan itibaren Doğu kiliselerinde de kullanılmaya başlanmıştır.⁶² Şiirde ezanın karşısı dinsel bir değer olarak ifade bulur. Şair, ezanlar susunca Hristiyan çanın inleyeceğini belirtir. Bir anlamda çanın sesinin çıkması İslam dünyasının suskunluğuna atıf olarak kullanılır.

Ersoy, şiirini dinler tarihi açısından güçlü kılmak ve etkili anlam verebilmek için **Haç** gibi Hristiyanlığa ait başka bir kavram kullanır. Haç, Hristiyanlığın artı işareti biçimindeki sembolüdür. O, İsa'nın bu sembole benzer bir şey üzerinde çarmıha gerilmesini ve onun mezarına konulmasını ifade eden dinsel bir figürdür. Katolikler ve Ortodokslar belli uzunluklarda haç kullanırlar.⁶³ Mehmet Akif Ersoy ise haçı şiirinde Hristiyanların güçlü olduğu döneme vurgu yapmak amacıyla kullanır. Ona göre artık devir Müslümanların değil, Haç'ı temsil eden Hristiyanların zamanıdır. Burada Müslüman dünyasına bir eleştiri vardır.

Ersoy, **“Berlin Hatıraları”ndaki Eksik Mısralar** adlı şiirinde ise yine Hristiyanlığa ait başka bir motif olan zangoç kavramını kullanır:

Deyip de **Zangoç**'a başvurular. O akılsız da

Halkın öz değerlerine, kullara, Mabud'a

Kirlenmiş zihnine gelip gelip tıkanan pisliği

⁶¹ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 387.

⁶² Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 1998, s. 86.

⁶³ Kadir Albayrak, “Dinsel Bir Sembol Olarak Haçın Tarihi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7/19 (Haziran 2004), s. 107-110.

Pencereden lazımlık boşaltırcasına savuruverdi.

Boşandı yerlere küfrün öyle murdarı.⁶⁴

Zangoç kelimesinin yanında şair “**Mehmet Akif Ersoy Süleymaniye Kürsüsünde**” başlıklı şiirinde ise bu kavramdan türeyen ve işin adı olan zangoçluğu kullanır:

Filozof hepsi, fakat pek çoğunun mektebi yok.

Şimdi Allah’a söver... Sonra biraz bol para ver

Hiç utanmaz **Protestanlara zangoçluk** eder.⁶⁵

Zangoç ya da zangoçluk Hristiyanlar için kilise çanını çalan kişiyi ve işi temsil eder. Özellikle Hristiyanların pazar ayini, zangocun çan çalmasıyla başlar. Zangoç bir tür ibadete çağrı vazifesini yerine getiren kişidir. Zangoçluk kavramının yanında şair, aynı zamanda Hristiyanlığın önemli bir mezhebi olan Prostestanlık kavramı bağlamında Protestanlar motifini de kullanmayı tercih eder. Böylece bu dine ait birçok önemli bileşeni şiirinin içine yerleştirmiş olur.

Hristiyanlıkta yaygın olan başka bir kavram da misyonerliktir. Hristiyanlıkla misyonerlik özdeşleşmiştir. Bu gerçeğin bilincinde olan Ersoy, “**Mehmet Akif Ersoy Süleymaniye Kürsüsünde**” başlıklı şiirinde misyonerlerin gece gündüz demeden Hristiyanlığı yaydıklarına değinir. Şair, Müslümanların tembelliği tercih edip neredeyse Allah’tan vahiy almayı beklediğini fakat misyonerlerin ise durmadan çalıştığını söyleyerek iğneleme yapar.

Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,

Alimlerimiz bilmem, Allah’tan vahiy mi bekler?⁶⁶

Misyonerlik, özellikle Hristiyanlığın yayılmasını ifade eden faaliyetler bütününe ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

---

⁶⁴ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 1051.

⁶⁵ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 369.

⁶⁶ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 341.

Hristiyanlara göre bu eylem İsa ile başlamış ardından havariler, Pavlus ve diğer inananlarla sürmüş kutsal bir görevdir. Tarihsel süreçte bu sorumluluğu sadece bireyler değil, Hristiyan tarikatlar da üstlenmiştir. Nitekim Fransiskanlar ve Cizvitler gibi tarikatlar misyonerlikle bilinir hâle gelmiştir.⁶⁷ Şair Ersoy, Hristiyanlıkta misyonerliğin etkin gücünü ifade etmek ve Müslümanlara da bir hatırlatma da bulunmak için bu unsuru şiirinde kullanmıştır.

3. Mecusilikle İlgili Motifler

Şair Ersoy'un şiirlerinde öğelerinden faydalandığı dinlerden biri de Mecusilik ya da diğer adıyla Zerdüştlük'tür. O, "**Mehmet Akif Ersoy Süleymaniye Kürsüsünde**" başlıklı şiirinde Mecusi kavramını bir kez tekil bir kez de çoğul olmak üzere iki defa kullanır. Bunun dışında Mecusilikle özdeşleşmiş bir fenomeni yani ateş motifine de şiirine konu edinir:

Öyle Kur'an okuyorlar ki: Sanırsın Çince
Bütün adetleri **Mecusi** ayinine benzemekte.⁶⁸

Müslümanlar gibi geçmişi büyük bir milleti
Sonsuza dek aşağılanmaya mahkûm edemem, doğrusu ben
Daha zavallı mıyız yoksa **Mecusilerden**?
Diyeceksin ki asırlarca süren sefil hayat,
Söndürür yücelme ruhunu sonunda heyhat
Göz yumulmakla kör olunmaz; külün altında **ateş**.
Ne kadar kalsa bunalmaz: Hele bir aç hele bir eş.⁶⁹

Şairin şiiri bağlamında kullandığı inanç sistemi olan Mecusilik kadim bir İran dinidir. Mecusilik veya Zerdüştlük, kurucusu Zerdüş

⁶⁷ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 1998, s. 264-265.

⁶⁸ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 339.

⁶⁹ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 345.

olan ve ismini de din kurucusundan alan MÖ 1000’li yıllarda İran coğrafyasında ortaya çıkmış bir inanç sistemidir. Doğuşundan günümüze tarihsel süreçte birçok değişim geçirmiş olan bu din, düalizm üzerine kuruludur. İyi ve kötü tanrısal varlıkların birbiriyle mücadelesi üzerinden şekillenen bu inanç sistemi, din kurucusu Zerdüş’tün düalizmi ortadan kaldırma çabaları ile yeni bir görünüm kazanır. Bugün Mecusilik İran’da Gabarlar, Hindistan’da Parsiler ve dünyanın farklı yerlerinde yaşayan diğer bağlılarıyla hâlâ varlığını sürdürmektedir. Kutsal kitapları Avesta ve onun yorumu Zend Avesta, mensuplarına inanç ve uygulamalarında yol gösteren temel metinlerdir. Ateşin kutsal sayıldığı bu inanç sisteminde Ateşgede denilen kutsal mekânlarda, mobed adlı din adamları öncülüğünde ibadet ve dualar yapılır.⁷⁰

Şair sözü edilen şiirde Müslümanların diğer dinlerden ve milletlerden daha otantik olduğunu Mecusilerle kıyaslayarak vurgular. Müslümanların Mecusilerden daha zavallı olmadığını belirterek dinler arasında bir karşılaştırma yapar. Öyle ki Mecusiliğin ateş fenomenine telmih olarak bir dizesini oluşturur. Çünkü Mecusilikte ateş kendisine saygı duyulan bir motiftir. Onların hiç sönmeyen ve devamlı harlanan ateşleri vardır. Din adamları bu ateş etrafında ibadetlerini yaparlar. Ersoy mezkûr gerçeğin farkında olarak ateş kelimesini eş kelimesiyle uyaklı olarak kullanmayı tercih eder.

4. Budizm ile İlgili Motifler

Şair Ersoy’un Safahat’ın da değindiği inançlardan bir diğeri de Budizm’dir. O, bu dinin kurucusu Buda bağlamında Budizm’i bir öge olarak kullanır. Buna göre **“Mehmet Akif Ersoy Süleymaniye Kürsüsünde”** başlıklı şiirinde aydınlanmış ve feyizli şekil olarak Buda kavramına değinir. İslam’ın Japonlar arasında feyizli bir ruhla yayıldığını fakat şeklinin Buda gibi olduğunu söyler.

---

⁷⁰ Şinasi Gündüz, “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, 2. Baskı, (Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007), s. 507.

Sorunu, şimdi Japonlar da nasıl millettir?

Onları anlatmayı başaramam, hayrettir!

Şu kadar söyleyeyim: İslam dininin orada,

Feyizli ruhu yayılmış, yalnız şekli **Buda**

Siz gidin, İslam'ın saflığını Japonlar'da görün.⁷¹

Şairin şiirinde benzetmenin bir unsuru olarak ifade ettiği Buda (MÖ 563), Hinduizm'e tepki olarak ortaya çıkan Budizm'in din kurucusudur. Budizm, MÖ 6. yüzyılda Kuzey Hindistan'da yaşadığı kabul edilen Siddharta Gautama Sakyamuni'nin öğretilerine bağlı olarak ortaya çıkan, Hint ve Asya halkları arasında yayılan bir inanç sistemidir. En önemli kutsal metinleri Pali dilinde yazılmış, Tripitaka (üç sepet) adlı kitaptan oluşan Budizm, iki temel mezhebe ayrılır. Güney Budizm'i olarak bilinen Hinayana mezhebi Sri Lanka, Birmanya, Tayland ve Laos gibi Güney Doğu Asya ülkelerinde; Kuzey Budizm'i olarak bilinen Mahayana mezhebi ise Tibet, Çin, Japonya ve Kore gibi ülkelerde yayılmıştır.⁷²

Hinduizm'in içerisinde reformist bir hareket olarak ortaya çıkan bu din, hayatın ebedi olmadığı, acı ve ıstıraplar üzerine kurulu olduğu felsefesine dayanır. Herhangi bir Tanrı veya yüce gücün varlığını kabul etmeyen Budizm, hayattaki acı ve ıstıraplardan kişinin ancak kendi çabalarıyla kurtulabileceğini savunur. Budizm'e göre kurtuluş, öncelikle bazı hakikatleri kabul etmeye bağlıdır. Bu çerçevede o, dört hakikati ön plana çıkarır. Birincisi, hayatın acılarla dolu olduğudur. Bu acı ve ıstırapların nedeninin arzu olması ise ikinci hakikattir. Üçüncü hakikate göre acı ve sıkıntıları ortadan kaldırmak, bunları istemekten vazgeçmeye bağlıdır. Son olarak arzuların üstesinden gelmek için kişinin *Sekiz Dilimli Yol*'u takip etmesi gerekir. Budizm'e göre bunları iyi kavrayıp uygulayan kişiler,

---

⁷¹ Ersoy, *Safahat*, 2015, s. 339.

⁷² Ali İhsan Yitik, "Budizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, 2. Baskı, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007), s. 308.

her türlü arzuyu terk edeceği için samsara çarkından kurtulup *Nirvana*'ya ulaşırlar.⁷³

Ersoy'un Budizm'e ait dinsel bir motif olarak kullandığı Buda'nın hayatı ile ilgili iki farklı anlatım söz konusudur. Biri tarihsel, diğeri mitolojiktir. Bunlar bazen birbirinin içine geçmiştir. Buda'nın ister tarihsel kişiliği isterse de mitolojik kişiliği ön planda olsun Budizm bu her iki hayat kesitinden hareketle şekillenir. Budizm'in inanç esasları, ibadetleri, kutsal mekânları Buda'nın tarihsel ve mitolojik hayatından izler taşır. Tarihi kaynaklar açısından Buda'nın hayatıyla ilgili fazla bir bilgi yoktur. Bir sarayda doğması, sonra oradan ayrılıp inziva hayatına çekilmesi ve ormanda aydınlandıktan sonra öğretisini yayıp 80 yaşında ölmesi şeklinde kısa kesitler vardır. Mitolojik anlatıda ise doğmadan önce mucizevi şekilde hamile kalması, doğduktan sonra mucizeler göstermesi ve bazı mitolojik varlıklarla savaşarak öğretisini yayması şeklinde süren hayat aşamaları söz konusudur.⁷⁴

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyatında müstesna yere sahip olan bir şairdir. Şairliğinin yanı sıra birçok önemli vasfı vardır. Bunlardan bir tanesi de dinler tarihi disiplininde hatırı sayılır bilgi birikimine sahip olmasıdır. Ersoy, dinlerle ilgili söz konusu potansiyelini şiirlerine yansıtmaktan geri durmaz. Bu çerçevede onun meşhur eseri *Safahat*, dinlere özgü birçok motifin yer aldığı önemli bir yapıttır. Şair, dinlerle ilgili fenomenleri şiirini derinleştirmek ve güçlü kılmak için kullanır. Bu tavrı ve üslubu sayesinde Ersoy'un şiiri birçok kesime hitap eder.

Şairin *Safahat* adlı eserinde üzerinde durduğu dinler başta İslam olmak üzere Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm ve Mecusiliktir. Bunun yanında o Eski Mısır dinsel kültüründen de çeşitli motifler kullanır. Çeşitli inanç sistemlerine ait motifleri şiirlerinde bazen

---

⁷³ Yitik, "Budizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 2007, s. 321.

⁷⁴ Abdurrahman Küçük v.dğr., *Dinler Tarihi*, (Berikan Yayınevi, Ankara, 2009), s. 226-228.

doğrudan bazen dolaylı olarak işler. Kimi zaman da bazı şiirlerinde dinsel motifler geçmese bile okur, onun hangi dinden bahsettiğini sezebilir. Bu açıdan din dilini ustaca kullanan Ersoy, eseriyle okura zengin bir muhteva ve biçim sunar. Şair, dinleri de zaman zaman birbiriyle karşılaştırır. Esasında yaptığı karşılaştırmalı dinleri tarihinin yöntemini kullanmaktır. Özellikle Müslüman ve Hristiyan karşılaştırması onun sıkça tercih ettiği bir yoldur. Onun bu yöntemi seçmesi kendi mensup olduğu dinin müntesiplerini bazen yemek bazen de motivasyonlarını sağlamak içindir. Dolayısıyla şair kuru bir iğneleme yapmak yerine edebi ve derinlikli bir dille ders alıcı içerik sunar.

Şair Ersoy *Safahat*'ta belirgin olarak Yahudilik ile ilgili İbrahim, Musa ve Davut karakterleri üzerinde durur. İbrahim'in sorgulayıcılığının ve Musa'nın cesaretinin karşısında firavunların kibrini ortaya çıkarır. Hristiyanlık ile ilgili olarak merkezi İsa motifini, çanı, haçı ve misyonerliği dile getirir. Mecusilik bağlamında Mecusi ve ateş kavramını ön plana çıkarır. Budizm inancı çerçevesinde şair bu dinin önemli şahsiyeti Buda'yı işler. Eski Mısır dinsel geleneği kapsamında ise firavun ve II. Amnofis motifinden söz eder. Esasında şairin şiirleri sadece bu motiflerle sınırlı değildir. Dinler tarihi birikimini dolaylı olarak birçok dizesinde açığa çıkartır.

Safahat, Mehmet Âkif Ersoy'un iç dünyasının derinliğini birçok alan çerçevesinde ortaya çıkaran çok yönlü önemli bir yapıttır. Bu çerçevede dinler tarihi ve onun karşılaştırmalı yöntemi de bu eserde kendisine yer bulur. Şair birçok dini kendi belirgin örnekleri bağlamında dile getirir. Onun şiirlerini önemli kılan yön de çok yönlü bir gözün zengin bir din dilini ustaca dizelerinde yansıtabilmiş olmasıdır.

Kaynakça

Adam, Baki, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003.

-----, “Yahudilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.

Albayrak, Kadir, “Dinsel Bir Sembol Olarak Haçın Tarihi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7/19 (Haziran 2004), ss. 105-129.

Asımgil, Adil, *Kutsal Yerler*, Atlas Kitapları, İstanbul, 2008.

Eroğlu, Ahmet, “Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.

Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya, 1998.

-----, “Mecusilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

Küçük, Abdurrahman-Tümer Günay-Küçük, Mehmet Alparslan, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Mcknight, Scot, *Jesus and His Death*, Baylor University Press, Texas, 2005.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, 3. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2016.

Sümer, Necati, “Initiation Ceremony in Primitive Tribes and Some Religions”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21/54 (Aralık 2018): ss. 61-80.

Tümer, Günay, *Hristiyanlıkta ve İslam’da Hz. Meryem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

Welch, Adam C, *Prophet and Priest in Old Israel*, Basil Blackwell, Oxford, 1953.

Yitik, Ali İhsan, “Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed. Şinasi Gündüz, 2. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

MEHMED ÂKİF'İN HÜRRİYET ŞİİRİ

Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK*

“Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol. (1919)”

ÖZET

Çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı Devletinin çözülme dönemine denk gelen Mehmed Âkif, üstüne üstlük ailevî talihsizliklerin de sorumluluk yüküyle zamanından evvel olgunlaşmıştır. Onun, yakınların yakınlarının şahitliğiyle âdeta tescillenen seçkin karakteri kalemine yansımış, böylelikle şiirleri çelikten bir iradenin sesi olmuştur. Böylesi bir iradenin arkasındaki en önemli etken onun hürriyete olan tutkusudur. Nitekim II. Meşrutiyet’in ilanına kadar süren devrede yazılmış ve Safahat’ın 1. kitabında bulunan “Hürriyet” şiiri bu tutkunun eseridir. Ayrıca hem Safahat’ta hem de İstiklal Marşı’nda şairin hürriyete olan bağlığını ifade ettiği başka örnekler de bulunmaktadır. *Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâlâ/Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle* mısraları bunlardan biridir. Bu çalışmada, Âkif’teki hürriyet tutkusunu Safahat’ındaki başka örnekler ile birlikte Hürriyet başlıklı şiiri üzerinden ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, Safahat, Hürriyet Şiiri, II. Meşrutiyet

---

*Çukurova Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, nryilmaz@cu.edu.tr

Giriş

1873 yılında dünyaya gelen Mehmed Âkif (ERSOY), çocukluğu ve gençliğini Osmanlı Devletinin çözüldüğü bir dönemde yaşamıştır. Buna ailevî talihsizlikler de eklenince daha çocuk denecek yaşta nasibine “alan el” değil “veren el” olmak düşmüştür. Belki de bu şartlar sebebiyle hiç kimseden bir şey beklemeksizin kendini feragat ve fedakârlık ile mes’ul kılmıştır. Bu ise karakterinde hasbîlik biçiminde ortaya çıkmış ve vefa, doğruluk, sadakat, merhamet, hamiyet gibi hasletlerle kişiliğini şekillendirmiştir. Onu yakından tanıyan ve hakkında birer kitap yazan şair arkadaşlarından Mithat Cemal¹ ve Süleyman Nazif² gibi dostları hatıralarında seciye/karakter bakımından müstesna insanlardan biri olduğunu nakletmişlerdir. Bu ve benzeri hatıralardan anlaşılan o, kimi şairler gibi yaşantısı ile şiiri farklı bir insan değildir ki, bu da az rastlanan bir özelliktir³. Üstelik yaşantısı sadece bu yakın arkadaş ve dostların aktardığı kadar değil, , millî mücadele yıllarında, bilhassa cephe gerisini tahkim faaliyetleri ile tarihe kaydolmuştur⁴. Karakterindeki bu seçkin özellikler şair kimliği ile birleşince onda doğru bildiğinden asla şaşmayan çelik bir irade olarak ortaya çıkarmıştır. Böylesi bir iradeyi besleyen etkenlerin başında inancından neşet eden hürriyet fikri ve hürriyete adeta iman mesabesinde olan bağlılığı gelir. Nitekim bunun göstergelerinden birisi Osmanlı tarihinde “*İstibdat Dönemi*” olarak anılan bir devrede yazdığı anlaşılan “*Hürriyet*” şiidir. Sultan Abdülhamit’i ağır eleştiri

---

¹ Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

² Mithat Cemal, Üç İstanbul Romanında Mehmet Raif olarak adlandırdığı Âkif’i, dürüstlük ve haksızlık karşısında susmayan bir karakter olarak öne çıkarmış ayrıca bir de hakkında biyografi kaleme almıştır: Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1939.

³ Orhan Okay, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.14.

⁴ Çeşitli yerlerde konuyla ilgili vaazlar veren Âkif’in en meşhur vaazlarından biri, 1920’de Balıkesir Zağnos Paşa Camii’ndevidir. Hatta bu yüzden üyesi olduğu Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyeden azledilmiştir. Diğeri ise Kastamonu Nasrullah Camii’devidir. Çoğaltılıp cephelere dağıtılmıştır. Bu vaazlar için bakz. Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 227-270.

içeren hatta yeren kısımlar taşıyan İstibdâd şiirinden sonra gelen ve epigraf kısmında –iki gün sonra- yazan bu şiir, hem kendinin hürriyet hakkındaki duygu ve düşüncelerini anlatır; hem de sokaklara taşan halkın hürriyet sevincini tasvir eder.

Öyle ki, bir yanda "Leylâ"sı olan "İslamcılık" fikri bakımından benzeştiği Padişah, diğer yanda hürriyet söz konusu ise hiç tereddütsüz hürriyeti tercih eder. Böylece İstibdad adlı şiirinde Sultan Abdülhamid'i ağır biçimde eleştirir ve peşi sıra gelen hürriyeti göz aydınlığı kabul eder. *Hürriyet* şiiri Safahat'ın 1. kitabında (ilk baskısı 1911) bulunmaktadır. Bu çalışmada, Mehmed Âkif'in hürriyetperver özelliğini gösteren örneklerle yer verip ondaki bu fikri daha anlaşılır kıldıktan sonra, konunun tarihî arka planı da gözetilerek şairin manzum hikâye türünün imkânlarıyla oldukça canlı tasvir ederek ele aldığı *Hürriyet* başlıklı şiirinden söz edilecektir.

1.1. Âkif'in Şiirlerinde Hürriyet Fikrinin Yer Aldığı Örnekler

Elbette Âkif'in hürriyet, istiklâl yahut istibdâd, esâret hakkındaki düşünceleri, sadece hürriyet başlıklı şiirindekilerden ibaret değildir. Hem Safahat'ta hem de İstiklâl Marşı'nda şairin hürriyete olan bağlılığını ifade ettiği başka mısralar da bulunmaktadır. Mesela, Âsım'daki şu veciz beyit «*Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle/Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle*»⁵ bunlardandır. İstiklâl Marşı'ndaki şu mısralara bakılınca, ondaki hürriyet ve istiklâl fikrinin doğrudan imanı ile ilişkili olduğu da anlaşılmaktadır:

Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyyet; /Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

"*Hürriyet ve istiklal insan (Müslüman) hakkıdır.*" fikrine inanan Âkif, "çalışmak, ter dökmek" şartıyla uyarısını yapmaktan da geri durmaz. "*Alınlar Terlemeli*" şiirinde yeterince gayret

⁵ Bu yazıda, Safahat'tan alınan şiirler için her seferinde kaynak yazılmamış, örnek verilen parçanın sonunda sadece sayfa numarası gösterilmiştir. Bu örnekler şu kaynaktan alınmıştır: Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2007, s. 358.

göstermeyip etrafında olup bitenlere kayıtsız kalan bir halkın başına gelenlere şaşırması gerektiğini belirterek, hürriyet elden gidince insanlıktan çıkılacağı ikazıyla bu konudaki düşüncesini şöyle ifade eder:

Desen bin kerre “insânım!” kanan kim? Hem niçin kansın?

Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın. (s. 414)

«Ey Müslümanlar, Allah’tan, nasıl korkmak lâzımsa öylece korkunuz...» (Âl-i İmrân, 3/102) ayeti ile başlayan Safahat’ın beşinci kitabında (Hatıralar) yer alan şiirindeki şu mısra ile hürriyeti hayvanla insanın farkı olarak göstermektedir:

Ya hayvan bağılıdır fitratla, insan hür-i mutlak.

Hürriyetin kollanması, korunması gereken bir değer olduğunu hatırlatarak bu konuda “acziyet” gösteren Müslümanları çok çarpıcı ve sert mısralar ile uyarmaktadır:

Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak

Kendi âsûdeyse dünyâ yansa baş kaldırmamak

.....

Kuvvetin meddahı olmak, aczi hiç söyletmemek

.....

Ensedan arslan kesilmek, cepheden yaltak kedi...

Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi (3 Temmuz 1913/ s. 274)

Hâlbuki *Beşerin azmini tevkiif edemez sun’-ı beşer* (s. 386) mısraında inandığı üzere azim elden bırakılmadığı müddetçe başarının/zaferin mutlak olduğuna imanı tamdır. Âkif, “bir Müslüman düşmanı” sıfatıyla andığı Rus ile dostu Abdurreşid İbrahim arasında Rusya’da geçen münakaşayı, Abdurreşid İbrahim’in dilinden şöyle aktarmaktadır:

-Ne dedin? Anlamadım! Hey gidi hülyâcı Tatar!

Kahraman milleti gördün... Dediğin Türkler mi?

Sana söylersem eğer, şimdi, düşündüklerimi,

Ebediyyen ve hayâlâta veda eylersin.

-Ya senin votkacılardan mı hayır beklersin?

-Hasta canlandı, o iş bitti! Diyorsun! Heyhat!

Olamaz böyle sefil ümmet için hakk-ı hayat

Duyulan nağme-i hürriyet onun son nefesi;

Yaşamaz yoksa, emin ol ki, bu barbar çetesi,

Medenî Avrupa'nın dâmen-i irfânında;

Asya'nın belki o kumluk Arabistan'ında

Lâşe halindeki bir devlete vardır medfen...(s. 159)

Yaşadığı yıllarda tarih böyle tezahür ederken Âkif, millî mücadele başladığında kendi yayımladığı Sebîlü'r-Reşâd Dergisi'nde "manda" fikrini ortaya atanlara karşı "Manda Meselesi" başlıklı makalesinde de şunları yazmıştır:

*"Türkler'in 25 asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş oldukları tarihen müsbet bir hakikattir. Hâlbuki Avrupa'da bile mebde-i istiklâli bu kadar eski zamandan başlayan bir millet yoktur. Türk için istiklâlsiz hayat müstahîldir. Tarih de gösteriyor ki Türk İstiklâlsiz yaşayamamıştır."*⁶

Nitekim bu düşüncesini, İstiklal Marşı'nın bir kıt'asında tekrarlayarak veciz biçimde dile getirecektir. Şairin söz konusu kıt'a ile ilgili Ali Fuat Cebesoy tarafından *Siyasi Hatıralar* kitabında nakledilen bir hatırası ise onun yazdıklarındaki samimiyetine etkileyici örneklerden birisidir: Cebesoy, Garp Cephesini teftiş için

---

Yaşar Semiz, "Millî Mücadele ve Mehmet Akif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2000, Sayı: 7, s. 399.

Âkif'in içlerinde olduğu bir heyetle cepheye hareket eder. Cepheye vuku bulan hatırasını şöyle aktarmıştır:

“Hatırladıkça hâlâ titrerim. Merasim nizamında dizilmiş bir fırkamızın kıtalarını teftiş ediyorduk. Hepsi aslanlar gibiydiler. Rahmetli ve aziz arkadaşım Mehmed Âkif, kendinden geçmişti. Dudaklarından kendi yazdığı İstiklâl Marşı'nın mısraları dökülüyordu:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım,

Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım,

Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Beni solumdan takip eden Âkif'e döndüm. Gözlerinde yaşlar tanelenmişti. Bu mehabetli manzara karşısında kendisini tutamıyordu.

-Âkif Bey siz ağlıyorsunuz, dedim.

-Ne yapayım, heyecanımı zaptedemiyorum.

Cevabını verdi ve ilâve etti:

-Fakat sizin de gözleriniz yaşlı Paşam...”⁷

1.2. Hürriyet Şiiri ve Birlikte Ele Alınması Gereken Üç Şiir

Namık Kemal'i bir *vatan mistiği* olarak vasıflandıran Orhan Okay, Âkif'i de *cemiyet Mistiği* olarak tarif etmiştir. Şiirindeki duygu yüküne ise *sosyal lirizm* adını vermiştir⁸. Burada bahse konu şiirler de şairin bu cephesini gösteren eserleridir.

“*Mithat Cemal*'e göre, Âkif, Meşrutiyet'ten evvel yazdığı şiirleri bir yandan Mısır'da bastırmayı düşünürken diğer taraftan bu şiirler Köse İmam olarak tanıdığımız *Ali Şevki Efendi*'nin evinde

---

⁷ Cebesoy'dan aktaran: Semiz, “Milli Mücadele ve Mehmet Akif”, s. 465.

⁸ Okay, *Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 35.

neşredilmeye başlanmıştır bile. Âkif, yazdığı şiirlerini okuması için, Ali Şevki Efendi tarafından haftada iki ya da üç defa dört gözle beklenmektedir. Hatta Âkif'in gelemediği zamanlarda gelenlerle Ali Şevki Efendi, nâm-ı diğer Köse İmam, onu konuşmuş; onun şiirlerini okumuş; misafirlerine yazdırmıştır. Böylelikle birinci Safahat'taki şiirler tab' olunmadan evvel, bu evde neşrolmuştur⁹. Bunlardan ilki, Mithat Cemal ile müştereken yazdığı ve halkına zulmeden Acem Şâhı'nı kınadığı "*Acem Şâhı*" şiiridir. Bu şiir, 1907-1909 yıllarında tahtta olan İran'ın şahı Muhammed Ali Şah hakkındadır. Hürriyetle birlikte andığı "livâü'l-hamd" sembolüne bakıldığında hürriyetin ondaki mukaddesattan birisi olduğu rahatlıkla söylenebilir:

*"Bütün dünyâ için bir damla kan çoktur" diyorlar, sen,
Şu ma'sûm ümmetin seller akıttın hûn-ı pâkinden!
Yüzünden perde-i temkini artık kaldırıp attın:
Ne mâhiyet, nasıl fîtrattasın dünyaya anlattın!
Livâü'l-hamd-i hürriyet iken İslâm için gayet
Nedir pââmâl-i istibdâdın olmak öyle bir râyet? (s. 71).*

Bu şiirlerden ikincisi "*İstibdâd*" adlı şiiridir. Bu şiirinde Sultan Abdülhamit devrini çok ağır biçimde eleştiren Âkif, Sultan Abdulhamit ile "*İslam Birliği*" fikrinde hem-fikir bilinirse de hürriyet düşüncesi bakımından padişahıtan ayrılmaktadır. Nitekim yönetimin zulmü olarak gördüğü muamelelere itiraz etmekten kendini alamamıştır:

*Hamiyyet gamz eden bir pâk alın her kimde gördünse
"Bu bir cânî" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse.
Müvekkel eyleyip câsûsu her vicdâna, her hisse,
Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se... (s. 74).*

⁹ Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 14-37.

Şairin yakın arkadaşı Süleyman Nazif, bu şiir hakkındaki değerlendirmesinde, şiirde yer alan “*Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak*” mısraını tekrarlayarak şiir için kanaatini şöyle ifade etmiştir:

“*İstibdâd manzumesi lisânımızda pek az naziri ve nev’i, meyânında ise bî-nazîr olan bir bed’â-i san’attir.*”¹⁰

Bu şiirde Âkif, hürriyetten (II. Meşrutiyet’in ilanından) bir gün önce yaşanan ve elinden bir şey gelmeden şahit olduğunu bildirdiği şiirinde o trajik sahneleri tasvirden önce hürriyeti sabırsızlıkla davet eden şu mısraları yazmıştır:

Değil kâbusun artık, devr-i devlet intibâhındır
Gel ey nâzende hürriyyet ki canlar ferş-i râhındır
Emîndir mevki’in: En pâk vicdânlar penâhındır
Ser-â-pâ mülk-i Osmânî müeyyed taht-gâhındır
Serîr-ârâ-yı ikbâl ol ki: Bir millet sipâhındır. (s. 73).

2. 1. Hürriyet Şiiri ve Anlattıkları

Şekil itibarıyla Abdülhak Hamid’in manzum tiyatrolarını andırır biçimde muhavere usulüyle yazılmış Hürriyet şiiri, içerik olarak da Namık Kemal’in muhalif, hürriyetçi yanını andırmaktadır. Ayrıca şiirin fikrî arka planındaki şahsiyetlerden bir kısmını dile getirirken Âkif’in Rüştîye’nin son sınıfında Türkçe hocası olan ve kendisinden hürriyet konusunda etkilendiği anlaşılan Hoca Kadri Efendi’yi de anmak gerekir¹¹.

¹⁰ Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, s. 31.

¹¹ Okay, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, 17-18. Hoca Kadri hakkında daha fazla bilgi için bakılabilecek iki kaynaktan biri, Ahmed Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 27, 80, 94, 210; diğeri ise Ali Birinci, “Mehmet Âkif’in Tahsil Hayatından Bir İsim: Hoca Mehmet Kadri Nâsîh Efendi” *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*, Türkiye yazarlar Birliği İlim Yayma Cemiyeti Yayını, Yayınlayan: D. Mehmet Doğan, Ankara, 2008, s. 18-25.

Hoca Kadri Efendi, bu iki yayından ilkinde, tıpkı Okay’ın kitabındaki gibi, müspet bir portre iken ikici yayında olumsuz bir muhalif olarak tasvir edilmiştir.

Şiirin başında — İki gün sonra — sözüyle başlar. Şiirin ilk mısraları gözler önüne bir sahne çizmektedir. Bu sahnede beline hürriyet kuşağı bağlamış beyaz entarili, sanki cennetten inme yahut sabah aydınlığında uçuşan, nazın omuzlarındaki bir nur bulutu olan kızdır.

Beyaz entârisiyle kar gibi kız,

Sanki Cennet'ten inme zâde-i hûr;

Ya seher-pâredir ki perrândır

Dûş-i nâzın da bir sehâbe-i nûr.

Kuşanıp bir nitâk-ı hürriyyet

Geziyor hâk-dânı dûrâ-dûr!

Hâle-dâr eyleyince bedr-i şafak

Bu kadar dil-nişîn olur ancak.

Hürriyeti melek gibi, saf, temiz bir kızın belindeki kuşağa benzeterek onu masumiyetin sembolü yapmıştır. Bu toprakta gezinen uzaktan uzağa seyredilen şafakta hâlelenmiş ayın duruşuna benzeyen güzellik küçük bir kız çocuğudur. Meşrutiyetin ilanını kutlamak üzere dışarı çıkan ahalidendir. Burada bir şeyi hatırlatmakta yarar var. Âkif, İstiklal Marşı'nın ilk mısralarında olduğu gibi burada da şafak kelimesini Arapçadaki günbatımındaki kızılık anlamında kullanmıştır.

Küçük kızın yanında Ahmed adında “tostopaç afacan bir oğlan” vardır. Âkif, Ahmed'i de capcanlı tasviriyle ve bütün sevimliliğiyle birlikte resmetmektedir. Bu sevimli oğlanın sevincine gökler dar gelir, coşkuyla elinde kendinden büyük bir bayrak taşımaktadır. Artık üzüntü dönemi olarak bilinen geçmiş geride kalmıştır. O halde bu çocuğu istikbal için yüreklendirmek lazımdır. Şair, “*Haydi feth et: Senindir istikbâl*” diyerek tam da bunu yapmaktadır:

*Ya şu oğlan şu tostopaç afacan
Ki fezâlar gelir sürûruna dar;
Taşıyor sanki sığmıyor kabına...
Kendisinden büyük de bayrağı var!
Geçti mâzî denen o devr-i melâl,
Haydi, feth et: Senindir istikbâl.*

Bu iki güzel çocuk el ele vermiş koşarken sahneye dedeleri olan “hayli düşkün adam” çıkar. Elindeki değneğe dayanarak çocukların arkasından seslenmekte, bir taraftan onları kollarken diğer yandan düşen kız torununa dikkatli ol diye seslenerek Ahmed’den kardeşini kaldırıp ağlatmamasını, tozlanan üstünü silkelemesini ister.

*Koşuyor el ele vermiş iki kardeş; birinin
Yaşı beş yoksa da, var altı kadar diğerinin.
Bakıyor arkalarından dayanıp değneğine
Hayli düşkün bir adam:
— Kız o ne? Düştün mü yine!
Sana bin kerre dedim koşma, yavaş git, yaramaz!
Haydi, kalk ağlama... Söz dinlesen olmaz mı biraz?
Silkiver üstünü Ahmed, bakıver ağlamasın.
— Ağlamam ağbaba...
— Artık yetişir, oynamayın.*

Tam bu sırada kutlamalara katılan bir alay çocuk öteden sökün edip gelmektedir. Her biri kocaman birer bayrak edinmiş, mutluluk alayı olarak “yaşasın” sesleriyle yürümektedir. Hem de bu hal taklit değil, içten gelen bir coşku ile ortaya çıkmıştır:

Söktü baktım ki hemen bir alay etfâl öteden,

O nasıl mevkib-i şâdî, o ne âlem, görsen!

Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;

«Yaşasın!» sesleri eflâke kadar yükseliyor.

Görerek yapma değil hem, ne tabî'î etvâr!

Öyle ki, bu sahne karşısında şair şaşkınlığını gizlemeyip şöyle demektedir:

Şu yumurcakilara bak: Sanki ezelden ahrâr!

— *Bağırın haydi çocuklar... — Yaşasın hürriyet!*

Bu olan bitene sırasıyla alkışlar, marşlar eşlik etmektedir. Namık Kemal'e sevgisi ile tanınan Âkif¹² Hürriyet şiirinde, hürriyeti kutlayan çocuklara "Vatan Marşı"nı söyleterek *Hürriyet Kasidesi*¹³ şairi Namık Kemal'i sözünün arasına yerleştirmiştir. Bu da Âkif'teki hürriyet aşkının entelektüel olarak hangi kaynaktan beslendiğini gösterir bir örnektir:

Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,

Ya Vatan Şarkısı¹⁴, yâhud ona benzer bir şey

¹² Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, s. 13.

¹³ Hürriyet Kasidesi ve tahlili için için bakz. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984, s. 37-46.

¹⁴ Bu marş o yıllarda okullarda okutulan Namık Kemal'e ait bir şiirin bestesidir:

*"Hürriyyet-i Vatan Marşı
Güftesi edib-i a'zâm Nâmık Kemâl Beyefendi merhumundur.
Nihavend makamında
Ey vatan ey ümm-i müşfik şâd u handân ol bugün
'Âlem-i 'Osmâniyâna pertev-efşân ol bugün*

*Kurtul ebr-i hilekârîden semâ-yı sîdka çık
Kalbimiz olsun münevver mihr-i rahşân ol bugün*

*Bahş olundu gayrı hürriyyet bütün evlâdına
Gel gel ey hâk-i mukaddes mazhar-ı şân ol bugün*

*Sîneni çâk eyle görsün bunları ecdâdımız
Onların ervâhına her dem nîgeh-bân ol bugün*

Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!

Bütün bunlara şahit olan şair birden yakın geçmişî hatırlar. Değişimden duyduğu memnuniyeti dile getirerek şöyle der:

Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha dün,

Şu sokaklarda bugün dalgalanan rûhu görün!

Şairin gözleri tekrar iki küçük kardeşle ihtiyar dedelerine döner. Bu şenliğe karışmak için can atan küçüklerin dedelerinden izin istemesi ve ardından iki masumiyet incisinin çocuk kalabalığına dalışını anlatır:

— *Biz de gitsek azıcık, ağbaba, olmaz mı?*

— *Gidin.*

Çok koşup terlemeyin ha! Amanın dikkat edin.

İki kardeş dalarak lücce-i effâle hemen,

İki dürdâne-i ismet gibi yüzmekte iken;

Şiirin son mısraında dedenin torunlarının arkasından ağlayarak “— *Âh bir kerre gelip görse Yemen’den babanız!*” demesinin sebebine gelince, uzun zamandır bir türlü asayişin sağlanamadığı Osmanlı toprağı olan Yemen’deki sürüp giden isyanlar sebebiyle askerın isyanları bastırmak için oraya gönderilmiş olmasıdır. Bu giden askerlerin içlerinde çocukların babası ve daha nice babaların olduğunu düşünen şair, ihtiyarın ağzından “keşke”sini dile getirmiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı öncesinden başlayarak Yemen’de yerel kabilelerin mücadeleleri ile uğraşan Osmanlı Devleti savaşla birlikte bir yandan da sömürgeci devletlerin hâkim olmak amacıyla yaptığı işgallere direnmek zorunda kalmaktadır. Üstelik bu

---

Koş bugün evlâd u ahfâdınla bâb-ı vahdete

Din-i millet uğruna şimdi du’â-hân ol bugün” Ahmet Demir, “Eş’âr-ı Namık Kemal’e Zeyl: Gözden Kaçmış Bir Namık Kemal Şiiri”, TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal Year 7, Issue 18, 2019, s. 36-37.

topraklar Müslüman ahalinin bulunduğu yerlerdir¹⁵. Bu düşünce ve duygularla şiirin son sahnesini şöyle anlatmıştır:

Bakarak arkalarından bu güzel yavruların;

Döndü birden bire sîması duran ihtiyarın.

Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalnız:

— Âh bir kerre gelip görse Yemen’den babanız..!

2.2. Hürriyet Şiirinde Yaşanan Sevincin Kısa Sürmesi

Bu kadar sevinç ve heyecanla karşılanan hürriyet gerçek bir hürriyeti getirmemiştir. Hiç kuşkusuz Âkif’in hürriyet anlayışı, II. Meşrutiyet sonrası ahalideki hürriyeti karşılama tezahürü ya da sonrasında sorumluluktan âzâde olarak anlaşılması gibi gayretten uzak bir serbestlik anlamına gelmemektedir. Safahat’ın İkinci kitabı olan “Süleymaniye Kürsüsü’nde” meşhur vaiz Abdürreşid İbrahim bir yandan, Rusya’da Müslümanlara yapılan baskıyı işaretle “*Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle/Fıkr-i hürriyet ölür. Hey gidi şakin hazele!*” (s.148) derken, diğer taraftan ise İstanbul’daki beklentisinden uzak hürriyet tablosu karşısındaki hayal kırıklığını da şöyle dile getirecektir:

Bir de İstanbul’a geldim ki bütün çarşı Pazar

Na’radan çalkanyor! Öyle ya hürriyet var

Ötüyor her taşın üstünde bir dilli düdük,

Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!

¹⁵ Yemen’deki Osmanlı hâkimiyeti dağlık bölgelerinde etkin olan Zeydi imamlarının isyanları ile zayıflamış ve devletin bölgeyi kontrol etmesini güçleştirmiştir. Bu isyanlar serisinden biri olarak 1904’te Zeydi İmamı Yahya’nın çıkardığı isyandır. II. Abdülhamid, Yemen’e Arapça bilen memurlar atamak, Yemen’de fakirlerin vergi yükünü hafifletmek ve okullar inşa ettirmek gibi bazı ıslahatlar yaptırarak isyanı durdurmaya çalışmıştır. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ve ardından tahttan indirilmesi ile Yemen’in Asir bölgesinde Seyyid İdrisi’nin isyanı ile uğraşılmaya başlanmıştır. Serap Sert, “Birinci Dünya Savaşı’nda Yemen, Osmanlı Temsilcisi Vali Mahmut Nedim Bey’in Yemen’deki Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18, 2016, s. 122.

Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...

“Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı”

Diye mekteplilerin mektebi tekmi! kapalı!

Yürüyor dine beş on maskara, alkışlanıyor,

Nesl-i hâzır bunu hürriyet-i vicdân sanıyor... (s. 159-161).

Abdürreşid İbrahim’e göre, bu konuda örnek alınması gereken yer Japonya’dır, halk da Japonlardır. Nitekim Safahat’ta biraz da imrenerek onlar hakkında şöyle söylemiştir:

“Böyle evlâd okutan milletin istikbâli

Haklıdır almaya âgûşuna istiklâlî” (s. 155).

Abdürreşid İbrahim şiirin birkaç yerinde hürriyetin kıymetini bilin, diyerek Âkif’in şahsında Türk milletine uyarmayı da ihmal etmez:

Düşmeden pençesinin altına istikbâlin,

Biliniz kadrini hürriyetin, istiklâlin.

Söyleyip başka memalikteki mahkûmîni

Hâkimiyyet ne imiş, öğreniniz kıymetini. (s. 161).

Âkif ahâli arasındaki bir kısım cahillerin şuursuz hürriyet anlayışını gösterir üzücü hadiseler de temas etmiştir. “Köse İmam” şiirinde karısını boşamak isteyen adamın da hürriyete sığınması üzerine şair onu iz’ansız diye Köse İmam’ın diliyle yermiştir:

-Boşamaz? Amma da yaptın! Yâ Şerî’at ne için

Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?

İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?

Boşamışsam canım ister boşarım elbette.

İşte meydânda Kitap! Hem alırız, hem boşarız!

-*Dara geldin mi, Şeriat! Sus ulan iz'ansız!* (s. 112).

Nihayet, 1918'de yazdığı “*Hâlâ mı Boğuşmak*” başlıklı şiiri ile de “hürriyet”i layıkıyla anlamamanın ve bu uğurda kaybedilenlerin hüznüyle şöyle söylemektedir:

«*Hürriyyeti aldık!*» dediler, gaybe inandık;

«*Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!*» (s. 419)

Nurettin Topçu'nun tabiriyle, Âkif'te hürriyet, dışarıdan bağışlanan bir şey değil, gayret, hamiyet, fedakârlık, yaşama iradesidir. Çile devrindeki bir derviş gibi “aradığı mes’uliyet idealini” ikinci Safahatı’nda ortaya koyan Âkif, Âsım’da “bir mürşit” edasındadır¹⁶.

Sonuç ve Değerlendirme

Yakın tarihimizin en önemli simalarından olan ve “*İstiklâl Şairi*” olarak da anılan Mehmed Âkif, idealist bir insandır. Şiirini gerçeğin, kaba gerçeğin aynası hâline getirmiş olması ondaki idealist yönü göz ardı ettiremez. Bir başka ifadeyle o, bir taraftan devrindeki olan bitenden mustarip olmuş iken diğer yandan da geleceği şekillendirebilecek azim, gayret ve umudun manevi gücüne inanarak hareket etmiştir. İstibdad denilen dönemde Sultan Abdülhamid’in yönetim biçimini, kişiliğini beğenmemekte, ciddi ciddi eleştirmekte hatta kimi mısralarında “gölgesinden korkan” gibi sıfatlarla tahkir etmektedir. Meşverete dayanan Meşrutî idarenin yeniden hayata geçeceği günü sabırla beklemektedir. 1. Safahat’ta bunu işaret eden çok sayıda mısra bulunmaktadır. Tevhid Yahut Feryad adlı kalamî, felsefî şiirde bile bir iki mısra ile de olsa dönem eleştirisi yapmaktan geri durmayan şair, muhalif yönünü pek çok kez bu tür örneklerle ortaya koymuştur. Bu yazının konusu olan ve İstibdad dönemine gönderme yapan Hürriyet şiiri de bu muhalefetin yansımalarındandır. Aynı zamanda şiirdeki şenlik havasını göz önüne aldığımızda şairin

---

¹⁶ Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 29, 88.

“aczinin giryesi” dediği eserleri arasında Safahat’taki sevinç ve coşku duyguları taşıyan nadir örneklerdendir.

Ne yazık ki, bu sevinç uzun sürmemiş insan haysiyetine ve vicdan hürriyetine imkân sağlayacağını düşünerek sevinçle karşıladığı, tezahüratını tasvir ettiği hürriyetin ilanından kısa bir süre sonra değişen hiçbir şeyin olmadığı hatta giderek kötüleştiği günler gelecektir. Hürriyete geçildiği söylenmekle birlikte gerek yönetimde gerekse de halkın vaziyetinde şairin beklediği gelişmeler olmamıştır. Bu yüzden gerçek anlamda hürriyetin sağlanamadığı o zamanları da dramatik biçimde tenkit etmiştir.

Burada şu tespiti de yapmak gerekir. Tanzimat şairlerinden Ziya Paşa ve Namık Kemal’in liste başı olduğu muhalif şairler döneminde yöneticilere dair tasavvurlar, beklentiler edebî eserlerine konu oluyor, bunlardan Namık Kemal’in sırf hürriyete kaside yazmakla kalmayıp onun “Rüya”sını da gördüğü biliniyordu. Âkif’te bu rüya hakikate dönmüştür. Şiirde, hürriyet için, beyaz entarisiyle kar gibi kız benzetmesine bakılırsa Magosa sürgünü sırasında Namık Kemal tarafından hürriyet perisinin düşünüldüğü “Rüya” adlı eserini akla getirmektedir. Ayrıca şiirin içinde «Vatan Şarkısı»nın anılması da dikkate alınınca, “*Vatan Şairi*” ve “*Hürriyet Şairi*” olarak anılan Namık Kemal etkisinin bu şiirde bariz biçimde görüldüğü söylenmelidir.

Kaynakça

Ahmed Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

Ahmet Demir, “Eş’âr-ı Namık Kemal’e Zeyl: Gözden Kaçmış Bir Namık Kemal Şiiri”, *TURUK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 18, Bolu, 2019, ss. 33-44.

Ali Birinci, “Mehmet Âkif’in Tahsil Hayatından Bir İsim: Hoca Mehmet Kadri Nâsîh Efendi” *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*,

Türkiye yazarlar Birliği İlim Yayma Cemiyeti Yayını, Yayınlayan: D. Mehmet Doğan, Ankara, 2008.

Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2007.

Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984.

Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1939.

Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

Orhan Okay, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

Serap Sert, “Birinci Dünya Savaşı’nda Yemen, Osmanlı Temsilcisi Vali Mahmut Nedim Bey’in Yemen’deki Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18, 2016, ss. 121-139.

Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Yaşar Semiz, “Millî Mücadele ve Mehmet Akif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2000, sayı: 7, ss. 397-471.

HÜSEYİN SUAT İLE MEHMET ÂKİF’İ BULUŞTURAN İKİ MANZUME: “İSTİKLAL-İ MATBUAT MARŞI” VE “MÜSLÜMAN OLANLARA”

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZEN*

ÖZET

Mütareke yıllarında devrin pek çok mühim siması Millî Mücadele’ye katılmak amacıyla Ankara’ya gider. Bu isimler arasında İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Âkif de vardır. Onun konakladığı Taceddin Dergâhı, Millî Mücadele’ye destek veren ediplerin buluşma yeridir. Mehmet Âkif ile Taceddin Dergâhı’nda buluşanlardan biri de aynı süreçte Ankara’da hekimlik ve gazetecilik yapan Hüseyin Suat’tır. Mütareke yıllarının Ankara’sında yolları kesişen iki edibi buluşturan bir başka hadise İstiklal Marşı müsabakasına şiir göndermeleridir. Yarışmaya katılan 724 şiir içinden seçilerek Meclis’te okunan altı şiir arasında Hüseyin Suat’ın manzumesi de vardır. Hüseyin Suat, Âkif’in şiir göndereceğini duyunca eserini geri çekerek, yarışmanın birincisini belirlemek üzere tertip edilen “müsabaka heyeti”ne katılır. Mehmet Âkif’in eseri İstiklal Marşı olarak seçilip kabul edildikten sonra Ankara’da çıkardığı *Anadolu’da Kalem* adlı edebî mizah gazetesinde “İstiklal-i Matbuat Marşı”nı yayımlar. Kafiye düzeni, kelime kadrosu gibi özellikleri bakımından İstiklal Marşı’nı tehzil eden bu manzume, “Müsabakada birinciliği kazanmıştır.” notuyla “Hamdullah Suphi Bey’e ithaf” edilmiştir. Hüseyin Suat, bahsi geçen manzumede matbuatın istiklali için basın hürriyetinin önemine vurgu yapmıştır.

*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, tozen@ybu.edu.tr

Hüseyin Suat ve Mehmet Âkif'in şiirlerini buluşturan bir diğer husus dönemin sosyal ve siyasî hadiselerini tenkidtir. Mehmet Âkif bazı şiirlerinde Müslümanların durumunu eleştiren bir üslup kullanır. Hüseyin Suat manzumelerinde dönemin meselelerini ekseriyetle mizahî bir tavırla hicveder. “Müslüman Olanlara” başlıklı şiirinde taassup kavramını eleştirirken “Ne demiş bak, koca Âkif, koca dindar şair/ Okudukça okurum ruhuma bir cezbe gelir” der. Mehmet Âkif'in Kur'an'ın fal bakmak yahut ölümlere okunmak için inmediği hakkındaki mısralarını tazmin ederek Müslümanları irşat edecek bir söz şeklinde değerlendirir. Ele aldığımız her iki örnekte görüldüğü üzere Millî Mücadele yıllarında Ankara'da bulunan iki edibin tanışıklıkları Hüseyin Suat'ın Mehmet Âkif'in şiirlerine öykünerek yazdığı manzumelerle edebî sahaya taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Hüseyin Suat, Millî Mücadele dönemi, tehzil, tazmin

Giriş

Millî Mücadele Ankara'sında yolları kesişen Mehmet Âkif ile Hüseyin Suat'ın edebî metinlerinde de bir kesişim mevcuttur. Zaman ve mekân bağlamında bir araya gelen bu iki edibin şiir vadisine taşınan tanışıklığı çalışmanın konusunu oluşturur. Söz konusu isimlerin şiirlerine geçmeden önce çeşitli benzerlikler barındıran hikâyelerinden bahsetmek gerekir. Mehmet Âkif, yaşamının geri kalanında icra etmese de baytarlık eğitimi almıştır. *Sebilü'r-Reşad* dergisinin başyazarı konumundaki Âkif, Millî Mücadele hareketinin başlamasının ardından Anadolu'ya geçer. İstanbul'dan ayrılırken “tedarikat” kısa olur, idarehaneye uğrayıp “*Sebilürreşad* kılışesini” alır.¹ *Sebilü'r-Reşad*'ın sahibi Eşref Edip ile yayıncılık faaliyetlerine Ankara'da devam eder. Asıl mesleği hekimlik olan Hüseyin Suat'ın Ankara'da bulunma sebebi de Millî Mücadele'ye hem doktorluk hem yayıncılık yaparak destek vermektir. Nitekim Salah Cimcoz'un II.

---

¹ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, “Ankara'da Âkif”, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1958 s. 61.

Meşrutiyet yıllarında yayımladığı *Kalem* dergisini *Anadolu'da Kalem* adıyla Ankara'da tekrar çıkarmıştır.

İstiklal Marşı Müsabakası

Mehmet Âkif, Millî Mücadele dönemi Ankara'sında Taceddin Dergahı'nda ikamet etmektedir. Hüseyin Suat ise Yunus Nadi'nin “*Yeni Gün*”ü çıkardığı matbaasında eşi menendi bulunmaz kirli, paslı sıvaları dökük, pencereleri kırık tahrir odasının bir köşesine postu ser[miştir].”² Yolları Ankara'da kesişen iki edip, İstiklal Marşı müsabakası vasıtasıyla yeniden birlikte anılır. Hüseyin Suat, müsabakaya katılmıştır, finale kalan altı şiirden biri de ona aittir:

Türk'ün evvelce büyük bir pederi
Çekti sancağa hilal-i seferi
Kanımızla boyadık bahr ü berri
Böyle aldık bu güzel ülkeleri

İleri, arş ileri, arş ileri
Geri kalsın vatanın kahpeleri

Seni ihya için ey namı büyük
Vatanım uğruna öldük, öldük
Ne büyük kaldı bu yolda ne küçük
Siper oldu sana dağlar gibi Türk

Yürü ey milletin efradı yürü
Ak süt emmiş vatan evladı yürü..

Vatan evladını kurban edeli
Milletin hür yaşamaktır emeli
Veremez kimseye bir Çamlıbel'i
Bağlanır mı acaba Türk'ün eli..

---

² Hüseyin Suat [Yalçın], “Ankara'da Kalem Gazetesi”, *Akşam*, 30 Haziran 1936, s. 7.

İleri, arş ileri, arş, ileri
Çiğnenir çünkü kalan yolda geri³

Hüseyin Suat'ın yukarıdaki şiiri İstiklal Marşı müsabakasına katılan 724 şiir arasında son altıya kalır. “Ancak bunların arasında millî marş güftesi olmaya lâyık bir şiir bulunamadığından o tarihte Maarif Vekili olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Karesi (Balıkesir) Mebusu Hasan Basri'ye (Çantay) böyle bir şiiri Mehmed Âkif'ten beklediğini söyleyerek onun yazması için aracı olmasını ister.”⁴ Söz konusu ricayı kırmayan Âkif, 17 Şubat 1337'de “Kahraman Ordumuza” ithaf ettiği İstiklal Marşı'nı yazar; 1 Mart 1337/1921'de Meclis'te okunan İstiklal Marşı 12 Mart tarihinde resmen kabul edilmiştir.⁵

İstiklal Marşı'nın seçim aşamasında Maarif Vekâleti bir heyet oluşturur. Bu heyette, müsabakaya katıldıkları halde, Hüseyin Suat ve Bursa Mebusu Muhittin Baha da yer almaktadır. Hüseyin Suat, Mehmet Âkif'in yarışmayı katılacağını öğrendiğinde kendi şiirini müsabakadan çekerek seçici kurula katılmıştır. Mithat Cemal, konuyla ilgili olarak, Hüseyin Suat ile aralarında geçen şu hadiseyi anlatmıştır:

“– İmzasız gönderilen marşlardan dedi, alelusul, üçünü çektik: Âkif'in şiirini imzası olmadığı halde, tanıdık ve...

–... ve, dedim, onun için beğendiniz.

Hüseyin Suat yüzüme baktı:

– Hayır, dedi, çok güzel olduğu için.

– Bu intihaba himaye karıştırmadığınıza yemin eder misiniz doktor?

---

³ Beşir Ayvazoğlu, *İstiklal Marşı Tarihi ve Manası*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 30.

⁴ M. Orhan Okay, “İstiklal Marşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 355.

⁵ Eşref Edib, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 108-134.

Zavallı doktor, namusuna yemin etti; sonra ciddiyetle sordu:

– Fakat bu şüphe neden?

– Taceddin Dergâhı’nda Âkif’in davetlerine gittiğiniz zamanlar, o muhteşem saat beş çayları, sonra tekkede kaldığımız geceler dergâhın o güzelim konforu bunlar, insanda bitarafılık bırakmaz da...

Hüseyin Suat, gözünden yaş gelecek kadar gülerek, tekkenin konforunu hatırlıyordu: Köşede paslı küçücük semaver, yerde pösteği, yazın geldiğini ispat etmek için tekkenin yanındaki mezarlıkta bir miktar yeşillik..”⁶

Mehmet Âkif ve Hüseyin Suat’ın Taceddin Dergahı’na, oradan İstiklal Marşı’na uzanan tanışmaları, Hüseyin Suat’ın şiirlerine mevzu olur. Hüseyin Suat, devrin olumsuz hadiselerini hicvetmek için Âkif’in şiirlerine müracaat eder. Hüseyin Suat’ın nazire etme geleneğinin birer örneği olan tehzil ve tazmin şeklinde yazdığı iki manzume bu bağlamda incelenecektir.

İstiklal Marşı’nı Tehzil: “İstiklal-i Matbuat Marşı”

Mehmet Âkif’in İstiklal Marşı yazacağını öğrendikten sonra yarışmadan çekilerek seçici kurula katılan Hüseyin Suat, daha sonra da “İstiklal-i Matbuat Marşı”nı yazarak basındaki sansürü eleştirir. Söz konusu manzumeyi önce Ferhân Ziyâd müstearıyla *Anadolu’da Kalem* dergisinde yayımlar, daha sonra *Gâve Destanı*⁷ adlı kitabına alır:

---

⁶ Yücebaş, *age.*, s. 63.

⁷ Hüseyin Suat [Yalçın], *Gâve Destanı*, “İstiklal-i Matbuat Marşı”, Sudi Kütüphanesi, İstanbul, 1923, s. 55-56.

İstiklal-i Matbuat Marşı

“Müسابakada birincilik kazanmıştır.”

Hamdullah Suphi Bey’e İthaf

Kalkın ey ehl-i kalem, tüttü alevlendi ocak
Kaçalım Yozgat’a biz varsa bir asude bucak
Çapanoğlu çıkacak karşımıza elde nacak
Kaçmaya sonra vakit kalmayacak, kalmayacak...

Söyle hayran olayım nutkuna ey Rüstem-i lâl
Söylemek bir gün olur belki de bir emr-i muhâl
Böyle hürriyet efkârı biz ettikçe helâl
Hakkıdır hakkı çizen hâmemizin izmihlâl

Ey kalemkâr-ı heves, söyleme ben hür yaşarım
Senin âvâz-ı tıfılânene gülmem şaşarım
Gerçi her gün yemm-i ummânı kayıkla aşarım
Hinde bir kere ayak bassam o anda taşarım

Bulamaz bir yiyecek bir eşek almış o kibar
Düşe kalka gelir matbaaya leyl ü nehâr
Sehv-i tertip ile efkârımı eyler inkâr
Ser-mürettip dediğin postu dökülmüş sansar

Yürü kardeş yürü etrafına bir kere bakın
Yolumuz kaldı Semerkand ve Buhara’ya yakın
Sanki bir seyl-i kazadır bu sefâletli akın
Sille-i emniyet edilmez bu akından da sakın

Kurusa ehl-i dilin kalmasa bir damla kanı
Çıkacak sanma bu sansürlerin âlemde canı
Kestiler sözleri bir öyle ki boştur kalanı
Sözde erbâb-ı kalem kurtaracaktır vatani

Neye feryâd ediyorsun yeter ey dil zira
Buluyorsun yiyecek şey yatacak yer hatta
Gerçi öldünse o âhû bakışından da cüdâ
Aşk mecnûnuna bir gün bulunur bir leylâ

Siper-i aşk edelim kendimize Çamlıbeli
Kıralım şi’rimize her uzanan kanlı eli
Çözelim bâd-ı sabâlarla o zülf-i emeli
Açalım şehper-i hülyâda livâ-yı ezeli

O zaman bir daha artar bu muhabbetle yaşıım
O zaman turnayı çeşminden urur hayırlı taşıım
Ağrımaz bir daha artık bu felâketli başıım
Toprak altında da tek durmayacaktır na’şıım

Söyle hayran olayım nutkuna ey Rüstem-i lâl
Söylemek bir gün olur belki emr-i muhâl
Böyle hürriyet efkârı biz ettikçe helâl
Hakkıdır eylese cânân bize her gün la’net
Hakkıdır hakkı çizen hâmemizin izmihlâl⁸

“İstiklal-i Matbuat Marşı”, “Müsabakada birincilik kazanmıştır.” notu ve “Hamdullah Suphi Bey’e İthaf”ıyla *Anadolu’da Kalem* dergisinin 2. sayısının sütunlarında yer alır. Görüldüğü üzere on kıtadan oluşan “İstiklal-i Matbuat Marşı”, İstiklal Marşı ile aynı vezin (Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâ’lün) ve kafiyeyle kaleme alınmıştır. “İstiklal-i Matbuat Marşı”nın başlığı, ithafı, yarışmada birincilik kazandığı vurgusu, vezin, kafiye ve dörtlük sayısı bakımından İstiklal Marşı ile benzerliği aşîkârdır. Bu dikkatle İstiklal Marşı’na öykünmek suretiyle matbuatın bağımsızlığına mizahî bir üslupla vurgu yaptığı için yukarıdaki şiir tehzil örneği olarak değerlendirilebilir. “Lügat anlamı olarak ‘hezl

---

⁸ Ferhân Ziyâd, “İstiklal-i Matbuat Marşı”, *Anadolu’da Kalem*, 28 Mayıs 337, S. 2, s. 11.

etme, alaya alma' anlamına gelen tehzil, şiir dilinde bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiyede yazılmış, ancak konusu tamamen farklı ve mizahî unsurlara dayalı şiirlere denmektedir.”⁹ Araştırmacıların bir nazire türü olarak da nitelendirdikleri tehzilin nazireden farkı “konunun tamamen asıl şiirden farklı ve mizahî olması”dır.¹⁰

Hüseyin Suat, “İstiklal-i Matbuat Marşı”nda, matbuatın istiklaline dair beklentisini ve “fikir hürriyeti denilen, düşündüklerini yazıp, söyleyebilme serbestliği[ne]”¹¹ özlemini şiirleştirir. *Anadolu’da Kalem* dergisinde yayınlanan diğer yazılarında da sansürden ve İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanma endişesinden bahseden Hüseyin Suat, burada da kalem sahiplerine “Kalkın, Yozgat’a kaçalım.” diyerek seslenir. Burada dönemin hadiselerine atıflar yapan Hüseyin Suat, Millî Mücadele’ye karşı çıkan Yozgatlı Çopanoğlu’nu anar.

Hürriyet fikrinde yazıp çizen kalemlerin hakkı olduğunu savunan Hüseyin Suat, kalem heveslilerinin “hür yaşarım” sözüne hayret ettiğini ve çocukça bulduğunu belirtir. Manzume dönemin Ankara’sından haberler taşır. Yiyecek bir lokma bulamazken bir eşek edinip düşe kalka matbaaya gelen sermürettip de Hüseyin Suat’ın eleştiri oklarından nasibini almıştır:

Bulamaz bir yiyecek bir eşek almış o kibar
Düşe kalka gelir matbaaya leyl ü nehâr
Sehv-i tertip ile efkârımı eyler inkâr
Ser-mürettip dediğin postu dökülmüş sansar

Ankara’dan Semerkand ve Buhara’yı bahse konu edenlerin sözlerine güvenilmeyeceğini belirten Hüseyin Suat’a göre bu sözler sefil bir akından ibarettir. Yedinci dörtlükte sözü yeniden sansüre getiren şair, gönül ehlinin bir damla kanı kalmadığında sansürün de

---

⁹ M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2018, s. 58.

¹⁰ Köksal, *age.*, s. 58.

¹¹ Belkıs Altunış Gürsoy, *Hüseyin Suat Yalçın Hayatı ve Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 61.

canının çıkacağıını sanmayın, der. Zira vatani kurtaracak olan kalem erbaplarıyken sansür ile onların da sözleri kesilmiştir:

Kurusa ehl-i dilin kalmasa bir damla kanı
Çıkacak sanma bu sansürlerin âlemde canı
Kestiler sözleri bir öyle ki boştur kalanı
Sözde erbâb-ı kalem kurtaracaktır vatani

Manzumenin devamında feryat eden gönle yatacak yer, yiyecek lokma bulduğu için şükretmesi salık verilir. Sevgili için duyulan hasret için ise Mecnun’a elbet bir Leyla bulunacağı söylenerek teselli verilir. Hüseyin Suat, şiire uzanan kanlı el olarak nitelendirdiği sansüre meydan okumaları konusunda şairleri uyarır. Bu husus çözüldüğünde ise “O zaman turnayı çeşminden urur hayırlı taşım” der. Hüseyin Suat, “İstiklal-i Matbuat Marşı”nı söylemek bir gün imkânsızlaşırsa sevgilinin her gün lanet edeceğini belirterek mısralarını tamamlar.

Tazmin Örneği: “Müslüman Olanlara”

“Bir şairin bir mısra veya beytini şiirine katmak” şeklinde açıklanan tazmin¹² de tehzil gibi nazireye yaklaşan bir edebiyat terimidir. Hüseyin Suat, önceki örnekte İstiklal Marşı üzerinden ironik bir dille Âkif’e öykünürken “Müslüman Olanlara” başlıklı manzumesinde açık bir dille Mehmet Âkif’in şiirini tazmin; fikirlerini ise telkin eder. Söz konusu manzumenin tamamını burada vermek bu bağlamda yerinde olacaktır:

---

¹² Köksal, *age.*, s. 60.

Müslüman Olanlara

“İnmemiştir yere Kur’an bunu hakkile bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal açmak için”¹³

Mehmet Âkif

Ne kadar doğru bu söz, hey gidi cahillik hey!
Okunup üfleniyor türbeye hala bir şey.

Okunur mu bilmem bir çürümüş kabre dua?
Ne zaman kahrolacaktır bu cehalet acaba?

Acaba, hep acaba?... İşte kabahat burada.
Ne fesat kaynayacaktır bu gidişle arada.

Böyle zulmette gidersek yine biz orsa boca,
Bakarız çıkmış uzaktan yeni bir Mehdi Hoca.

Kara kuvvetten, evet, Mehdi çıkar, cinci çıkar,
Bu bataktan ne bir elmas, ne de bir inci çıkar.

Okuyup taşlara, din bilmeyen insanlar için,
Ne kadar varsa hurafat, o mu sermaye-i din?

Yeter artık yeter, ey ehl-i ibadet, uyanın,
Yanmasın sonra nedametle, nedametle canın.

Türbe yok, tekke de yok, başka tarikat dahi yok,
Müslümanlıkta hidayet yolu zira pek çok.

Vatanın dini bugün hakka ibadet yalnız,
Bunu öğrenmeliyiz hasılı cahil kalırız.

---

¹³ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz.: M. Ertuğrul Düzdag), Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 136.

Ne demiş, bak, koca Âkif, koca dindar şair,
Okudukça okurum, ruhuma bir cezbe gelir.

‘İnmemiştir yere Kur’an bunu hakkile bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal açmak için.’

Bizi irşad edecek işte ilâhî bir söz,
Oynatıp durmayalım perdede artık Karagöz.

Diyelim şekli hurafata çekilsin de yekûn,
Arayan kalb-i seliminde Hüdayı bulsun.

İşte din, işte hidayet bize, her gün Yasin
Okuyup hamd edelim kiblede, Allah bilsin.”¹⁴

Hüseyin Suat, “Müslüman Olanlara” başlıklı manzumesinin başında, Mehmet Âkif’in “Süleymaniye Kürsüsü”nde geçen mısralarını alıntılamıştır. Bu uzun manzume, “Âkif’in İslam birliği idealinin de ilk temel kitabını” teşkil eder. Âkif’e göre İslam idealini engelleyen iki mühim düşünce akımı vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, “körü körüne batı hayranlığı ve din aleyhtarlığıdır.” Diğeri ise kavmiyetçiliktir.¹⁵ “Süleymaniye Kürsüsü”nde İslam birliği idealinden bahseden Âkif, içinde yaşadığı toplumu da eleştirmekten geri durmaz. Hurafelerden arındırılmış bir İslam’ın arayışı içinde olan Âkif, Hüseyin Suat’ın alıntıladığı mısralarda Kur’an’ın hakkıyla anlaşılmasını; toplumun bidat, hurafe ve batıl inançlara yönelmesini eleştirir. Nitekim Âkif, Safahat’ında asıl tenkitlerini Müslümanlara yöneltmiştir. Orhan Okay’ın ifadesiyle “gerek

---

¹⁴ Efzayış Suat Yalçın, *Hüseyin Suat Yalçın ve Şiirleri*, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul, 1943, s. 71-72.

¹⁵ Orhan Okay, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989, s. 79-80.

Osmanlı toprakları, gerekse bunun dışındaki Müslümanlar, Âkif'in tenkitlerinden ve taşlamalarından uzak kalmamıştır.”¹⁶

Hüseyin Suat, manzumesinin başında, “Ne kadar doğru bu söz, hey gidi cahillik hey!/ Okunup üfleniyor türbeye hala bir şey.” diyerek Âkif’le aynı duyguları beslediğini bildirmiştir. Manzumenin devamında “Çürümüş kabre” dua okuyup İslam’ı hurafelerle yaşayan toplumu eleştiren Hüseyin Suat, “Yeter artık yeter, ey ehl-i ibadet, uyanın” diyerek bir vaiz edasıyla Müslümanlara seslenir. “Türbe yok, tekke de yok, başka tarikat dahi yok” diyen şair, arayanların “kalb-i seliminde” Allah’ı bulacaklarını, yalnız Hakk’a ibadet etme gerekliliğini öğütlemiştir.

Sonuç

Mehmet Âkif ile Hüseyin Suat Millî Mücadele yıllarında Ankara’da bulunan şairlerdir. Pek çok edip gibi onları Ankara’da buluşturan sebep, vatanın düşman işgalinden kurtuluşu için Millî Mücadele’ye katkı sağlama isteğidir. Her iki ismin Türk milletine İstiklal Marşı yazma gayretleri de bu sebebe bağlanmalıdır. Âkif’in İstiklal Marşı’ndan sonra müsabakadan çekilen Hüseyin Suat, mizahî bir üslupla kaleme aldığı “İstiklal-i Matbuat Marşı”yla hem bahsi geçen müsabakayı anmış hem de dönemin sansür meselesini gündeme taşımıştır. “Müslüman Olanlara” başlıklı manzumesinde ise Âkif’e öykünerek toplumdaki bidat, hurafe ve batıl inançlara yönelimi eleştirmiştir. Sadece iki metinden hareketle yapılan bu çalışma Mehmet Âkif ile Hüseyin Suat arasındaki ilişkiye ışık tuttuğu gibi Türk şiirinde Mehmet Âkif tesirine bir numune sunmuştur.

Kaynakça

Altuniş Gürsoy, Belkıs, *Hüseyin Suad Yalçın Hayatı ve Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

---

¹⁶ Okay, *age.*, s. 74

Ayvazoğlu, Beşir, *İstiklal Marşı Tarihi ve Manası*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.

Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, (Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ), Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Eşref Edib, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2010.

Ferhân Ziyâd, “İstiklal-i Matbuat Marşı”, *Anadolu’da Kalem*, 28 Mayıs 337, S. 2, s. 11.

Köksal, M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2018.

Okay, M. Orhan, “İstiklal Marşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 355-356.

Okay, Orhan, *Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989.

Yalçın, Efzayiş Suat, *Hüseyin Suat Yalçın ve Şiirleri*, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul, 1943.

[Yalçın], Hüseyin Suat, *Gâve Destanı*, “İstiklal-i Matbuat Marşı”, Sudi Kütüphanesi, İstanbul, 1923, s. 55-56.

[Yalçın], Hüseyin Suat, “Ankara’da Kalem Gazetesi”, *Akşam*, 30 Haziran 1936.

Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, “Ankara’da Âkif”, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1958, s. 61.

İLK MÜZİKLİ SPORLARDAN KIRKPINAR YAĞLI GÜREŞLERİNDE MÜZİĞİN ÖNEMİ VE SAFAHAT ‘ÂSİM’ DAKİ YAĞLI GÜREŞ AKTARIMI

Arş. Gör. Ubeydullah İŞLER*

ÖZET

Güreş sporunu aba, şalvar, kuşak, karakucak ve yağlı olmak üzere çeşitli şekillerde icra eden Türkler, nesilden nesile bu şanlı sporu aktarmış, bu spor aracılığı ile yerine göre eğlenmiş, yerine göre savaş hazırlığı yapmışlardır. Bu güreş türlerinden yağlı güreş, Kırkpınar bölgesinde kurumsallaşmış olup somut olamayan kültür mirasımız olarak günümüzdeki yerini korumuştur. Safahat okumalarındaki anlamlandırma güçlüğü bu çalışmanın problemi olarak esas alınmıştır. Çalışmanın amacı ise, Safahat ‘Asım’ adlı eserde bahsi geçen ilk müzikli sporlarımızdan yağlı güreş uygulamalarındaki müziksel ifadeleri temel alıp Kırkpınar yağlı güreşlerindeki müziksel unsurlarla ilişkilendirerek Safahat okumalarındaki anlaşılabilirliğe katkı sağlamaktır. Milli şairimiz Mehmed Akif Ersoy çok yönlü kişiliği ile hem musiki bilgisini hem spora olan ilgisini bu alanlarda bahisler açarak kaleme aldığı eserlerde yansıtmıştır. Çalışma gözetilen amaç doğrultusunda Mehmed Akif’in kaleme aldığı Safahat ‘Asım’ adlı eserde bahis açtığı ilk müzikli sporlarımızdan yağlı güreşleri temel alarak Kırkpınar yağlı güreşleri hakkında bilgi verecek olup, yağlı güreşler kapsamındaki müziksel uygulamaların önemine ve güreş ritüelleri ile

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Musikisi Anabilim Dalı.
ubeydullahisler@comu.edu.tr

musiki arasındaki ilişkiye değinecektir. Konunun Kırkpınar yağlı güreşleri olarak özelleştirilmesinin nedeni günümüzde bu sporun Kırkpınar bölgesi ile kurumsallaşmış olmasıdır. Çalışmada belgesel tarama yöntemi aktif olarak kullanılacak olup söz konusu belgeleri basılı dokümanlar, sesli ve görsel tabanlı veriler oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Akif, Safahat, Musiki, Güreş, Kırkpınar.

1.Giriş

Mehmed Akif'in şiirlerini içeriğinde bulunduran Safahat isimli külliyat yedi kitaptan oluşmaktadır. 1911-1914 yılları arasında *Safahat*, *Süleymaniye Kürsüsünde*, *Hakkın Sesleri* ve *Fatih Kürsüsünde* isimlerini taşıyan kitaplar sırası ile yayınlanır. 1917 yılına gelindiğinde beşinci kitap olan *Hatıralar* ve ondan yedi yıl sonra 1924 yılında bu çalışmaya da konu olan *Âsım* adlı kitap yayınlanır. Kitap bu tarihe kadar 1919 Eylül ayından 1924 Ağustos ayına kadar *Sebilü'r-Reşad* adlı dergide kısım kısım yayınlanmış olup bu tarihte ilk defa kitap halinde basılmıştır. Eserde ülkeyi kurtaracak ve ileriye taşıyacak olan genç, ahlaklı, bilgili bir genç olan Âsım ve nesli konu edilmektedir ve şair bu kitabında ülkeyi tüm yönleri ile kalkındıracak bir gençlik modeli ve projesi ortaya koymaktadır.¹

Safahat'ın Âsım adlı bölümü Mehmet Tahir Efendi, Köse İmam, Hocaşade ve Âsım isimleri ile dört ana şahsiyet üzerine oluşturulmuştur. Bu şahsiyetlerden yalnızca Âsım kurgulanmış bir karakterdir. Âsım'ın her şeyden önce olumlu-olumsuz yönleri ile hayatın içerisinde alınıp esere taşınan, yaşadığı dönemi ve kuşağını temsil eden bir genç olduğu belirtilir. Köse İmam'ın oğludur ve güreşe uygun bir yapısı bulunmaktadır. Bu husus Mehmed Akif'in spor meraklısı oluşunu ve pehlivan yapılı gençliğini akıllara

---

¹ Ersoy, Mehmed Akif, "Safahat-Âsım", hz. D. Mehmet Doğan, (Ankara: Yazar Yayınları, 2014), 3-4.

getirmektedir.² Mehmed Akif'in çok yönlü kişiliği arasında sporun oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Onun yüzmeye, güreş ve koşu gibi spor dalları ile yakından ilgilendiği bilinmektedir. Bu spor dallarından güreşin, Mehmed Akif'in en çok ilgilendiği spor olduğu vurgulanmaktadır. Hocası olarak nitelediği ve mahalle arkadaşı olan Kıyıcı Osman'dan güreş dersleri almış; mahallede, mektepte, yakın civarındaki köyler ve kasabalarda yapılan güreş müsabakalarına katılmıştır. Hatta 14 yaşlarında Osmanlı toplumu tarafından da oldukça rağbet gören yağlı güreşlere başladığı 16-18 yaşlarından düğün güreşlerine katıldığı belirtilmektedir.³

Mehmed Akif yalnız güreşte değil, musiki sanatıyla da ilgilenen bir şahsiyettir. Gençlik döneminden itibaren birçok musikîşinasla birlikte olduğu, meclislerinde bulunduğu ve meşk halkalarında pek çok Türk musikisi eseri hıfzettiği belirtilir. Onun musikiye duyduğu bu ilgi ney üflemesi ile devam etmiştir. Hatta Fatih'te Neyzen Tevfik ile ney meşk etmiştir. Üsküdarlı Salim Bey'in Hicaz peşrevi onu zorlasa da vazgeçmeyerek ney icrasında belirli bir mertebe kat etmiştir. Tanburi Aziz Bey, Şerif Muhiddin Bey gibi sanatında zirve isimlerle dostane ilişkiler kurmuştur.⁴ Musiki ile esaslı temasının Neyzen Tevfik'ten ney eğitimi almakla başladığı belirtilmektedir. Öyle ki, Neyzen Tevfik'i ney dersi almaya Mehmed Akif'in teşvik ettiği ve daha sonra kendisinden ney dersi aldığı rivayet edilmektedir.⁵ Onun Türk musikisine olan bu ilgisi yalnızca sanat musikisi ile sınırlı değildir. Halk musikisi ve icra alanları da onun ilgi alanları arasındadır. Öyle ki yazmış olduğu

² Muharrem, Dayanç, "Babalar ve Oğullar Metaforuyla "Âsım"a Bakmak", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 23, sy. 1 (2019): 127-129.

³ Selçuk Özdağ ve Savaş Duman, "Mehmet Akif Ersoy'un Sporcu Kişiliği, Spor'un Akif'in Kişiliği ve Mısraları Üzerindeki Etkisi", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 29 (2012): 131-132.

⁴ Muharrem, Yıldırım, "Mehmed Akif ve Milli Musiki", *Musiki Mecmuası* 17, sy. 215 (1966): 344-345.

⁵ Özcan, Nuri, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Musiki Yönü ve Bestelenmiş Şiirleri", ed. Ahmet Hakkı Turabi (Kocaeli: Kocaeli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2018), 15.

eserlerde de bu husus hakkında izlere rastlanmaktadır. Bu durumun bir örneği Âsım adlı kitapta yer almaktadır ki, bu kitapta şair güreş ritüellerine ve musikisine değinmektedir. Yağlı güreş icrasında müziğin rolünü ve ehemmiyetini fark eden, icra ritüelleri hakkında ince detaylara dokunan Mehmed Akif, güreş musikisinin geçmişten günümüze geleneksel bir şekilde ilerlediğinin kanıtını Âsım adlı kitabında yansıtmaktadır.

Kaleme alınan bu çalışma Mehmed Akif Ersoy'un Âsım adlı eserinde yer alan ve ilk müzikli spor oyunlarımızdan olan yağlı güreşlerdeki geleneksel musiki hakkında açıklamalardan oluşmaktadır. Safahat okumalarındaki olay ve olay örgülerini anlamlandırmadaki güçlük, bu çalışmanın ortaya çıkmasında problem olarak gözetilmiştir. Amaç ise söz konusu bu problemi merkeze alarak Âsım adlı eserde yer alan güreş musikisi icra ve ritüellerine dair ifadelerle odaklanıp, günümüzde Kırkpınar bölgesinde kurumsallaşmış olan yağlı güreşler esas alınarak geleneksel yağlı güreş musikisi icra ve ritüelleri hakkında bilgi vermektir. Ayrıca bu çalışma geçmişten günümüze kadar yağlı güreş ritüellerinin ve musikisinin geleneksel bir biçimde değişmeden devam ettiğini kanıtlar niteliktedir. Bu doğrultuda çalışmada Kırkpınar yağlı güreşleri hakkında tarihsel bilgi verilmiş olup güreş musikisi hakkında bahis açılmıştır. Devamında Âsım adlı eserde yağlı güreş musikisine dair yer alan kodlar tespit edilerek bu kodlar hakkında açıklamalar yapılmıştır.

1. Kırkpınar Yağlı Güreşleri ve Müzikal Açıdan Önemi

Tarihsel açıdan Orhan Gazi zamanına kadar giden Kırkpınar güreşlerinin Şehzade Süleyman Paşa (ö.1357) ile Rumeli'ye geçen kırk yiğidin Kırkpınar mevkiinde güreşmesi ile başladığı rivayet edilmektedir. Nitekim efsaneye göre bu kırk yiğitten ikisi yenilemeyerek yorgunluktan ölmüş ve arkadaşları tarafından

güreştikleri yere gömülmüşlerdir.⁶ Geride kalanlar Edirne’ye doğru fetihlere devam etmişler ve Edirne’nin fethinden sonra Ahırköy’de defnettikleri arkadaşlarının yanlarına geri döndüklerinde onları gömdükleri yerin etrafından güreşlerin yapıldığı çayıra doğru bir suyun aktığını görmüşler. Orada kimin yattığını soranlara da “Kırktı bunlar. Bu iki yakaya ayak basanlardır bunlar” demişler ve böylelikle buranın adı Kırkpınar olarak anılmaya başlamıştır.⁷ Ancak rivayetler bir kenara bırakılarak Kırkpınar güreşlerinin izi belgeler arasında sürüldüğünde XIX. yüzyıldan geriye gidilemediği tespit edilmiştir.⁸ Kırkpınar güreşlerinin yapıldığı yer hakkında ise farklı görüşler bulunsa da günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde kalan Simavina (Ammovounon) ile Sarı Hızır (Kiprinos) köyleri arasında olduğu kesin olarak belirtilmektedir.⁹

Köklü bir geleneğe sahip olan, her yıl Edirne Sarayı’ci bölgesinde icra edilen ve Türkiye Başpehlivanlığını belirleyen güreşlere Kırkpınar Güreşleri denmektedir. Bu güreşler Cumhuriyet dönemine kadar Hıdırellez’den üç gün önce başlamakta ve üç gün sürmekteydi. Güreşlerden bir ay önce hazırlıklara başlanmakta ve Kırkpınar ağası tarafından kırmızı dipli mum ile davet gönderilmekteydi. Gönderilen bu mumlar şehirlerdeki umumi meydanlara asılarak tüm halk Kırkpınar’a davet edilirdi.¹⁰ Bir ay öncesinde başlayan bu kapsamlı hazırlık çalışmaları ve umumi davet esas alındığında yaklaşık yirmi ay kadar Edirne’de görev yapmış olan Mehmed Akif’in bu güreşlere pehlivan olarak olmasa da izleyici olarak katılmış olabileceğini akıllara getirmektedir. Onun yirmi ay

⁶ Özcan, Abdulkadir, “Güreş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 317-320. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

⁷ Şefik, Eşref, *Güreş Tarihinin Unutulmaz Yaprakları Baş Pehlivanların Baş Güreşleri* (İstanbul: İstanbul Nuru Osmaniye Matbaası, 1954), 6-7.

⁸ Kalaycı, Erkan, “Kültürel Süreklilik bağlamında Kırkpınar’ın Yansıttığı Dünya Görüşü Üzerine” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018), 116.

⁹ Kahraman, Atif, *Osmanlı Cumhuriyet Dönemi (1924-1951) Kırkpınar Güreşleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), 15.

¹⁰ Ayağ, Ali, *Türklerde Spor Geleneği ve Kırkpınar Güreşleri* (İstanbul: Divan Yayınları, 1983), 66-67.

kadar süre ile Edirne’de bulunduğu bilgisine ise Kahire’den İstanbul’a gönderdiği mektupta rastlanmaktadır. Bu mektupta Akif, yirmi bir-yirmi iki yaşlarında iken Edirne’de bulunduğu süre çerçevesinde şiir ve güreşten başka bir şey ile alakadar olmadığından bahsetmektedir.¹¹ Onun mektubundaki bu bahsi ise düşüncemizi güçlendirmektedir.

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde kesintiye uğrayan Kırkpınar güreşleri Cumhuriyet tarihinde ilk olarak 1924 yılında İsmail Habib Sevük’ün girişimleri ile Mayıs ayının sonunda Sarayıçi bölgesinde yapılmıştır. Günümüzde de bu bölgede yapılan Kırkpınar yağlı güreşleri 1966’dan itibaren bir hafta süre ile Haziran sonu-Temmuz başında festival havasında çeşitli etkinliklerle devam etmektedir.¹² Tarihi yüzyıllar öncesine uzanan yağlı güreşler, günümüzde de ülkemizle özdeşleşmiş bir spor dalı olmasının yanı sıra içerisinde çeşitli öğeleri ile sosyo-kültürel, müziksel vs. değerleri barındıran zengin bir kültür mirasımızdır. Bu minvalde Kırkpınar yağlı güreşleri 2010 yılında UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine eklenerek uluslararası alanda kültürel miras olarak kabul edilmiştir.

Bu bağlamda kültürel süreklilik açısından Kırkpınar’ı teşkil eden unsurlar; mekân, ağalar, pehlivanlar, cazgırlar, davul-zurna ve seyirciler olarak ifade edilmektedir. Bu unsurlardan ağa, Kırkpınar organizasyonunu düzenleyen ve bu süreçteki maddi yükü çeken kişi olarak nitelenmektedir. Güreşlerin yapıldığı son gün açık artırma usulü ile meydanda dolaştırılan kuzuyu alan kişi gelecek dönemin Kırkpınar ağası seçilmektedir. Pehlivanlar ise Kırkpınar’daki güreş icracılarıdır. Genellikle eski pehlivanlar arasından çıkan, usta-çırak ilişkisiyle yetişen, salavatçı, okuyucu, peşrevci, duacı olarak da

---

¹¹ Duymaz, Recep, *Mehmet Akif Ersoy’un Edirne Yılları* (Edirne: Edirne Valiliği, 2019), 41-42.

¹² Atsürer, Sinem, “Edirne’de Düzenlenen Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşler Etkinliklerinin, Görsel Kimlik Oluşumunda Sanatsal Çalışmalara Yansıması” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2016), 38-39.

nitelenen cazgırlar, pehlivanları seyirciye maniler okuyarak takdim eden kişilerdir.¹³ Bu kişilerin tüm pehlivanları tanınması ve dua okurken eşleşen pehlivanların güçlü yönlerini söyleyerek eşleri uyarması gerekir. Ayrıca cazgırların gür sesli ve dua kurallarına uygun mısralar düzebilmesi gerekmektedir.¹⁴

Kırkpınar yağlı güreşleri Türk musiki açısından ele alındığında akıllara şüphesiz halk musikisi gelmektedir. Öyle ki, geleneksel Türk musikisinin en önemli ana dallarından birini şüphesiz halk musikisi oluşturmaktadır. Milli ve milletlerarası musiki alanında ortaya koyulan ve yüzyılları aşan geleneksel bir musiki icrası bulunmaktadır. “Kırkpınar Yağlı Güreş Musikisi” olarak isimlendirilen bu icranın önemi 650 yılı aşkın bir süredir yapılmakta olduğu düşüncesidir. Dahası bu musiki, yağlı güreşlerinin olmazsa olmaz ritüelleri arasındadır. XIV. yüzyılda Rumeli’de ortaya çıkan, günümüzde de hala yapılagelen, dünyanın en eski müzikli spor oyunlarından biri niteliğindeki Kırkpınar Yağlı Güreşlerinin musiki icrasındaki müziksel unsurları “Güreş Mehter Musikisi”, icra heyetini ise “Güreş Mehteri” olarak isimlendirmektedir.¹⁵ Bu mehterin baş sazları ise davul ve zurnadır. Yani burada yapılan icra davul-zurna musikisidir ve Kırkpınar etkinliklerinin başından sonuna kadar misafir karşılamadan güreş icrasına hemen her ritüelde musiki ile eşlik edilmektedir.

Ögel, davul ve zurnanın Türk mehterlerinin gelişiminde bir çekirdek olduğunu, davulun Türk toplumunu bir araya getiren bir ses ve işaret olduğunu ifade etmekle birlikte, Türk kültür çevrelerinde cirit, at yarışları ve güreşler için yapılmış olan halk musiki repertuvarının bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Genel anlamda güreş musikisi repertuarı incelendiğinde güreş havaları çatısı altında

¹³ Kalaycı, “Kırkpınar’ın Yansıttığı Dünya Görüşü Üzerine”, 137-170.

¹⁴ Ayağ, “Kırkpınar Güreşleri”, 82.

¹⁵ Ekşi, Osman, “Tarihi Kırkpınar Güreş Musikisi İcrasının Yetiştirme/Yetiştirme Sürecinin Değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2011), 7-11.

¹⁶ Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), C. 8, 81.

kahramanlık türkülerine, mehter ve halk musikisinde yer alan bazı havalara yer verildiği tespit edilmektedir. Kırkpınar’a eşlik eden davul ve zurna tarafından yalnızca “Pehlivan Havaları” çalınmaktadır. Söz konusu bu havalar ağırlama ve ceng-i harbi olarak iki bölümden oluşmakla birlikte, Ağırlama bölümü Uşşak, Hicaz, Hüseyini, Müstear makamına; Ceng-i Harbi bölümü ise Nikriz makamına uygun olduğu, ifade edilen makam ve usullerin uygulamada halk musikisine nazaran daha özgün ve bağımsız olduğu, vurulan usullerin darp ve nakreleri farklı 24/4 ve 24/8’lik iki temel usul olup bu usullerin Türk musikisinde herhangi bir isimle tanımlanamadığı tespit edilmiştir.¹⁷

Güreş Havası

Yöre: Edirne
Kaynak: Edirne Kırkpınar Yağlı Güreş Kayıtları, 2007

Çalınanlar:
Davul: Osman Zurna
Zurna: Hüseyin Zurna
Notalayan: Mustafa Şahin

HIZLI

Yukarıda Mustafa Şahin tarafından 2007 Edirne Kırkpınar yağlı güreşlerinde Osman ve Hüseyin Zurna kardeşler ile yaptığı kayıtlardan dikte ettiği Edirne Güreş Havasının ritim notası yer almaktadır.¹⁸ Belirtilen bu dikte, yağlı güreşlerdeki ritmik coşkuyu göstermesi açısından oldukça önemli bir örnektir.

Kırkpınar’ın ana unsurunu oluşturan, yirmi davul ve yirmi zurnadan oluşan güreş mehteri sabah, öğlen ve akşam olmak üzere günde üç defa “nöbet” çalmak, grup halinde şehirde turlayarak davet çıkarmak, güreşlerin ilk günü Kırkpınar ağasını karşılamak, yalnızca

¹⁷ Atilla Sağlam. “Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreş Musikisi “Pehlivan Havaları”. (t.y.): 32-33, www.academia.edu/37712355/Tarihi_Kırkpınar_Yağlı_Güreş_Musikisi_Pehlivan_Havaları (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

¹⁸ Şahin, Mustafa, “Türk Halk Oyunları Türlerine Göre Asma Davulun İncelenmesi” (Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009), 144.

yağlı güreşlere özgün olan müziği seslendirmek gibi dört ana görevi bulunmaktadır. Güreş müziği icrası cazgırın “salavatlama” olarak tanımlanan pehlivan duasını takiben başlamakta ve başpehlivanlık güreşi sonuçlanana kadar aralıksız devam etmektedir. Başpehlivanlık güreşine kadar gruplara ayrılan müzisyenler nöbetleşe icraya devam ederken başpehlivanlık güreşinde toplu icraya devam etmektedirler.¹⁹ Zamanla davul ve zurnanın arasına klarnet ve kemanında girdiği belirtilmektedir. Güreş musikisi icracılarının müzikte olduğu kadar güreşe de hakim olduğu rivayet edilmektedir. Öyle ki müzisyenlerin davul ve zurna ile meydana gelen güreşçilere işaret verdikleri öne sürülmektedir. Kırkpınar’ın efsanevi pehlivanı Kel Aliço Plevneli olduğundan bölgedeki çalgıcıları tanıyan ve çalgıcılar tarafından sevilen bir karakter olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı ona müsabaka sırasında rakibinin zayıf yönlerinin davul ve zurna ile işaret eden çalgıcıların olduğu söylence olarak aktarılmaktadır.²⁰

2. Safahat ‘Âsım’ da Yağlı Güreş Ritüellerine Dair Müzikal Kodlar

Safahat’ daki güreş ritüellerine dair içerik bu kitabın altıncı kısmını oluşturan Âsım adlı bölümde yer almaktadır. İçerik açısından değerlendirildiğinde Âsım adlı eserin tamamında ülkenin içerisinde bulunduğu kötü durum ve bu durumun nasıl düzelebileceğine dair bir anlatı hakimdir. Hocaşade ve Köş İmam yer yer birbirlerine gözlem ve hikayeler anlatarak çeşitli durumlar ve ritüeller hakkında bilgi aktarmaktadır. Eser, Mehmed Akif’in milli mücadele yıllarına ait bir yapıttır. Köş İmam değerlerinin neredeyse tümünü yitirmiş bir toplumsal durumdan endişeli ve karamsar bir karakterdir. Mehmed Akif ise Hocaşade karakteri ile Köş İmam’ın aksine bu yozlaşma ve kötü durumun gerçekliğini kabul etmekle beraber umutlu ve iyimser

¹⁹ Yükselsin, İbrahim Yavuz, “Kültürel Aracılık, Romanlar (Çingeneler) ve Müzik: Bir Rumeli Halk Ezgisinin Kırkpınar Güreş Havasına Dönüştürülmesi Olayı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, sy. 34 (2014): 723-725.

²⁰ Altınölçek, Semih, “Güreş Karşılamalarında Müziğin Yeri ve Önemi”, *Acta Turcica* 2, sy. 1 (Ocak/2010): 323.

düşünceye sahiptir.²¹ Eserde yer alan güreş ritüellerinden de metin içeriğinin genel atmosferine uygun bir şekilde bahsedilmektedir. Milli mücadele yıllarıdır ve toplumun tükenmişliği ve yorgunluk her alanda olduğu gibi yağlı güreşlerde de kendini göstermektedir. Güreş ritüelleri düğün merasimleri ile birlikte aktarılmaktadır ve aktarım gerçekleştirilirken olumlu ve olumsuz aktarım ile söz konusu ritüeller hakkında bilgi verilmektedir. Daha doğrusu güreş ile ilgili icra ritüelleri, eski ile içinde bulunulan sıkıntılı durumu da içerisinde barındıran bir karşılaştırma çerçevesinde işlenmektedir. Çalışmanın niteliği gereği bu bölümde Âsım adlı eserde bahsi geçen güreş ritüellerindeki müziksel kodlar yukarıda da yapılan açıklamalar bağlamında izah edilecektir.

Âsım adlı eser incelendiğinde her şeyden önce Mehmed Akif'in iyi bir toplum gözlemcisi olduğu anlaşılmaktadır. O, kaleme aldığı bu eserde şairliği, sporcu kimliği, vaizliği gibi birçok kişisel özelliklerine değindiği gibi musiki alanındaki ilgisine de mısralarındaki ince vurgular ile yer vermiştir. Öyle ki, Âsım adlı eserde şair güreş musikisi ile ilgili davul ve zurna unsuruna, icracı olarak Çingene/Roman çalgıcıya ve icrada davulun kaba perdelerde zurnanın ise tiz bölgelerde yaptığı performansla dikkat çekilmektedir. Normal bir okuyucu gözü ile bakıldığında bu ifadeler sade bir betimleme olarak görülebilir. Ancak bu ifadeler bizlere Akif'in gözlem gücü yüksek, yağlı güreş ritüellerine ve güreş musikisine dair inceliklerin farkında olan bir şahsiyet olduğunu anlatmaktadır. Mehmed Akif, Âsım'da güreş musikisine dair iki yerde aktarımda bulunmaktadır. Bunlardan ilki olumsuz bir aktarım ile güreş musikisi sazları ve Çingene/Roman çalgıcıya dair müziksel kodları barındırmaktadır.

“Neyse, değnekçi gelip: “Meydan açılısın, savulun!”

Der demez, başladı kalbî sesi yırtık davulun.

Güm güm ötmek ne gezer! Tık nefes olmuş kasnak:

---

²¹ Ersoy, Mehmed Akif, “Safahat-Asım”, 11-126.

Göğsü tokmak gibi küt! küt! vuruyor hışlayarak.
Zurna hımhım mı nedir, söylemiyor bir türlü;
Üfleyen Çingene'nin rengi mezar, kendi ölü."²²

İlk bölümü oluşturan bu mısralarda Mehmed Akif katıldığı bir düğün güreşine dair müşahede ettiği olumsuz durumları kaleme almaktadır. Bu mısralarda güreş musikisinin baş sazlarından davul ve zurna Âsım adlı eserde müzikal kod olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu musikinin önemli icracı toplumu olan Çingene/Roman vurgusu da ince bir detay olarak değerlendirilip kodlanmıştır. Aktarım her ne kadar olumsuz olsa da kod olarak belirtilen unsurlar bizlere güreş musikisinin vazgeçilmez sazları ve icracıları hakkında tarihsel veriler sunmaktadır. Güreş musikisine dair izler barındıran diğer mısra'ları da aktardıktan sonra içerik değerlendirmesi yapılacaktır.

"Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
...
Öğle olmaz mı, cemâ'atle kırlarlar namazı.
Güreşin gümler o esnâda mehîb incesazı:
Oturur besli davullar yere şişman şişman,
Perde göstermeye başlar kabalardan, o zaman,
Öyle inler ki zemin: Kalb-i fezâ "Küt! Küt!" atar;
Zurnanın tizleri, dersen, yedi iklîmi tutar!
..."²³

Yukarıdaki bölümde ise Mehmed Akif, eski güreşleri yâd etmektedir. Burada şairin sazlar arasındaki pestlik ve tizlik vurgusu dikkat çekmektedir. Geçmişten günümüze kadar ki süre boyunca hemen hemen tüm şenliklerde, panayırarda, düğünlerde, Kırkpınar'da vs. birçok toplumsal kutlamalarda icra edilen yağlı güreşlere eşlik eden çalgılar Akif'inde belirttiği gibi davul ve zurnadır. Davul ve zurna icrası kültürel süreklilik açısından yağlı

²² Ersoy, Mehmed Akif, "Safahat-Asım", 33.

²³ Ersoy, Mehmed Akif, "Safahat-Asım", 38-39.

güreş geleneğinin en önemli öğelerinden biridir. Bu güreşlerde ekseriyetle cenk havaları icra edilmektedir. Bu icranın amacının pehlivanlara coşku ve heyecan vermenin yanı sıra dinleyicilerdeki milli bilinci tetiklemek olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı güreş musikisi olarak icra edilen musiki cesareti ve kahramanlığı vurgulayan, milli duyguları içerisinde barındıran ezgilerden oluşmaktadır. Mehmed Akif yukarıda da belirtilen “*Öyle inler ki zemin: Kalb-i fezâ ‘Küt! Küt!’ atar*” mısra’ında esasen bu hususu vurgulamaktadır.

Bu geleneğin kökleri ise askeri bir müzik takımı olan mehtere gitmektedir. Mehter takımı savaşlarda kullanılmasının yanında oyunlarda ve törenlerde de mehter icrası gerçekleştirilmiş ve Osmanlı saray düzeninde yapılan güreşlerde önemli bir konumda yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğundan günümüze kadar ki süreç içerisinde mehter, yerini yine mehter sazlarından olan

davul ve zurnaya bırakmıştır.²⁴ Bir davul ve bir zurnadan oluşan çalgı grubu güreş literatüründe “kat” olarak tanımlanmaktadır ki bu kavram güreş literatürüne mehter literatüründen geçmiştir. Geleneği mehterden devralıp yaşatan davul ve zurna Kırkpınar’ın, genelde ise yağlı güreşlerin olmazsa olmaz unsuru olarak güreş icrasının başından sonuna kadar başrolde yer almaktadır. Misafir karşılamadan ağa çıkarmaya, güreş faaliyetlerinin başlangıcından sonuna kadar

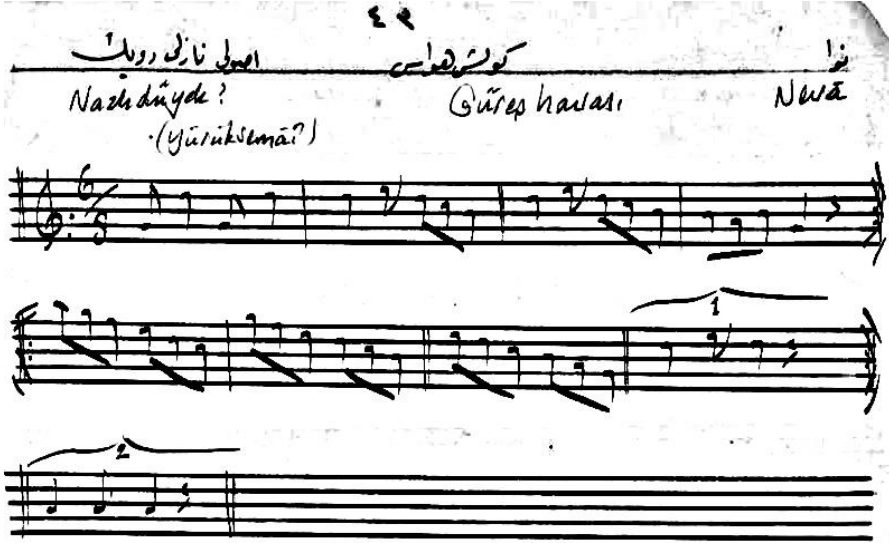
²⁴ Altınöğçek, Semih, “Güreş Karşılamalarında Müziğin Yeri ve Önemi”, 321-322.

icralarına devam etmektedirler. Davul icracıları ve zurnazenler ata yadigârı olan pehlivan ve cenk havaları ile izleyicilere ve pehlivanlara yukarıda da ifade edilen yiğitlik ve kahramanlık duygularını aşlamakla kalmayıp toplumda milli duyguları da aşılamaktadırlar. Ekli minyatür Surnâme-i Vehbi' yer almakla birlikte III. Ahmed dönemi saray düğünlerinde yapılan huzur güreşlerini tasvir etmektedir.²⁵ Bu eser, kös, kudüm, kaba ve cura zurnadan oluşan mehter ekipmanlarının güreşlere eşlik ettiğini göstermesi açısından dönemden elimize ulaşan değerli bir veridir.

Davul ve zurna icra esnasında yaptığı bu duygu aktarımını Mehmed Akif'in de ifade ettiği tizlik ve pestlik sarmalı çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Yukarıda aktarılan “*Oturur besli davullar yere şişman şişman, Perde göstermeye başlar kabalardan o zaman; Öyle inler ki zemin: Kalb-i Fezâ ‘Küt! Küt!’ atar, Zurnanın tizleri dersin yedi iklimi tutar!*” mısra'larından anlaşıldığı üzere güreş musikisi icrasında ritim sazı olan davulun pest bölgede dolanarak zurnaya dem tuttuğu ve heyecan yarattığı, nağme sazı zurnanın ise tizler seslerde icrasını gerçekleştirerek sesinin gücü ve dolandığı nağmeler ile duygusal aktarımını sağladığı belirtilmektedir. Söz konusu bu ifadeler esasında Mehmed Akif'in musiki donanımının güreş musikisi çerçevesinde oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum onun Türk musikisine olan ilgisinin güreş musikisi çerçevesinde Türk halk musikisini de kapsadığını göstermektedir.

---

²⁵ Özcan, “Güreş”, 319.

Yukarıda belirtilen ezgi, Muallim İsmail Hakkı Bey koleksiyonuna ait 1927 belge tarihli, Nevâ makamı şerhli ve Nazlı Düyek Usulü ile bestelenmiş bir “Güreş Havası” örneğidir.²⁶ Eser dönemin güreş musikisine dair ezgi organizasyonunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Notasyon incelendiğinde şerh olarak her ne kadar Nevâ makamı gösterilmiş olsa da, söz konusu eser incelendiğinde Rast makamının genel karakteristik özelliklerini taşıdığını belirtmekte fayda vardır.

²⁶ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TRT. MD. d/202-30, M. 01.01. 1927, s.42.

İsmail Hakkı Bey'in aynı defter içerisinde hemen Güreş Havasının ardında verdiği Gerdaniye makamı şerhli ve Türk Aksağı usulü ile bestelenmiş "Koroğlu Havası" nota örneği²⁷ bulunmaktadır. Bu eserin koleksiyonda "Güreş Havası" adlı eser ile ardıl olarak verilmiş olması eserin güreş musikisi çerçevesinde icra edildiğini düşündürmektedir. Çünkü Koroğlu havası²⁸, özellikle Anadolu da yapılan yağlı güreşlerde icra edilen bir eser olarak bilinmektedir. Yukarıdaki notasyonlarda gösterilen eserlerin her ikisinin 1927 belge tarihi ile Mehmed Akif'in de içerisinde bulunduğu dönemi kapsamı, konu kapsamında önemsenmiş olup dönemin güreş musikisi ile ilgili ezgi organizasyonunu göstermesi açısından örnek olarak sunulmuştur.

Son olarak Güreş musikisi hususunda önemli bir diğer konu da bu musikin icracılarıdır. Güreş musiki öteden beri Çingene/Roman müzisyenler tarafından icra edilmektedir ki, Mehmed Akif Âsım adlı

²⁷ BOA, TRT. MD. d/202-30, M. 01.01. 1927, s.42.

²⁸ Ayağ, "Kırkpınar Güreşleri", 90; Altınölçek, "Güreş Karşılamalarında Müziğin Yeri ve Önemi, 325; Kalaycı, "Kültürel Süreklilik Bağlamında Kırkpınar", 171.

eserinde bu hususa “*Zurna hımhum mı nedir söylemiyor bir türlü; Üfleyen Çingenenin rengi mezar, kendi ölü*” dizeleri ile değinmektedir. Kırkpınar’da da seslendirilmekte olan güreş musikisi öteden beri Edirneli davul zurna çalan Roman müzisyenler tarafından icra edilmektedir.²⁹ Belirtilen mısralar Mehmed Akif’in, toplum içerisindeki etnik unsurların uğraşları ve mesleki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Öyle ki, bahsi geçen “*Çingene*” kavramı burada bizlere Roman müzisyenlerin düğün ve yağlı güreş gibi ritüellerde musiki faaliyetlerine geçmişten günümüze devam ettiğini göstermektedir. Günümüzde de Kırkpınar yağlı güreşlerinde söz konusu Roman müzisyenler icra faaliyetlerinde bulunmakta olup Kırkpınar’ın vazgeçilmez unsurlarıdır. Somut olmayan kültür miraslarımız arasında yer alan Kırkpınar yağlı güreşlerinde Roman müzisyenlerin faaliyet göstermelerinin sebebi yalnızca mahalli değildir. Söz konusu müzisyenler 21. yüzyılda meşek geleneğini yaşatan ve yağlı güreş musikisindeki sözlü musiki mirasını geleneksel unsurları ile günümüze ulaştıran özelliklerinin olması Roman müzisyenleri bu güreşlerin vazgeçilmez unsuru yapmaktadır.

Sonuç

Mehmed Akif Âsım adlı eserinin hemen her bölümünde içerisinde bulunduğu topluma, bu toplumun sorunlarına ve gelenekteki çarpıklaşmaya yer vermiştir. Âsım adlı eserde yer alan güreş ritüelleri ve güreş musikisine dair anlatılarda hem yağlı güreş ritüeli hem güreş musikisine dair bahisler, toplumun ve ülkenin içerisinde bulunduğu çarpık durumu ifade edebilmek adına Mehmed Akif tarafından bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak mısralardaki bu araçsal kullanım çalışmada da incelendiği üzere içerisinde yüksek derecede yağlı güreş bilgisi ve musiki donanımını içerisinde barındırmaktadır. Kaleme alınan bu çalışmada konu bağlamında ele

---

²⁹ Yükselsin, İbrahim Yavuz, “Satılık Havalar: Batı Türkiye Roman Topluluklarında Bir Müziksel Zanaatkarlık Biçimi Olarak Çalgıcılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 8 (Yaz/2009): 456.

alınan ifadeler araçsal kullanımı dışında değerlendirildiğinde Mehmed Akif'in edebi gücünü ve zevkini göstermesinin yanında onun güreş musikisi alanındaki yüksek zevkini ve donanımını göstermektedir. Ayrıca bahsi geçen tüm ifadeler Mehmed Akif'in güçlü bir toplum gözlemcisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Kaynakça

Altınölçek, Semih. “ Güreş Karşılamalarında Müziğin Yeri ve Önemi”. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* 2. sy.1 (Ocak/2010): 321-328.

Atsürer, Sinem. “Edirne’de Düzenlenen Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreş Etkinliklerinin, Görsel Kimlik Oluşumunda Sanatsal Çalışmalara Yansımaları”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2016.

Ayağ, Ali. *Türklerde Spor Geleneği ve Kırkpınar Güreşleri*. İstanbul: Divan Yayınları, 1983.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TRT. MD. d / 202-30, M. 01.01. 1927.

Dayanç, Muharrem. “Babalar ve Oğullar Metaforuyla “Âsım”a Bakmak”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 23. sy. 1 (2019): 123-139.

Duymaz, Recep. *Mehmet Akif Ersoy’un Edirne Yılları*. Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2019.

Ekşi, Osman. “Tarihi Kırkpınar Güreş Musikisi İcrasının Yetiştirme/Yetiştirme Sürecinin Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2011.

Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat ‘Âsım’*, Haz., D. Mehmet Doğan, Ankara: Yazar Yayınları, 2014.

Kahraman, Atıf. *Osmanlı Cumhuriyet Dönemi (1924-1951) Kırkpınar Güreşleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Kalaycı, Erkan. “Kültürel Süreklilik Bağlamında Kırkpınar’ın Yansıttığı Dünya Görüşü Üzerine”. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C. 8. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Özcan, Abdulkadir. “Güreş”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 14: 317-320. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Özcan, Nuri, “Mehmed Âkif Ersoy Hayatı Musiki Yönü ve Bestelenmiş Şiirleri”, ed. Ahmet Hakkı Turabi, 15-30. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2018.

Özdağ, Selçuk ve Savaş Duman, “Mehmet Akif Ersoy’un Sporcu Kişiliği, Spor’un Akif’in Kişiliği ve Mısraları Üzerindeki Etkisi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 29 (2012): 130-135.

Sağlam, Atilla. (t.y.). “Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreş Musikisi “Pehlivan Havaları”, [www.academia.edu/37712355/Tarihi_Kırkpınar_Yağlı_Güreş_Musikisi_Pehlivan_Havaları_\(Erişim](http://www.academia.edu/37712355/Tarihi_Kırkpınar_Yağlı_Güreş_Musikisi_Pehlivan_Havaları_(Erişim) Tarihi: 17.01.2019).

Şahin, Mustafa. “Türk Halk Oyunları Türlerine Göre Asma Davulun İncelenmesi”. Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009.

Şefik, Eşref. *Güreş Tarihinin Unutulmaz Yaprakları Baş Pehlivanların Baş Güreşleri*. İstanbul: İstanbul Nuru Osmaniye Matbaası, 1954.

Yıldırım, Muharrem, “Mehmed Akif ve Milli Musiki”, *Musiki Mecmuası* 17, sy. 215 (1966): 344-345.

Yükselsin, İbrahim Yavuz, “Satılık Havalar: Batı Türkiye Roman Topluluklarında Bir Müziksel Zanaatkarlık Biçimi Olarak

Çalgıcılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 8 (Yaz/2009): 452-463.

—, “Kültürel Aracılık, Romanlar (Çingeneler) ve Müzik: Bir Rumeli Halk Ezgisinin Kırkpınar Güreş Havasına Dönüştürülmesi Olayı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, sy. 34 (2014): 713-730.

MEHMED ÂKİF ERSOY’UN KONUŞMA ÜSLUBU VE HALK DİLİYLE YAZILMIŞ BAZI MANZUMELERİNİN DİL VE ÜSLUP HUSUSİYETLERİ

Doç. Dr. Ümit EKER*

ÖZET

Mehmed Âkif Ersoy, Osmanlı Devleti’nin son dönemiyle Cumhuriyet’in başlarında sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal sıkıntıların zirveye çıktığı dönemde yaşamış ve eserler vermiştir. Âkif eserlerinde döneminin toplumsal sorunlarını yansıtan yanlış batılılaşma, kültürel çözülmenin getirdiği sorunlar, vatan sevgisi, Osmanlı Devleti’nin ihtişamlı günlerine olan özlem, kaybedilen savaşların getirdiği büyük üzüntü, cehalet vb. temaları ele almıştır.

Edebî açıdan Âkif’in yaşadığı dönem tam bir kırılma dönemidir. Bir yandan Servet-i Fünun’un Arapça ve Farsça alıntı kelimelerle yüklü ağır bir dil kullanımını savunan aşırı anlayış, diğer yandan “Yeni Lisan”cılarının konuşma dili temeline dayanan sade dil anlayışı Âkif’in döneminde görülen iki başat eğilim durumundadır.

Âkif döneminin fasit bütün tartışmalarından bağımsız bir anlayışla ve sade Türkçeyle eserler vermiştir. Bu dil anlayışıyla Âkif, “Yeni Lisan”cılara yaklaşıp. Şiirlerinde İstanbul Türkçesini ölçü olarak kabul etmiş, aşırı tutumlara hiçbir zaman tevessül etmemiştir.

---

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. umiteker@comu.edu.tr

Âkîf'in sade dil anlayışının temelinde onun halka hitap etme, toplumsal bozuklukları düzeltme ideali vardır. O estetik olanın değil, doğru ve halka faydalı olanın peşindedir. Şairin şiirleri bu nedenle bir sehl-i mümteni örneğidir. O, çok zor ifade edilebilecek konuları çok kolay ve halkın anlayabileceği tarzda ifade etmeyi başarmıştır.

Âkîf'in şiirlerinin bir diğer özelliği de “çok sesli” oluşudur. Şair, işlediği konunun özelliğine göre sesinin tonunu değiştirmeyi başarmıştır. Örneğin şairin dinî şiirlerinde başka, kahramanlık şiirlerinde başka bir ses duyulur. Bu ses konunun hususiyetine göre bazen haykırır, bazen isyan eder, bazen de inler. Bu ses farklılıkları da dil ve üsluba önemli ölçüde bir zenginlik ve özgünlük kazandırır.

Bu çalışmada Âkîf'in sanat anlayışı, Türkçeciliği, ortaya konulmuş, özellikle konuşma diliyle yazılmış şiirleri üzerinden bir dil ve üslup incelemesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada şairin “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Meyhane”, “Seyfi Baba”, “Mahalle Kahvesi”, “Kocakarı ile Ömer” adlı şiirleri dil kullanımı, kelime kadrosu ve dil unsurları yönüyle incelenmiş ve şairin üslubu somut veriler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkîf Ersoy, Âkîf'in Dil ve Üslubu, Âkîf'in Türkçeciliği, Âkîf'in Şiirleri, Âkîf'in Dildiliği.

Giriş

Mehmed Âkîf Ersoy, 1873 yılında İstanbul'un Fatih semtinde bulunan Sarıgözel mahallesi'nde dünyaya gelir². Babası Fatih Medresesi müderrislerinden olup “İpekli Hoca” diye tanınan Mehmet Tahir Efendi'dir. Annesi, Emine Şerif Hanım, Buhara'dan Tokat'a yerleşmiş bir ailenin kızıdır³.

---

² Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 534; Mustafa Özkan, *Safahat'ta Konuşma Dili*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2018, s. 11.

³ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 534; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 11; Mehmed Âkîf Ersoy, *Safahât*, (Haz.: Fatih Bayhan), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2021, s. 25.

Mehmed Âkif Ersoy, ilköğrenimine ikamet ettikleri yer olan Sarıgözel'deki mahalle mektebinde başlar, önce Emir Buhari'deki Mahalle Mektebinde devam eder, bu okuldan mezun olduktan sonra 1882'de Fatih Merkez Rüşdiyesine geçer. Bu sırada babasından Arapça dersleri, Esad Dede'den de Farsça dersleri alır. Hoca Halis Efendi'den aldığı Arapça dersleriyle Arapça bilgisini genişletir. Şiiri olan ilgisi de bu dönemde gelişir. 1885 yılında başladığı Mülkiye İdadisini 1888 yılında tamamlar. Babası Tahir Efendi Âkif'in okulunu tamamladığı bu yıl vefat eder. 1889 yılında annesiyle birlikte yaşadıkları tek mekân olan evleri de yanınca Âkif büyük bir geçim zorluğu içine düşer ve bu sebeple de Mülkiye Mektebinin yüksek kısmına gitmekten vazgeçerek 1889 yılında Halkalı Mülkiye Baytar Mektebine yatılı olarak kaydolar. O dönemde bu okul mezunlarının daha kolay iş sahibi olabildikleri bilinmektedir. Âkif'in bu okulu tercih etmesinde bu durumun önemli bir payı bulunmaktadır. Âkif Halkalı Mülkiye Baytar Mektebi sıralarında spor, güreş ve şiirle ilgilenir. Divan şiiri tarzında çeşitli manzumelere nazireler yazar. 1892 yılında bilinen ilk şiiri *Destur*'u kaleme alır⁴.

Âkif 1893 yılında Halkalı Mülkiye Baytar Mektebini birincilikle tamamlar. Aynı yıl Orman Maadin ve Ziraat Nezaretine Umûr-ı Baytariye ve Islah-ı Hayvanat-ı Umum Müfettiş Muavinliğine tayin olur. Bu görevi dolayısıyla Anadolu ve Rumeli'de birçok yeri görme imkânı bulur. Böylece ülke insanını, köylüyü yakından tanır⁵.

Âkif 1898 yılında Tophane-i Âmire veznedarı Mehmed Emin Bey'in kızı İsmet Hanım'la evlenir. Bu evlilikten altı çocuğu dünyaya gelir. Âkif daha rüştiyedeiken başlayan şiir yazma faaliyetlerini Halkalı Mülkiye Baytar Mektebinde daha da geliştirir.

---

⁴ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 534, 535; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 11, 12; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 25, 26.

⁵ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 534, 535; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 11, 12; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 25, 26.

Şiirlerinin çoğunu 1908 yılından sonra yayımlar ve çok kısa bir zaman dilimi içinde bilinen bir şair olarak ortaya çıkar⁶.

Âkif memuriyetinin yanı sıra Halkalı Ziraat Mektebinde kitabet-i resmiye hocalığı (1906), Çiftlikli Makinist Mektebinde ise Türkçe öğretmenliği (1907) de yapar. 1908 yılında Darulfünun Edebiyat bölümüne Edebiyat-ı Osmanî hocası olarak atanır. Sırat-ı Müstakim dergisindeki yazılarıyla da bütün yurttaki büyük ilgi toplar. 1908 yılında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girer. 1909 yılında Umur-ı Baytariye Müdür Yardımcılığına atanır⁷.

Âkif 1911 yılında ilk şiir kitabı olan *Safahat*'ı yayımlar. Bir yıl sonra *Sırat-ı Müstakim* dergisi İttihat ve Terakki tarafından kapatılır. Bu olaydan sonra derginin adı *Sebilü'r-Reşad* olur⁸.

Âkif 1913 yılında Bayezid, Fatih ve Süleymaniye Camilerinde vaazlar verir. Bu vaazlarda halkı dayanışmaya, birlik olmaya davet eder. Aynı yıl müdürünün haksız yere değiştirilmesinden dolayı Umur-ı Baytariye Müdürlüğündeki görevinden ve baytarlıktan ayrılır⁹.

Âkif 1914 yılı ocak ayında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gider, mart ayına kadar Mısır'da kalır¹⁰. Aynı yıl Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Almanya'daki Müslüman esirlere yapılanları yerinde görmek için Berlin'e gönderilir. Şair bu göreve ait izlenimlerini 1915 yılında *Berlin Hatıraları* adıyla şiirleştirir¹¹. 1915 yılında yine Teşkilat-ı Mahsusa görevlisi olarak bu kez Arabistan'da başlayan Şerif Hüseyin isyanına karşı, Arap kabilelerinin desteğini sağlama, onları bu isyana karşı birleştirme

---

⁶ A.g.e., s. 27.

⁷ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 12; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 27, 28.

⁸ A.g.e., s. 29.

⁹ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 535; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 29.

¹⁰ A.g.e., s. 29.

¹¹ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 535; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 30.

göreviyle Necid'e gönderilir. Âkif bu görevle ilgili izlenimlerini *Necid Çöllerinden Medine'ye* adlı şiirinde dile getirir¹².

Sebilürreşad dergisi 1920 yılında Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'da bulunan kişilerle İstanbul'da kalan yakınları arasında gizli bir haberleşme merkezine dönüşür¹³. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya naklini rica etmesi üzerine Âkif, yanına oğlu Emin'i de alarak yola koyulur. Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii'nde Millî Mücadele'yi destekleyici mahiyette vaaz verir. 24 Nisan 1920'de Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey ile birlikte Ankara'ya gider. Âkif bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanır. Aynı hafta (30 Nisan 2021) cuma günü Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde vaaz verir¹⁴.

Âkif Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine Burdur Milletvekili seçilir. Kastamonu'nun Nasrullah Camii'nde Sevr Anlaşması'nın içyüzünü anlatan ve Millî Mücadele'yi destekleyici mahiyette vaaz verir¹⁵.

1920 yılında düzenlenen *İstiklal Marşı* yarışmasına Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ricası üzerine katılır. Yazmış olduğu şiir 1921 yılında TBMM'de düzenlenen oturumda Hamdullah Suphi tanrıöver tarafından okunur ve büyük beğeni toplar, Millî Marş olarak kabul edilir¹⁶.

Âkif Millî Mücadeleye de katılır. Millî Mücadele döneminde bizzat Ali Fuad Paşa'nın başkanlığındaki heyette yer alır ve cepheleri dolaşarak askere moral verici ve cesaretlendirici konuşmalar yapar. 1924 yılına gelindiğinde *Safahat*'ın son kitabı olan *Asım*'da *Çanakkale Şehitlerine* adlı şiiri yayımlanır. Âkif aynı yıl Mısır'a

---

¹² Kenan Akyüz, a.g.e., s. 535; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 30, 31.

¹³ A.g.e., s. 30, 31.

¹⁴ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 537; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 13; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 31, 32.

¹⁵ A.g.e., s. 32.

¹⁶ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 537; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 13; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 33.

ikinci kez gider. İki yıl boyunca kışın Mısır'da yazın Türkiye'de yaşar. Türkiye'de bir görevi olmadığı ve maddi sıkıntı içinde bulunduğu için 1925 yılından itibaren Mısır'da sürekli olarak ikamet etmeye başlar. 1929 yılında Mısır'da Mısır Üniversitesinde Türkçe hocalığına başlar¹⁷.

Âkif 1935 yılı içinde karaciğer rahatsızlığına yakalanır. Hastalığı atlatabilmek amacıyla önce Kudüs'e sonra Lübnan'a gider. Üç hafta kadar da Antakya'da kalır. Hastalığı atlatamayan Âkif, 17 Haziran 1936'da İstanbul'a gelir. Nişantaşı Sağlık Yurdunda tedavi görür, fakat iyileşemez, hastalığı günden güne ilerler. 27 Aralık 1936'da ikamet ettiği Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda vefat eder, Edirnekapi Mezarlığı'nda defnedilir¹⁸.

1. Mehmed Âkifi Ersoy'un Sanat Anlayışı

Mehmed Âkif'in yaşadığı ve sanat hayatını icra ettiği dönem, dil tartışmalarının çok yoğun olduğu, bir yandan Servet-i Fünûncuların ağır dilli sanat anlayışının, diğer yandan tasfiyecilerin bütün Arapça ve Farsça kelimeleri atmayı savunan görüşlerinin hâkim olduğu dönemdir¹⁹. fakat bu iki aşırı ucun yanı sıra konuşma dilini yazı dili durumuna getirmek isteyen bu konuda itidalli bir tutum sergileyen “Yeni Lisan”cılarının çabaları da bulunmaktadır²⁰. Âkif, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtîcilerin aşırı tutumlarına itibar etmediği gibi, tasfiyecilerin de dildeki bütün yabancı unsurları çıkarmayı amaçlayan ve dilbilimsel olarak gerçekliği bulunmayan görüşlerinden uzak kalmayı başarmıştır. Âkif döneminin dil tartışmalarının bilinçli olarak dışında ve üstünde kalmış, bütün millete hitap eden bir üslup anlayışına ulaşmayı, sade Türkçeyle eserler vermeyi başarmıştır²¹.

---

¹⁷ A.g.e., s. 34-39.

¹⁸ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 13, 14; Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 37.

¹⁹ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 7.

²⁰ A.g.e., s. 7.

²¹ A.g.e., s. 8; Necmettin Hacıeminoğlu, *Edebiyat Tahlilleri*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 80.

Âkîf'in şiirlerinin en önemli özelliği toplum hayatını yansıtmasıdır. Bunun için de şiirler kuvvetli gözlem ve incelemeler sonucunda oluşturulmuştur²². Âkîf yaşadığı dönemin sosyal bunalımlarını, yabancılaşmayı, köksüzleşmeyi, parlak günlere özlemi kısacası toplumda aksak olarak gördüğü her şeyi eleştirir. Âkîf'in şiirlerinde zengin-fakir, köylü-şehirli, eğitilmiş-eğitimsiz her sınıftan insana tesadüf edilebilir²³. Bununla bağlantılı olarak bu kişiler temsil ettiği sınıfın dil özellikleriyle (ağızlı) şiirde yer alır²⁴. Âkîf şiirlerinde zaman zaman eserlerinde ele aldığı halk tabakasının özelliklerine uygun olarak kaba ifadeler, küfre, argoya, yerel ifadeler ve ağızlı kullanımlara yer verir²⁵. Âkîf'in dili halkın dilidir. Bu dilde halkın inançları, âdetleri, gelenekleri, deyimleri, atasözleri kısacası bütün maddi ve manevi mirası bulunmaktadır²⁶. Onun sanat anlayışı *Fatih Kürsüsü, İki Arkadaş Fatih Yolu*'nda adlı bölümde şu dizelerde somutlaşmıştır:

-Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

*Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!*²⁷.

Âkîf şiirlerine gerçekçilik katabilmek amacıyla betimleme, hikâye etme [tahkiye] ve karşılıklı konuşma [diyalog] anlatım biçimlerine başvurur. Özellikle bu çalışmada incelenen 7 şiirde [Hasta, Küfe, Hasır, Meyhane, Seyfi Baba, Mahalle Kahvesi, Kocakarı ile Ömer] bu anlatım biçimleri çokça kullanılmıştır²⁸. Bu

²² Mustafa Özkan, a.g.e. s. 15.

²³ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 91-95.

²⁴ Arif Yılmaz, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Halk Dilinin Kullanımı", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 189-210.

²⁵ A.g.e., s. 196-203; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 8, 9; Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 91, 92.

²⁶ Arif Yılmaz, a.g.e., s. 190-194.

²⁷ Mehmed Âkîf Ersoy, a.g.e., s. 256.

²⁸ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 21; Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 92.

minvalde Âkif'in sanat anlayışını özetleyen kendisine ait şu ifadeler önemlidir: *“Benim şiirlerimde öyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde, hayale dalmam. Ben âdî şeylerden bahsederim. Mesela bu ‘taş’. Ona ‘taş’ derim, ‘hacer-i semâvî’ demem. Bu ‘tahta’. Ona ‘tahta’ derim, ‘taht’ demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip mâfevka’t tabîa bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, görüldüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere girer, onları bir ressam gibi aynen tespit etmeye çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa bundandır. Bence, en güzel yazdığım eserlerden biri ‘Mahalle Kahvesi’dir. Çünkü o şiirde, bir mahalle kahvesinde olan şeyleri, olduğu gibi görürsünüz. Hatta muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okudukları zaman, ‘Bu herif, muhakkak böyle kahvelerde yetişt!’ demiş. Benim şiirlerimin bir vâsf-ı mümeyyizi işte budur. Her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermek!”*²⁹.

Âkif, edebiyatın toplum hayatına yön verecek önemli bir vasıta olduğunu düşünür. Başka bir deyişle o “Sanat toplum içindir.” düşüncesindedir. Bu konuda şunları söyler: *Sanat süs ve çerez değildir. Bu sebeple ‘sanat sanat içindir’ formülü tamamiyle yanlıştır. Sanat, cemiyet içindir ve mahallîdir. Bu itibarla sanatın vatani olmadığı formülü de yanlıştır. Bir milletin edebiyatı başka bir millet tarafından benimsenemez. Edebiyat ahlâka da hizmet etmelidir, esasen edepsizliğin başladığı noktada edebiyat biter. Cemiyetin bütün meseleleri, bütün derterleri, yaraları edebiyatın konusudur. Bilhassa çürük ve kötü taraflarımızı ortaya sermek, yani maskaralıklarımızı maskara etmek suretiyle kendimizi düzeltmeğe çalışmalıyız. Edebî eserlerin halka hitap etmeleri şarttır. Aydınlar için yazmak abestir. Milletçe bu kadar geri kalışımızın sebeplerinden*

---

²⁹ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif, Hayatı – Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1962, s. 263.

*biri de, altı asırdan beri, halk için değil yalnız aydınlar için eserler meydana getirmiş olmamızdır*³⁰.

2. Mehmed Âkif Ersoy'un Türkçeciliği ve Şiirinin Üslup Özellikleri

Türkiye’de sadeleşme akımının ortaya çıkması, daha doğru bir ifadeyle dili sadeleştirme ihtiyacının belirmesi, gazete ve dergilerin yayımlanmasıyla başlamıştır³¹. Gazetelerin halk tarafından okunup anlaşılabilmesi, fikirlerin daha kolay yayılabilmesi için halkın anlayacağı tarzda bir dil kullanımına ihtiyaç duyulmuştur. “Osmanlı Türkçesi” dönemi [XVI.yy]’nden beri yabancı unsurlarla dolu olan Türkçemiz, Tanzimat’la birlikte sadeleşmeye başlamıştır. Tanzimat döneminde başlayan dilde sadeleşme cereyanı Servet-i Fünûn ile kesintiye uğramış, Millî Edebiyatçılarla birlikte sistemli bir nitelik kazanmıştır³².

İşte Âkif’in sanatını icra ettiği dönem Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtîcilerin etkin olduğu, öte yandan Millî Edebiyatçıların etkisini iyiden iyiye hissettirdiği dönemdir. Âkif döneminin bütün dil tartışmalarından uzak durmaya çalışmakla birlikte halk diline yaslanması, sade dil kullanması onu Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtîcilerden ziyade Millî Edebiyatçılara yaklaştırmaktadır. O, kategorik olarak Millî Edebiyatçılar içinde anılmasa da dil hakkındaki görüşleri ve dilde sadelik anlayışıyla Millî Edebiyatçıların ilkeleri doğrultusunda eser vermiştir, diyebiliriz. *Mahallede, sokakta, evde konuşulan canlı Türkçeyi bütün kıvraklığı ile şiirimize sokan Mehmet Âkif’tir*³³.

Âkif, dil tartışmalarında “İstanbul Türkçesi / ağzı”nı merkeze almış, dilde muhafazakârlık veya tasfiyecilik gibi aşırılıklardan uzak durur. Türkçeyi halkın anlamadığı, konuşma dilinde olmayan

³⁰ Kenan Akyüz, a.g.e., s. 543, 544.

³¹ Kâmile İmer, *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 45.

³² Mustafa Özkan, a.g.e., s. 24-27.

³³ A.g.e., s. 27.

Arapça/Farsça kelime ve tamlamalarla doldurmayı yanlış bulduğu gibi, herkesin rahatça anlayabildiği mevcut yabancı asıllı kelimeleri de atarak yerlerine Orta Asya Türk lehçelerinden kelimeler ikame etmeyi yanlış bulur. Âkif bu konuda şunları ifade etmiştir:

Geçenlerde lisanı tasfiye edelim yahut etmeyelim meselesi meydan aldı. Her iki fırka o kadar ileri gitti ki aralarını bulmak kabil olmadı. Evet, bir kısmı rahmetli Veysî'nin devrini ihya etmek istiyor. Diğeri de Mâverâünnehr'den Osmanlılar için pek yeni olan hiç işlenmemiş, yaratıldığı gibi kalmış bir lisan getirmek hevesine kapılıyordu. Her iki taraf bir yığın davalarla, delillerle ortaya atılarak zaten tezebzübten kurtulmayan efkârımızı büsbütün karıştırdı. Lisanımızı da, şivemizi de imlâmızla omuz öpüşecek bir hâle getirdi³⁴.

Hepimizin bildiği, hem başka bir lisandan alınma olduğunu hatıra getiremeyecek kadar iyi bildiği kelimeleri unutturarak hiçbirimizin bilmediği tabirleri kabul suretiyle mi lisanımızı sadeleştireceğiz... Evet lisanın sadeleşmesi farzdır. Gazetelerde zabıta vukuatı öyle ağır bir dille yazılır ki avam onu bir dua gibi dinliyor. Mehmet Bey'in hanesine leylen fürce-yâb-ı duhûl olan sârik, sekiz adet kalîçe-i girân-bahâ sirkat etmiştir deyip de Mehmet Bey'in evine bu gece hırsız girmiş, sekiz değerli halı çalmış demek adeta maskaralıktır. Avamın anlayabileceği meani avamın kullandığı lisan ile eda edilmeli, lâkin bir icmâl-i siyâsî Çağatayca yazılmamalı. Çünkü iki taraf da anlamayacak³⁵.

Âkif, Eşref Edip'in Şimdi Türk Edebiyatından Arabî, Farisî, kelimeleri kaldırıyorlar. Bu hususta siz ne dersiniz?³⁶ şeklindeki sorusuna Biz bunu zaten yapıyorduk. Ancak, bu, birden olmaz. Yavaş yavaş olmak lazım. Benim safahatlarım sırasile tetkik olunursa

³⁴ İsmail Hakkı Şengüler, *Mehmed Âkif Külliyyatı V. Cilt. Hikmet Neşriyat*, İstanbul, 2000, s. 57.

³⁵ *Sırat-ı Müstakim*, 1910, c. IV, Sayı: 92, s. 238.

³⁶ Eşref Edip Fergan, a.g.e., s. 258, 259.

*görüür. Meselâ Asım diğçerlerine nisbetle daha çok sâde ve Türkçedir*³⁷ cevabını vermiştir.

Âkif, dilde yenileşmeye karşı değildir. Onun karşı olduğı, yabancılaşmadır. Dilde yerleşmiş, kabul edilmiş kelimeler varken onları çıkararak yerine başka dillerden kelime alınmasına karşıdır. O bu hususta millî bir duruş gösterilmesinden yanadır. Onun *Fatih Kürsüsünde* adlı eserinde söyledikleri, âdeta fikirlerinin özeti gibidir:

“Lisana hiç yenilik sokmayın!” demek: Cınnet.

- Hayır ta ’assub eden yok... Şu var ki: İcâbı

Tahakkuk etmeli bir kerre; bir de, erbabı

Eliyle olmalı matlûb olan teceddüdler...

Düşün ki böyle midir bizde?

-Şüphesiz.

-Ne gezer!

Delili: Kendi sözündür...

- Kimin, benim mi?

- Evet!

- Ne söylemiştim? Unuttum...

- Canım şu ‘zihniyyet!’...

- Beğenmedin mi? Fransızca yok mu “mantalite”?

Onun mukabili...

- Zaten budur ya dert işte!

Tasarrufâtını aynen alırsak İngiliz’in,

Fransız’ın; ne olur hâli, sonra, şivemizin?

Lisânın olmalıdır bir vakâr-ı millîsi,

---

³⁷ A.g.e., s. 259.

O olmadıkça müyesser değil teâlisi.

- Biraz muhâfazakârânedir ya şimdi bu da...

- Evet, muhâfazakârım... Bilir misin, bu moda

Te' ammüm etmeye başlarsa...

- Başlasın! Ne olur?

İler tutar yeri kalmaz; lisânımız bozulur.

Bugün ne maskara olmuşsa milletin kılığı;

Lisan da öyle olur!”³⁸.

Mehmed Âkif sanat hayatı boyunca sade Türkçeyle yazmaya gayret göstermiştir. Evde, sokakta, kısacası halkın içinde konuşulan Türkçeyi, en sade ve en doğal şekliyle şiirlerine nesirlerine yansıtmayı başarmış ve bu konuda Türkçenin en özgün örneklerini vermiştir³⁹. O bu hususta şunları söyler: “Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüşsek mutlaka muztar kalmışızdır. Yalnız sadelikte ‘cennet’i beğenmeyip ‘uçmak’, ‘cehennem’i beğenmeyip ‘tamu’ diyecek kadar ileri gidecek değiliz. Hele dilimizin şivesini -ister Napolyon çizmesi çekmiş, ister İngiliz çorabı giymiş olsun- hiçbir ecnebi ayağına çiğnetmeyeceğiz. Bu hususta ne kadar taassup, ne kadar muhafazakârlık kabilse göstereceğiz. Evet eskiler gibi Arapça, Acemce düşünülüp, yahut yeniler gibi Fransızca Almanca tertip eyleyip Türkçeye ondan sonra naklolunan yazılara karşı gücümüz yettiği kadar hücum edeceğiz. Zira şu hakikate iyice inanmışız ki dilsiz millet gibi şivesiz dil de yaşayamaz. Her memleket nasıl kendi tabii hududu dahilinde ilerlerse, her dil de kendi fitrî şivesi dairesinde terakki eder⁴⁰.”

---

³⁸ Mehmed Âkif Ersoy, a.g.e., s. 261, 262.

³⁹ Mustafa Uluçay, *Mehmet Âkif Ersoy’un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. III.

⁴⁰ Kâzım Yetiş, *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*. Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 253.

Âkif, Türkçenin sadeleşmesini ister, fakat bunu yaparken Türkistan'da konuşulan lehçelerden kelime alınmasını doğru bulmaz. Çünkü böyle yapıldığında halk bu kelimeleri Arapçaları kadar bile anlamaz. O bu hususta şunları söyler: *Bu maksat Osmanlıların lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bütün dünyadaki Türklerin anlayabileceği bir hâle getirmektir, zannederim. Lâkin azıcık insaf edelim ki tutulan yol oraya gider mi? Lisanımızı bu hale getirebilmek için asırlar geçmiş. Bunu bir senede yakıp yenisini yapmağa çalışmak garip bir teşebbüs olmaz mı? Bir mu'teriz diyebilir ki: İyi amma siz tabii bir Türkçe olmadığından şüphe edilmeyen bu lisanımızı muhafazaya devam ederseniz, zararlı çıkacaksınız. Çünkü sizi Buhara'daki, Sibirya'daki, Kırım'daki Kafkasya'daki Türkler anlamayacak. Halbuki İkdâm'ın lisanını işletirseniz o zaman bütün Türk unsuru birbirinizi anlayacaksınız. İtiraz yekten kuvvetli görünüyor. Lâkin pek çürük: Çünkü bu saydığımız memleketlerin Türkleri birbirinin yazdığını anlamıyor ki... Evet, Osmanlı olmayan Türk unsuru arasında hepsinin anlayacağı müşterek bir lisan tahrir olsaydı, belki biz de mümkün olsun, muhal olsun cemaata katılmak arzusunu güderdik. Rusya'dan gelen Türklerin âkilleri, iyi düşünenleri 'Siz Osmanlılar lisanınızı biraz sadeleştirin, ıslah edin, biz onu kabul edelim; yoksa sizin bize uymaya heves etmeniz hiç makul değildir' diyorlar. Kırım'da çıkan Tercüman gazetesinin eski lisanı ile şimdiki arasında ne büyük fark vardır. İşte o gazete bizim Osmanlı Türkçesinin iyi taraflarını almak suretiyle hem dilini başkalaştırdı hem de o havalideki Türkleri bizim Türkçeye alıştırdı⁴¹.*

Âkif'in bu düşünceleri 11 Nisan 1911'de imzasız olarak Ömer Seyfettin tarafından Genç Kalemler dergisinde yayımlanan Yeni Lisan" makalesindeki görüşler ile büyük benzerlik arz etmektedir. Söz gelimi bu makalede de Türkçe ve sadeleşme konularında buna

---

⁴¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 149, 150.

yakın görüşler ortaya atılmıştır. “Yeni Lisan” makalesindeki görüşler şöyle özetlenebilir:

- Arapça ve Farsça gramer kuralları ve tamlamalar bazı istisnalar hariç olmak üzere kullanılmayacak,
- Arapça ve Farsça kelimeler, gramer bakımından orijinal dilindeki şekline göre değil Türkçedeki kullanılışlarına göre değerlendirilecek,
- Arapça ve Farsça kelimeler Türkçede söylendikleri gibi yazılacak,
- Bütün Arapça ve Farsça kelimeler atılmadığından ilmî terim olarak bu dillerden alınmış kelimeler kullanılabilir,
- Diğer Türk lehçelerinden kelime alınmayacak,
- Konuşmada İstanbul ağzı esas alınacak⁴².

Âkif, Milli Edebiyatçıların dil görüşlerini benimsemiştir. Bu nedenle dilin sadeleşmesinde önemli payı vardır. Arapça ve Farsça kelimeleri eserlerinde ses olarak kullanma yolunu hiçbir zaman seçmemiştir. İlk bakışta kolay gibi görünen ancak aslında derin bir sanat yeteneği ve ustalığını gerektiren bu söyleyiş tarzı Âkif’in sanatının en belirgin özelliğini ortaya koyar⁴³.

Âkif, üslup özelliğine bakıldığında kolay yazıyor gibi görünse de aslında zor yazan bir şairdir. Onun Mithat Cemal’e söyledikleri bu durumu gözler önüne sermektedir: *Tabiiyi en sonra buluyorum, yazarken kalemime önce ‘sahte’, ‘sun’i’ takılıyor. Onu atmak için yedi defa, sekiz defa çiziyorum*⁴⁴.

---

⁴² Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 161.

⁴³ Zeynep Korkmaz, “Mehmet Akif’te Dil ve Üslup Özellikleri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1986, Sayı: 420, s. 554-564.

⁴⁴ Mithat Cemal, *Mehmet Akif*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, 257; Sinan Meydan, *Öteki Mehmet Akif, Vaiz*. İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 283.

Âkîf'in şiirlerinin bir diğer önemli özelliği şiirinin “çok sesli” olmasıdır. Şairin şiirlerinde konuya göre değişen ton farkı vardır. Örneğin, kahramanlık şiirlerinde farklı, dinî şiirlerde farklı, hiciv, hikâye, hatıra vb. şiirlerde farklı bir “ses” görülür. Bu farklılıklar kelime kadrosundan vurguya, cümle kuruluşundan telaffuza kadar dilin bütün düzeylerinde karşımıza çıkar⁴⁵.

3. Mehmed Âkîf Ersoy'un Konuşma ve Üslubu ve Halk Diliyle Yazılmış Bazı Manzumelerinin Dil ve Üslup Özellikleri⁴⁶

Çalışmada, Mehmed Âkîf Ersoy'un “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Meyhane”, “Seyfi Baba”, “Mahalle Kahvesi”, “Kocakarı ile Ömer” adlı manzumeleri dil kullanımı yönüyle incelenmiştir. Bu manzumeler halk diliyle yazılmıştır ve bunlarda diğerlerinden daha sade bir dil kullanılmıştır.

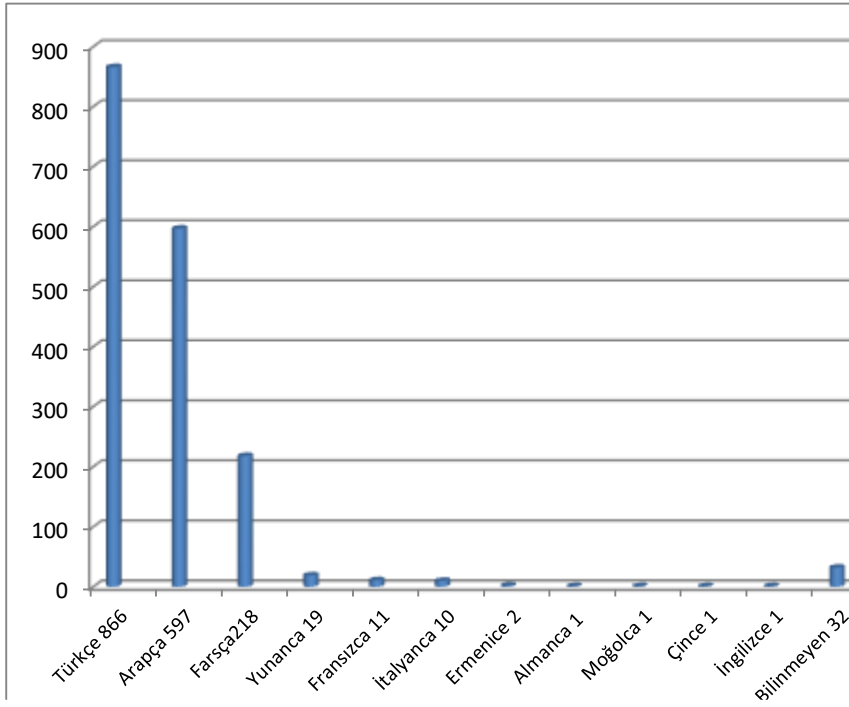
3.1. Manzumelerdeki Kelimelerin Kökenlerine Göre Görünümü

Şairin adı geçen manzumelerinde toplamda 5001 kelime bulunmaktadır. Bunların 1850'si madde başıdır, 3151'i alt maddedir. Başka bir deyişle birbirinden farklı 1850 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin kökenlerine göre sayıları ve toplam madde başı kelime sayısına oranları şu şekildedir: Türkçe 866, Arapça 597, Farsça 218, Yunanca 19, Fransızca 11, İtalyanca 10, Ermenice 2, Almanca 1, Moğolca 1, Çince 1, İngilizce 1, Kökü Bilinmeyen 32.

Birden Fazla Dil Unsurunun Birleşiminden Oluşan Kelime Sayıları şu şekildedir: Arapça + Türkçe 47, Farsça + Türkçe 16, Arapça + Farsça 10, Türkçe + Farsça 8, Farsça + Arapça 7, Türkçe + Arapça 2, Arapça + Türkçe + Farsça 1:

⁴⁵ Necmettin Hacıminoğlu, a.g.e., s. 81, 82.

⁴⁶ Dil incelemesinde örnekler üç ile sınırlandırılmış olup daha fazla örnek olduğu (...) işareti ile gösterilmiştir.

Şekil 1: Manzumelerdeki Kelimelerin Kökenlerine Göre Görünümü.

Şekilde Türkçe kelime kullanımının fazla olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum, Mehmed Âkif Ersoy'un üslubunu doğrudan belirleyici bir durum arz etmektedir. Âkif son dönemdeki fikrî ve edebî akımların da etkisiyle şiirlerinde Türkçe kökenli kelimeler kullanmaya özen göstermiştir. Şairin halka seslenme, halkın hayatına ışık tutma arzusu, onun üslubunu belirleyici bir durum oluşturmuştur.

Türkçeden sonra Arapça kelimelerin yoğun kullanıldığı görülmektedir. Din ve medeniyet dilinin Arapça olmasının bu kullanımda başat rol oynadığı düşünülmektedir.

Arapçadan sonra Farsçanın üçüncü sırada bir kullanım yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Bunda Türklerin Farslarla

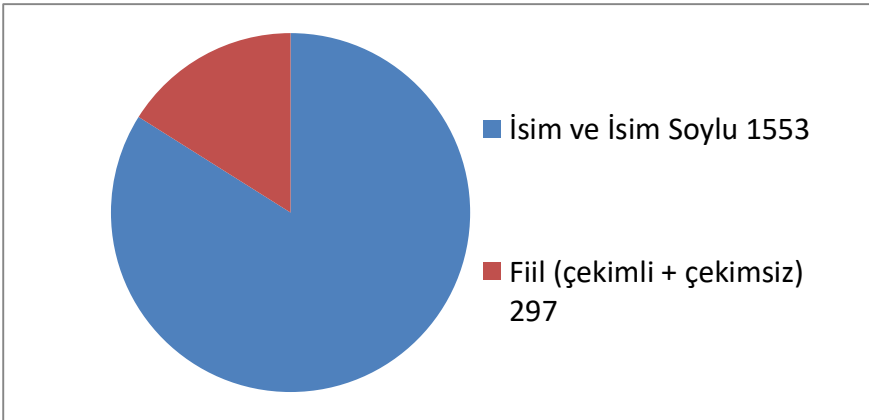
daha Türkistan [= Orta Asya] sahasında olduğu dönemlerden itibaren yakın ilişkiler geliştirmesinin payı büyüktür.

Âkîf'in manzumelerinde, Türklerin Anadolu coğrafyasına gelip yerleştikten sonra Batı dillerinden alıntılacağı kelimelere de rastlanmaktadır. Bu dillerin başında sırasıyla Yunanca, Fransızca ve İtalyanca gelmektedir.

Manzumelerde Fransızcadan alıntılanan kelime sayısının İngilizceden fazla olması, o dönem Türkçesinde İngilizcenin değil, Fransızcanın etkili olduğunu göstermektedir.

3.2. İncelenen Manzumelerdeki Kelime Türleri

Âkîf'in incelenen yedi şiirinde 1553 isim ve isim soylu, 297 çekimli ve çekimsiz olmak üzere fiil kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle toplam 1850 kelimenin 1553'ü isim, 297'si fiildir.

Şekil 2: Manzumelerdeki Kelime Türleri.

3.3. Üslubu Doğrudan Belirleyici Rolü Olan “Sıfat”, “Zarf” ve “Zamir” Kullanımı

Metindeki –mükerrer kullanımlar hâriç- sıfat, zarf ve zamir kullanımı şu şekildedir: 581 sıfat, 96 zarf, 20 zamir. Toplam zarf kullanımı 299, toplam zamir kullanımı 301'dir.

Şekil 3: Üslubu Belirleyici Kelimelerin Kullanımı.

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere isim ve isim soylu kelimeler içerisinde sıfatların ağırlığı büyüktür. Sıfatların ağırlıklı olarak kullanılması, üslubu canlı kıldığı kadar, ifadeyi de daha anlaşılır hâle getirmiştir. Varlıkların vasıflandırılması, imgelerin daha somut hâle gelmesini sağlamıştır.

Zamirlerin kullanımı, üslubu halk diline yaklaştıran bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü burada şair bazen “ben” diyerek kendini merkeze almakta, bazen “sen” zamiriyle muhatabına seslenmektedir. Özellikle kişi zamirlerinin kullanımında bu durum daha da öne çıkmaktadır. Şair, işaret zamirleriyle nesnelere, varlıklara işaret etmiş; soru zamirleriyle de bazı durumlarda istifham sanatına başvurmuştur.

3.4. Tamlamalar⁴⁷

3.4.1. Türkçe İsim Tamlaması

Metinde belirtili ve belirtisiz olmak üzere toplam 186 adet Türkçe isim tamlaması kullanılmıştır: *çocuğun hâli* (H: 47), *sokağın ortası* (K: 57), *yağmur duası* (KiÖ: 126) (...).

⁴⁷ Örnekler, Mehmed Âkif Ersoy, *Safahât*, [Haz. Fatih BAYHAN], Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2021 yayınından alınmış olup 3 ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca örneklerin alındığı şiir isimleri, atıf yapılırken kısaltılmış, yapılan bu kısaltmalar çalışmanın sonunda yer alan “Taranan Şiirler ve Kısaltmalar” bölümünde açıklanmıştır.

İsim tamlamalarının tamlayan ya da tamlananında bazen Farsça sıfat tamlaması veya Farsça isim tamlaması örneklerine de rastlanmıştır. Bunlar 10 adettir:

Tamlayanı Farsça sıfat tamlaması olan 2 adet tamlama bulunmaktadır: *sa'y-i belâğın /.../ sonu* (H: 50), *yâr-ı kadîmin yurdu* (SB: 101).

Tamlananı Farsça sıfat tamlaması olan 7 adet tamlama bulunmaktadır: *derin bir iltivânın sîne-i zerd-i melâli* (M: 70), *gecenin sütre-i yeldâsı* (SB: 100), *milletin /.../ rûh-ı gayreti* (MK: 143).

Tamlayanı Farsça isim tamlaması olan 1 adet tamlama bulunmaktadır: *hayât-ı âile ismi* (MK: 145).

3.4.2. Türkçe Sıfat Tamlaması

Metinde toplam 581 adet sıfat tamlaması bulunmaktadır. Sıfat-fiil ekleriyle teşkil olunanlar da buna dâhildir.

Bazı sıfat tamlamalarının tamlayan ya da tamlananı Farsça sıfat tamlaması veya Farsça isim tamlaması olabilmektedir:

Niteleyeni / belirteni Farsça sıfat tamlaması olan 1 adet tamlama bulunmaktadır: *devr-i sâlisteki âsâr* (H: 49).

Niteleneni / belirtileni Farsça sıfat tamlaması olan 14 adet tamlama bulunmaktadır: *bir heykel-i üryân-ı sefâlet* (H: 48), *bu devr-i azâb* (HA: 66), *her seng-i zâr* (M: 70) (...).

3.4.3. Farsça İsim Tamlaması

Metinde 38 adet Farsça isim tamlaması tespit edilmiştir: *huzûr-ı Hakk* (KİÖ: 127), *nûr-ı şebâb* (H: 48), *sefilân- beşer* (SB: 100) (...).

3.4.4. Farsça Sıfat Tamlaması

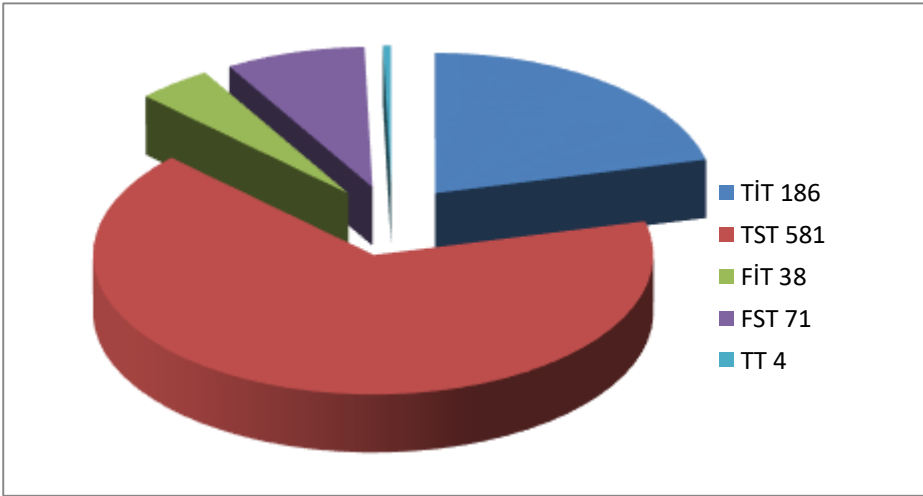
Metinde 68 adet Farsça sıfat tamlaması tespit edilmiştir: *cebîn-i sâf* (K: 59), *devr-i sâlis* (H: 49), *nesl-i necîb* (MK: 144) (...).

3.4.5. Terkîb-i Tenâsübî

Metinde 4 adet terkîb-i tenâsübî tespit edilmiştir: *ferîh ü fahûr* (KİÖ: 128), *kâr ü bâr* (M: 70), *zalûm ü cehûl* (KİÖ: 127...) (...).

TAMLAMANIN TÜRÜ	SAYISI
Türkçe İsim Tamlaması	186
Türkçe Sıfat Tamlaması	581
Farsça İsim Tamlaması	38
Farsça Sıfat Tamlaması	71
Terkîb-i Tenâsübî	4

Şekil 4: Tamlamaların Türlerine Göre Sayıları.

Şekil 5: Tamlama Türlerinin Grafiksel İfadesi.

3.5. İkilemeler

Metinde 41 adet ikileme kullanılmıştır. Bunların 36 tanesi birbirinden farklıdır. Başka bir ifadeyle 36 farklı ikileme kullanılmıştır: *çoluk çocuk* (M: 72), *tek tük* (SB: 100), *yamrı yumru* (K: 59), (...).

3.6. Deyimler

Metinde 17 adet deyim tespit edilmiştir: *adam hesabına koymak* (MK: 152), *el açmak* (SB: 24), *rengi uçmak* (H: 48) (...).

4. Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, dil tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî sanat anlayışının hâkim olduğu, ancak bütün bunlara karşın dilde tüm yabancı asıllı unsurların atılmasını savunan tasfiyecilerin de etkinlik gösterdiği, kısacası birbirine taban tabana zıt görüşlerin sanat hayatına yön verdiği bir dönemde yaşamış ve sanatını bu farklı eğilimler altında gerçekleştirmiştir. Mehmed Âkif, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtîcilerin dilde Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü aşırı tutumlarına itibar etmediği gibi tasfiyecilerin dildeki bütün alıntı unsurları çıkarmayı savunan görüşlerine de sıcak bakmamıştır.

Âkif, sade Türkçeden yanadır ve bunu şiirlerinde fiilî olarak da göstermiştir. O, dilde karşılığı varken Batı dillerinden kelime alınmasına karşıdır. Dilde yerleşmiş ve halka mal olmuş kelimelerin sırf alıntı kelime diye atılmasına karşıdır. Âkif dilde ani ve plansız Türkçeleştirme yapılmasının da karşısındadır. O, Türkçeleştirmeyi nihai bir hedef olarak kabul etmekle birlikte bunun yavaş yavaş ve kontrollü olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünür. Âkif bu Türkçecilik anlayışıyla Millî Edebiyatçıların görüşleriyle büyük ölçüde birleşir.

Âkif sanat görüşü olarak “toplum için sanat” anlayışındadır. Ona göre sanat topluma hizmet etmeli, ondaki çarpıklıkları, olumsuzlukları gerçekçi bir şekilde ortaya koymalı ve bunların giderilmesi konusunda da rol üstlenmelidir. Âkif bu görüşleriyle şiirlerinde gerçekçi gözlemler yapmış, toplumun bütün katmanlarını şiirine yansıtmayı başarmıştır. Âkif’in şiirlerinde zengin/fakir, köylü/şehirli, eğitilmiş/eğitimsiz her sınıftan insana rastlanır. Bu farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki insanlar, şiirde temsil ettiği sınıfın dil özellikleriyle yer alır. Âkif, ifadeye ve olaylara gerçekçilik

katabilmek için bu farklı halk kitlelerinin özelliklerine uygun olarak küfre, argoya, ağızlı ifadelerle başvurur. Bu durum Âkîf'in halkını en ince ayrıntısına kadar tanıdığını gösterir.

Âkîf'in dili halkın dilidir. Bu dilde halka ait bütün birikimler kendini gösterir. İnanç, âdet, gelenek gibi kültür unsurlarının yanı sıra deyim, atasözü gibi dil/kültür unsurları da yerini alır.

Âkîf şiirlerinde gerçekçilik oluşturabilmek, ifadeyi etkili ve anlaşılır kılabilmek için betimleme, hikâye etme ve karşılıklı konuşma anlatım biçimlerinden yararlanır. Söz gelimi bu çalışmada incelenen 7 şiirde bu anlatım biçimlerinden bolca yararlanılmıştır.

İncelenen 7 şiirde toplam 5001 kelime bulunmaktadır. Bunların 1850'si madde başıdır. Kökenlerine göre en fazla Türkçe kelime kullanılmış, Türkçeyi Arapça ve Farsça izlemiştir. Bu durum Âkîf'in incelenen şiirlerinde Türkçe kelime kullanımına büyük önem verdiğini gösterir. Bu şiirlerde az da olsa Yunanca, Fransızca, İtalyanca, Ermenice, Almanca, İngilizce gibi Batı dillerinden kelimeler de görülür.

Âkîf'in şiirlerinde Fransızca kelime sayısı İngilizceden fazladır. Bunun nedeni o dönem Türkçesinde daha çok Fransızcanın etkisinin görülmesidir.

İncelenen şiir metinlerinde isimlerin fiillere göre daha ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Sıfatlar, zarflara ve zamirlere göre daha fazladır. Sıfatların ağırlıklı kullanımı, varlıkların, olguların iyi gözlemlendiğini ve bunların vasıflandırılarak daha canlı ve hareketli kılındığını ortaya koyar. Sıfatların halkın anlayabildiği sadelikte olması anlaşılabilirliği de artırmıştır. Özellikle kişi zamirlerinin kullanımıyla coşku ve heyecan artırılmış, muhataba seslenilmiş; soru zamirleriyle de istifham sanatı gerçekleştirilmiştir.

Âkîf'in incelenen şiirlerinde Türkçe isim tamlamasının Farsça isim ve sıfat tamlamasına göre çok daha ağırlıklı olarak kullanıldığı görülür. Farsça isim ve sıfat tamlamalarının toplamı, Türkçe isim

tmlaması sayısına ulaşmamaktadır. Sadece bu durum bile Âkîf'in sade dil kullanmanın önemli ölçütü durumundaki tamlama kullanımında Türkçe kullanmaktan yana olduğunu ve dolayısıyla da Türkçeciliğini gösterir. İncelenen şiirlerde Arapça tamlamaya rastlanmaması da bunun diğer açık kanıtı hüviyetindedir.

Özetle bu çalışmada Âkîf'in 7 manzumesinden hareketle bir dil ve üslup çalışması yapılmış ve bunun sonucunda onun sade Türkçeyle eserler verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Âkîf'in bu dil kullanımı, çağdaşı olan Millî Edebiyatçıların dil konusundaki görüşleriyle ve sanat anlayışlarıyla büyük bir benzerlik arz etmektedir.

Taranan Şiirler ve Kısaltmaları

H: Hasta

K: Küfe

HA: Hasır

M: Meyhane

SB: Seyfi Baba

MK: Mahalle Kahvesi

KİÖ: Kocakarı ile Ömer

Kaynakça

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979.

_____, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1985.

Cemal, Mithat, *Mehmet Âkîf*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986.

Ersoy, Mehmed Âkif, [Haz. Fatih BAYHAN]. *Safahât*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2021.

Fergan, Eşref Edib, *Mehmed Âkif, Hayatı – Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1962.

Hacıeminoğlu, Necmettin, *Edebiyat Tahlilleri*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019.

İmer, Kâmile, *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Korkmaz, Zeynep, “Mehmet Akif’te Dil ve Üslup Özellikleri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1986, Sayı: 420, s. 554-564.

Meydan, Sinan, *Öteki Mehmet Akif, Vaiz*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015.

Özkan, Mustafa, *Safahat’ta Konuşma Dili*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2018.

Sırat-ı Müstakim, (1910), c. IV. sy.92, s. 238.

Şengüler, İsmail Hakkı, *Mehmed Âkif Külliyyatı V. Cilt*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2000.

Timurtaş, Faruk Kadri, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Uluçay, Mustafa *Mehmet Âkif Ersoy’un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslûp İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Yetiş, Kâzım, *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*. Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Yılmaz, Arif, “Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerinde Halk Dilinin Kullanımı”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 189-210.

MEHMET AKİF ERSOY'UN MISIR'DAKİ GURBET YILLARI VE MEKTUPLARINDAN İZLENİMLER

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KURT*

ÖZET

Mehmet Akif Ersoy, toplumun önemli değişimler geçirdiği bir dönemde, sadece edebî yönüyle değil, toplumdaki ağırlığı ve yaptığı tercihlerle dikkat çeken önemli bir kişiliktir. İnsanî değerlerin giderek bozulmaya başladığı bir dünyada onu, memleketinden uzak, bazen yokluklar içerisinde mütevazî imkanlarla geçinmeye çalışırken, bazen de hatırandan hiç çıkarmadığı memleketinin güzel yarınlarına dönük olarak yakınlarına umut aşıladığını görmekteyiz. Milli şair Mehmet Akif Ersoy, vatan kavramını önce gönlünde besleyip büyüttü; sonra kurulan devletin bağımsızlığı ve hürriyetini yazdığı İstiklal Marşı ile sembolleştirdi. Ne var ki kendisi vatan gibi değerlerden, belki de pek az nasiplenebildi. Hayatının son demlerini yaşadığını fark ettiğinde son bir arzusu vardı. Vücudu, İstiklal Marşı'nı yazdığı ülkesinin toprağıyla hemhal olmağı.

Anahtar kelime: Mehmet Akif, bağımsızlık, özgürlük, vatan, Mısır, hasret, zorluk

Giriş

20. yüzyılın başında, Türk tarihinde önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünün sona erip yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu bir

---

*ÇOMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/ Balkan Araştırmaları Yüksek Lisans Programı.ykurt@comu.edu.tr

dönemde, ahlakî ve insanî yönüyle öne çıkan İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy, ölümünden 85 yıl sonra edebiyatın, tarihin ve sosyolojinin artan bir ilgisiyle araştırma konusu olmaya devam etmektedir.

Geçen yüzyılın başında, Batılı emperyalist ittifakın işgali altındaki Anadolu'da, daha ziyade düşünsel mücadelesiyle Kurtuluş Savaşı'na katılan Mehmet Akif Ersoy, dinî konuşmaları ve nasihatleriyle geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Yaptığı etkileyici konuşmalarla halkı mücadeleye çağıran Mehmet Akif, toplumcu yanıyla takdir gören önemli bir dava adamıdır. Ardı arkası kesilmeyen savaşlardan yorgun, bitkin düşmüş toplumun, dört bir tarafı işgal edilmiş memleketin içinde bulunduğu belirsizlik karşısında Akif, Anadolu insanının moral ve inanç cephesinin güçlü tutulması gerektiğini savunarak yaptığı konuşmalarla topluma özgüven ve umut aşılamıştır.

İstiklal Marşı şairi, yaşanan yozlaşma karşısında toplumun ahlakî cephesine büyük önem atfeder. Bu açıdan bireyle toplum arasındaki ilişkiyi, kendisinin sıkı sıkıya bağlı olduğu İslam ahlakı temelinde inşa etmek ister. Toplumsal aidiyet ve inanç konusunu, bağımsızlık ve özgürlük gibi değerler silsilesinden ayrı düşünmeyen şair, toplumun özgürlüğü ölçüsünde, kişi inanç özgürlüğünü kullanma ve kişiliğini geliştirme olanağına sahip olduğunu savunur. Bu çerçevede, dünya uygarlıklarından oldukça gerilemiş olan Müslüman toplumları eleştirel bir çerçevede değerlendirir. Mehmet Akif, İslam dünyasının kurtuluşu için bilim alanında topyekûn bir uyanışa ihtiyacı olduğunu belirtir. Milli şair, bu tasavvurunu destekleyen tarihten iki çarpıcı örnekle açıklar. Birincisi, İslam âleminin ihtişamlı geçmişi; ikincisi ise üç kıt'a üzerinde hüküm süren Osmanlı Devleti'nin parlak dönemleridir. Akif'e göre, her iki tarihî örnek, İslâm'ın üzerinde önemle durduğu çalışma ahlakının en somut kanıtıdır. O, İslam âleminin Batı karşısında geri kalmış olmasını, Müslümanların İslam'ı yanlış yorumlamalarının bir sonucu olarak görür:

*"Çalış"!"dedikçe şeriat, çalışmadan durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!*

(İmamoğlu, 2016: 20)

Akife göre, İslam'ın hakiki çizgisinden sapılması, bu her iki büyük uygarlığın da sonunu getirmiştir. Yine ona göre İslam aleminin gerilemesi, kitabına uyulan bir din değil, kitabına uydurulan bir din (İmamoğlu, 2016: 19) olmasının sonucudur. Mehmet Akif, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu derin medeniyet krizini iyi gözlemlemiş, iyi çözümlemiş müstesna bir fikir adamıdır.

İslam ve medeniyet ilişkisi bağlamındaki düşüncesi böylesine sarıh olan Akif, Türk Kurtuluş Savaşı saflarında yerini alırken Anadolu insanının çalışmaya ve mücadeleye dönük azmini en üst düzeye çıkarmak istemektedir. Bağımsızlık ve özgürlük gibi kavramları İstiklal Marşı'na nakşetmesi, elbette Anadolu insanının gücünü ortaya koymaya ve onu bağımsızlık ideali için motive etmeye dönük önemli unsurlardır. Ancak bu unsurlar, sınırlı coğrafi anlamının ötesinde, geniş ve kapsayıcı anlamıyla Batı'nın esaretinden kurtulmuş, bağımsız, özgür ve tarihine yakışır, büyük medeniyetler kurmuş bir İslam toplumu tasavvurunun kodlarını da içermektedir.

Kurtuluş Savaşı yılları ve öncesinde Akif'in toplum tasarımı, böyle bir çözümlemeyi öngörür. O, İslam alemi açısından medeniyet mevhumunu irdelerken dünyadan soyutlanmış ve kendi içine kapalı bir yaklaşımdan farklı olarak dünya medeniyetlerinden yararlanmayı öngörmektedir. Akif, Doğu medeniyetinin irfanını, Batı medeniyetinin ise çalışma disiplini tereddütsüz savunan, hatta zorunlu sayan bir yaklaşım içerisindedir. Milli şair, Batı uygarlığından söz ederken Batı'nın maddiyata dayalı yaşam tarzını değil, bilime verdikleri önem ile çalışma disiplini kastederek. *"Garb'ın efkârını mal etmeli Şark'ın beyni"* derken Batı'nın bilimde yakaladığı üstünlüğün önemine vurgu yapmaktadır. Akif'in değerlendirmesine göre İslam, rehaveti ve tembelliği değil, çalışmayı öğretir. Onun düşünce evreninde iki değişik "Batı" vardır. Biri,

çalışarak başarıya ulaşmış ve kendi içinde müreffeh Batı; diğeri de dışa ve özellikle İslam alemine dönük sömürü düzenini kurmuş zalim Batı'dır. Birincisine imrenerek bakan Mehmet Akif, Batı uygarlığının, İslam dininin esaslarına çok daha yakın olduğu, insanı faziletli kılan ve yücelten medeniyet gibi bir kavramın Müslüman toplumlara daha çok yakıştığı düşüncesindedir. Oysa İslam alemine zulmeden Batı'ya karşı serttir ve kararlı bir tavır takınmaktadır. Denilebilir ki Akif, medeni seviyeye ulaşmada, Batı'nın çalışma ahlakını savunurken, Batılıların maddiyata dayalı anlayışlarına ise mesafe koyarak onların kaybettiği insanî değerler konusunda şu ifadelerle Doğu toplumlarının dikkatini çekmektedir:

"Garplılar o namütenahi kuvvâ-yımaddiyelerine rağmen, 'Sükût-ı ahlâka çare bulamazsak mahvımız muhakkaktır,' diye feryad ediyorlar; biz Şarklılar bu zaafımızla beraber onların kaçmak, kurtulmak istedikleri uçuruma doğru dolu dizgin koşuyoruz!" (Günaydın, 2009: 80).

İstiklal Marşı şairi, tarif etmeye çalıştığımız her "iki Batı" üzerinde kafa yoran önemli bir sosyal betimleyicidir. O hem Batı'yı hem Doğu'yu iyi gözlemlemiş, iyi tetkik etmiştir. Onun varmak istediği nihaî hedef, uygar Batı'nın bilimsel tekniğini ve çalışma disiplini alıp güçlenmek ve bu sayede İslam âleminin Batı'nın zulmünden kurtulmasını sağlamaktır.

Mehmet Akif'e göre, tarihin böylesine kritik bir kavşığında, zalim Batı'ya karşı kazanılan Kurtuluş Savaşı'nın görkemli zaferi, Türk milleti gibi İslam âlemine de elbette moral gücü ve özgüven kazandırmıştır. Ne var ki Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yaşanan çeşitli siyasal ve sosyal süreçler, Akif'in tasavvur ettiği dinî birliğe dayalı bir toplum inşasının oldukça uzağında kaldığı gerçeğiyle karşılaşılır. İslam dünyası adına, bir çeşit dayanışmaya dayalı çatı birliğini dışlayan bu süreçler, Mehmet Akif'te ve onun dava arkadaşlarında derin düş kırıklığı yaratır. Bir yaşam tarzı olarak Batı

uygarlığını esas alan Cumhuriyetin toplum tasarımı, Mehmet Akif'in toplum tasavvuruyla taban tabana zıt istikamettedir. Bu fikir ayrılığı, Cumhuriyetin kurulmasından kısa bir süre önce İkinci Meclis seçimleri sürecinde kendini belli etmeye başlamıştır. Bilindiği gibi Mehmet Akif I. Meclis'te Burdur Milletvekili olarak görev yaptıysa da II. Meclis seçiminde yoktur. Bu noktadan sonra İstiklal Marşı şairi, bütün siyasi süreçlerden dışlandığını anlar; hayatında hep savunageldiği "İslam Birliği" gibi fikirleri yayma imkanını büsbütün kaybeder.

İkinci Meclis'e milletvekili adayı gösterilmemesi, onun yeni devletin İstiklal Marşı şairi olmasıyla sembolik bir konumda bırakıldığının ötesinde siyaseten artık bir rolü olmadığını gösterir. Akif, çeşitli siyasi süreçlerden dışlanmakla kalmaz, geçimini sağlamak için ekonomik açıdan da herhangi bir destek görmez. Düne kadar omuz omuza mücadele ettiği dava arkadaşları içerisinde bir yabancı gibi muameleye maruz kalması, onu son derece üzer. Şartlar artık onda dayanılmaz bir baskı oluşturur. Bunun üzerine Ankara'dan İstanbul'a taşınmak zorunda kalır. Siyasi ortam, Akif'in tasavvur ettiğinin aksine devlet düzeninin çok farklı bir istikamete kayması, onun hayatında ve kendisine gönülden bağlı toplumsal kesimlerde görülmemiş bir düş kırıklığı yaratır. Yirmi yıllık memuriyeti ve üç yıllık milletvekilliğinden sonra hak ettiğini düşündüğü emekli maaşı bağlanmaması, İstiklal Marşı şairi için zor günlerin adeta habercisi olur. Mehmet Akif'e emeklilik maaşı ancak Mısır dönüşü, Haziran 1936 yılında bağlanabilmiştir. Mısır'a gitmeden önce, ekonomik şartlar, 6 çocuk babası olan Mehmet Akif'i, elbette geçim sıkıntısına sokmuştur. Göğüslemekte zorluk çektiği maddi sıkıntılardan başka onu asıl yaralayan şey, itibarına yönelik yapılan çeşitli saldırılar ve asılsız ihbarlardır. Çanakkale Destanını yazması dahi bir saldırı nedeni sayılarak "*Çanakkale destanını yazan şair maalesef Türk değildir*" ya da "*Sen Türk değilsin*" (Edip, 2011: 153) gibi Mehmet Akif'in kaldıramayacağı hakaretlerle karşı karşıya kalması onu derin üzmüştür.

Bu dönemde kimisi Akif'i gericilik ve yobazlıkla eleştirmiş, kimisi de inkılap karşıtı olmakla suçlamıştır. Oysa Mehmet Akif uygulamaya konulan inkılaplara katılmamakla beraber tepkisini karşı çıkarak değil, hassas bir dönemden geçildiği Cumhuriyet'in ilk yıllarında vatanseverlik sorumluluğuyla susmayı tercih ettiğine ilişkin bir kanaate varmak mümkündür. Genel olarak sanıldığının aksine, şapka devrimi konusunda Akif'in katı bir tutum içerisinde olmadığını, Edremitli şair ve Balıkesir Çağlayan gazetesi sahibi Ruhî Naci Sağdıç'tan öğreniyoruz. Mısır'a gitmeden üç hafta kadar önce Mehmet Âkif, bir dost toplantısında Neyzen Tevfik'in bu konuyu açması üzerine "*Şapka için artık icma-i ümmet var. Elbette giyeceğiz*" dedikten sonra ertesi gün başına bir kasket aldığı (Özçelik, 2008: 93) söylenir. Mehmet Akif'in bu hoşgörüsü, memleketinden ayrılmamak için belki de son bir gayretidir. Ne var ki kalmak konusundaki ümidi iyiden iyiye tükenmişti.

1925 yılında başyazarlığını yaptığı Sırat-ı Müstakim dergisinin kapatılması, süregelen bu olumsuz şartların da bir sonucudur. Ancak Mehmet Akif'in ülkeden ayrılmasına en çok etkili olan neden, kendi ifadesiyle belirttiği gibi, polis tarafından sürekli izlenmesidir.

"Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben vatanını satmış ve memleketine ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bu yüzden gidiyorum" (Özçelik, 2008: 94) dediği bilinir.

Kendi varlığından rahatsızlık duyulduğu hissine kapılan Akif'in ülkesi aleyhinde çalıştığı izlenimini verip haksız saldırılara hedef olmamak için, siyasi fikir birliği içinde olduğu Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitmeye karar verir. Mısır'da yaşadığı 11 yıl da Mehmet Akif için kolay geçen yıllar olmamıştır.

1. Mehmet Akif'in Mısır Yılları

Mehmet Akif Mısır'a ilk kez 1914 yılında gider. Abbas Halim Paşa'nın masraflarını karşıladığı bu seyahat iki ay kadar bir süreyi kapsar. Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine ikinci kez Mısır'a

giden Akif bu seyahati resmi görevle gerçekleştirir. Seyahat, Osmanlı Devleti'ne sadakat beyan eden Necid şeyhine bir ziyaret vesilesiyle yapılır (Özçelik, 2008: 93). Aralıksız 11 yıllık Mısır ikametinden önce Akif'in kış aylarını geçirmek amacıyla sık sık oraya gittiği bilinir. Ancak 1925 yılının sonundaki gidişi, bu şairin son ve belki de en çileli gidişidir.

Mehmet Akif'in, Türkiye'den ayrılışından kısa bir süre sonra memleketini özlemeye başladığı anlaşılır. Bu durumu, Mısır'a gidişinden, yaklaşık 6-7 ay sonra Mahir İz'e gönderdiği mektubundan öğreniyoruz. Mahir İz, mektubunda kendisini rüyasında gördüğünü yazması üzerine, Akif bir anda duygulanıp dostlarının eksikliğini hisseder ve onlardan uzak oluşunun acısını şöyle ifade eder:

"...İnşallah bu hicran günleri rüya gibi geçer de yine kavuşur, yine edebî, ilmî, ruhanî musahabeler tertip ederiz. İstanbul'da bırakıp çıktığım yârânımı şu aralık çokça göreceğim geldi. Hâlbuki uzun yıllar kendilerinden ayrı yaşamak mecburiyetini kolayca sîneme çekerim sanırdım. İşte o müştak olduğum yârân-ı safânın biri de sensin" (Günaydın, 2009: 39).

Mısır yılları Mehmet Akif için, özellikle ilk 4 yıl, zor geçen yıllar olmuştur. Uzun zaman ciddi ekonomik güçlükler içerisinde geçim sıkıntısı çeken Milli Şaire bu sıkıntılı dönemde dost bir el uzanır. O'nun bir hayranı olan Abdülvehhab Azzam adında bir şahıs, Mısır Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türkçe hocası olarak göreve başlamasına aracılık etmiştir. Akif, adı Elcâmiat'ül-Mısriyye olan Mısır Üniversitesi'nde Aralık 1929'da Türkçe ders vermeye başlamıştır. Bu bilgi, kendisinin Mahir İz'e yazdığı mektuba dayandırılır. Bu olumlu gelişme, sıkıntı içerisinde olan Akif'e rahat bir nefes aldırır. Mısır'da görüştüğü dostlarından Yozgatlı Mehmet İhsan Efendi,² Akif'in göreve başlamasını şöyle açıklar:

---

² Yozgatlı Mehmet İhsan Efendi, 1924'te gittiği Mısır'da uzun yıllar yaşamış, orada önemli çalışmalar yapmış bir ilim adamıdır. Mehmet Akif'in en yakın dostlarından. Mehmet Akif, 1936 yılında Türkiye'ye dönerken bu Kur'an mealini dostu İhsan Efendi'ye emanet

"Akif sıkıntı içindeydi, ama halinden şikâyet etmiyordu. Hatta Abdülvehhab Azzâm, kendisine üniversitede Türkçe muallimliği teklif ederken: 'Akif Bey, bilmem size zor mu gelir? Zahmet olur mu?' diye sorunca, şöyle cevap vermiş. 'Doktor size bunu ben arz etmek istiyorum. Sizinki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum.'" (Özmen, 2017: 35).

Milli şair, üniversitedeki görevinin yanı sıra diğer çalışmalarını da sürdürür. Akif, daha Türkiye'deyken kendisine, Elmalılı Hamdi Efendi ile birlikte Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmesi için birçok kez teklif yapılır. Bunun manevi yükü ağır olacağı düşüncesiyle bu teklifleri her defasında reddeden Akif, kimi dostlarının devreye girip yaptıkları ısrarlı tekliflerden sonra kabul etmek zorunda kalır. Diyanet Riyâseti ile bu konuda bir mukavele imzalanır. Mısır'da üzerinde en çok çalıştığı konulardan biri Kur'an meâlî üzerinde yaptığı çalışmalardır.

Mısır'da üzerinde çalıştığı Kur'an-ı Kerim tercümesinden başka edebiyat çalışmalarına da devam ederek şiir yazmıştır. Safahât'ın yedinci ve son kitabı olan *Gölgeler* adlı kitabı 41 şiirden oluşur. 1918-1933 yılları arasında yazılan bu şiirler Kahire'de basılmıştır (Safahât, 2021: 37).

Mehmet Akif, uzun süre kaldığı Hilvan'da yazdığı şiirlerden bazıları; *Vahdet, Hicran, Secde, Bir Gece, Bir Arıza, Ne Eser Ne de Semer, Said Paşa İmamı, Nefs-i Nefis, Yaş Altmış* gibi şiirlerde dünyevî ve uhrevî konulara ilişkin şairin iç dünyasından yansımalar dikkat çekmektedir. Şair için Mısır yılları, İstiklal Marşı dizelerinde, dünya hayatında belki de hiç karşılaşmak istemediği, hiç olmasını arzu etmediği vatanından "cüdâ" bir biçimde yaşaması gerçeği söz konusudur. Akif, şiirin dizelerine taşan memleket özlemiyle vatanına ilişkin düşündüklerini tezatlı bir sanatla "bâd-ı sabâya" havale

---

ederek dönmesi halinde bu çalışmayı sonuçlandıracağını, aksine dönmediği takdirde yakmasını söyler. Mehmet İhsan Efendi 2014 yılında Cumhurbaşkanı adayı olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babasıdır. TDV İslam Ansiklopedisi, 28. Cilt, s.490.

ederken sabah rüzgârı dahi O'nun memleketini özlemiş olacak ki yüzlerce mil gibi uzun bir yolculuğu, bir solukta katettiğini belirtir:

"Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle

Bilmem, bir işim var; sana etsem mi havâle?

Vaktâ ki sekiz yüz mili bir nefhada geçtin;

Vaktâ ki bizim yerleri rû'yâ gibi seçtin;" (Safahât, 2021: 520).

Mehmet Akif'in şiiri, düşüncesi ile eylemi arasındaki kuvvetli bir bağ oluşturur. Şiirinde fantezi yoktur. Akif'in şiirinde, ya dış âlemin günlük hayatından somut gerçekler vardır; ya da o âlemin etkileri, şairin iç âlemine yansımaları biçiminde çizilen tablolar vardır. *Bir Arîza* şiiri, şairin dış dünyası ile iç dünyasının somutlaştığı bir tabloyu andırmaktadır. Çok saygı duyduğu Abbas Halim Paşa, şairin hayatında önemli bir yere sahiptir. Ona olan saygısını, kimi zaman şiirinde dile getirir. Mehmet Akif, Fuat Şemsi İnan³'a yazdığı mektupta, Abbas Halim Paşa için kaleme aldığı bir kıt'ayla Mevlit Kandili'ni, şu dizelerle kutlamaktadır.

"Gökten ay parçası hâlinde, o rahmet güneşi

İndi âfâka bu akşam, bu mübarek akşam

Ebedî kandili yandıkça, Hüdâ'dan dilerim,

Parlasın dursun o îman senin alnında Paşam!" (Günaydın, 2009: 100).

Abbas Halim Paşa ile Mehmet Akif arasındaki saygı karşılıklıdır. Paşa, Akif'e olan saygısını, söylediği veciz bir ifadeyle belirtir; *"Âkif ne zaman olsa bir Abbas Halim bulur; fakat ben bir Âkif bulamam. O, benim için bir talihtir."* (Kutay, 1986: 153).

---

³ Fuat Şemsi İnan, inkılaplara karşı duruşuyla bilinen Mehmet Akif'in dost çevresindendir. Ayrıntılı bilgi için "Fuat Şemsi İnan: Mehmet Akif Ersoy'un dost çevresi", Derman, M. Uğur, İstanbul 2017.

Mısır'a gitmesine büyük payı bulunan Abbas Halim Paşa'nın her zaman yakın ilgisini gören Mehmet Akif, 1935 yılında Paşanın rahatsızlanması ve ardından vefat etmesi üzerine çok üzölmüş, büyük bir yalnızlık çekmeye başlamıştır. Akif, Paşanın ölümlü üzerine ıssızlaşan dünyasını ve dostlarından uzak oluşunu şu dizelerde ifade eder:

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiçbirisi yok!

Sen mi kaldın, yalnız kâfileden böyle uzak? (Edip, 2011: 195)

Mehmet Akif, Mısır'da kaldığı zaman içerisinde, üzerinde büyük emek sarf ettiği Kur'an meali konusunda bazı tereddütler yaşamaya başlar. O dönem Türkiye'de yapılan devrimler onu sürekli tedirgin eder. Bu durum karşısında Akif, Kur'an çalışması üzerinde yoğunlaşırken aynı zamanda bir vebal altına girmekten kaçınmaktadır. Yapılan inkılaplar çerçevesinde, acaba namazda Kur'an yerine Türkçe tercümesi ile ibadete geçilir mi düşüncesi (Edip, 2011: 170), Akif'in aklını sürekli meşgul eder. İçi rahat edemeyen Akif beklenmedik bir karar alır. Türkiye'ye dönmeye karar verdiğinde, üzerinde uzun zaman emek sarf ettiği Kur'an çevirisi için yakın dostu Yozgatlı İhsan Efendi'ye, dönmesi halinde eseri tamamlamaya çalışacağını, dönmemesi halinde ise Kur'an-ı Kerim mealini yaktırmasını söyleyerek olası bir vebal altına kalmak istememiştir.

2. Mehmet Akif'in Mısır'da Yazdığı Mektuplarından Yansımalar

Akif'in uzun zaman kaldığı Mısır'da kızları ve damatlarından başka yakın dostlarına çok sayıda mektup yazdığı bilinmektedir. Ayrıca memleketinden kendisine ulaşan mektup sayısı da oldukça fazladır. Akif kendisine haber getiren bu mektuplar aracılığıyla yakınlarına ve sevdiklerine ulaşp onlara dokunabildiği hissiyle özlem gidermek istemektedir. Memleketten gelen mektupları okurken, kim bilir ne denli özlem dolu duygular yaşamaktadır. Kızı Suâd ile damadı Ahmet Bey'e çok sayıda yazdığı mektuplar, *Firaklı*

Nâmeler (Karataş, 2011: 453) adlı kitapta yayımlanmıştır. Akif'in mektup yazdığı diğer bir kızı olan Feride Hanım ile eşi Muhittin Bey'dir. Dostlarından Eşref Edip, Mahir İz, Kuşçubaşı Eşref, Şerif Muhittin, Fuat Şemsi İnan, Şefik Kolaylı, Prenses Emine Abbas mektup yazdığı bazı kişilerdir. Mektuplarından edinilen izlenimler çerçevesinde, en çok dikkat çeken husus sıla hasretidir. Yine buna bağlı olarak edebî muhitinden uzak olması, ona derin bir yalnızlık duygusu yaşatır. Türkiye'den ayrılmadan önce yaşamış olduğu tüm haksızlıklara karşın, vatanına ve milletine derin bir sevgi besler. Vatan sevgisinin ifade edildiği mektuplarda, Akif'in yönetime yönelttiği kimi eleştiriler de dikkat çekmektedir. Ancak bu eleştiriler, bir husumetin tezahürü değil, bir acının, bir gönül kırıklığının ifadesidir. Mehmet Akif'in, her zamanki sıcaklığıyla satırlarına yansıyan vatan sevgisini, damadı Ahmet Bey'e Şark hizmeti dolayısıyla yazdığı mektupta şöyle dile getirir:

"Şarka azimet için hazırlanmak emrini almışsınız. Rabbim hayırlı eylesin. Hamd olsun gençsiniz, dinçsiniz. Yurdun her tarafını dolaşmalı, her tarafına hizmet etmelisiniz. Vatan bir külldür ki tecezzî kabul etmez..." (Karaer-Özalp, 2010: 51).

Akif, vatanından uzak olsa da vatani için dua etmeyi, nasihat etmeyi ihmal etmez, memleketin istikbalini düşünmektedir. Yine vatan hizmetine bağlı olarak başka bir mektubunda duygularını açıklarken şöyle der:

"Siz kemâl-i ciddiyet ve istikâmet da'iresinde vazifenizi edâyadevâm ettikçe terfiler, terakkîler şüphe yok ki biri birini vely edecektir. Rabbim millete zevâl vermesin, ikbâlini günden güne artırsın..." (Karaer-Özalp: 2010: 106) diyerek, bir baba şefkatiyle vatan sevgisi ve vatan hizmetinin önemi üzerinde durmaktadır.

İstiklal Marşı şairi, aynı tarihte kızı Suad'a yazdığı mektupta, dünyanın ekonomik bir buhranla karşı karşıya olduğunu, işsizlik, açlık ve buna bağlı çeşitli felaketlerden söz ederken, kendi hallerine şükrederek *"...bizim bu hâlimiz en mes'ûd bir haldir. Bunu hiçbir*

zaman hatırdan çıkarmaya gelmez" (Karaer-Özalp, 2010: 110) demektedir.

Mehmet Akif'in yakınlarına ve dostlarına her mektup yazdığında, sabırsızlıkla mektuplarını beklediğini hatırlatması, onun ne kadar sıra hasretiyle tuttuğunu, yakınlarını ne kadar merak ettiğini göstermektedir. Kızı Su'âd'dan beklediği mektubun gecikmesi üzerine tepkisini şöyle ifade eder:

"Su'âd, Mektubunuz çok geciktiği için annen alabildiğine sinirlenmişti. Kaç kereler bu husûsdaricâda bulunmuştum, aman üç-beş satırlık âfiyet haberlerinizi bir an evvel yollayın demiştim. Nedense bir-iki mektûbdan sonra ihmâle başlıyorsunuz. Cezâ olarak ben de bu sefer cevâbımı hayli te'hîr ediyorum ve gayet kısa yazıyorum. İkinci bir cezâ olarak resmimi ne sana hediye ediyorum, ne Ahmed'e! Ferdâ Kadın'a yolluyorum" (Karaer-Özalp, 2010: 55).

Akif'in bu mektubundaki serzenişini, hem içerik olarak hem üslup olarak görmek mümkün. Damadı Ahmet Bey'e yazdığı mektuplarda, bildiğimiz Akif'in her zamanki yumuşak ve şefkatli üslubuyla *"Evladım Ahmet Bey"* diye başlar. Oysa yukarıdaki mektubu yazarken belli ki canı epey sıkılmış, bu tepkisini de yine ince bir serzenişle ifade ettikten sonra mektubunu her zamanki şefkatiyle *"Allah'a emânet ol Su'âd Hanım"* diyerek evladının Allah'a sığınmasını salık verir.

Mehmet Akif, geçmişle bağları güçlü olan bir şair, bir fikir adamıdır. Geçmişten gelen dostluklara, şartlar ne olursa olsun, vefakâr olmasıyla tanınır. Geçmişe bağlı bir anısının anılması üzerine duyulanan Akif, Şefik Kolaylı'ya yazdığı mektupta şöyle der:

"Ben zaten mazide yaşar bir adam olduğum için, eski aşinaları anmaya vesile ihtiyacından varesteyim. Herbirinizi yâd etmediğim gün geçmez dersem, katiiyen mübalağa etmiş olmam." (Günaydın, 2009: 108) derken geçmişi anmak şöyle dursun, adeta geçmişin anılarıyla yaşadığını belirtmektedir.

Emine Abbas Hanım'a yazdığı bir mektubunda geçmişe olan özleminden söz ederken Batılı bir edebiyatçının geçmişle ilgili söylediği, "*Ayrıldığımız her şey varlığımızdan bir parçadır*" sözü üzerine "...geçmiş düşündüren her hatıradan nasibimiz daima hüznün olur..." (Duymaz,2019: 40) demektedir.

Mehmet Akif, Mısır'da kaldığı zaman süresince edebiyat dünyası ile ilişkisi hiç kopmaz. Yapılan edebî çalışmalar ve yayınlardan haberdar olur. Mektuplarında o dönem Türk edebiyatının tanınan şahsiyetlerini sorar, onlar hakkında bilgi ister, çalışmalarını yakından takip eder. Cenap Şahabettin, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, Faruk Nafiz ve daha birçok şairle ilgilenir. Akif, Cenap Şahabettin'in hakkında yazdığı övgü dolu makale (Günaydın, 2009: 114) nedeniyle çok mutlu olur. Eserleriyle ilgilendiği şairler arasında Süleyman Nazif'i ayrı bir yere koyar, sürekli sağlık durumunu sormaktadır. Nazif'in vefatı üzerine İstanbul matbuatının merhum hakkında pek bir şey yazmadığından yakınmaktadır (Günaydın, 2009: 96).

Mehmet Akif, zaman zaman diğer dostlarına yazdığı mektuplarda yönetime dönük olarak eleştirilerde bulunur. Ancak bu eleştiriler, herhangi bir kin içermez, daha çok toplumsal kaygılarla kalbinde duyduğu derin üzüntüyü ifade eden satırlardan ibarettir:

"Çok maskara şeylermişiz. Utanmaz yüzümüzü örten incecik riya perdesi imiş. O sıyrılır sıyrılmaz öyle bir sefil çehreyle ortaya çıktık ki bundan dünya iğrendi! Teceddüt namıyla, inkılâp namıyla her türlü ifrâtıbîpervâkabûl eden Ankara yârânın[d]a ebediyyen affedemeyeceğim bir şey varsa o da şudur: Bizim bu yüzler karası bahtımızı meydana çıkarmayacaklardı; insanlıktan bu kadar bînasip olduğumuzu dünyaya fâş etmeyeceklerdi. Bizi böyle bir imtihan-ı aleniye çekip de bundan beterini yüzümüze tükürtmeyeceklerdi. Ne yapalım? Kader böyle imiş demekten başka halli çaresi yok" (Günaydın, 2009: 80).

Akif, içtenlikle dertleştiği dostları arasında Kuşçubaşı Eşref'e gönderdiği mektupta, o dönemin dünyasına verilmek istenilen düzene değinirken, artık krallıklara, imparatorluklara ve hanedan kültürüne karşı bir cereyanın geliştiğini, söz konusu zihniyetin yeryüzünden tümüyle silinmek istendiğini belirttikten sonra, Vehip Paşa gibi dini kendi siyasi amaçları doğrultusunda alet etmek isteyenlere karşı de sözünü hiç sakınmaz:

"Eşrefciğim, biliyorsun ki bütün dünyada saltanat hanedanı imparatorluklar, krallıklar, prenslikler aleyhinde müthiş bir cereyan var. Bunların hepsini kürre-i arzdan silip süpürmek istiyorlar. Evet, bu böyle. Lâkin Allahçasını söylemek lâzımsa, o şehzadeler, o prensler, o çarlar, o bilmem neler de kendi aleyhlerindeki bu isyanı, bu cereyanı bu hurûcu bütün âleme karşı haklı göstermek için hatıra hayale gelmedik maskaralıkları irtikap ediyorlar! Haklı haksız uğradıkları hareketin farkında bile değil! Ben bu adamın evine ne diye gidebilirim? Vehib Paşa⁴ serserisi, anlaşılan o budala, o sefil şehzadenin riyaseti altında bir heyet vücuda getirmek, din perdesiyle örtülmüş bir dolap çevirmek istiyor! Anlaşılan herifler seni, beni kendileri gibi sanıyorlar. Öyle ya, 'Kişiyi nasıl bilirsin? Kendim gibi'" (Günaydın, 2009: 78).

Mehmet Akif birçok açıdan memleketini özlemeye başlamıştır. Kızı Suad'a yazdığı mektuplardan memleketinin toprağına, baharına hasret kaldığını anlıyoruz. Şair, yüzlerce mil uzağındaki memleketinin tabiatını, rengini, bülbül sesini çok özlemeye başlar. Öyle ki Akif'in içinde bulunduğu o boğucu sessizlik, ona derin bir hüznü vermektedir:

---

⁴Vehip Paşa (1875-1940) Korgeneral rütbesine kadar yükselmiş, askerî başarılarının yanı sıra Balkan Savaşı'nda Yunan ordusunun Yanya'yı kuşatıp alması ve 1916 Erzincan'ın kaybedilmesi sonucunda başarısızlıklarla da tanınan İttihatçı bir subaydır. Mütareke döneminde adı yolsuzluklarla karışan Vehip Paşa bir süre tutuklu kalmıştır. Daha sonra memleketinden ve ailesinden uzak 19 yıl yurtdışında, değişik ülkelerde yaşayan ve hükümete muhalefet etmekle tanınan bir kişidir. Nizamoğlu, Yüksel (2010), Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (Doktora Tezi), Önsöz s. viii, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

"*Civârdan bülbül sesleri geliyor mu? Yoksa bizim gibi sizler de o mübârek sese hasret misiniz? Mısır'da hiç bülbül yoktur. Ba'zıları İskenderiye civârında tek tük bulunduğunu söylüyorlar. Bizler alışkın olduğumuz için bülbülsüz bahardan zevk alamıyoruz.*" (Karaer-Özalp, 2010: 153).

Çok değil, kısa bir zaman öncesine kadar Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan bu ecdat diyarında, her ne kadar yabancılik çekme de yurdunun doğasıyla özdeşleşmiş memleketin sesini, akarsularını ararken, ondan ayrı oluşunun verdiği hüznü dile getiren Akif şiirinde şöyle der:

Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyârında;

Ne toprağında şu yurdun, ne cuyibârında,

Bir âşina sesi, yâhud bir âşina izi var;

Sedâma beklediğim aksi vermiyor ovalar! (Cemal, 1986: 126)

Mehmet Akif'in Mısır'da yayınladığı "Gölgeler" adlı kitabında sosyal ve siyasi meselelerden uzaklaştığını, daha çok kendi iç dünyasına dönük şiirler kaleme aldığını görürüz. Milli Şair, artık her geçen gün Türkiye'yi daha çok özlemeye başlar, duyduğu bu özlem sağlık durumuyla da birleşince dönmeye karar verir. Zaten onun Mısır'a gidişi de kendi arzusunun bir sonucu değil, o dönem şartların bir sonucudur.

Mehmet Akif, bir dava adamıdır. Davası gibi vatanına da sadık biridir. O, bu her iki kutsalına bağlıdır. Ancak şurası da gerçek ki, davası nedeniyle vatanına katıyen bir zarar vermek istememektedir. O nedenle kendi adına zoru seçip uzun bir zaman vatanından uzak yaşamayı tercih etmiştir. Onun yakın bir dostu olan Seniyüddin'in, Akif için söylediği şu söz çok önemlidir: "*Âkif'in bir kusuru, bir baş belâsı vardı ki o da 'mefkûresinin adamı olmak'tı*" (Edip, 2011: 282). Akif'in belki de en büyük "şansızlığı", bu olsa gerek.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasi dengelerin çok hassas olduğu bir dönemde yapılan devrimlerin demokratik bir ortamda yapıldığını iddia etmek, elbette mümkün değildir. Ayrıca bu, eşyanın tabiatına aykırıdır. O dönem toplumun sosyolojik dokusu buna hiç müsait değildir. Söz konusu devrimlerin gerçekleştirilmesinin tek bir yolu vardı. O da muhalefetin sesini kısmaktı. Bu durumda, ciddi mağduriyetlerin yaşanmadığını ileri sürmek, tabiatıyla düşünülemez. Kaldı ki Mehmet Akif, sıradan bir muhalif değil, yeni devletin İstiklal Marşı'nı yazan, toplumu tartışmasız etkileme gücüne sahip olan ve memleket sathında yaygın olarak tanınan ve takdir gören bir şahsiyettir. Onun muhalif tutumunun, yaratacağı kırılmaların sonuçları tabii ki bütün bu parametreler ışığında değerlendirilerek bir tutum belirlenmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan devrimlerin Mehmet Akif'in şahsında kabul görmediği bir gerçektir. Ancak toplumda önemli bir yeri olan Mehmet Akif gibi bir şahsiyetin, çıkar sağlamak amacıyla kimi çevreler tarafından hedef gösterildiği, çeşitli abartılara kaçma hatta iftira atma yoluna gidildiği gerçeğini de gözden kaçırmamak gerekir. Bu durum ise, Mehmet Akif için şartların oldukça ağırlaştığı sonucunu doğurur.

Mehmet Akif Ersoy, kendisinin de belirttiği gibi yaratılan bu ağır şartlara katlanamayacağına kanaat getirince Mısır'a gitmeye karar vermiştir. Ne var ki bulacağını umduğu huzuru Mısır'da da bulamayan Akif, gittiğinden bir süre sonra memleketini, aile yakınlarını ve dostlarını özlemeye başlamış, bu özlemini de yazdığı mektuplar yoluyla gidermeye çalışmıştır. Dostlarına yazdığı mektuplarda kimi zaman eleştirilerde bulunsa da bu eleştiriler kırıcı değil, toplumun geleneksel beklentilerine aykırı olarak yapılanlara dönük eleştirilerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bu uygulamalar Mehmet Akif'in yurtdışına gitmesine sebep olsa da o geleceğe dönük olarak umudunu

yitirmez, ülkesinin istikbalinin güzel olacağını düşünmektedir. Bu umudunu, torunu Ferdâ'ya yazıp gönderdiği bir şiirle aşlamak istemektedir. Akif şiirine, "Ferdâ Kadın'a" diye başlar:

Ferdâ kadın! Ferdâ kadın!

Ey yavrumun ilk yavrusu!

Pek tatlı şeysin doğrusu.

Lâkin neden çirkin adın?

Yok yok, adın cidden güzel;

Dünyâdaherşeyden güzel;

Aydan güzel, günden güzel;

Ay, gün nedir? Senden güzel;

Hattâ derim: Benden güzel!

Zirâ "yarın" "dün"den güzel.

20 Şevval 1345 (Karaer-Özalp, 2010: 185).

Mehmet Akif Ersoy, ömrü süresince uğruna mücadele ettiği güzel yarınları kendisi pek görememiş, ne var ki torunu Ferdâ'ya atfen yazdığı "Ferdâ Kadın"başlıklı şiirle genç nesline güzellikleri yaşayacağına dair inancını ifade etmiştir. Şairin bu şiiriyle, ondan bir süre önce Tefik Fikret'in yazmış olduğu "Ferdâ" adlı şiirinden esinlenerek yazdığını, torununun ve gelecek kuşakların geleceğinin çok daha aydınlık olacağını bu şiirlebelirtmek istediğini düşünüyoruz.

Torununa bu şiiri yazdıktan on yıl sonra Mehmet Akif 1936'da sağlık durumunun bozulmaya başlaması üzerine hayatının son demlerini ülkesinde geçirmek amacıyla yurda dönüş yapmış, aynı yılınAralık ayında İstanbul'da vefat etmiştir.

Kaynakça

BAYHAN, Fatih (2021), Safahât- Mehmet Âkif Ersoy, TDVY Ankara

DELİÇAY-EL-KASTORY, T. S. (2020), Mehmet Akif'in Mısır'daki Çalışmaları ve Kültürel Çevresi, Mehmet Akif'in Mısır ve Almanya Günleri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (YTB), Ankara, ss. 29-39.

DERMAN, M. Uğur (2017), Fuad Şemsi İnan: Mehmet Akif Ersoy'un Dost Çevresi, İstanbul.

DUYMAZ, R. (2019), Mehmet Akif Ersoy'un Edirne Yılları, İstanbul

EDİP (Fergan, E. (2008), Mehmet Âkif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, İstanbul

GÜNAYDIN, Y.T. (2009), Mehmet Âkif'in Mektupları, Ankara

İMAMOĞLU, T. (2016), Mehmet Âkif Ersoy'da Düşünce-Eylem İlişkisi, İLTED Erzurum, 2016/1, Sayı: 45, ss. 15-25.

KARATAŞ, Turan (2011), MehmedÂkif'in Mektupları, *MehmedÂkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 452-464, Ankara

KUTAY, M.C. (1986), Mehmet Âkif Ersoy Hayatı-Seciyesi-Sanatı, Ankara

NİZAMOĞLU, Y. (2010), Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (Doktora Tezi), Önsöz s. viii, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

ÖZALP, Ömer Hakan (Hazırlayan)-Karaer, Nihat (Editör) (2010), Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ankara

ÖZÇELİK, M. (2008), Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni- Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara

ÖZMEN, N. (2017), Mehmet Akif Ersoy'un Mısır Günleri ve Mısır'da Türkçe Öğretirken Yaşadığı Zorluk, Dil ve Edebiyat Araştırmaları, Bahar, 2017: (15), 31-41, ISSN: 1308-5069.